

782/72

B

OLÁH GÁBOR

A
TÁLTOS FIÚ

★

REGÉNY

★

DEBRECZEN, 1925
KIADJA A „MÉLIUSZ” KÖNYVKERESKEDÉS
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A TÁLTOSFIU

REGÉNY

IRTA

OLÁH GÁBOR

Országos Széchényi Könyvtár

DEBRECEN, 1925.

A „MÉLIUSZ“ KÖNYVKERESKEDŐ-VÁLLALAT KIADÁSA.

*P. Nagy
1909.01*

R
2

78272

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növéléknapló
1925 év. 408 sz.

I.

Két kis magyar találkozik.

Az egész határt hófehér takaró borítja.

Tegnap este kiszakadt az angyalok párnája s egész éjszakán keresztül pilinkéltek a mennyei pihe-pelyhek. Most, reggelre kelve már a kerék ég határáig fehér selyembe öltöztették a kifakult földet.

E nagy fehérségben egy pici fekete pont mozog.

A töretlen országút elmosott medrében úszik lassan, de fáradhatatlanul előre, kelet felé, egy parányi hajó. Egy lélek törekeny hajója, aki valami révbe tart.

A Szikgáti cserépvető tájékaról indult el, még szürkületkor, s lobogó vitorlájába ridegen kap bele a decemberi szél.

Egy pöttöm kis ember koporcol serényen a kihalt pusztaságon, amelynek se napja, se holdja, csak hamuszínű fátyola. Egy kis gyermek, akiről első pillanatra meg se lehet mondani: fiú-e vagy leány? Kis patkós csizmája szaporán topog a hóban: tip-top-tip-top; fejére kötött posztó kendője át van kötve keresztbe a mellén s a hátán bokrára hagyva. Két kis kezecskéje nem látszik, elbujt valahová, a nagy meleg kendő bundájába. Arcocskájából csak az orrocskája csillan elő, az is piros: cinkét fogott. Hátán vászontarisznya lapul, benne bizonyosan karéj kenyér, ócska Abécé társaságában.

Ha a hosszan alvó, öreg Nap kinyitná szemét: leánygyermeket ismerne benne föl.

Arany cérnaszál-vékony hangocskája éneket ereszt a hideg levegőbe:

Az Ur énnékem őriző pásztorom,
Azért semmiben meg nem fogyatkozom.
Gyönyörű szép mezőn engemet éltet,
Es szép kies folyóvízre legeltet;
Lelkemet megnyugtatja szent nevében,
Es vezérl engem igaz ósvényében.

A drága, üde dallamon, mint tündérpók arany fonalán, vonult tovább, tovább a havas pusztaság kis vándora.

Körülte, mellette senki ; de fölötte a jó Isten vigyázó angyala.

Kellet felé, az álmok halványkék ködében, alszik a város. Még nem látszik ; csak két magas tornya virraszt a fehér némaságban. Majd ha kivillan a Nap első sugára : tündökölve ragyog a torony havas orma, reggeli világító-toronyként a messzeségből közelgő kis hajónak.

Most még szürke az ég ; a fehér föld veti rá föl fénye rideg mosolyát.

Ahol az cbesi út belekanyarodik a szoboszlói országútba, egy talyiga tűnik fel. Vidám nyebözéssel biztatja álmos lovát a hajtó : egy összegömbörödött fakó szür, amelynek fekete báránybőrsapka van a tetején. Olykor-olykor vékony füttyszó sir föl az ünnepi csendben, s valahol a levegőben összeölelkezik a távolban haladó kis lány énekszavával.

A talyiga vidám pofácskájú kis hajtója, kerek képü fiu, észreveszi az előtte baktató kis leányt ; megcsapkodja lova farát, hogy gyorsabb kocogásba kapassa. Nemsokára be is éri a gyaloghaladót. A kis lány illeendően utfélre huzódik, hogy a lovas alkotmány szabadon ügethessen el mellette. A talyiga el is kocog szépen, jó néhány lépésre. A hajtó csak akkor fordul hátra és kiált úgy félvállról a gyalogosra :

— Hé ! Hova mégy te, kis rébék ?

A kis patkós csizmák szaporábban kopognak, hogy lépést tarthassanak a két friss kerékkel ; kedves gyermeki hang csendül föl :

— Megyek az iskolába.

Jó darabot így mennek egymás mellett, szótalanul.

A talyigán hegyelő kis gazda újra meg méltóztatik szólalni :

— Ilyen jókor, te ?

— Messzire lakunk, — piheg a kis lány, — a szikgáti cserépvetőben. Hat óraker el kell indulnom, hogy beérjek nyolcra.

A kis legény valami kacskaringós nótavéget füttyölt erre, azután ujfent szól :

— Mi a nyavalyának jársz iskolába ? Nem lányynak való az. Én félcsztendőt se jártam, mégis kisebbik kocsis vagyok Öry uramnál.

A leány mosolyog ; szeme nagyot csillan a kendő alól :

— Szép ám tanulni !

A fiu nem méltatná feleletre, ha ez a talyiga nem gördülne alatta. Így mégis mond ennyit :

— Ostoros fiunak lenni se kutya.

Megint elhaladtak egy dülőföldet. Egyszer csak eszébe jut a fiunak valami :

— Hallod, te rébék. Ül fel, gyere, ide mellém, beviszlek a városba. Melyik utcán van az iskolátok ?

A leány szaporán topog és felel :

— Miklós-utcán.

— Na jó. Én is arra megyek.

A talyiga megáll, a kis iskolás gyerek felkuporodik az Őry Tamás uram ostorosa mellé.

Jaj, be pompásan kocog ez a kis csikó, eszem a lábát ! Milyen jó így menni, hogy az embernek a lába sem éri a földet.

A kis lány összebúvik a kis fiuval, úgy melegítik egymást.

— Nem félsz, hogy elkap valami farkas ? — (kérdi az ostoros gyerek.

— Énekelni szoktam. Az énektől megszeliidül a farkas is.

Azzal kéretlenül belekezdett az iménti énekbe : „Az Ur énnekem őriző pásztorom . . .“

A fiu egyideig hallgatja, azután balkönyökével oldalba döfi a kis kántálót, hogy annak nyekken a hangja és elszakad, mint a megrántott cérnaszál.

— Eredj már, bolond ! Ad is a farkas a te énekedre valamit.

A kis lány zokon vette ezt a hitetlenséget, mert eszébe ötlött jó öreg tanítójának a multkori meséje. Igenis, szent emberek, igaz lelkek énekétől még a sivó farkas is megjuházik. Persze, ez az ostoros gyerek nagyon hátat fordíthatott az iskolának, hogy még a tanító ur mondását is kirázza a füléből.

A fakó talyiga vidáman dőcögött a város felé ; a kis szür és a tetején gubbaszkodó báránybőr sapka kacskaringós fütytöt eregetett a józan levegőbe.

Egyszer csak elharapja a fütytöt és elneveti magát a fiu :

— Te. Az imént minek kezdted rá az éneket ? Tán azt gondold, én is farkas vagyok ?

Huncut kedveskedéssel hátba düffenti a kis lányt.

Az apró patkós csizmák gazdája mosolyog : hm, hogy is ne.

Amerre elhaladnak, jókedvűn ropog a hó s szinte figurázva domborodnak kerék alá a fagyott rögök. Mikor egyet-egyet döccen a talyiga, picikét nyekken a két gyerek, egymásra pillognak és mosolyognak. A kis szür meg a nagy kendő.

— De jó kis talyiga ez, — mondja a lány, Én még soha nem ültem ilyen fáin talyigán.

Az Őry Tamás ostorosa megint füttyszóban röppenti megelégedését az égre. Nagysokára annyit mond:

— Hát még az öt lovas szekér!

Amott domborul már a város háta, fehéren-feketén, mint az aluvó tarka tehéné. A két nagy torony lejobb ereszkedett, a házak teteje pedig kibujt a hóból, a ködből. A keleti ég alján mintha a serkenő hajnal sejtelve derengene már.

Egy sivalló lélek nem jár kint a pusztán a két gyermek kivül. Az egyiket a nagy Ábécé viszi az iskolába, a másikat ropant hivatala az Őry gazda portájára.

A kis lánynak fájni kezd a lába. Először csak össze-összekoccantja a kis patkókat, de azután nem állja a dicsőséget, megszólal csendesesen:

— Leszállok.

Az ostoros fiu nem érti, hogy kívánczozhatik le valaki az ő talyigájáról.

— Még nincs itt az iskola — mondja.

— De fázik a lábam — szégyenkezik a kis lány üde hangja.

A fiu gunyosan nevet: látszik, hogy rokolya, nem nadrág; kis kanta, nem paszuly. Megcsendesül, megáll; na, hát szállj le szاتور a szekérről, gyalog is elmehetsz.

A kis lány leperdül, szaporán topognak a hóban a furesa kis csizmák. Frissen szedegeti lábát, jól esik a bátor mozgás, mert foga van a reggeli szélnek. Már ugy sincs messze a város, itt torpad a sorompó, láncos nagy gémje szabad utat enged a tanyáról bekocogó kis szürnek, fakó talyigának, iskolás leánynak.

Jó darabig együtt haladnak még. A kis gyalogos lány orcáscskája kipirul, mint az érő alma. A talyiga ülésdeszkáján hegyelő fiu rá nem nézne a veres toronyért; baktató lovának derbe csapzott füle közzé bámul, az az irányzéka, mig csak Péterfiutcán be nem fordul az Őryék kapuja alá.

Mikor Miklós-utca sarkára érnek, azt kérdi a kis szür a kopogó kis patkós csizmától:

— Hogy hinak, te?

— Ács Zsuzsinak — mondja szaporán az iskolás gyerek.

A fiu nem szól rá, megy tovább.

Már itt elválik a szekérut a gyalogjárótól. A kis Ács Zsuzsi szivecskéje frissen kilimpel, mintha valami meglepetés érné. Érzi, hogy mondani kellene még valamit.

— Hát téged hogy hínak, te fiu? — kiáltja cérnahangján a hideg levegőbe; csak úgy ködlik szájacskájából a hang, a pára. Megáll, hogy jobban hallja a választ.

A kis szür gazdája még fejét se nyaklintja meg, úgy veti vissza a szót:

— Bakó Misinek hínak.

A kocogó ló viszi tovább.

Ács Zsuzsika még utána kiáltja:

— Köszönöm, hogy felvettél a talyigára, Bakó Misi!

De az Őry Tamás kis ostoros legénye ezt nem hallotta már.

A parányi patkós csizmák vidáman topognak tovább, tovább a friss hóban, viszik a nagy posztókendőt, a kis rokolyát, a libegő vászon tarisznyát, meg mindazt, ami benne van.

Meg sem állnak a Miklós-utcai iskola kapujáig.

A tekintetes ur rózsája.

A kis méhkas zugott már, mikor Ács Zsuzsika belépett és letopogta a havat csizmáskájáról, tanító ur parancsa szerint. A homályos nagy terem jobb felében fiuk, bal felében leányok futkározó raja siserahadázott. A pad-oszlop első fele : első osztály volt, második fele második osztály. Míg a tanító ur be nem nyitott az ajtón, ez a szigorú rend a fején táncolt. Nagy Pista éppen most vetett gáncsot Kovács Teréznek ; Teréz kisasszony boldogabb felével pottyant a padlóra s ellapult, mint a palacsinta ; Tóth Gergely, második osztályos, lovagiasan kiugrott a kis bukott leány védelmére s úgy legyintette tarkón Nagy Pistát, hogy az nekioldalozott az ablaknak s a belső szárnyát szerencsésen betörte. A kis mokány Nagy Pista megijedt, s elkezdett acsarkodni, mintha sással metszenék a fenekét. Az osztály többsége indián-táncot lejtett örömeiben, hogy ilyen pompásan kezdődik ez a hét. (Éppen hétfő reggel volt.) A félénkebbek meglippentek, mint a kezes tyukok és balsejtelemmel pillogtak az összehasadozott üvegtáblára. Tóth Gergely, mint tapasztalt egyén, hirtelen a terem sarkába inalt, hamarosan legyűrte bőven foldozott nadrágját s egy egész vászontarisznyát és három zsebkendőt gyűrte be a feneké alá, hogy majd ha jön a számadás keserű órája, szelidebb suhogással csókolgassa hátsó részét a tanító ur igazmondó nádpálcája. Az egy-utcai fiuk megható buzgalommal segédkeztek neki.

Ács Zsuzsika, miután rendbe hozta orrocskáját, szépen leült a helyére, a második padsor belső szélére. Előkotorásztá vászontarisznyája mélyéből öreg Abécéjét, kitétte maga elébe a padra és várt. Bántotta érzékeny kis fülét a siketítő lárma ; az ablak betörésekor pedig hallhatóan feldobogott kis szivecskéje. Nagyon szerette a rendet, és kimondhatatlanul tisztelte a többséget.

Egyszer aztán nyílik az osztály ajtója, belép a tanító ur.

Egy-két elkésett kiáltás röppen még a levegőbe, azután kis bakancsok topognak, kis csizmák dobognak, nyikorognak az agyon-nyargalt padok, elpihennek a hanghullámok és lassan rendbe simítja a termet a Csend.

Az egész osztály feláll és legfelsőbb hadurára szegezi arcát.

A legfelsőbb hadur, Szabó János tekintetes ur, kissé álmos szemét hunyorgatva jártatja meg csapatán; úgy tesz, mintha mindent észrevenne, bár igen keveset lát. Rövidlátó. Pápaszemet is szokott hordani, mikor a nagytiszteletű esperes ur iskolalátogatásra betoppan. Most nem teszi föl, mert nincs értelme. Hajlott nyakán bánatos feje néha meginog, mintha le akarna csni; meggondolja a dolgot: még marad. Harcsa bajusza lecsorog a szájába, mint a jégcsapok az ereszről; a sok pipálás kisárgított szökécske, s már-már deresedő szőrszárait. Feje bubján holdvilág süt: tiszteletre méltó jeléül a nem közönséges intelligenciának. Ádámcsutkája, mikor beszél, föl s alá sétál tulságosan bő inggallérja fölött, mintha valami kis egereske bujkálna a nyeldekölője alatt. Sárga nádpálcájával egyet üt a katedrára, azután feltartja kezét: ötvenhét torok zsilipje hirtelen lepattan, egészséges, üde, vékony hangforrások bugyognak föl a teremben, cseng az ének:

Mint a szép hives patakra
A szarvas kívánczok:
Lelkem úgy óhajt uramra
És hozzá fohászkodik.

A kis gonosz Dosóczky, második osztályos, ott a leghátulsó padban, mindig így éneklí az első sort: „Mint a szép csöves paprika, hasamba kívánczok...“ A mellette ülő Pap Jóska elvihogja magát, lehajtja nagy hóka fejét a padra és csendesesen röhög.

Felállnak, imádkozik a napos. Azután megkezdődik a munka.

Míg az első osztály a számitan szövevényes rengetegében tévelyeg, addig a második osztály szépírási gyakorlatul tizenkétszer írja le egymás után ezt a mondatot: „Ki korán kel, aranyat lel“. Tóth Gergely epedve várja, mikor int már neki tanító ur a nádpálcával; a betört ablak üvegje vádolón tekint reá, ha odapislant írás közben.

Az első óra minden baj nélkül suhan el.

A második óra közepén Szabó János tekintetes ur, megünva a katedrán ülést, elkezd föl s alá sétálni a teremben. Középen és két oldalt. Tóth Gergely már egyengeti maga alatt a

„talajt“, sejtí, hogy sorsa betelőben. A kis Kovács Teréz, attól féltében, hogy bele találják keverni az ablaktörés ügyébe, rémülten dobogó szívvvel feláll és pityergő hangon jeienti :

— Az ablakot nem én törtem be, tanító ur kérem szépen.

A mester szemöldöke homlokára szalad :

— Miféle ablakot ?

— Azt ni, — mutatja Kovács Teréz.

A tanító úr csak most fedezi föl a kárt. „Egyházi vagyon rongálása“, — dörmögi bosszúsán. Ezt keményen kell büntetni. Megsuhogtatja nádpálcáját, fejét és hangját magasra emelve, kérdi :

— Ki cselekedte ezt ?

A légy zúgását, ha volna még légy, meg lehetne hallani.

Tóth Gergely nem szól semmit, csak feláll, végigmegy a padosrok közt, ki a katedra elébe, ott szépen derékszögbe hajlik, szenvedésre kész felét (egy vászontarisznyával és három zsebkendővel terheltten) legfelsőbb hadurára fordítván. Gondolja : minek itt a sok haszontalan fecsegés ? Legjobb hamarosan keresztül esni rajta.

Szabó tekintetes ur látja ezt és megérti. Megérti és haragra lobban. Haragra lobban és cselekvésbe lendül karja. Cselekvésre lendülő jobb karjával a meggörnyedő fiura mutat, mondván :

— Mindjárt gondoltam ! Fogd meg csak a nagy lábadaujját.

Tóth Gergely lábán csizma volt, a bátyja elviselt lábbelije. Legjobb akarattal sem tudta hát megfogni a nagy lábaujját. (A hüvelyket, tudniillik.) Szó szerint véve a parancsot, leül a katedra dobogója szélére, jobb lábát a bal térdére vetve, kezdi lehuzni hóvizes csizmáját.

— Mit akarsz, te pernahajder ?

— A nagy lábom ujját... — motyogja Gergely.

— Rögtön hajolsz meg itt előttem! — kiáltja a tekintetes ur ; fogod meg a csizmad orrát, semmirekellő lator ! Mindjárt elhegedülöm én rajtad a Szent Dávid zsoldárát.

A kis gézengúz engedelmesen nekifarolt jóra tanítójának és tartotta tartani valóját.

A sárga nádpálca levegőbe emelkedett és suhogva csapott le a vászontarisznyával s miegymással bélelt nadrágra. Nagyot szólt, mint egy kis puskaövé. Tóth Gergely érezte is, nem is. Jött a második, harmadik, negyedik puffénés. Ez mind középtájra esett, tehát nem ért elevebb részeket. Azonban az ötödik ütés el talált tévedni s a gyerek lábaszárát érte. Az éles cst-

pésre feljajdult Gergely és a derékszögből függőleges egyenesbe ugrott. Aha, gondolta a tekintetes ur, most találtam el az Archimedesi pontot. Odaint a legnagyobb fiunak, Takács Gyurinak :

— Fogd fel !

Takács szolgálatra készen kiugrik s hirtelen nyakába kapja a Tóth Gergely két karját, hátára rántja s pompás ívben meghajlik vele a tanító ur előtt. Ez az, mondja Szabó János mester csöndesen ; s nekifohászkodva : folytatja ott, ahol elhagyta. Most már nem a középtájat, hanem a lábszárat üti. Élesekett csattan a pálca, még élesebbeket visit a szenvedő gyerek. Öt, hat, hét, nyolc, kilenc, tíz — egy ütés, egy visitás. A Tóth Gergely csizmája csak úgy kalimpál a levegőben, mint a rossz úszóké a vízben ; de Takács keményen tartja, nem menekülhet.

Az igazságszolgáltatás e félelmes zajába egyszerre csak vékony síró hang vegyül. De nem az élő deresen fickándozó fiu sír, hanem valaki az osztályban. Valaki, ott, a második padosor belső szélén.

A kis Ács Zsuzsika lány szive megesett a kinlódó fiun, keserves zokogásba tört ki ; felnyujtotta mutató ujját, jelezvén a tanító urnak, hogy szólni akar.

Szabó tekintetes ur megállott :

— Na, mit akarsz ?

— Ne tessék olyan nagyon ütni, tanító ur kérem szépen, mert igen fáj neki, — zokogja a kis lány, mintha valamelyik állatvédő egyesület tagja volna.

— Ülj le, csacsi ! — inti a tanító ur ; s megkérdezi Takácsot : Hányat is adtam már neki, te ?

— Tízet, — kiáltja a mozgó teher alatt izzadó, s nekivere-sedő eleven deres.

— Na még kettő hátra van, — állapítja meg a legfőbb hadur, s szabályszerűen kiutalja fennlevő járandóságát az acsar-kodó Tóth Gergelynek.

— Tizenkettő ! — kiáltja a tanító ur, hatalmas pontot téve a mondata végére.

A kis Tóth Gergely talpa földet ér ; sajgó fenekét két tenyere-be fogva, furcsán szaladó lépésekkel iszkol a helyére, még sokáig tapogatva a vászontarisznya és három zsebkendő táját. Nem jó helyre tette őket, most látja be, későn. Lejebb kellett volna.

A tanító ur, eleget téve a világi törvényeknek, megfenyegeti az övenhét kis ijedt arcot :

— Így jár, aki az iskola butorát rongálja!

Szörnyüses csend. Csak a Tóth Gergely szipogása és a kis Ács Zsuzsika piszegése hallatszott.

Szabó tekintetes ur azonban a hasznost kellemessel szekta vegyíteni. Behozta a hegedűjét s rázendítette a Csokonai kedves dalát Haydn ur muzsikájával:

Hamar követje a tavasznak
Himes pillangó, idvez légy!
Még nincs rózsá s te a kopasznak
Mégis csókolására mégy?
Miért szállsz ama puszpángokra?
Hiszen nem a víg kikelet
Adott még új kantust azokra;
Átöldellik ők a telet.

Ötvenhét kis torok megzendült s édes üdeséggel cifrázta a pillangó-csapongáshoz hasonló melódiát. A lányok a szopránt csicseregtek, a fiúk a diszkantot fújták hozzá. Tóth Gergely rigó-fütyhöz hasonló hangja messze kihallott az összesből. A tanító ur ismerte ezt a pompás anyagot; mosolyogva fektette arcát a hegedűjére: milyen tisztán cseng a huncut skálája, használt neki, hogy megkenegessem. Csokonai tavaszi dala úgy kifújta a kis Tóth Gergely szívéből a bánatot és testéből a fájdalomat, mintha nem is ő lett volna az imént a tanító ur eleven üllője.

... Dél felé megindult a kis Ács Zsuzsika, vissza, a Szikgáti cserépvetőbe. Teleszitta lelkecskáját gazdag, szép tudással, megfürdette szívet gyönyörű dallamokban, csak a gyomrocskája kezdett követelőzni, mert hiába — az iskola kenyeret nem ad. Ehes volt; most még szaporábban szedegette patkós csizmacskáját, mint reggel.

Amint kiér az országutra, megindul a hó. Jó kövér pelyhek szállingóznak, mintha fehér pillangók raja creszkednék alá valami távoli, virágos mezőről. Oh, gyönyörű téli havazások! Karácsony közeledőben; a drága kis Jézus már kezdi pakolgatni azokat az ajándékokat, amelyeket majd a gazdag gyermekek kapkodnak el a szegények elől; mert ilyen a földi igazság: még a Megváltót is kisajátítja a boldogoknak.

De ezt a felséges világot, ezt a mesebeli fehér tündérséget nem vehetik el a szegényektől. A hó hatágu csillaga mindenkire hull. A kis Ács Zsuzsika kihevült arcocskáján elolvadnak a pelyhek, és drága gyöngyszemekként remegnek, ragyognak bőre piros bársonyán.

Egyre sűrűbb, egyre sűrűbb a hulló hó-özön. Millió, meg millió kis tündér imbolyog, lengedez odafenn a hamuszínű magasságban, s olyan álmodozón, olyan boldogan hullonganak alá, mintha nem sárba foszlanék szét fagyott angyalszárnyuk. Körülröpködik a kis vándort, megcirógatják az arcát, rászállanak orrocskájára, csapatosan ülnek meg a kendőjén, fejetetején és vállán; ezüstfehér, puha szőnyeget borítanak lába alá, s égtől földig érő álom-ráccsal veszik körül a föld kis lakóját. Ugy lobog odabenn a kis gyermek lelke, mint piros láng a pici Betlehemben, amelyet angyalok visznek Karácsony hetében házról-házra. Maga ez a kis vándor: élő parányi Betlehem; ártatlan szívében a Szeretet édes Jézusa. Valamikor ez is egy világot fog megváltani, akármilyen kis világ legyen is az. Még ha a Bakó Misi lelkénél nem nagyobb — az se baj.

Két órai gyaloglás után beér Ács Zsuzsika a cserépvetőbe. Olyan fehér, mint a hó-ember. Alig győzik leszedni róla az égi fehér cukrot. Edes anyja magához öleli, megmelengeti didergő kezecskéjét és megkérdezi tőle:

— Éhes vagy, kis bogaram?

— Bizony éhes!

Estig a ház körül tesz-vesz a fürge cselédke; sokan vannak az Ács gyerekek, ő a legkisebb, de a munkája kettőjével fölér. Megrokkant apja, a hajdani híres szijgyártó, boldogan legelteti rajta fátyolos szemét: eszem a szivedet, te kis vakarék!

Este, a hófehér világ közepén, durúszoló kandalló mellé települve, ősi kálvinista zsoltárokat, adventi énekeket zengenek a jó Isten dicsőségére. Ács István uram, aki nagy borissza volt világeletemben, most már józanon magasztalja az Urat, mióta balkarját szélütés érte. Dercés hangja rozsdásan surolja a csemeték tiszta, ezüstös énekét; mindegy, mire fölér a mennyei trónus elé, époly drága csengéssel zeng, mint a kicsiké!

Enek után elregeleg az elmúlt időkről. Ezelőtt hét évvel nagy napokat éltek át a magyarok. 1848... 1849... Rá egy esztendőre született a kis Zsuzsika.

— A muszkák bejövetelét tessék elmondani—kéri a kis lány.

Apja eldűnnyög magában, és szétszórt beszéddel rákezd:

— Augusztus 2-ikának a délutánján, emlékszel anyja, épen a pitarban feküdtem, déli álomra hajoltam le; a fejem a küszöbön... még aznap a kutya se hitte volna, hogy bejön az orosz... Igaz, az istálló hidlását felszedtük, ami szijunk volt, kész hám, kantár, miegymás, beletemettük egy nagy ládába; ne szurjon szemet a kozáknak, ha jön. De még akkor nem hit-

tük, hogy jön. Hát... ott aluszom, a fejem a küszöbön... egyszer csak: bumm... megint rá: bumm... ahogy felszerkenek félálomból, érzem, még a föld is reszket alattam. Hühaj, mondom anyátoknak, ez olyan, mintha ágyu szólna. Keljen fel, szól az asszony, itt van a muszka! Bizony, igazat mondott. A Nyulason, meg a nagyerdő-szélben, meg a Tócsós-kert hátulján, ott táborozott Nagy Sándor tábornok. A tiszt urak még délben az Arany Bikában ebédeltek; mikor három óratájt csak rohan egy staféta lóhalálában, a Nyulas felől, be a Bikába. Ez jelentette legelőször, hogy itt a muszka... Hej, micsoda nagy búcsújárás volt aznap délelőtt! Aki tudott, főzött a honvédeknek, vagy kenyéret sütött, mert muszáj volt; a tábornok megparancsolta. Szegény fiuk nagyon le voltak hervadva, a szakadatlan hajrá meg a rossz ételmezés tönkre silányította őket. Emlékszem, a mi udvarunkból is kondér leves, meg egy egész kenyér vándorolt ki a Nyulasra. Ugy bizony... Hát — mit is akartam mondani?

Ránéz révedező szemével a feleségére, hogy segítse ki. Gondolatai néha elakadnak a nagy hófúvásban, mióta a „Véres Ember“ megütötte balkezét.

— Egy staféta jön lóhalálában a tábornok urhoz, — igazítja rendbe valamelyik gyerek.

— Az ám. Igen. Most már tudom. Három óratájban történt ez. Négy óraker már szólt az ágyu. Mikor én kinéztem Mester-utcára, szekerek vágattak Vámospércs felé, parasztagadák vonultak a tanyára. Menekültek a muszka elől. Vagy két óra hosszáig tarthatott az ütközet. Hat óra felé özönléni kezdett a honvédség a Tócsós-kert tájékáról, meg a nagyerdő felől. Ott rohantak végig a Mester-utcán. Hü, micsoda zürzavar, micsoda száguldozás... A csata elveszett...

Elhallgatott Ács István uram, mintha még mindig nyomná lelkét a szomorú idők terhes bánata. De a gyerekek olyan feszült figyelemmel csüggöttek a szaván, hogy nógatni kezdték: beszéljen még. A gazda átadta a szót feleségének s az folytatta:

— A szegény honvédek már futás közben lehányták az atillát, csákót, meg a nadrágot is magukról. Beugráltak a berenán keresztül az udvarokba, úgy könyörögtek, hogy rejtjük el őket, mert legyilkolja a muszka. Minálunk is lappangott egy fiú; besoroztuk cselédnek. Emlékszik, apó, Mester-utca végén arra a huszárra, akit három pikás kozák üldözött? Jaj Istenem, milyen borzasztó volt az... Véres volt már az arca szegénynek, a sapkája valahol elmaradt, csak a kardját forgatta rettenetes

módon. Három kozák vágatott utána... arról jöttek, az ujjvárosi ut felől. Az utca végén, mikor már majd utólérik, megfordítja a lovát a magyar, s neki a szembe rohanó muszkának. Kettőt levág; azoknak a lova úgy nyargal világgá, gazda nélkül. Mi bennünk reszket a lélek; a kapuból nézzük. A huszár újra megkanyarodik, rohan előre, be a városba. Az egy kozák utána! Pikája előre szegezve, hogy felnyársalja. A huszár káromkodva néz hátra, sejti, hogy nincs menekvés. Egyszer csak átveti magát a lován, leugrik a földre. A muszka elrohan mellette, a huszár felé vág kardjával. A kozák nagyot ordít, megfordítja lovát s keresztbe áll az uton. Biztosan látja közeledő társait, azoknak integet. Jönnek is csapatos rohanással az országut felől. Az egy szál boldogtalan huszár ott áll, gyalog, hajdönfött, az utca közepén, előtte az utat elzáró kozák, mögötte az ordítva vágató lovas csapat. A szegény fiu néz hátra, előre, látja, hogy minden elveszett. Egy borzasztó ordítással beugrik a házak alá, neki veti hátát a falnak, megmarkolja kardját s úgy várja az üldözőit. Azok egyenest neki! A huszár kardja, mint a malomvitorla, úgy forog, körbe-körbe; lecsapja a pikát, megsebesíti az egyik muszkát, védi életét kétségbeesett elszárással. Mikor már kifogy a lélekzete, elejű kardját, kifárja két karját, mintha keresztre akarná magát feszíteni — úgy szurkálják halálra a hosszú rokolyás doni kozákok. Ott rogyott össze a Jámbor Jánosék háza előtt. Azok temették el szegényt... Azt se tudtuk, ki fia volt a szerencsétlen.

A gyerekek tágra nyíló szemmel, s izgalomban repeső lélekkel élik át a vesztett csata borzalmait. Nem most hallják először, mégis annyira meg vannak rendülve, hogy időbe telik, míg multba tévedt lelkük megtalálja ámuló testüket. Nagy, őszinte sóhajok szállnak levegőbe. Az éjszaka álmát ennek a halálra vadászott huszárnak az alakja teszi majd nyugtalanítóvá.

— Bizony, bizony... — dünyyögi Ács István, hogy pontot tegyen felesége beszédének a végére.

— Azután mi lett? — kérdi a kis fiu, Gábor.

— Azután? Muszkavilág, majd egy esztendeig. Előzőnlőtték a várost, kirabolták a házakat, megették a világon mindent, még a fagyut is. Nyár volt, a földeken tömérdek dinnye, gyümölcs. Ágyásba gázolták, falták, halámolták; kolerát kaptak, hogy csak úgy fordultak fel tőle. Kivájták a féldinnyét, teletöltötték tejfellel, zöld ugorkát mártogattak belé s azt ették. A nyalya üsse ki a bendőjüket.

A gyerekek kacagtak, Lepattant kis lelkükről a borzalom csattja. Megkönnyebbültek.

— A fegyvereket, a magyar katonák puskáit összehordták egy halomba, ott, a Köntös-kert végén. Kis pisztoly, nagy karabély, ezerszámra. Meggyújtották. Amint a tűz kezdett harapózni, püff, puff, egyre-kettőre sültek el a töltött fegyverek. Elfelejtették kiszedni belőlük a golyót. Két muszka tiszt ott válogat a csomó puskában. Lehetek ott szép pisztolyok, azokat akarták megkaparítani maguknak. Hanem rosszul jártak: az elsülő puskák golyója mindkettőjüket agyonlőtte. Ott nyultak el az égő puskahalom mellett. A szegény, elesett honvédek még holtan is bosszút állottak a nyomorultakon.

— Nagyszerű! — kiáltja valamelyik gyerek, elragadtatással.

Az öreg kandalló békésen duruzsol a szegletben; két piros szeme szór regeszerű világosságot a homályos szobában. Lámpát nem gyújtanak: kívülről szelid fénnel világít a hó. Odakinn felhő üzi a felhőt, bujdosó holdvilág barangol a magasságban; valami pajkos angyal hol eloltja, hol meggyújtja a pici csillagokat. Idebenn jó meleg terjeng, dalolnak vagy sirnak az ázott fahasábok; egész hosszú éneket elzengedeznek a kályha tűzében.

Édes anya belekezd egy énekbe:

A nap immár elenyészett,
Az ég besötétedik;
Nyugvóra szállt a természet
Es minden csendesedik...

A lassan hullámozó dallamot átveszi édes apa, s dercés, bortól surolt hangján buzgón rezegteti a végső akkordokat. A csapat gyerek, mint üdeszavu kis csengőcskék, bele-belecsilingelnek a szülők harangszavába; olyan andalító, olyan álomba ringató az együttes, hogy szinte látni a végtelen fehér lépcsőt, amely a felhőkbe és csillagokba vesz, s amelyen a jó kis lelkek tűnődve ballagnak fölfelé az örök Isten trónusáig.

Mire a második vers elhangzik, a kis Zsuzsika feje félrebillen édes anyja ölében, boldog lelkét angyalok szárnya röpíti az álmok fényes birodalmába.

Leszurtak egy embert.

Bakó Misi megállt az Őry gazda kapuja előtt és nagyot kiáltott:

— Kaput, hé!

Természetesen, a kutya sem vakkantott szavára.

Egy ideig várt, gömbölyödő haraggal dalmahodva ki apró szüréből. Nem akart leszállani a talyigáról; bosszantotta, hogy még Juli, a szolgáló, sem emelintette füle botját sem harsány hirasására. Igaz, hogy ő volt legkisebb cselédje Őry uramnak, de mégis úgy gondolta: illenék a lóval járónak kaput nyitni. Várakozott még egy kicsit. Hasztalan. Mikor megunt a dicsőséget, fohászkodott egyet magyarán: na, hogy a pók szőjjön be valahányótokat! Ha ti nem dugjátok ki az orrotokat, bedugom én.

Kaput nyitott s borzalmas orditózások közt behajtotta az egy lovat.

Sándor, a nagyobbik kocsis, megbotránkozva lépett ki az istállóból:

— Tán kiesett a negyedik kereked, hogy azt műveled itt, mint a várvirrasztó. Csámpás.

Misi kegyetlenül haragudott ezért a „csámpás“ szóért, mert Juli, a szolgáló ragasztotta rá. Férfi emberre pedig nincs nagyobb sértés, mint ha asszony-ember csufondáros szava marad rajta.

Szóvalan dühvel hanyta le talyigájáról azt a harminc sárga tökört, amelyet a teheneknek hozott be a tanyáról. Közben jókat rugott a Pejko első lábán; mintha az is vele figurázna. A Pejko tudniillik tréfából vagy miből beleharapott a szorgoskodó Misi sapkájába és kirántotta a fejéből. Ezen pogány haragra lobbant s jól megfincoltatta az állatot.

A nagyobbik kocsis csak nézte ; nem szólt érte, mert igazat adott Misinek : lóval keményen kell bánni.

A kis ostorossal nem törődött a világon senki. Tanyán, idehaza : a lovakkal volt egy hálószobája. A szénatartóban vackolt ; ráfeküdt az egyik fölére, a másikkal betakarózott. Telente kis szürébe gubózott be s késő tavaszig ki sem bujt belőle. Esztendőre kapott egy pár csizmát vasalással ; míg csipős volt az idő, abban járt, ha megenyhült, csak a maga bőréből szabottat nyütte. Árva fiu volt, se apja, se anyja. Mint a fájáról leszakadt levelet : sodorta a szél a nagy, kietlen világba. Félévig járt iskolába, megtanulta az öreg Ábécét, számvetést, olvasta a nyomtatott betűket, mi kell egyéb egy ostoros fiúnak, egy árva gyereknek ? Meg tudta olvasni a kezére bízott kondát, ha százötven malacból állott is ; téli napokon, ha kalendáriumhoz jutott, elbaggadozott rajta hónapokon keresztül ; Sándor, a nagyobbik kocsis, nem értett a betűkhöz, de szerette hallgatni a hálborzongató vagy vidám históriákat — Bakó Misi olvasgatta neki karácsonytól tavaszi vásárig. Olykor-olykor a nevét is alákörmölgette egy-egy elismervénynek, nyugtatvány-nak. Ezen a réven bizonyos tekintélye volt még Juli szolgáló előtt is, mert a nagy üszó lány Misivel szokott iratni levelet a babájának, aki „cugszifirer“ volt a Pavillon-kaszárnyában.

Bakó Misi keltőt szeretett a világon : a lebbencs levest, meg a szép lovat. Lebbencs levest az egész Basahalma táján nem főztek olyan jót, mint Őry Tamásék ; hiszen maga a nemzetes asszony adta meg savát, borsát ; szebb lovak sem igen jártak ekhós szekér előtt, mint az Őry gazda gyönyörű jószágai. Nyolc kigömbölyödött ló dobogott most is a hatalmas istállóban, amelynek egyik végén Sándor, a nagyobbik kocsis pipált mélabusan, a másik végén Misi sóhajtott nagyokat.

Ott ült a kis legény a szénatartó mellett, szürébe temetkezve. Órák jöttek, órák multak a végtelen időbe, egy emberi szó le nem hullott a csend fájáról ; csak a szénát és répát ropogtató lovak prűszköltek nagyokat a levegőbe, vagy dobbantottak a hidláson. A Sándor kocsis dohányának különös izü füstje beterjengette a lószagu istállót s kellemesen izgatta a Misi jólszabott orrcimpáját. Ettől a pipafüsttől édes ábrándozásba merült a kölyök ; az istálló melege, a lovak családias zaja elszongította a hideg levegőről bekerült legénykét ; és olyan szép képek usztak át a lelkén, mintha panorámát nézne a komédiában. Olykor-olykor halvány füttyszó sirt föl összecsuicsoritett száján ; az is olyan volt, mint a félbeszakadó gondolat : egyszert

csak eltűnt a levegőben. Valami vasárnapias, ünnepies, jóleső érzés bizsergette a mellét, meg a feje hátulját, a tarkóját; nem álmodott, de mégis behunyt szemével mintha a másik élet partján andalogna.

Az elmélázásnak ebből a fehér ködéből egyszer csak kiválik valaki. Egy kis baktató leány alakja. Azé, akivel a szoboszlói országúton találkozott, akit fölvelt a talyigájára. Látja nagy kendőbe kötött fejét, ki-kiragyogó értelmes, eleven barna szemét; hallja patkós kis csizmájának friss kopogását, mikor tovább halad Miklós-utca sarkán. Tetszik lelkének ez a kép; úgy befelé rá-mosolyog a furcsa kis leányra. Ha úgy fordulna a dolog, mindig szívesen fölvenné maga mellé, s eltengelyezné, ha kellené, a Szikgáti cserépvetőig is.

Odakinn az udvaron álomszerűen hull a hó, hull a hó. Az istálló félig nyílt ajtaján kiréved az andalgó kis legény s félőntudatban valami kimondhatatlan szépet lát. Homályos sejtelmek nyugtalankodnak parlagon hagyott lelkében, zsendülő vére izgalmas vágyakat sodor bugyogó piros hullámán. A nagyobbik kocsis, az istálló másik végében, régi, szomorú dalba kezd; hal-kan, csöndesen dudorássza, hogy meg ne zavarja a természet nyugalma. A lovak, mihelyt emberi dalszót hallanak, mindjárt családiasabb vidámsággal ropogtatják az abrakot; csápolva suhog hosszúra nőtt farkuk, orrcimpájuk meg-megremeg, mikor nagyokat horkantanak a jászolba, vagy a lábuk alatt szimatoló kis Bársony kutyára.

Odakinn egyre mélyebb a sötétség; az éjszaka lassan-lassan az egész földet beborítja fekete köpönyegével. Valahonnan, távolról, nóta sir idáig; a szomszéd udvaron nyikorog a kutgém: itatják a teheneket. Az első házból Juli szolgáló hangja riong mulómódon, közbe-közbe az Öryné nemzetes asszony parancs-szava pattog.

Bakó Misi átszenderül az álmok ködös világába.

Álmodik estétől éjfélig sok futó képet, sok különös alakkal találkozik, de egy kis feketeszemű lány minden fordulónál felbukkan, felé nyujta kezeckéjét, azután a semmibe oszlik. Ugy szeretné megfogni, úgy szeretné szólani hozzá, de lába leszeggezve: nem mozdulhat, nyelve lekötözve, nem beszélhet. Verejték veri ki homlokát, kis szíve, ott, a szűr alatt, riadozva dobog.

Egyszer, már jól bent, az éjszaka közepén, félálom-félébredlét hidján tántorog megzavart lelke — s valami hangot hall. Lassan kivilágosodik a zaj: emberi beszéddé, leány-susogássá. Miska meg se moccan a szénatartóban, de figyel. Ketten suttog-

nak, odaát, a másik zugban... ez a Sándor kocsis dörmögő hangja... ez meg a Juli szolgáló sesegése-susogása. Hát Juli éjszaka itt alszik? Vagy csak idejár? Éjnye, vajjon mit akarnak ezek itt éjnek idején? A Bakó Misi szive új izgalomban kilimpel. A leány fel-felkacag, röviden, ingerlően, mintha valaki a hóna alá nyulna.

Bakó Misit annyira kiforgatta magából ez a láthatatlan, csak hallható színjáték, hogy nem tudott többé elaludni.

Valahol egy éber kakas hajnali egy órát kukorékol, mikor csak megdöngetik, de hatalmasan, az Öry porta hatalmas kapuját. Bakó Misi jól hallja az ijesztő dobogást, mintha az Éj rémülete elől menekülne valaki. Az egész ház alszik; csak itt az istállóban van ébren ez a három ember.

Uj, istentelen dobogás. Egy hang ordit is hozzá:

— Öry bátyám, nyissák ki a kaput! De rögtön! Baj van!

Erre már Miskában is felágaskodik a lélek, felugrik és elkiáltja magát:

— Sándor bácsi! Odakünn valami baj van!

Az istálló sötétjéből motozás, dörmögés, ruhasuhogás és szalmazigetés hallik; utána egy mély hang:

— Az öreg Isten bánja... bánom én.

Az istálló ajtaja halkán nyílik — aha, most suhant ki Juli. Misi látta az alakját, a hó rá világitott.

A förtelmes dörömbölés fokozódik. Miska nem bírja tovább, kiperdül az udvarra, rohan a kapuhoz, a kulcs benne megfordítja, ráugrik a kilincsre, a nagy kapu sarka egyet kordul, kinyílik. Ahogy kipattan az utcára: egy emberalak csak ráborul Misire az egész sulyával s annyit nyög: „Jaj...” Egy másik alak hirtelen átkarolja és fenntartja, hogy a hóba ne zuhanjon. Megszólal:

— Te fiu. Deák István gazdát megszurták. Alig tudtam hazáig hozni. Rögtön ágyba kell fektetni. Valaki szaladjon doktorért.

Misi megragadja a tántorgó alakot s azzal a másik emberrel nagynehezen besegíti az udvarra. Izgalmában nem látja, milyen halálosan sápadt a megszurtt ember arca; csak a kezére csöppen valami meleg: — vér.

Ekkorra már Öry gazda maga is talpon. Jön a házból kifelé. Látja a fiatal Deák Istvánt, a vejét, aki vele egy udvarban lakik; rákiált:

— Hát te mi az istent csináltál? Részeg vagy?

— Dehogy! — mondja a támogató ember, Deák Istvánnak valamelyik borbarátja, — megszurták szegényt.

— Megszurták? — horkan fel a nemzeti ur.

— Meg bizony. Törös bottal.

— Kicsoda?

— Valami deák.

— Hol?

— Csapó-utcán, a „Két golyó“-ban.

— Híjnye, a megváltó Istenét...

Beviszik a sebesült embert a szobába, levetkőztetik, lefektetik. A mellén, jobb oldalt, egy kis piros pont, s néhány csöpp vér. Ott szaladt be a deák hosszú, hegyes törje.

A nagy kocsiszt zavarják doktorért. Sándor, a paradicsomból kiugratott ember, káromkodik, nincs mehetnékje. Az ég szakadjon erre a Deák István gazdára, ezt is épen ma éjszaka tudták megszurni, mikor az embernek más dolga van. Mérgében Miskát üti föbe:

— Nem fogod mindjárt be azt a lovat?

Befognak, mindaketten felülnek, rohannak orvosért. Az öreg Ujházy doktort álmából verik fel: jöjjön doktor ur, haldoklik egy ember...

— Marha! — kiáltja recsegősen dörmögő hangján a hatalmas természetű tudós, — nem tudtal hamarabb vagy később jönni? Takarodjatok innen; akkor megyek, mikor nekem jól esik.

— De most szurták meg, tekintetes ur, — magyarázza Sándor kocsis.

— Megszurták? — ereszti le a hangot Ujházy. Marha, hát miért nem mondtad mindjárt.

Azzal magára hányja fantasztikus ruháját és megy.

Csunya, csontkaparó szél üvölt szemközt velük. Sándor, aki nagy munkájában kifáradt és megizzadt, úgy érzi, mintha forró vízből jégbe esett volna. Káromkodik és veri a lovat irgalmatlanul. A szekérben a tekintetes doktor ur mormog, bele csavarva magát hétrétü lebernyegébe. Különös gallérja úgy lobog a szélben, mintha ördög szárnya volna. Aki mellett elvágatnak: halálra sápad rémületében: az ördögöt viszik ekhós szekéren!

Deák István gazda igen csendesen várta a halált, vagy a doktort. Hiába kérdezték, egy betű nem sok, annyit se szólt. A cimborája, aki hazatámogatta, zürzavarosan hadart valamit egy leányról; meg egy deákról; megcsufolásról és bosszuról.

De a sebesült ember ránézett, ha érdekesebb kanyarodóba hajolt beszéde s ilyenkor a hadaró pajtás csak elharapta a szót s egészen más utra terelődött. Utoljára így kötött kungöröcsöt a mondókájára :

— Szóval, más valaki helyett kapta szegény István ezt a csunya sebet. Bosszúból.

Az öreg Ujházy doktor mindenkit kikergetett a szobából és megvizsgálta a beteget.

— Verekedtél, ugy-e bicskás? — dörrentett a páciensre. Na, most bekaptad a legyet. Kihül a bőröd, ha meg nem tudlak gyógyítani. De ha rám hallgatsz, talpra állítalak. Nehéz a lélekzésed, te, marha?

Ez a *marha* szó kedveskedő megszólítás volt nála.

Deák István a szemével intett rá igen-t.

— Hm, — mormogott a doktor, — a tüdőt is cseszte... Megcsóválja bozontos, sörényes fejét, sokáig néz a sebesült sápadt arcára, számítgatva a napokat, hónapokat, míg elhuzhatja. Mert bajosan gázol ki belőle a bicskás. Ez megkapta a magátét. Alaposan.

Kiadja a házbelieknek a rendelkezést, összeszidja Őry nemzetes uramat, amiért nem hányatja el a havat a kapuja előtt; ráparancsol Deák Istvánra, hogy nyugodtan feküdjék, ne mozogjon, mert baj lesz. Azzal becsapja az ajtót és káromkodva tűnik el a fehér éjszakába.

A kis Bakó Misi lelkét nagyon összeforgatta ez az éjszaka. Sokszor hallgatózott ezután a szénatartóban, sötétlő éjféleken : nem hall-e valami susogást?

De többször nem ment be Juli az istállóba. Sándor kocsis keményen megfázott akkor éjjel, tüdőgyuladást kapott, egy ideig kornyadozott, árnyéka lett hajdani magának; azután ott hagyta Őry gazdát, és más vidékre költözött. Bakó Misinek kedvezett a szerencse : ő lépett a helyébe, nagy kocsis lett, alig tizenöt éves fővel.

Deák gazda hónapokig nyomta az ágyat. Elhervadt, elfonnyadt, mint az ágáról leszakított levél. Lassan-lassan kiszivárgott annak a rejtelmes éjszakának a története, Bakó Misi füléhez is eljutott. Nem tévedésből, nem más helyett szurták meg István gazdát, hanem szerelmi bosszúból. A Csapó-utcai „Két golyó“-kávéházban bódította akkortájt a hevesvérű ifjúságot egy Róza nevű aranyhaju tündér, polgári állására nézve pénztáros kisasszony, akinek a diákok közül is többen csapták

a szelet ; a fiatal gazdák is sokat forgolódtak körülte. Egy Zsutai nevű jó szál diák, aki versekben magasztalta Róza kisasszony bájait, nagyon közel jutott már az éjszakák királynőjének a kegyéhez, mikor észreveszi, hogy a zömök, markos, jó vágású Deák István keresztezi az ő útját. Egy este, akkor december éjszakáján, összetalálkozik a két him, egymásba botlanak s a szilaj Zsutai diák vállával félrelöki a pénztárosi pulpitus elől Deák gazdát :

— Félre innen, paraszt ! Ez a hely az uraké.

Deák István nem pazarolja a szót, hanem egy-kettő átnyalabolja a nagy diákot, acélkarjával magához kapcsolja és kiviszi az utcára, úgy, hogy lába sem éri a földet ; odakinn lelöki a hoba, úgy, hogy a háta is éri a földet. Maga pedig isteni, vagy más szóval civis nyugalommal visszamegy Róza kisasszony bűvös körébe.

A csúffá tett diák bosszút liheg. Hazaszalad törös botjáért és lesbe áll Vár-utca sarkán. Éjfél után lép ki a „Két golyó“-ból Deák István s gyanútlanul indul hazafelé, Péterfia irányában. Vár-utcának egy sötét kapualja alól hirtelen kivillan a Zsutai deák fényes, hosszú törje — s egy-kettő, úgy átszalad a zömök parasztgazda tüdőjén, hogy észre sem veszi. Utána jön egyik pajtása, az, aki hazakisérte; az látja a gyilkost, amint veszett futással tűnik el a görbe, sötét utcák utvesztőjében. Utána kiált, üldözi, de bizony kisurran a keze közül. Visszafut Deákhöz ; akkor már imbolyogva, falnak támaszkodva botorkál előre az átszurt ember ; cimborája faggatózására csak annyit mond :

— Megszurtak. Egy deák. Zsutai.

Zsutait későbbben elfogták, börtönre ítélték. Deák István pedig, öt hónapi lassu sorvadás után, itt hagyta fiatal feleségét, szép gazdaságát, pompás lovait és átköltözött a Péterfia-utcai temetőbe.

Zsutai deák nem irt több verset. Mikor kiszabadult, életének ez a szégyene ráült lelkére, nem hagyta nyugodni, nem engedte becsületes emberré lenni. Kétségbeesett és Pesten a Dunába vetette magát a Lánchidról. Valahol, az égi mezőkön, találkozhatott újra Deák Istvánnal, aki átszurt tüdejét panaszatlanul adta vissza Urának . . . Odafenn kibékültek.

Bakó Misi sokszor elnézte még Juli szolgálót ; különösen a nyári forró napokon. Éhesen legeltette felnyiladózó szemeit a parasztleány összesulykolt tagjain. Ezzel birkózott valamikor a szalma közt Sándor kocsis. Látta Róza kisasszonyt is egy ízben, kinn állt a „Két golyó“ ajtójában ; vörösszőke haja volt és

igen fehér arcbőre. Ezért szurták keresztül Deák István gazdát. Összevetette józan gyerek fejében ezt a két furcsa históriát, amely annyira megrázta fiatal lelkét, hogy soha többé nem fejtette el; összevetette, és belátta, hogy az asszonyi népek valami különös, végzetes hatalma van a férfi emberen. Babonás félelemmel huzódott egy ideig e rontó csapás elől: hátha neki is meg kell egyszer ölnie valakit valakiért?

Ács Zsuzsika belép az életbe.

Tavaszi napon történt, április utolján.

Ács István, a kis Zsuzsika édesapja, valami kemény szíjat akart megpuhítani a nagy bárdolatlan tölgyfa asztalon; de a rideg bőr sehogysem engedelmeskedett neki: mindig visszaringódott előbbi merev görbességébe. A mester haragra lobbant és nehéz káromlások között levágta a szíjat az asztalra s rádőlt teljes erejével. Szélütött balkeze nem bírta megmarkolni az anyagot, tehetetlenül lefordult róla; ez csak hatalmasította dühét. Amint így nekifohászódik a munkának: egyszerre, mintha megpattanna benne valami, meghanyatlik a nagy ember, meginog s egy jajszó nélkül elvágódik az asztal mellett. Homlokát beleütötte az asztal lábába s csendesen vérzett. Ácsné a pitarból szaladt be a zuhanásra, a gyerekekkel fölemeli a kidőlt ház-oszlopot s lefektetik az ágyba.

Ez történt úgy délelőtt tíz óratájban. Estére már halott volt Ács István szíjjártó mester és árva a hét Ács-gyerek.

Olyan volt ez, mint a villámütés. Váratlan, rettentő, halálos.

A család hamarosan szétszóródott. A két fiu közül az idősebb, László, ácsmesterségre adta magát; a fiatalabb Gábor tanítónak készült. A nagy lányok: Klári, Eszter, Mari, cselédeknek szegődtek el tehetős gazdákhöz, a legkisebbik: Zsuzsika még az anyja szárnyai alatt maradt. Csakhogy az iskolát ott kellett hagynia; nem lánynak való, nincs értelme. Mikor elbucszott Szabó János tekintetes urtól, a mester levette szemüvegét, úgy nézett az okos kis Ács Zsuzsika arcába, s annyit mondott neki:

— Kár, te kis Ács. Kár. Ha fiunak születnél volna, nagy ember lett volna belőled.

A kis leány keservesen sirt, mikor átlépte az iskola küszöbét. Háta mögött épen a Csokonai kedves pillangó-dala röp-

pent fel: „Hamar követje a tavasznak, himes pillangó, idvez légy...” Ragyogott, csillámolt az aranypillangó szárnya, körül-körül röpködte a távozót és valami kimondhatatlan bánatot hullatott szívére; aranyhimpó volt ez a hulló bánat, amely a muló idővel egyre szebb, egyre édesebb lett, úgy zsongatta a szívét, mint hajnali boldog álom. A fájdalomból lassanként édesen gyöttrő emlék finomult; a növekvő gyermek vitte magával, vitte, keresztül egy hosszú életen.

Ács Zsuzsika lelkében haláláig ott zsongott egy gondolat: „Ha fiunak születtem volna, nagy ember lett volna belőlem”. Dehát, szegényke, leánynak született. Ez az agyába égetődött fél-jóslat, melyet eltévesztett születésével soha be nem telővé rontott, később, asszony korában, uralkodó hatalommal fog majd fellobbanni azokon a nagy éjszakákon, amelyeken szíve alatt pihegő magzatának sorsát álmodja meg; azok között is egyét, egy fiút, aki az ő eltévesztett és eljátszott jóslatát fogja beváltani gyötrelmesen szép és tragikusan nágyyszerű életével...

Tavaszi napon, május ifju ragyogásában vált meg Ács Zsuzsika az iskolától; a drága öreg háztól, ahol gyermekkor legbűvösebb napjait élte át. Az ötvenhat kis pajtás meghatottan intett Istenhózzád-ot a nyájból kiszakadó báránykának. Kovács Teréz hangosan sirt, Tóth Gergely pedig meghatottságában beleharapott az előtte ülő Nagy Pista fülébe. A jó öreg pásztor, Szabó János tekintetes ur, megsimogatta az Ács Zsuzsika barna haját, megáldotta, egy kis verses könyvet dugott a kezébe és utnak eresztette. Eredj hajó, repülj hajó, pici kis lélekvesztője a végtelen Élet oceánjának; ragadjanak jó áramok, röptisen kedvező szél, hogy eljuthass álmaidnak szép kikötőjébe.

Ment a kis vándor, a szoboszlói széles országon, ment, mendegélt, a megtépászott ősi fészek felé. Kétfelől zöldelő szántóföldek jöttek elébe s maradtak el mögötte; mezei pacsirta zengett a levegőben, úgy hömpölyögve a reggeli napfény arany árjában, mint egy szárnyas golyó, amely frissen csattogó dalt füttyöl estében. Jóságos nyárfák zizegtek, susogtak ezüst nyelven kedves dolgokat fülébe; a nagy, komoly jegenyék pedig atyai intelmmel mutatták neki az egyenes, a helyes utat. Előre, Tavasz felhők andalogtak a kék mennybolt alatt; egy tetszett a kis lány, mintha drága angyalok könyökölnének rajtuk, felhő-könyöklőkön s néznének a mennyország ablakából a földi világra. Óréa. Az Ur angyalai — jutott észébe az ének — táborjárnak a jó lelkek körül. Érezte, hogy a láthatatlan jó Isten szeme rajta függ — nem veszhet el, nem tévedhet el.

Kinyitotta a kis könyvet, amelyet a tanító ur csusztatott a kezébe. A legelső lapon Szabó János szépen kanyargó betűivel ez az ajánlás állt: „Ács Zsuzsikának, volt kedves tanítványomnak, nagy sz. retettel. Szabó János m. k. ref. tanító-mester”. — A kis Ács Zsuzsikának kigördült a könny szeméből; különösen két szó fájt neki és két szó esett jól nehezülő szívének: *volt* tanítványomnak, és *nagy* szeretettel... *Volt* és *nagy*... Ugy elsirdogált ezen a két rövid szón ott az országutfélen, mint-ha megint nagy halottja volna. Magát siratta szegényke, aki már csak volt tanítványa a jó öreg tekintetes urnak, aki az ő kis szolgáját nagy szeretettel szerette és szereti.

Mikor odaért, ahol az ebesi düllő belefoly az országutba, hirtelen kedves jelnet kapaszkodott fel emlékezetében. Eszébe jutott az a havas decemberi reggel, amelyiken összecsalálkozott egy fiuval. Bizony, a nevét már elfelejtette, csak a talyigájára emlékszik, meg szürke szemére, s talán még báránybőr sapkájára. Jó kis pofa volt, az bizonyos, ahogy ott hegyelt a talyiga ülő-deszkáján. Szinte fülébe rémlik fel-felsippanó füttye, döcögős szava; látja csufondáros tekintetét, furcsa mozdulatát, amint egyet ránt vállával a fakó kis szürön... Azután ködbe foszlik az egész. Lelkébe fordult szeme újra beleütközik a külső világba: május van, sárga vadvirágok hajbókolnak elébe a vetés szélén, az árokparton; a fűrjmadár suhogva sodorja szárnyával a kelő buzát, fent a kék levegőben pacsirta dalol.

Odakinn élt özvegy édes anyjával a Szikgáti cserépvetőben, egy világtól elszakadt major ódon házában, ahol rejtelmes dalokat dúdol a kürtön beszabadult szél. Nyaranta, a leboruló esték csillaggal himes sötétjében, önkénytelenül ősi babonák merülnek föl az álmodozó ember puszta lelkéből. Egy-egy bevetődött kondás, vagy tanyai vén asszony, hátborzongató történetekkel zavarja föl a lélek csöndes vizét. A kis Ács Zsuzsika félt ezektől a babonás estéktől, de mégis szinte reszketve várta: mikor hall új borzalmakat.

A puszta emberek pedig hozták, két kézzel szórták a babonás históriákat. Különösen Matkó bácsi, a kis hőrcsög ember, juhász, terített minden este hideg lepedőt az Ácsné meg a kis leánya hátára, hogy a gyermek szinte vacogott bele. De hallgatta. Matkó urammal esett az meg, egy péntek éjszakán, hogy mikor a Haláldombnál halad kis talyigáján, a sötétbe meredő akasztófa csak megszólal, ráfordul, sőt ráugat. Azóta nyavalyatörős az öreg. Máskor, kinn hálnak a szabad mezőn, valahol a Kondoros vize mellett; szép csillagos a holdatlan éjszaka.

táncoló ködök, vagy tán holdleányok libegnek a remegő levegőben. Ott fekszik a három juhászbojtár a gyepon; a csillagokból szinte permetezve hull a harmat. A jószág alszik vagy kéri a karámokban. Egyszer csak vad muzsika, hujjahó, szekérsörgés, láncsörgés kavarodik fel a messze pusztamélyből, először álomszerűen, mulómódon, azután egyre közeledve, folyton erősödőn. A pusztaságon nem látni semmi emberi vagy állati alakot: mozdulatlan az éjszaka tengere. De az ördögi lárma, a pokoli rialom már itt forgószelezik, a kőhajtásnyira vivő szekérun. Mintha több szekér robogna az ugaron; lódobogás, segéd-lánc csörgése, emberi zsivaj, különös hangszerszámok fekete muzsikája zürzavaros összevisszaságban lármázik, de csak emberi fülnek hallhatóan, mert a két örkutya fel se vakkant rá álmából, sem a nyáj nem mozgolódik, bizonyosan nem hallja. A három juhászbojtár fennakadó szivdobogással vár, fülel — Uristen, mi lesz ebből? Most hirtelen, mintha két-tévágnák, abbaszakad a babonás lárma, olyan csend rogyik a pusztára, hogy szinte hallani a csillaglángok távoli percegését. Egy különös hang kiált az éjszakában: „Hó! Megálljatok. Eltört a tengelyünk”. Erre hosszabb csend áll be. Láthatatlan alakok láthatatlan tanakodása tart. Ujra felsír valami nem emberi hang: „Ott fekszik három ember. A tulsó szélsőnek vegyétek ki a ballába szárcsontját, az jó lesz tengelypótlónak. Mához egy évre, hét hónapra, hét napra, éjfélkor visszaadjuk”. Utána szörnyűséges csend... A három juhászbojtárban megfagy a vér. Nem birnak megmozdulni; valami pokoli bűvölet tartja leszegezve őket. Várnak, irtózatossá sejtetelemtől szakgatva. Nem tudja a két szélső, melyikőjüket értik; Matkó középen fekszik; jobbra tőle Sós Mihály, balra Nagy Gergely. Amint így halálra válva várnak, egy idő múltán újra felharsan az éji lárma, lódobogás, szekérdübörgés, láncsörgés, különös muzsikaszó, táncoló alakok lábadozása, hujjahó, kísérteti nóta — és a láthatatlan karaván pokoli lármájával lassan-lassan belevész a pusztaságba, az éjszakába... Ujra csend; olyan, hogy a fű növést lehet hallani. Nagy Gergely, viális, bátor legény, kacag fel legelőszőr: „Na, a fene egye meg ezeket a banyákat, jól megfincoltatták a lelkünket. Azt gondolták, megijedünk. De jó, hogy egyikünk sem szólt el magát: hátracsavarták volna a fejünket, vagy a fülünkig húzták volna a szánkat”. Jót nevettek rajta mind a hárman; s a nyomasztó rémület alól felszabadulva, elaludtak mélyen. Reggel, ahogy ébrednek, talpra áll Matkó meg Sós Mihály; de Nagy Gergely, amint

tápáskodik, csak visszahanyatlík: a ballábszárában nincs egy iznyi csont! „Hü, fiuk, a keserves istenét — azok az éjszakai lidérccek csakugyan kivették a ballábom szárcsontját!” Próbáltak azzal a lábbal mindent a világon: a doktorok, kuruzslók, javasasszonyok — nem ért az semmit. Matkónak eszébe jutott a láthatatlan rém mondása: „Mához egy évre, hét hónapra, hét napra, éjjélkor visszaadjuk”. Meg kell próbálni. Augusztus végén történt ez az eset; a rá következő második esztendő április hónapjának hetedik napján megint kifelődtek mindahárman ugyanarra a helyre. És vártak, vártak, szivdobogva. Eljön az éjjél, semmi nesz, semmi hang. Eljön a hajnal — csend. Eljön a reggel — a láthatatlan babonás csapat odamaradt. Már épen káromkodásra eresztik a nyelvüket, mikor Nagy Gergely hirtelen talpra ugrik, nagyot csap a ballábszárára s felhujjant: „Nincs már nekem semmi bajom!”

— Azóta, — végezte be mondókáját Matkó —, azóta félek a pusztaságtól, különösen éjszaka, mikor azok a láthatatlan boszorkányok, vagy elátkozott lelkek járnak.

A kis Ács Zsuzsika úgy odabujt anyja ölébe, mintha össze akart volna vele nőni. Szivecskéje hangosan, rémülten vert, vert, dobogott — az élet babonássága, titokzatossága kopogott kapuján. Ácsné maga sem nevette ki soha Matkó uramékat: mert az életünk tele van rejtelmekkel. Ő maga is hallott a kék lánggal fölvetődő pénzről, elásott kincsekről, melyeket a Lidérc átok alatt őriz; míg azt az átkot meg nem törí valaki, a pénz bujdosik egyik helyről a másikra. Csalogató lidérc lángját gyakorta látja a pásztor babonás éjszakákon.

— A táncos Kovács históriáját szavahihető emberektől tudom, — mondta csöndes megilletődéssel Ácsné. Valahol rengeteg pénzre bukkant, de avval az átokkal ásta el valaki, hogy a megtalálója minden éjszakán tizenkettőtől egyig táncoljon az ismeretlen emberrel.

Meg is fogta az átok Kovácsot: minden éjjel veszettül táncol egy órahosszáig — Valakivel; de azt a valakit senkisémet látja. Pedig már sokan meglesték az ablakon, meg a kulcslyukon.

Az ilyen babonás beszélgetések, mint a böjti szelek, ugyan csak fujták, forgatták a gyermekeleány képzelődésének tündéri vitorláját. Különös, megdöbbentő, sokszor elragadó képeket álmodott. Képzeletének két országa volt: egy sötét és egy fényes; a komorsötét birodalomban a babonák, a kísértetek, li-

dércek, ördögök, gonosz szellemek raja zsibongott; a fényes birodalom szemvakító ragyogásában édes angyalok és átváltozó tündérek fürödtek. Amannek a Sátán volt fölkenet fejedelmé; emennek az Atyaisten ült királyi trónusán. Az Atyaisten, akinek hatalmáról, bölcseségéről és szerelméről olyan gyönyörű dicséreteket tanult az iskolában: „Nagy az Ur, ki fényes házát építette, ott fenn a számtalan egeknek fölötte, hol sok ezer napok fényesítik pitvarát, magasság és mélység határozzák udvarát; ujul a föld színe vidám tekintetétől, tengelyestől reszket bus gerjedezésétől“. Oh, azokon a drága téli délutánokon, mikor Szabó János tekintetes ur álla alá szoritotta szinte emberi heszédű hegedűjét és megindította a zsoldárok, dicséretek magasztos szólamainak emelő áradatát: a kis Ács Zsuzsika lelke fehér galambként repült, repült a magasságos égbe, a mindenható Isten trónjának zsámolyáig, ahol sugárból szőtt szárnyu angyalok vették át és folytatták a földön megindult melodiákat, s az édességes hangokra megálltak a csillagok futásukban, megállt örök utján a Nap is, mintha korona gyanánt szikráznának az Örökkévaló homlokán.

És az elragadtatásnak ilyen pillanatában látta az Atyaistent... Igen, látta, mint hófehér szakállu, méltóságos aggastyánt, akinek szeméből olyan fény sugárzott, hogy halandó bele nem tekinthetett. Rózsaszínű és kék oszlopok emelték fölötte a roppant menny boltozatát, amelyről aranybaszegett fehér és biborszínű felhők csüngöttek selyem függöny gyanánt. Köröskörül leboruló angyalok fehér végtelensége, mintha bárányfelhőkkel volna behintve a mindenség. Az Ur trónusa mély biborban lángolt, mintha óriás görögtüzek égnének alatta, mögötte. (Zsuzsika egyszer, szüret hetében, látott ilyen éjszakában kigyuló piros görögtüzet, egy nagy urnak a kertjében; gyermeki fantáziáját elkábitotta ez az ismeretlen, álomszerű fény, akkor villant eszébe; hogy a Mennország is ilyen lehet!) Látta álmaiban a meghasadó eget, mintha villám vágta volna ketté s a megnyílt boltozaton át annak a másik, kimondhatatlanul gyönyörű világnak a ragyogása ömlött csillagözönként a feketébe borult földre. Ha katolikusnak születik és papok körébe jut: bizonyos, hogy Jézusnak áldozza vagy szenteli ártatlan életét; mert a vallásos rajongásnak valami késői csilláma vibrált kis lelkében, mintha őseinek fölfelé menő sorában valahol egy erős, fanatikus katolikus lélek kísértett volna, akinek delejes hatalma utolsót rezdül a kálvinistává tompult dedunokában. Így a protestánsok józansága lehűtötte az elkésett lángolást;

csak a lélek tudattalan mélyében élt és bujdosott ez a fanatikus fény.

Élt benne valami határozatlan vágy, mártir-vágy : szeretett szenvedni, szeretett fájdalmakat elviselni. Szülei soha nem verték meg, hiszen utolsó gyermek volt a családban, s a legkisebb mindig a legkedvesebb. Anélkül is törékeny testecskéje szinte visszaparancsolta a fenytést. De Ács Zuzsika maga kinozta meg sokszor hitvány kis alkatát ; odaszoritotta mutató ujját az ajtóval és addig sajtolta, míg elzsibbadt, elkékült vagy a vér is kiserkent belőle. Ilyenkor boldog volt, hogy kiállotta sirás nélkül. Egyszer összekötözte kezét-lábát, guzsba, belegöngyölte egész testét a kötelékbe, úgy, hogy összezsugorodva se felállni, se mozogni nem tudott ; így hevert összezsibbadt, fájó tagokkal sokáig ; valamelyik testvére szabadította ki, de hiába faggatták : meg nem mondta, hogyan került ilyen kellemetlen helyzetbe. Valami régi könyvben, rémhistóriában, olvasott a kinzószererekről ; balgatag kis lelke szinte sovárogtta ezt a kort : megpróbálta volna, hogyan tud jajszó nélkül nagy kinokat elszenvedni. Ha az iskolában keményen megvert a tanító ur valakit, keservesen siratta a jajgató, kinlódó gyereket ; szeretett volna kiállani helyettük s magára venni a büntetést, mert tudta, hogy ő sokkal jobban bírná, némán tűrné az ütéseket s valami megmagyarázhatatlan kéjes érzéssel társulna testén a fájdalom.

Ilyen különös gyermek volt a kis Ács Zsuzsika.

A babonás nyári esték, a kísértetekkel borzalmasított puszta történetek szinte szellemlátóvá tették a gyermeket. Sokszor rémlett föl előtte meghalt apja árnya, mikor a sötét szobában ülve kitekintett az ablakon ; sokszor látta, hogy suhan át az udvaron, hogyan tűnik el a falban, hogy lép át álminak határán a valóságba.

Mert csaknem kézzel foghatta halovány alakját, árny-öltözetének hűvös szele meg-meglegyintette s tisztán hallotta elhaló sóhaját. Az ilyen jelenések megriasztották szivecskéjét s úgy vert, úgy dobogott, hogy majd megszakadt bele. Mikor édes anyjának elrebegte látomásait, Ácsné megsimogatta boltozatos fehér homlokát s annyit mondott neki :

— Ne félj. A halottak nem bántanak. Visszajárnak hozzánk, de nem bántanak.

Azok a drága énekek, amelyeket az iskolában tanult, megnyugtatták vergődő lelkét ; kis szive remegését elcsitították, és szárnyakat adtak homályos vágyódásainak : repülni, szállani

valami boldogabb tartomány felé. Arany cérnaszállhoz hasonló vékonyka hangja csillámolva huzódott át a csöndes majoron, föl, a csillagos ég felé, vagy a tétovázó felhők iránt. Bizonyos, hogy örangyalok jártak táborn körülötte, mert soha tisztább imáddal gyermeki lélek nem olvadt föl az örök Isten mindenhatóságában, mint az övé.

Es mégis fenékgig kellett ürítenie a keserüések poharát.

Édes anyja, rövid pár év alatt, megrokkant, összeesett. Mint a párját vesztett madár, betegen gunyasztott üres fészke mellett. A majorságban nem vették hasznát, tehát fiatalabb erővel cserélték föl. El kellett onnan költöznie. Legidősebb fia, László, már családot alapított, egy száraz malma örte a buzát benn a város közepén. Kasza-utcán; odakérezkedett hozzájuk. László szívesen adott hajlékot előregedett anyjának, de bizony felesége, a gögös asszony, keserüvé tett minden falatot az utjában álló öregnek. Ezen sokat vittak-veszekedtek, de már segíteni nem lehetett rajta; a fiatalság mindig más nótát dalol, mint az öregség. Ácsné nem vihette magával a kis Zsuzsikát, hiszen maga is kegyelemkenyéren élt, maga is elég teher volt az Ács László hirtelen szavu feleségének.

Igy hát cselédnek állott a kis barna szemü, félénk leányka, aki nagyon szerette a rendet és kimondhatatlanul tisztelte a felsőbbiséget.

Bizonyos Csicsó nevezetű fűszerkereskedő volt az első gazdája. Alig tizennégy éves volt akkor Ács Zsuzsika; pesztonkának fogadták egy haszontalan, kártékony kis csemete mellé. Ez a másféléves szörnyeteg folyton ordított, mint az éhes farkas; hatalmas gyerekfeje csupa száj volt, amely éjel-nappal edelért üvölt. Zsuzsikának kellett mulattatni az örökrívó gépet és Zsuzsikának kellett fölfogni bak-rugásait, gonosz harapásait és macskakarmolásait. Gyuszika, az aranyos csemete, mint a sakál, ment neki a pesztonka fejének; összeborzolta és tépte barna haját, vörös vonalakat hasított drága körmöcskéjével a szenvedő és hallgató kis áldozat arcára; hasba rugta és nyakon harapta. Nappal ott haszontalankodott az ölében; éjjel, mikor a halálra fáradt kis cseléd ki akarta pihenni a mult nap robotjának súlyát, mintha ördög bujt volna a nagyfejű kis szörnyetegbe: kettőzött, sőt hármazott erővel acsarkodta szövegeftlen, de fülhasító énekszámait. Nem volt olyan vándor, német operaénekes Magyarországon, aki versenyt birt volna üvöltetni ezzel a kis kiállhatatlan féreggel. Bizony, Zsu-

szikának föl kellett kelnie legédesebb álmából, ölébe kellett vennie a kis mérges, vörös hustombitát és altatni, ringatni, rázni, míg csak végig nem trombitálta minden darabját, kürtjelét, indulóját, fölkelőjét, lefekvőjét, imáját és roham-riadóját. Ha kimerülten az átvirrasztott éjszakától, el talált szunnyadni, a ház urnője nem sajnálta pofonokkal ébreszteni árva kis pesztonkáját. Szegény Ács Zsuzsika sirni sem mert; még ő szégyelte magát jobban, hogy nem tudott fölébredni reggel öt órákor.

Bizony, könnyel sózta azt a sovány kenyeret, amelyet úgy dobtak neki, mint a házörző kutyának.

Csicsó ur hiába volt vajszívű ember, nem az ő szava állott a háznál, hanem az asszonyságé. Csicsóné asszony pedig pompásan tudta játszani az urat, különösen egy tekintetben: hogyan lehet halálig bosszantani az alája rendelt személyeket. Itt egyet értett aranyos Gyuszikájával; mintha összebeszéltek volna, bámulatra méltó kitarással rugdosták, harapdálták, pofogtatták a szenvedő kis cselédet. De hiszen Ács Zsuzsika éppen erre született! Az ő martiromságot áhítózó bolondos-édes kis lelke itt talált rá élete fő próbájára; ime, elérkezett a kinzó kamarába, amelyről valamikor olvasott; hősi elszánással ment neki a hüvelykszorító, lábszárkicsavaró, izeket elszagató kinpad borzalmainak -- hadd törjék, gyötörjék, vágják, vérezzék remegő sovány testecskéjét: nem fogják hallani egy jajszavát, egy rimánkodó kérését; hősiesen, szentekhez méltó türelemmel, egy másvilági szebb élet reményében hajtotta alá az alázatos fejecskéjét a lelki hóhér bárdja alá: ölje meg, ha akarja, ő szívesen megy föl édes Jézusához; mert a szenvedőké a mennyeknek országa.

Volt Csicsó urnak egy segéde: Samuka, aki szinte testvéri rokonszenveit érezte a kis pesztonka iránt. Nagyon fájt neki, hogy olyan embertelenül bánnak az árva gyerekekkel; azért, a maga módján, mindent elkövetett földerítésére. Különösen vásárnap délutánonként vonta körül Zsuzsikát bolondozásainak, tréfáinak csöngő-bongó komédiájával. Pompásan tudta utánozni a számárbögést, a kutyaugatást, a macskanyávogást, meg a kakaskukorékolást. Előszedte ilyenkor minden tudományát s nem nyugodott, míg a kis elmélázó, vagy andalgó leánykának ki nem ült a mosoly ajka szögletére. Hóbortos meséket rángatott elő fiókos eszének gazdag tárházából, ahol úgy guggoltak egymás fölött a tréfák, huncutságok, bolondos viccek és tündérmesék, anekdoták és szaftos mondások, mint a Csicsó ur boltjában a fűszeres fiókok.

Tőle tanulta meg Ács Zsuzsika a *Csizmadia-kirukkolás* című furcsa versezetet, amely így kezdődik :

A jövő hónapnak huszadik napjára
Csizmadia-műszer kirukkol mustrára ;
Szükségés léssen ott négy kommandérozó :
Obester, adjutáns, prófosz és szószóló.

All a divízió hatvanhat kaptából,
Az altisztek lesznek az ikses sámfából ;
A középső zászló lesz a szegező ár,
Stabil-szolgálatra marad két májbőr-szár.

Felvonultak az árák, bőrvágó kések, csiriz, faszegek, láb-szuj, kapta, hovály, dikics, üllő, kis kalapács, kordován és bagaria, mint valami rettentő hadsereg, amelynek legfelsőbb had-ura, királya : a csattogó suszterpapucsban pattogó csizmadiamester.

Tőle hallotta Mátyás király regéjét ; mikor ismeretlenül megszáll a nagy király Mikó nevű parasztnál, hat tojást kér vacsorára és hat aranyat rejt annak fejében a párna alá, amelyet reggel ámulva halász elő Mikó felesége ; egy darab papíron ott a már messze járó király latin üdvözlete : „Hic fuit Matthias, rex, qui comedit ova sex“. (Itt volt Mátyás király, megévt hat tojást.)

Tündérmesék is hullottak ám ki Samuka bűvös rostájából ; különösen *A király három leányá-ról* szólót tudta érdekeszítően előadni. A kis Ács Zsuzsika szíve hangosan dobogott, mikor a szép Ancellát halálos veszedelméből furfangos esze menti ki.

Hát még a magyar történelem halhatalan hősei ! A mon-dák aranykődeből kilépő vitézek, suhogó ruhás várkisasszonyok, méregkeverő boszorkák, koldusruhában bolyongó kis királyfiak ! Óh, hogy rajzolták körül az ámulva hallgató pesztonka lelkét, hogy jelentek meg előtte álmaiban, milyen saját-ságos sovárgást oltottak szívébe, valami bizsergető vágyat ismeretlen szépségekért. A rettentő kis hustrombita, az eleven rivó gép, a haszontalan Gyuszika, ordíthatott ilyenkor a csillagos égig : Ács Zsuzsikának a lelke máshol járt, messze századok vártermeiben találkozott rég elporladt lovagokkal.

Vasárnap este, mikor Samuka regéi véget érték, majd mindig sirdogálva temelkedett el kemény ágyában a kis pesztonka. Kimondhatatlanul fájt neki, hogy nem tanulhat tovább. A szép tudás vára bezárt kapuval meredt reá az élet sivatagán, nem volt kulcsa, nem tudta a megnyitó varázs-szót, amely besegítse

elvesztett paradicsmába. Olyan szomorú váddal hangzott ilyenkor a Szabó János tekintetes úr szava: „Ha fiúnak születél volna, nagy ember lett volna belőled“.

De már hiába!

Tizennégy éves múlt ekkor Ács Zsuzsika, benn járt a tizenötödikben. Gyermekes melleszkéje most kezdett domborodni; perkál-ruháját egy picit kinötte, megfeszült a derekán, és föl-szaladt a széle egészen térdéig. Barna haja két ágba fonva hullott hátra; sötét szeme bocsánatkérően mosolygott a nagy világba. Finom kis termete, fakuló kék ruhájában, úgy lengett-ringott az udvaron, mint a hajladozó buzavirág. Cérnaszálvékony, de arany csengésű hangján egyre dalolt, egyre dalolt; akár a zsarnokoskodó Gyuszikát kellett megszelidítenie, akár a fehérneműjét vasalta szombat estéken ünnepi napokra. Nagyon szerette az iskolában tanult zsoltárokat; ha templomba nem járhatott, templommá énekelte a Csicsó úr füszeres boltját, az ódon tornácot, a nagy sivatag udvart, a kapu alját, ha onnan ki-kinézegelett a messze nyuló vásártérre, ahol szénás szekerek és ponyva sátorok állottak hosszú sorban. Mint a tündöklő arany és ezüst szálak, úgy ragyogtak édes dallamai a levegőben, a szobákban; befönték az embert bűvös hálójukba. megfogták a szívet, nem engedték el, ringatták, mint tündérhobok a fehér csolnakot; felkuszta a bólongató fák tetejére, megaranyozták a porfellőt, amelyet nyári estéken a hazatérő csorda vert föl az égig; összekötötték a rokonlelkeket egymással, csöndre intették a lármás állatokat és bűbajos dalra lelkesítették a kalitkák énekes rabjait, a szívszakadva csattogó, gügyögő madarakat.

Samuka ilyenkor, ha csengett, remegett távolról a Zsuzsika dala, álmodozva méregette a borsot vagy a kőménymagot a vásárló asszonyoknak s ilyenkor mindig háromszor annyit adott, mint kellett volna. Csicsó úr, számlakönyvébe mélyedve, ilyenkor keltős bevételt hozott ki és fele veszteséget. A Bársony kutya elbájolódva mozgatta fektében farkocskáját s barátságosan mosolygott a grummozó cicára. Kint a fecsegő verebek hallgatva ültek meg a fán: szokatlan élvezet rabjai lettek. Csak a gögös és szívtelen Csicsóné csapkodta dühösen az ajtót: „Én nem értem, mit kornyikál örökké ez a kis bestia! Nem hallgatsz el, te félbolond?“ A rettentő csemete, Gyuszika, egyetértve drága mamájával, förtelmes ordításba fogott, tulharsogta, megölte, megette a kis pesztonka aranycsengésű dalát.

Egy este vendég érkezett: Farkas úr, Csicsóné asszonyság

bátyja. Pesten lakott, valami üzlete volt odafenn. Pár hétre szabadságot vett magának s idejött nyaralni, vidéki rokonaihoz. Rossz tekintetű, bizalmatlanságot gerjesztő ur volt; agglégény, tul a negyvenen. Kopasz fejét vöröses maradék-haj tarkázta volna, ha festett parókát nem visel. A bajusza tulságosan fekete színű, bizonyosan viselője akaratából. Nagy, kidülledő, vizes szemei olyan gonosz állatiassággal forognak a gödrükben, mint az anakonda szemei: oda akarnak bűvölni valakit magukhoz. Gazdag ember lehetett, mert Csicsóék még a helyét is megtörülték s minden szavára mosolyogtak.

Nyaralásának második hete már a vége felé járt, mikor egyszer csak meglátja a kis Ács Zsuzsikát. Farkas urnál a meglátás nagyon sokat és nagyon rosszat jelent. Mint névrokona, az éhes topottyán, kitérte förtelmes száját a gyanutlan pihenő báránnyra és ráugrik, hogy kettéharapja torkát. Legalább is ez a szent érzés rohan át rajta, fejtől a sarkáig. Ingerli, izgatja a kis pesztonka üde ártatlansága; olyan gyümölcs, amelyet a főváros ritkán terem. A szatir-vágyu agglégény nem sokat tőpreng, hamarosan kész nemes tervével. Egy este, mikor már a házban mindenki lefeküdt, beszólítja a cselédszobában bóbiskoló kis leányt, hogy hozzon neki a kútról friss mosdóvizet. Zsuzsika serényen teljesíti parancsát s viszi neki be a friss vizet. Farkas ur hirtelen bezárja a szoba ajtaját és ráugrik a naiv báránnyra. A pesztonka halálra rémül, sikolt, jajgat, kiabál, menekül, könyörög, imádkozik. A lármára Samuka fölneszel, rosszat sejt, kiugrik az ágyból, rohan a Farkas ur szobája felé. Csakugyan, onnan sikolt a megtámadott ártatlanság. Ráveti magát a kilincse, az ajtó zárva belülről. Örülten elkezd dörömbölni, de úgy, hogy a Bársony kutya fölriad első álmából, tolvaj betörőt sejt, irtózatossággal ébreszti urait. Csicsó ur is felkászolódik, papucsot ránt és kilődul a udvarra. Már ekkor Samuka az ablakhoz került és látva a szomorú, gyalázatos helyzetet, éktelenül el kezd ordítani: „Segítség! Gyilkos! Tolvaj! Segítség!” A kutyaszoritóba jutott Farkas utoljára is ajtót nyit és ártatlan pofával kérdezi: „Mi történt?”

Samuka magából kikelve rohan a földre zuhant kis pesztonkához, fölemeli és nagyot kiált Farkas urra:

— Az ur kérdezi ezt? Mit akart ezzel a gyermekkel?

Farkas ur méltatlankodva pillog a sógorára, s gyűlölettel szurja keresztül a lábatlankodó segédet:

— Ugyan kérlek, tanítsd már tisztességre ezeket a cselé-

deket, még nekik áll feljebb, ha valami gonoszságon rajtacsiপি az ember őket. Hallatlan!

Csicsó ur tanácstalanul áll a küszöbön; nem érti a dolgot, csak azt látja, hogy a kis Ács Zsuzsika reklije össze van tépve, mellecskéje félig kivillan az ingből; arca halálosan sápadt, szeme könnyben, szólni nem bír, csak fuldokolva zokog; Samuka fogja, hogy el ne essék, Samukának a szemében hétégu villámok lüzelnek; viszont Farkas ur a megbántott méltóság látható, és a rajtacsiপি aljasság titkolt arckifejezésével áll a szoba közepén, mintha valami roppant sérelem esett volna rajta.

Samuka fölzudul:

— Egy ilyen gyermekleányt! Nem szégyelli magát az ur? Ha nem a gazdám rokona volna, holnap feljelenteném a városházán!

— De hát mi történt itt? — csattan föl Csicsó ur.

A tizenhárom próbás Farkas közbevág:

— Az történt, hogy ha meg nem akadályozom, ez a drága legény (Samura mutat) erőszakkal megbecsteleníti ezt a szegény leányt (Zsuzsikára mutat). Megcsiptem az urat, a seladont, berángattam a szobámba és megfenyítettem — —

— Én? Engemet?! — ordít Samuka magából kikelve. Hazudik az álnok kutya! Hiszen én kaptam rajta, mikor a szegény Zsuzsikát le akarta teperni — szóljon, nem igaz? Zsuzsika, te mondd meg — ez a lelkelen alak még engemet akar bemártani —

— Igenis, igenis, — recsegett a pesti ur, — maga, barátom, maga; hogy ez a lány mit mond, nem fontos; betanította; talán egyet is értenek, csak azért játszanak színt, mert véletlenül rajtakaptam — igenis — rajtakaptam — szemtelenek!

Ács Zsuzsika végre szóhoz jutott:

— Samuka engem soha nem bántott, egy rossz szóval sem. Az ur mondott csunya szavakat — az ur fogott le — mikor nem akartam meghallgatni — igenis — így van, Csicsó ur kérem szépen — ez az ur nagyon gyalázatosan bánt velem... Ha Samuka nem jön — megfojt — megöl — nem tudom, mit csinál... Ez az igazság. Erre meg is esküszöm.

Csicsó ur most már tisztán látott mindent. Zsuzsikát és Samukát elküldötte, menjen mindenki a maga szobájába. Mikor egyedül maradt sógorával, szeliden rátámadt: hogy tehet ilyet, okos ember léte? Volna lelke megrontani egy ilyen kis cse-nevész gyermekei?

Farkas ur hallgatta, hallgatta egy ideig; egyszer elneveti magát:

— Ugyan, kérlek, mit szavalsz? Hát azt hiszed, az ilyen kis bestiák nem tudnak már mindenben? Ne félj, soha nem érkeznék elég jókor; biztosan megelőzött már valaki. Ez a buta segéd alighanem titkos szeretője. Ismerem az ilyen történeteket. Kár ezért szót is vesztegetni. Különben, mindig meg szoktam fizetni az élvezeteimet. Mi a fenének megzavarni?

Csicsó ur sarkon fordult, ott hagyta jellemes sógorát.

Másnap mi történik?

Az történik, hogy Csicsóné önagysága, magára öltözvén a Tiszta Erköles és a Tántorithatatlan Becsületesség, nemkülönben a Megvesztegethetetlen Igazság ruháját, maga elé citálja a kis pesztonkát, leteremti, lemocskolja irtózatosan, hogy milyen szégyent hozott a házára, hogy milyen alattomos macska volt eddig vele szemben, hogy milyen korán kezdi a förtelmeskedést, hogy nem sül ki a szeme, tizenöt éves léteére úgy viselkedni, mintha cimeres volna — egy szó mint száz: rögtön tisztuljon, takarodjék innen, soha utjába ne kerüljön, mert ha még egyszer megcsipi, azon mód viszi a főkapitányságra és ott veret rá huszonötöt, az egész piac láttára; az utolsó hónapi bérét pedig levonja, amiért ilyen pimaszul viselkedett az ő szolgálatában.

Odalökte neki cselédkönyvét s azzal vágta be előtte az ajtót: Mars!

Mint a kutyának szokták mondani.

A kis Ács Zsuzsika nem volt se holt, se eleven. Elképedve, elszédülve, megalázva, meggyalázva, legszentebb érzéseiben bemocskolva: állott, kitagadottan és kítaszítottan a tisztességes emberek sorából. „Óh, mindenható Isten, aki jól látsz a földön minden gonoszságot és igazságot, mutasd meg haragod vesszőjét annak az elvetemült léleknek, aki először zavarta meg lellem békéjét, először sároztta be szívem fehér templomát. És jelentsd meg szent akarodat nekem, hogy velem vagy háborgattatásom és megcsufoltatásom idején; mert ha te nem szólsz nyilván: eltévedtem, és soha a jó utra nem találok. Soha!”

Maga sem tudta, hogy tántorgott ki a rettenetes házból. Csak odakinn, az utcán, eredt meg a könnye, és sirt, sirt nagy keservesen, mintha a szíve akarna megszakadni.

Pusztai emberek.

1863-at irtak a kalendáriumok.

Az a jó Isten, akihez Zsuzsika olyan bizodalommal fohász-
kodott, úgy látszik, nagyon megharagudott a magyarokra. Nem
elég, hogy rájuk szabadította a csehok és osztrákok patkány-
seregét, még a természet bőséges tárházát is bezárta előlük. Az
arany kalászos rónaságokon meghalt az élet; az ország hom-
bárja üresen ásitott a hét szűk esztendő elé. Odafenn Bécsben
a császár huzta keresztül egy-egy vonással a sarjadni kezdő re-
ményeket; még föntebb, odafenn az égben, a másik nagy Mo-
narcha, a császárok császára küldte ki legfeketébb angyalát,
azzal a szomorú paranccsal, hogy a Duna-Tisza közén arasson
le még aratás előtt minden gabonát, minden füvet.

A leigázott országra éhínség szakadt.

Őry gazda fázósan rántotta magára zöld krispinjét, pedig
az augusztusi nap pokoli hőséggel lángolt. Odakinn, a tanya
körülvégtelenül rónaságon, lesülve sárgult a vetés. A ször-
nyű Angyal végigvonta rajta lángoló szárnyát és egy esztendő
kenyere kiesett az éhes emberek szájából. A jószág kegyetlen
télnek nézett elébe; a kétlábuak eszik majd előle el az árpát,
zabot, murok-répat; még jó, ha szecska, vagy tengeri kóró jut
neki vasárnapi eledelül. Őry Tamás olyanokat sóhajt már
augusztus elején, hogy december végéig hallik.

A hegyke legénnyé surjázott Bakó Misi a lovakkal vesző-
dik a tanyaszélben. Nyolc széltől vemhezett táltos sötét sörénye,
hatalmas farka lobog körülötte. Nincs egyéb tenni valója:
pihenni nem tudó erejét edzi a nemes állatokon. Még ezek nem
érik az inség sorvasztó lehelletét, még csillagot rugnak és kénye-
sen nyihognak, ha a Miska kocsis ostorhegye meg-megcsipi vé-
konyukat, vagy nagyot ordít rájuk jól ismert hangján. Egy fiatal
pej, amelyiket nem régen fogtak hámba, sehogy sem akar enge-
delmeskedni szavának. Ezt idomítja már reggel óta fáradszat-

lan buzgalommal. Felkantározza, kiszakitja a többi közül, gyeplőjét balkezére csavarva, ostorát jobb kezében suhogtatva, ügésben kapatja a tanya körül.

A nemes állat horkol, prüsszög, ágaskodik, nyihog és harap és rug és táncol, kavarog, két lábon igyekszik az égbe mászni — ahogy Bakó Misi mondja —, de acél-kar fogja fékét és nem bír kényére szabadulni. A kegyetlen kocsis most a háttára pattan, csak úgy szőrén, mezitlábával megsarkantyuzza, s vaskapocs térdeivel abroncsba szorítja. Gyűhó! — kiáltja neki s füle körül megsuhogtatja ostorát. A Nyalka röhög egyet, álnokul, mert ezt gondolja: na megállj kétlábu, most neki viszlek annak a vastag fának, úgy összetöröm ott a lábszáradat, hogy soha talpra nem állasz! Az ösztönző kiáltásra nekivadul és elkezd vágatni lóhalálában. Miskát eleinte ragadja a száguldás forgószéle; de mikor a Nyalka csak nem akar engedelmessékedni irányt diktáló zablarántásának: észbe kap, itt még valami baj lehet. A megbokrosodott állat kiszámított kanyarodásban sodorul a nagy fának; már csak három ugrás — a lovas eleven malonikóbe kerül. Egy villámló pillanat — Miska balkezére csavarja a kantárszárát s levei magát a földre. A vad rohanás sodra elkapja, a ló viszi magával, térdével horzsolja a göröngyöket. A Nyalkát a vastag fához rántja lendülete, hozzáütődik, oldaláról lesurran a bőr egy darabon; egy szempillanásra meghököl, nagyot horkant: ejnye, ezt nem így akartam! Miska felhasználja az üres percet, két vaskarjával belefogózik a kantárszíjba s olyat ránt a konok állaton, hogy megáll. Elkezd a fia körül forogni, táncolni, mintha komédiában volna. Miska is forog a saját tengelye körül, de ki nem mozdul, mint a szárazmalom irdatlan bálványfája. Jó sokáig elpajkoskodnak így ketten, míg végül az ember megunja: magához rántja a lihegő állat fejét, hirtelen befogja horkoló orralyukát és kezdi ledobbantani. A Nyalka próbálkozik, szabadulni szeretne, rázza nagy bolond fejét, toporzékol, de nem menekülhet. Lélekzete fogy, egyre kínosabban szedi, szörböli a levegőt azon a parányi nyíláson, amelyet a vasmarok szabadon hagyott. A szeme kezd kidagadni, az erek megduzzadnak a homlokán. Horpasza nehéz fujtatással emelkedik, száll. Hörgése mindegyre szakadozottabb és borzalmasabb. Bakó Miska a jó Istent égből lehúzó káromkodással hármazza erejét, irtózatosszavakat rág szét mérgében; a nyaka pedig olyan veres, hogy az inge majd lángot kap tőle. Na, lássuk, melyikönk bírja tovább! — lihegi a kinlódó állatnak. És addig szorítja, fojtja,

míg a fuladó Nyalka két első lába meg nem roggyan s le nem térdel ura, királya előtt. Akkor elereszti az orrát, hatalmasat vág ökle kalapácsával a homlokára, hogy az állat csak úgy szédeleg bele. Nesze! -- mondja neki ámenül. A Nyalka minden porcikája reszket s alig győzi visszahörbölni kifogyott levegőjét. A legény kantárszáron fogja s úgy vezeti be, megtörve, hám alá, nyereg alá, a tanyára.

Őry Tamás gazda messziről látta ezt a veszett birkózást. Csóválta, csak csóválta fejét, de nem szólt a legénynek, mert tudta, hogy Miskával nem jó ujjat huzni. Több hasznát vette, mint három más cselédjének.

-- Mihály! -- kiáltja a közeledőre. A télen fuvarokat vállalunk; fát hordunk a gúti erdőből, jó pénzen, mert a jószágnak felkopik az álla.

-- Azért töröm hámba ezt az álnok dögöt -- mormogott a kis Herkules. Jót rántott a Nyalka zaboláján; a csikó olyat ugrott, hogy majd az égbe verte fejét, -- mint Bakó Misi mondaná.

Estefelé egy gulyás szivódott be a tanyára. Lóháton jött a Hortobágy felől. Azt a szomorú hírt hozta Őry Tamásnak, hogy kinn a kopár legelőn a rögöt eszi az elkényszeredett jószág.

-- Híjnye, az istenét... -- morfondirozott a nemzetes úr. Még utoljára egymást faljuk fel ebben az ítélet időben.

A tanyai földeken förtelmes módon elszaporodtak a hörcsögök. Amit a lángszárnyu Angyal, a perzselő hőség megkímélt, ez a kis szentelen állat gyökerében rágta el. Őry gazda nem keresztes, hanem villás háborút hirdetett ellenük a maga földjén. Ahol lehetett, agyonverték a garázda állatot. De a jól befészkelte társaság önértetesebb tagjai körömhegyig védték a maguk igazát. Egy tanyás ember villanyelén felfutott a hörcsög a karján a vállára s beleharapott a nyakába.

-- Ni, hogy az én Istenem égesse meg, micsoda karmazsin csókot adott a bitang!

Egy másik cseléd leütötte a válláról s agyontaposta. De a halódó hörcsög búcsúzóul még annak is megpeccentette a lábát, foga hegyével.

Bakó Miska vérét perzselte a nyár és a fiatalság napja. Elért életének abba a forrongó szakába, mikor az ember nem bír magával. Nem bír a benne bizsergő szilaj és féktelen erővel. Reggelente órákhosszat orditozott a lovakra, nem haragból, csak úgy jókedvéből, torokgyakorlatul. Birkózott a beve-

tődő csikósokkal, gulyásokkal, juhászokkal; olyanokat mar-
koltak egymáson, hogy szakadt utána az eleven bőr; olyano-
kat dübbsentettek a bordákon, hogy közönséges ember csontja
sirva repedt volna ketté bele. Veszett és örületes munkával,
fáradtsággal gyűrték le magukban a bőrében nem férő vad
erőt. Mázsás tele zsákokat emeltek roppant vállukon, hogy a
rideg föld behorpadt lábuk iszonyatos sulya alatt. Lihegték, rö-
högték, ordítottak, kacagtak és káromkodtak. Különösen ká-
romkodtak, mert kemény és kacskaringós szitok nélkül nem
lobbant nagyot a lángjuk; ha az égzőrgető Istent belefoglalhat-
ták pogány miatyánkjukba, mindjárt könnyebben repedt a
munka vasmarkuk alatt.

Bakó Miska ősei, apja, nagyapja, csontos, hatalmas ter-
metű pusztai emberek voltak. Verekedésben és ivásban zúgott
le a nomád életük. Régi hadviselő, marcona katonák nemzették
őket, akik idehaza az idővel és a földdel vívtak szakadatlan
harcot, odakinn a nagy háborúk viharában pedig Európa min-
den nemzétével összekocantották a csákányukat vagy a frin-
giájukat. Eltemetett idők ős bölényei gyanánt barangoltak az
új korszak rengetegében; ha összeakadtak a megváltozott világ
kényesebb és fércelt inú gyermekeivel, megették őket elevenen,
vagy szarvuk villájára hányták és bögve rohantak még mélyeb-
ben a rejtő vadonba. Az apja, Bakó György kocsmai vereke-
désben esett el, megrepedt koponyával, negyvenöt éves korá-
ban. Nagyapját, Bakó Gergelyt, egy bika taposta, dőfölte össze,
ugy, hogy belchalt. Ha nem dult királyok harca, maguk kava-
rítottak háborút maguk körül. Harcokban nemzették őket, harc
volt az elemük, harcban kellett kimulniok. Gyöngédséget nem
ismertek; az asszony csak arra való, hogy megfőzze a minden-
napi eledelt és kölyköket hozzon a világra, akik majd a he-
lyükre álljanak, ha ők kidőltek.

Ez az ivadékok hosszú során leszállott vad erő tombolt a
Bakó Miska verében. Mióta némbert szagolt, vörös színbe bo-
rult előtte a világ. A Hortobágy vezérbikája nem hordozza ha-
ragosabb fenséggel gyönyörű szarva kettős dárdáját, mint ő
hegyke kalapján az ott száradt virágot, vagy búzakalászt. Min-
dig szénaszálat rágcsál, hogy a mezei növény vad ízével oltsa
fel-fellobogó szomjuságát. Szomjusága pedig olthatatlan. Min-
den szoknya, bármily halkán suhog is el mellette, lángra lob-
bantja szenvedélye parázsát; nem sokat teketóriázik, legyűri
a meglippenő fehérnépet, azután szélnek ereszti, mint a nyári
pongyola pitypang szétfoszló pihéjét. A lányok reszketnek

előtte és kábulva zuhannak az ölébe, mintha tüzes kútba vetnék magukat. Miska, mint az Élet kegyetlen kaszája, szilaj ritmusban vágja hanyatló rendbe őket, hogy gyönyörködve tekintsen vissza minden fordulónál a leterült asszony-sorokra.

Az inséges esztendő telén csakugyan fuvarokat vállalt a gazdája, Őry nemzetes ur. Három lovas szekérral fordultak meg naponta a Gút-ról, vagy az Apafája erdőről, hatalmas fatörzseket tengelyezve az éhező város didergő lakóinak. Egy iszonyatos ember volt a társa: Diószegi János, akit talán nem is ember nemzett emberrel; olyan volt az alakja, az arca, mintha óriási farkas vagy medve kapcsolódott volna be valahol őseinek sorozatába. Az agyonszurt Deák István testvére, az agyasfejes, tömzsi Deák György csatlakozott hozzájuk; Őry Tamás hosszú, csontos alakja volt a negyedik. Mikor ez a négy koloszszális ember feltűnt a határon, iszkolt előle minden jótét lélek; még a kósza farkasok is babonás hosszú üvöltéssel ültek le a hátuljokra, s adták meg nekik a köteles tiszteletet, míg csak szemmel érthették őket. A lovak táncoltak, horkoltak izgalomban a toportyánféreg borzongató dalára, de Diószegi János leugrott a szekérről, hógolyót gyurt iszonyatos medve-markában és meggöráfta az égre vonító csikasz vadakat. Azok oldottak kerekét, nem ők.

Ha jöttek ugy estende a hegyről, minden bolondságra szer volt ezt a négy ember. Őry Tamás a hosszú szekerezés elringató rázogatózásában elaludt; nagy bundájába begubózva, a hátulsó saroglyán bólogatott a havas erdő fáinak. Diószegi János a kulacsból szopogatott melegítőt s össze-összerugta a patkót Deák Györggyel. Amint észreveszi, hogy aluszik a gazda, farkas-szemével egyet villant Bakó Miskának: vigyázz a lovakra, csendesesen hajts, de ha intünk: hajrá! — Leszállanak Deákkal a szekérről, négykézláb állva követik a saroglyát, ahol Őry gazda hajbókol. Deák ráül a Diószegi hátára s úgy lovagolva viteti magát. Diószegi egyszer csak elkezd irtózatosan üvöltöni, mint a megveszett farkas; hangja olyan kiérteties, olyan lélekrázó a holdfényes erdő mélyén, mintha valami vízözön elől menekülő őszállat vonítana. Az Őry jóvérű lovai, különösen az ideges Nyalka, felhorkannak ez állati harcrahívóra, hegyezik a fülüket, reszketnek. Bakó Miska hátranéz, elordítja magát, füle közzé csap az ostorhegyesnek — azzal hajrá! Neki-ereszti a gyeplőt, szabadjára vadítja a rémüldöző lovakat. A három táltos szügybe vágja fejét s mint a pelyhet, ragadja a szekeret, Őry Tamás urammal. A szörnyű vonításra, zajra,

jajra, hajh! fölriad édes álmából s kegyetlen erősen kapaszkodik a zötyögő, imbolygó szekér saroglyájába, hogy a folyton hulló fahasábokkal ő is le ne pottyanjon a hóba. Távoloról Diószegi fejét látja, egyebét nem; a Diószegi farkasfejen ül Deák György, ordítva, mint a fába szorult féreg. Mi történt azokkal? — int Miskának, jól hátba vágva. Miska visszaordít: a farkasok! Azzal pőri, szabja, csépel a vágató jószágokat. Őry Tamás szíve az inába száll: hű, a jó mindenit, Györgyét eszi a farkas?

Szeretné megállítani a kocsisát, de nem szeretne az elmaradottak sorsára jutni. Míg így vesződik magában — zsupsz! Egy döccenőnél olyat ugrik a szekér, hogy Őry gazda a hóba pottyan. Megállj, Miska! — ordítja a tovább száguldóra; de az se hall, se lát, ereszti a sárkányokat tovább. Őry reszkétve kémli a távot... ott, ott a hóban valami fekete mozog... két fekete... jön, jön... egyre közelebb... farkasok, Isten-Jehova ugyse, farkasok! Na most, hova legyenek, bundában, csizmában? Szaladni lehetetlen, fáramászni képtelenség — holt biztos, hogy megesznek a bitangok. Réggelre csak a két csizmám meg a bundám gyászolja kimulását. Hirtelen eszébe ötlik, hogy talán a farkas sem bántja a halott embert... Halottnak tetteti magát! Levágódik arccal a hóba, elnyulik, mintha kiszállt volna belőle a lélek. Szivrepesve vár. Vár. A hideg hó olvad alatta a belső izgalomtól, melegségtől. Egyszer csak hóropogást hall — jaj, már jönnek a csikaszok, már itt is vannak. Istennek ajánlja lelkét — és visszaszoritja lélekzetét. Vár. Az a két bestia pedig óvatosan közeledik, körülszaglássza a talmi tetemet; forró lehelletüket érzi nyakánál. Őry gazda a legszebbik kálvinista énekre zendít, csak úgy belől, magában: „Te benned biztunk eleitől fogva...” A két lábszára haloványan remegni kezd a csizmaszárban. A duvadak mormogva mászkálják körül; úgy érzi, mintha az egyik a lábikrája körül kaparászna. Egy végtelen perc mászik így a semmiségbe. Egyszerre metsző fájdalom hasít a fülebe — az egyik állat bekapta! Jaj! — ordít nagyot a hosszú ember s az életosztón mindent merő bátorságával egy pillanat alatt megfordul és átkarolja a farkas nyakát. S az átkozott fenevad kacagni kezd, sőt — röhögni kezd! Ahogy a halálos rémület köde széthasad: a Diószegi János vörösbarna medve feje rezeg az Őry gazda jéggé vált kezében. „Ereszd a hajamat, vén sas! — kacagja szemébe — akkor én sem harapom le a füledet!” Mellette a tömzsi Deák György verdesi bahotázva a két combját:

— Na Tamás bátyám, kendnek se tudna most hét kovács egy zabszemet verni a fenekébe!

A talmi tetem feltápáskodik, leveri magáról a havat, s tréfát megértő hangon, de a félelem utórezgésével mondja:

— Jaj, te pokolra való! Hogy a szu essék belétek...

Ekkorára Bakó Miska is visszakanyarodott és kezdte székére rakosgatni a lehullott fahasábokat. Nagy komolynak tette magát, mintha nem tudna a humcuttságról semmit. A Nyalkát szidta, amiért olyan fertelmesen megugrott az ál-farkasok elől. Diószegi a sikerült játék boldog érzetével szedte ölré a hóba szóródott készséget: a fejszét, szeredást és untalanul azt lihegte:

— A nyavalya ezeket a farkasokat, de megkergetett vagy kettő! Az egyik ugy hasonlított Deák Gyurihoz, mint a másik én hozzám.

Őry Tamás sunyi szemmel pillogott rájuk:

— Nem muszáj ezt mindenkinek az orrára kötni — otthon. Az asszonyok megijednének.

Természetesen, Diószegi János beharangozta vele a félvárost.

Igy figuráltak a mély télen át ezek a vad magyarok. Az ország éhen halhatott felőlük: az ő pogány jókedvük nyakára nem tudott ráhágni sem az élet, sem az idő. Pusztíthatatlan anyagból kovácsolta őket a Természet.

De azért Őry gazda is szélnek eresztette két szolgáját: a béresét meg egy leány cselédet. A rettenetes Bakó Miska ott maradt. Nélküle bitangjára került volna a nyolc hires ló.

Tavasz nyitával, mikor Miska jön egyszer haza a tanyáról, új szolgáló nyitja ki előtte a Péterfia-utcai kaput. Csak ugy a szeme szögletéből villant rá egy oldalozó pillantást: karcsu, sovány, barna hajú fehérnépnek látja. Nem is törődik vele többet.

Délután, mikor a lovakat itatja, megint összebukkannak a kutnál. A cseléd nagy kondérba merit vizet. Miska, kegyelemből, vagy kitüntetésből, odalök neki pár szót:

— Hát maga ki fia-borja?

A finom arcu kis cseléd megbántódva pillant rá. Nem fel. Eltűnik a tornácon.

Miskát most már kezdi bizgatni a fruska.

Estefelé az istálló előtt szökkennek össze. A leány óvatosan, nagy körrel kikerüli, sietve, szinte menekülve iparkodik előle. Miskának a büszkeségét surolja ez az „embertelenség“;

mégsem illik: egy sárga csőrű kis pesznyes bestiának ilyen pökhendi módra jönni-menni egy régi cseléd mellett! Miért hordja ez olyan fent az orrát? Szeretné valakitől megkérdezni: honnan pottyant ide ez a barázdabillegető? De nem engedi méltósága, hogy ő járjon egy rangban alatta álló személy után. Majd ráfordul még ez a napraforgó kóró, csak ki kell várni az idejét.

Hanem bizony a rátarti kis cseléd nem nagyon igyekezett a Bakó Miska becsülését kinyerni. Sőt szemmelláthatólag került. Ugy suhant végig a nagy udvaron, úgy tűnt el a tornácán, vagy valamelyik ajtón, mintha nem is a földön járna, csak úgy a levegőben usznék. Furcsa egy kis bestia ez. A nemzeti asszony sem csereg-csattog azóta, mióta ez az új leány szorgatja. Bezzeg, a Juli korában zengett az egész ház!

Bakó Miska nem értette ezt a dolgot.

Egy reggel, mikor az istálló szénatartójából kikászolódik a legény, valami távolról beszűrődő, nagyon szép éneket hall. Fülél. Nem nóta ez, hanem valóságos ének; zsoltár. De milyen ismerős! Ugyan, édes jó Istenem, hol is hallotta ezt Bakó Mihály? Csavarja, csavarja az eszét, hogy utólérje azt az időt, amikor legelőször csendült a fülébe ez a hang, ez az ének. Mert maga a hang is ismerős. Ez a vékonyocska, aranyszálhoz hasonló, szívbe folyó leányhang, amely az angyalokat juttatja az ember eszébe. Miska tudja, hogy a cseléd énekel; de éppen az a bosszantó, hogy így énekelni már hallott valakit. S nem tudja: kit!

„Az Ur énnékem őriző pásztorom...”

A pásztorról eszébe jut a farkas, a farkas szó a havas nagy erdőt villantja föl emlékeztetésében, mikor Diószegi János olyan kegyetlenül megtréfálta Őry gazdát... De itt nincs semmi ének. Nem, nem ez az... Ujra csak a farkas képzelet lobban föl előtte... Ez már távolibb, homályosabb dolog... Tél volt akkor is... végtelen, havas pusztaság... hol a pokolban is járhatott akkor? „Az Ur énnékem őriző pásztorom...” Hiszen ezt valami gyermek énekelte! Persze. Most is az éneklő! Vagy — mi csoda? Hogy is van már ez a história? Gyermek, kis gyermek... aha, aha! Ott baktat az országuton. Ott, a szoboszlói havas országuton! Az ám, az ám! Nagy kendőbe van bugyolálva a feje, hátán vászontarisznya, kis patkós csizmája furcsa, kedves nyomokat hagy a hóban. És énekel! Ez a pöttöm élő gép énekel! „Az Ur énnékem őriző pásztorom...” Ni, milyen érdekes. Megtalálta. Most már egészen tisztán áll előtte az a régi, téli reg-

geli kép. Felülteti az éneklős kis leányt a talyigájára s viszi Miklós-utca sarkáig, ott elereszti az iskolába. Jaj, csak a neve jutna még eszébe! De azt már örökre betakarta havával a végtelen idő... Mindegy! Ez a hang, ez az aranyszálhoz hasonló kedves hang csengett akkor is a havas országúton; úgy hát ez a száj lehelte azokat a hangokat és ez a tüdő! Ennek a száznak, meg ennek a tüdőnek egy a gazdája — itt van, az Őry gazda udvarában; énekel, most is, odabenn valahol, a házban! Kicsoda ez a leány? Ha az a régi gyermek: ugyan hogy nem ismert reá, há másról nem, a szeméről? Okos, értelmes, barna szeméről?

Megnézem! — gondolja, s megy az énekszó nyomán. Huzódik, huzódik rajta, végig, végig, mint a leesett pók maga után bocsátott fonálán. Megy, megy, és szépen beér a tornáczra, a tornáczról a pitvarba, a pitvarból a cselédszobába... Ott mánorol az új cseléd, ott énekel a régi kis leány...

Bakó Miska nekidől az ajtó félfának, nem zavarja az éneket. A leány végigzengette a zsoltárt. Akkor fölpillantott. Meglátta a rá bámuló legényt — és elpirult.

Miska, csendes hangon köszönt neki jó reggelt.

A leány visszaköszönt.

Csend.

Egyszer aztán, mintha mély kútból szólana, újra kezdi a legény:

— Mondja már, kicsoda maga?

A leány komolyan válaszol:

— A multkor egy kicsit ordinaré módon köszönt rám! Különbben az Őry Tamás rokona vagyok. Árva. Ács Zsuzsikának hívják.

Miska csak nézi, csak nézi.

— Én Bakó Mihály vagyok. Kocsis.

Rendben van. A leány tudomásul veszi. Mánorol tovább. A legény már mintha látná arcában a régi kis leányt.

— Mondja csak... izé... nem járt maga iskolába?

Ács Zsuzsika nevet:

— De. Jártam. Egy esztendeig.

— Nem járt maga a szoboszlói országúton?

A leány figyelni kezd:

— Ott jártam iskolába. A szikgáti cserépvetőből. Ott laktak édes anyámék.

— Nem emlékszik: egy téli reggelen találkozott valami

fattyuval, talyigán ült, felvette magát, elvitte Miklós-utca sarkáig?

Ács Zsuzsika szemei kinyílnak:

— Emlékszem. Szürben volt. Olyan kis mokány fiu.

Bakó Miska csöndesen nevet: az, az!

— Még azt is tudom, hogy énekeltem. Az a fiu kicsufolt érte. Oldalba döfött. Mert azt mondtam neki: a farkasok félnek az énekszótól.

— Az ám. Még az éneket is tudom, amit akkor énekelt. „Az Ur énnékem őriző pásztorom...”

A leány szemében most valami távoli fény csillámolt, mint ha hirtelen kis csillag reszketett volna föl benne. Munkás keze megállott, egész valójával a legényre nézett.

— Én voltam az a kis mokány fiu; — szólt végre Bakó Miska.

— Na, ez érdekes! Hogy összekerültünk.

Most már vidámabban pergett-forgott keze alatt a mángorlófa, a szép fehér vászon, mintha frissen esett hó volna, puhán nyult el az asztalon. Havas országutat látott, rajta egy koporcoló kis gyereket, egy talyigát, azon egy szürbe gubózott kis fiut. Az idők távolából muló módon, de tisztán csengett az ének: „Az Ur énnékem őriző pásztorom...”

Igy bukkant rá Bakó Miska másodszor a kis Ács Zsuzsikára.

Asszonyok veszedelme.

A kis Acs Zsuzsika csakugyan távoli rokona volt a gazdag Öry Tamásnak. Mikor Samukával kilépett a Csicsó ur szolgálatából, hazament László bátyjához, ahol betegeskedő édes anyjuk sirdogálva számlálta a hulló napokat. Magához ölelte legkisebb gyermekét és rimánkodott László fiának, a jómódu molnárnak, hogy vegye szárnyai alá a kis árva leányt. László szives-örömezt adott volna neki ruhát, kenyeret és hajlékot, de zsgori felesége félreérhetetlenül megmondta szemébe :

— Vagy én, vagy ez a lány — de a kettő együtt nem ! Elég, hogy az öreg asszonyt a nyakamba varrtad, van nekem bajom anyyi, amennyi csak kell.

Igy hát Zsuzsikát újra kicsapták a világ útjára.

Pedig sirva mondogatta édes anyjának :

— Én nem megyek idegen emberekhez, mert azok nagyon rosszak.

A nemes jellemű Farkas ur gonoszsága nagyon beleévődött finom kis lelkébe. Rettegett a férfiaktól.

Ekkor jutott eszükbe a gazdag rokon, Öry Tamás. Felajánlották neki a kis árva lány szolgálatát, s minthogy Juli szolgálot épen iopáson kapták, kitették a szűrét és Zsuzsikát iktatták a helyébe. A nemzetes asszony nem bánta meg, mert soha jobb, okosabb és hivebb cselédje nem volt. Sem azelőtt, sem azután.

A hajadonná serdülő Zsuzsika kezében égett a munka. Korra hajnalban, mikor az utolsó őr-csillag még ott ragyogott az égen, már fölcsendült vékony, kedves hangja és beterjengette az ősi portát, mint valami jó illat. Akik álmukban virágos réteken andalogtak akkor, vagy agyalokkal repültek : a hitvány kis cseléd szívből buzgó, lágyan simogató énekének köszönhatték.

— Hallod, anyja, hogy kántál a kis kanári madár ? — mon-

dogatta reggelenként a dalszóra ébredő nemzeti ur. A nemzeti asszony nem szólt semmit, csak mosolygott és szép nagyokat sóhajtott. A maga ifjúsága merült föl előtte.

Zsuzsika szépen, csinosan járt, hiába volt egyszerű karton a ruhája. A levegő szinte megfényesedett, ahol elment. A szilajlovak fölfigyeltek, ha kis cipője megkoppant az istálló előtt és olyan bámuló tisztelettel néztek rá, mint a betlehemi barmok a jászolban siró kis istenfiura. A Bársony kutya nem birt hova lenni örömeiben, ha nevén szólította; ugy táncolta körül, mint a vad ember a Nagy Szellem hálványát; ugy kísérte, mint az árnyéka; ugy nevetett rá okos pofájával, hogy szinte megszólalt. A finnyás, hiu és alattomos Mici cica etikettszerűen dörzsölődött lábához, vagy törölgette bajszos orrát a térdéhez, vagy szótt-font éles karmaival a kötőjén, ha ölébe ugorhatott; s boldogan dorombolta végig mellette egy széken a fél éjszakán, ha a kis cselédnek halaszthatatlan, éjbe nyuló dolga volt. A tyukok, mint az anyakotlót, ugy sereglették körül; a malacok gyermekesen siránkozva szaladtak nyomába, ha üres volt a kis hasacskajuk, olyan érthetően kisírták: „tessék már hozni azt a tengerit, hiszen majd elszédülünk az éhségtől“. A nagy Miska kakas harsány hangon trombitaszóval üdvözölte reggelenként a szemétdomb tetejéről, az ő tiszteletére hosszabban nyújtva a végső akkordokat, mint szokás és szabály. A hatalmas kanpulykák barátságosan öblögettek elébe; a döcögő járásu kacsák, még a rátarti gácsérok is, meszehalló háp-hápolással adtak kifejezést barátságuknak és elismerésüknek. Még a kutágason vagy az eperfán csivogó verebek sem röppentek föl előre; tudták, hogy jó ember.

Ha assisi Szent Ferenc korában él, talán legendák támadtak volna róla s idővel szentté avatják.

Bakó Miska, akiből egyre borzasztóbban kezdett kibontakozni vad őseinek egész sorozata, különös szemmel kísérgette ezt a különös leányt.

Mínthogy nem volt még a keze alatt olyan ló, amelyet meg nem tört volna, leány, akit meg nem nyert volna: egyszerűen birtokába akarta venni Acs Zsuzsikát is. Csakhogy szerencséje ez egyszer vakot vetett. Olyan gát meredt eléje, amelyen nem birt átugrani.

A kis rátarti cseléd soha nem felejtette el orra alá dörzsölni: hohó, hittyes kocsis, hátrább az agarakkal, én az Őry nemzeti ur rokona vagyok! Olyan bűvös kört kerített ártatlanságából maga köré, amelyen Bakó Miska sem tudott áttörni.

Különben is, akinek a tűz egyszer megégette az ujját, mindig óvakodik a kandallótól. Akit egyszer nagyon megijesztett az élet, soha nem mer az többé vele szembenézni. A Csicsó ur drága sógora, a pesti farkas, olyan leckét adott a kis pesztonkának a férfiak szerelméből, amit nem felejtett el soha. Azon a féleletes nyári estén olyan rázkódás érte lelkét, hogy csaknem élete végéig betege maradt. Valami borzalmas gonoszságot sejtett minden férfiban, aki csak rávetette szemét ezután. Minden öt sovárgó him szemében meglátta azt az iszonyu lángot, amely a Farkas ur zöld szeméből lobbant reá azon az emlékezetes éjszakán. Tiszta, gyermeki lelke oly távol repült minden földi szennytől, hogy az első sár-reácsapódás szégyenét lemoshatatlan bélyegnek érezte, s önmaga előtt tette csaknem utálatossá. Az élet, az állati élet a maga ismeretlen titkaival és szomorúságot nemző beteljesülésével oly durván rántotta le ábrándjainak egéből, hogy első csalódásának kimondhatatlan bánatát félszáz esztendő szélvihara sem bírta kifújni lelkéből. Ha katolikusként születik, bizonyos, hogy zárdába lép és örök szüzesség hideg havával oltja el vérében a föl-föllobbanó élet és szerelem lángját.

Igy? Mint a francia költő eltört vázája, némán hordozta szívének láthatatlan finom sebéit. Ki merte gondolni, hogy a kis paraszt eseléd a legfájdóbb csalódás arisztokrata martirja?

Bakó Miska, mint az éhes farkas, vad kitartással ólálkodott a kis fehér akol körül. De a félénk, óvatos báránnyt nem bírta foghegyre kapni. Addig csak megvoltak, míg szóval kerülgettek egymást; de amint egyszer a fiu keze illetlenül kapott a leány derekához, megszakadt az ismeretség. Ács Zsuzsika hosszú hónapokra eltűnt a Bakó Miska életéből.

A hittyes kocsis égzörgető káromkodással próbált könnyíteni lelkén. De ez nem használt, inkább ártott. Akkor elővette a nyolc gyönyörű loyat, elkezdte őket fincoltatni, ugratni; megkinozta, megizzasztotta valamennyit. Mikor a Nyalka remek hajlásu nyakát oktalan dühében ákarolta, hogy letörje, ledobantsa: úgy érezte, mintha a dacos kis lány sima dereka vergődne kezében; addig szoritotta, addig kulesolta, míg egyszer csak könnybe buggyant szerelemmel bélelt haragja, s magához ölelte szilaj szenvedéllyel a pompás ló fejét és — megcsókolta. A ravasz Nyalka csak röhögött a bolondos két lábú állaton.

A legény morfondirozott magában:

— Pedig ilyen a lány is, mint ez a ló. Dacos, makacs, meg

kell törni. Hm, mi az ég istenével van olyan nagyra ez a kis nyí-
vászta rébék, hogy még a kezem érintését sem állja? Porcellán-
ból csinálták? Attól fél, hogy összetörik? Hiszen, ha egyszer
amugy isten-igazában a mellemhez szorítom, darabokban sze-
dik össze, az bizonyos... Érdemes egy vászoncelédért így
veszködni? Nyavalyát érdemes. Annyi az asszony, mint a kőszá-
kútya. Ha elhajítom a botomat, mindig asszonyt talál.

Hej, de ez az egy más, mint a többi!

Hogy megbosszulja magát, három-négy nagy üsző leányt
fogott az élete szekérébe és hajszolta, nyargalta őket, mintha
napszámba menne az egész. Rettentő ereje kezdett kibonta-
kozni s félelmes tombolással ülte diadalát a hatalmába sodort
asszonyokon. A Bakó Mihály neve csillag volt; ahol leány so-
várgott és asszony ingerkedett: mindig az jelentette a hajnalt.
Bosszuló hadjáratra indult; annak az egynek a fukarságáért
fizessen mind! Kamatostól! Az alig husz éves legényből kinyílt
a soha jól nem lakó asszonyvadász; ha a spanyol Don Juan
ezerhárom asszonyt számlált össze élete végén, a magyar fiu-
nak is jutott minden napjára legalább egy.

Őry Tamás szörnyűködve támadt néha rá:

— Mi az öreg Isten jutott hozzád, te bolond? Megkergül-
tél a tavaszi levegőtől? Mit akarsz? Hova rohansz? Hiszen
nem késel még el, ne félj, előtted az egész élet. Meg akarsz csö-
mörteni időnap előtt?

— Meg! — vágta rá konokul Bakó Misi. És rohant az ut-
ján tovább.

Ács Zsuzsika nem is álmodta, milyen rendzavaró hatalom-
mal tört be egy vad legény életébe.

Egyszer, amint megy Péterfia-utcán, a nagy kútnál három
erős leány szócsatájára lesz figyelmes. Megüti fülét egy név:
a Bakó Mihály neve. Róla szól az ének. Lassítja lépését, hall-
gatja a perelők nyelvháboruját:

— Megmondtam, kikaparom a szemét annak a gyalázatos-
nak, aki Bakót el akarja ütni a kezemről!

— Hallják már a kis élnetlent! Ez azt hiszi, hogy Miskát
egyesegyedül neki szülte az anyja. Orrod tőle foghagymás!

— Kerépelhet a nyelvetek ítélet napjáig, az Őryék kocsisá-
nak mégis csak én vagyok a rózsája.

— Vagy te a kutyasíntérnek! Hallottad ezt, Zsófi? Ha
adsz valamit magadra, szegődj hozzám, ketten másszunk ennek
a gyönyörű virágnak a képére!

— Jó lesz vigyázni, ifiasszony! Aki velem akasztja össze a tengelyét, sárba fordul.

— Igazán??

— Tessék megpróbálni.

Eddig folyt a szó. Most megindult a tett.

Ács Zsuzsika csak annyit látott, hogy két nagy leány neki-fohászodik a harmadiknak s tüneményes gyorsasággal kezdi pofozni, haját cibálni, kendőjét letépni, orcáját karmolászni. Hamarosan öszegabalyodik a három test, már nem tudni: kit üt kicsoda? Mindenki kap és mindenki ad. Két ágra font hoszszu hajak kibomlanak, fejkendők lobognak és szakadoznak, körmök serényen korcsolyáznak a vért siró bőrökön; lábak gáncsot vetnek, megbotolnak, összeroggyannak; függőlegesen álló testek vízszintesbe hanyatlanak; szörnyü nöstény vissongas hasogatja a levegőt, s a három egybegabalyodott leányzó szemkikaparásig vállalt csatája a tetőponton lobog. Gyönyörű, festői, sőt szobrászi látvány! A nagy utca minden járója-kelője megáll, s alföldi flegmával élvezi az ingyen cirkuszt.

A nagy ribillió közepén egy öt lovas szekér kanyarodik be a gözmalom utjáról. Jön, jön a szerelemben gerjedező és véres csatát vivó három szüz iránt. Az ekhós szekér első saroglyáján Bakó Miska ül.

Amint egy irányba jut a kuttal, megpillantja a daliás mérkőző hajadonokat, és egy szemvillanásra megismeri valamenynyit. Mind a három osztályosa bőséges kegyének. Mosolyra csikordul a szája s valami furcsa szót rág szét a pipaszárja mellett. Azzal közzé vág az öt lónak, úgy elröpül az utána bámuló nép elől, mintha puskából lötték volna ki. A fene ott egyen meg benneteket, — gondolta magában megbékülő szívvél.

— Ott megy a gunárotok, te! — kiáltja most egy háromra szabott csipőjü kofaasszony a tusakodó némbereknek.

És ime! Csodák-csodája: a viaskodó karok lehanyatlanak, a megroggyant lábak kiegyenesednek, az egymásba harapott arcok fölemelkednek és az elvakult szemek újra kinyílnak, abba az irányba szegeződnek, amerre a csengős szekér vágat. Igen, megismerik mindhárman — az Őry gazda ekhós szekere; nem látják a kocsisát, de tudják, hogy ki ül a lovak mögött.

Bősz haragjuk lohadni kezd. Rendbe szedik magukat. Kiadták pulyka-mérgüket, most már haza lehet menni. Két keresztis korszó megellett, azokat már semmiféle tót Janó össze nem drótozza. Sebaj. Ennyi kárt csak megér ez a jó kis multság.

Sőt; az az egy, akinek épen maradt a korszója, odaadja a magáét szerencsétlenül járt társának:

— Nesze Zsófi, téged megverne az asszonyod, ha korszó nélkül mennél haza. Az enyémmel lehet beszélni. Holnap megveszem.

Azzal szétsodrónak három felé, mintha csak rövid tereferére állottak volna össze a Péterfia-utcai kuton.

— Mindahárom a Bakó Miska violája, — mondja valaki magyarul. S az emberek jóízűen mosolyognak a dolgon.

Ács Zsuzsika, mint a saját szobra, dermedten állott még mindig a kuttal szemben. Valami olyat látott, ami keserőséggel és fájdalommal töltötte el a szívét. Hát van szemük ezeknek a szemérmetlen lányoknak, hogy egy fiu miatt az egész világ szemé láttára összeverekednek? Kint, az utcán? És mindenki tudja, hogy ki miatt? Rettenetes... De valami nem ismert fájdalom is megszólalt odabenn, a keserőség mellett: ilyenekért téri magát az a szerencsétlen fiu? Hát érdemes ilyen lányokért egy város gunyos ingerlését magára venni? Lesz ezekből feleség vagy jó asszony valaha? Ej, soha, soha! Hát akkor minek?

Becsületes érzése megbotránkozott ezen a piaci szemérmelenségen.

Hazament és sokáig elfűnődött a dolgon. Nehány hétig senki nem hallotta szavát. Pedig máskor mindig áténekelte az egész napot.

Mikor újra beköszöntött az izzó nyár, Bakó Miska beállott az Öry Tamás aratói közzé, rendet vágni. Az ebédet Ács Zsuzsika főzte odakinn az embereknek; a nemzetes ur szerne pedig, mint a serkentő pallér, ott nyugtalanzkodott az öt kaszás kezén: csak gyorsan, csak jól, csak becsületesen!

Hatalmas buzatábla ringott az aratók előtt. A mult évek borzalmas veszteségét szinte szégyelte ez a jó érzésű magyar föld: be akarta hozni a vámon, amit elvesztett a réven; tul tengő bőséggel ontotta magából az „életet“. Öt arátónak lesz itten mit vágni, dülásig.

Bakó Mihály kora hajnalban megfente jó kis kaszáját, s egy nagyot fohászkozva: neki eresztette a vetésnek. Suhogott az éles vas, dallamosan, ütemesen; és sirt a lehanyatló buza, mint a halálra sebzett madár. Amint a ritmikus mozgás sodra kezdte ragadni Mihályt magával: szinte mámorosan a saját erejétől, zengő izekben hajtotta hatalma alá a hulló rendet. Gyönyörű hajlással fordult acélos dereka a kaszát rántó vaskezek után: szobornak illő meztelen lábai úgy ragadtak meg

a földben, mintha mozgó gyökeret vertek volna : le voltak szegezve és mégis haladtak untalan előre. Fialat, remekbe teremtett teste, minden izmával, minden porcikájával a munka himnusát énekelte ; a rettentő fáradtságon diadalmasan tulemelkedő férfi-erő a szabad verseny pusztai csodáját vitte végbe az ámuló Természet előtt. Pörge kis kalapján árvalányhaj esengett a reggeli szélben ; a munka hevétől piros arcán szilaj öröm lángolt. Mire az első sort végigvágta, négy társa még alig cammogott a közepénél.

— Hol vagytok, hé ! darutollas legények ? — kiáltott ifjúságától ittasan az elmaradókra. Azok izzadó homlokkal, vízbecsapzott hajjal iparkodtak utána. De Mihály már megfordult és a másik szélen visszafelé kezdte döntögetni a rendet.

Óry gazda, a hosszú, csontos ember, becsló szemmel nézi, méri a páratlan munkát. Ott kullog, ott sullárog a szörnyű fiu nyomában, s nem győz betelni gépeket megszegényítő, vad ereje csodálatával.

Ugy három órai hallgatás után megszólal :

— Hm, Mihály, még fájnul tudsz te kaszálni.

Bakó ráfordítja fejét és hunyorítva ennyit mond :

— Nem most tanultam, gazduram.

Azzal, mintha csak saját magát akarná legyőzni : a megbizgatott hiúság fokozódó hevével, megállás, lélekzetvétel nélkül vágja, csak vágja a kaszája elé hajló életet. Sui, suhu, si, — suhog a rettentő kaszavas. Mintha egy régi, embereket nyakazó roppant Bakó unokája tombolna most újra vérben ; talán az ősi vér, az ősi gesztus mozdult, vagy ébredt föl Mihályban, hogy ilyen irgalmatlan tempóval dönti le lábáról az embernél nem hitványabb buzarendeket.

Az egyik nekilendülő vágásnál, hirtelen kedves kis fűrjebben föl a buza közül, fészkeből, amely ott pelyheskedik egy zombék-szélben. Bizonyosan apró fiókái is ottan sipognak még, gyámoltalanul. Mihály, a kaszája előtt fölriadó madár látára, lendület közben ragadja vissza gyilkos eszközét és szerencsésen fölötte suhan el a fészeknek. Lehajol, — csakugyan két kis árva magzat hunyorog odalenn. Felrezzent anyjuk kétségbeesve kering a vetés fölött, szeretne visszazállani, de ez a gyilkos óriás lebirhatatlan félelemmel tölti el kis szívét.

— Na, megálljatok, meghagyom a tanyátokat. Ne féljeteek, nem lesz semmi baj.

Szépen körülkaszálna a fészket ; ott maradt, mint egy kis zöld sziget, a nagy sivatag közepében. Mikor már jól elhaladt

Mihály, a rémüldöző anyafürj is visszaszállott kicsinyeihez. Az apró jószágok nagy örömmel fogadták; bizonyosan dicsérték az óriás jámborságát.

Déltájban, messziről, a fehér tanya felől, piros kendő vilan meg a verőfényben. Piros kendő, mintha mozgó pipacs-virág volna, csöndesen ringadozva-rengedezve közeleg, közeleg. Fehér ingváll ragyog mellé, az alatt meg kék kötő repdes, mint valami nagy szárnyu madár. Az aratók észreveszik, megállanak, ernyőnek tartják kezüket a szemük fölé, úgy vizsgálják a távoli alakot. Mikor aztán kibontakozik a messzeség fényes ködéből, látják, hogy edényt hoz a jobb kezében.

— Ott jön az ebéd, komám!

— Az ám. Még pedig rokolyában.

Nyele végére eresztik a kifáradt kaszát, kézzel végigvonják a pengéjét, megnézegetik: mennyit csorbult az éle. Ingujjal megtörlik izzadt homlokukat s csendesen megindulnak az enyhely felé, egy hatalmas fa árnyékába. Ott lesz az ebéd.

Bakó Mihály, talán észre sem vette a közeledő leányt, rendületlenül kaszál tovább. Őry gazda már kiáltott is neki, de nem hallja. Előtte csonka sor: azt még be akarja végezni. Nem is pillant még föl sem a kalapja alól, míg pontot nem tesz a sor végére. Akkor aztán körülnéz, mennyi van még lábon, mennyi rendben? Megbecsli az időt, a hátralevő munka idejét. Megtisztítja s megfeni jó kis kaszáját; odafekteti a sor szélére. Így indul meg a nagy fa alá.

— Gyere már, Mihály, nem marad!

— Pedig kettő helyett dolgoztál, — mondja Őry.

A kis Ács Zsuzsika kíváncsian néz rá. Félig félelemmel, félig gyűlölettel.

Mihály megpödrí a bajusza helyét s teszi magát, mintha észre sem venné a leányt. Hej, pedig látja, érzi, minden idegével; beléleki a levegőben, tikkasztja a rá ömlő hőségzuhatagban, issza a hideg vízben, s minden pórusán testébe szívárog, mint a megfrissülő élet.

Körülötte nagy, bárdolatlan paraszt leányok nyulnak el a fűben; megtömték magukat szinig, és most kérőznek, mint a lomha tehének. Hajnal óta szakadatlan hajladozással követték az embereket ezek a marokszedő lányok; a fiatalabbja bizony nem egyszer kiszédült, de hideg vízzel újra felloccsolták. Bámulatos kitarításuk nemcsak a pompás faj erejéből fakadt, hanem abból a szégyenből is: hogy kacagnának rajtuk a legények, ha fuccsot mondana híres hetykeségük. Bakó Miska a vágyakozó

him szemével simogatta végig naiv szemérmertlenséggel kitárt testüket, amely buja volt, és égető, mint a szent természet.

A lángoló délutánt keresztülaludták. Majd csak este le szálltával fognak újra munkába.

Bakó is ott vergődött egy boglya tövében, de nem jött szemére álom. Forrt benne az élet, mint a gőzbe foszló forró víz. Valamit akart, valamire célt vetett — és nem érte el! Vérig bosszantotta ez a kudarc. Fájt szemének az Ács Zsuzsika tiszta, törekeny, kedves alakja; miért nem olyan ez is, mint a többi, mint ezek, akik szétszórva hevernek körülte, csaknem kitárt öllel? Vagy talán még jobb, hogy más? Veszettebbül ingerli anélkül is háborodott véréét; vadító vörös posztó szenvedélye vad bikájának. Jaj neki, ha egyszer gátat szakít megáradt indulata!

Ács Zsuzsika nem sokat hederített az ácsingózó fiura. A munka volt istene; az paracsolt szívének, szemének; hajadon vére bugyogása nem a szerelem patakja volt, amely vakon rohan a mélységbe, hanem kis puztai ér, amely részeg pillangókat és muzsikáló méheket ringat a habjain. Sokkal inkább gyermek volt, mint asszony. Az oroszlán szemü Miskától félt, mint valami szelidített vad állattól; soha nem tudja az ember, mikor ugrik reá. Bakó Miska próbált is egy párszor ugrani, de megütötte a bokáját. A kis paraszt neántsvirág elérhetetlen magasságban ragyogott fölötte.

— Hiszen, csak ne volna rokona a gazdámnak!

Mikor Zsuzsika összeszedte az edényt és indulni akart be a tanyára, a fordulónál épen a boglya hüsében vergődő Bakóra bukkant. Egy pillanatra meghökkent, mintha kigyóra hágott volna. Menni akar tovább, de Miska megragadja a szoknyája szélét s nem engedi.

— Engedjen el... mit akar...?

Miska talpra ugrik, elfuladó hangon lihegi:

— Mondja, mit kinez maga engem?

A leány szeme csak elnyilott, mint egy sötét virág:

— Én? Minek kinezám?

Bakó Miska összeszorítja fogát, s a boglyába markol, és egyet csavarint a kezébe akadt gabona-töreken. Valamit szeretne még mondani, de nincs szó, amely hangot adna érzésének.

Zsuzsika csöndesen vállat von és megindul.

A legény úgy áll, mintha a földgolyó volna lábához kötve: nem mozdulhat. Végre egyetlen szóban süvölti ki megáradt indulatát:

— Kisasszony!

A leány, csak úgy a válla fölött, visszanéz. Megbántódás, távoli rémület suhan át szeme tükörén. Nem érti tisztán, mit is jelenthet ez a szó: kisasszony. Sértés? Gúny? Vád? Hódolat? Lehajtott fővel megy tovább.

Miska látja ezt a lilomként ringó drága termetet; látja fehér lábszárait, ingerkedve villannak az agyába; mert a feje zúg, zúg, mint az örvénylő folyó, ahol legmélyebb az árja. Hát soha nem lesz az enyém ez a kis rátarti bestia? Hiszen ezt sem mondva csinálták, ez is csak asszonytól lett a világra! Ugy jár, úgy néz, úgy viselkedik, mint egy grófné. Van már ennek valakije — ?

Elönti agyát a vér, s utána kiáltja a lánynak:

— Kisasszony! Hova siet úgy? A gavallérja várja?

Ács Zsuzsika vagy hallotta, vagy nem. Vissza se nézett, meg sem állott; suhant a rá ömlő aranyos fényzárban tovább. A kacsakaringós gyalogösvény pajkosan fufkározott előtte, s ő kénytelen volt követni szeszélyes kanyarulatait, hogy a tanyaházba érjen.

Bakó Miska, tehetetlen bűvában, nagyot harapott a saját karjába. S ahogy leveszi szemét a messzeségbe tűnő „kis bestiaról”, egy napsütötte meztelen lábszár gömbölyödik elébe. A szénaboglya másik oldalán fekszik valaki, ahhoz tartoznak ezek a tagok. Miska lezuhan a földre, magához rántja a tetemes combokat, amelyek folytatásaképen egy nagy szőke lány potylyan az ölébe. Az féialomban, félímeltén rámosolyog, s lebocsátott szempillája, tikkadó teste föltétlen beleegyezést pihog a legénynek.

Ez ideadja magát egy füttyszóra, — villan át a Miska koponyájában; s a másik pillanatban olyat vág öklével a szemérmellenül hivalkodó combra, hogy gazdája egethasító visitással sikoltja ki fájdalmát. A többiek közül néhányan fölvetik a fejüket, a lányok összevihognak, gondolnak szépet és nagyot, azal újra csendbe rogyik az izzó mező. Bakó Miska böszülten törtet saját maga elől, ránehezedő vágya elől, de hiába fut, sarkában a lebirhatatlan ellenség.

Öntudatlanul is a tanya felé sodorja szenvedélye. Huzza maga után az a kis tökéletlen cseléd, kinek barna szemében valami magyarázhatatlan bánat ül, fehér homlokán sejtelmes fény lobog. Haragszik reá, gyűlöli, fél is tőle egy kicsit; de nem tud másra gondolni, csak reá. Érthetetlen egy betegség ez!

Leheveredik a tanya háta mögött a magas fűbe ; vár. Várja a piros kendős, fehér ingvállas leányt. De lemegy a nap, egészen a föld karimájáig, Zsuzsika csak nem lép ki a küszöbön. Be nem mehet hozzá ; csupa kinlódás, csupa gyötrelem ez a napja.

Feláll. Indul vissza, az aratókhoz.

A tanyaszélben fiatal tehének bogárganak. Egymás hátára kapaszkodnak és úgy vitetik magukat, nagy gyönyörűséggel, órák hosszáig keresztül. Mig elő nem bukkan valahonnan a pompás, kormos nyaku bika s rendet nem teremt a háremében. Ennek a füstös szemű szultánnak minden szabad ; tizenhét fehér tehen boldogított boldogítója. Nem sokat teketóriázik, szabad utat enged vágyainak, s üli hosszantartó nászát szelid szemű asszonyaival.

Bakó Miska látja, tudja, hogy ennek az oktalan baromnak is van egy kiválasztottja. De ez nem affektál, nem szalad előle ; boldog, ha kitünteti.

Elbusulja magát a bánatos fiu ; ennek minden szabad, nekem nem ! Fölkapja az útjában heverő nagy terméskövet, s úgy zuditja a bogárazó állatok közzé, hogy csontot tör, ha talál.

S bizony, a kő talált.

A pompás bika hátsó ballába csak meghanyatlik ; az állat elbődül, rohanna, de három lábbon nehezen tud bicegni tovább.

Bakó Miska hajítása eltörte a csontját.

A szelidszemű kis üsző bambán bámul utána.

Katonák.

Ezen a ősön vitték el Mihályt katonának.

Nagyon puskaporos volt a levegő; szedték-vitték a legényeket nyakra-főre. Ferencz Jóskának poroszok és olaszok döngették a kapuját, így hát Magyar Miskához folyamodott; mindig azok rántották ki a sárból a Habsburgok elakadt szeke-rét. Most is voltak olyan jó bolondok, hogy megtették neki ezt a kis szivességet.

Bakó Miska észre sem igen vette, már ott állott glédában a Pavillon-kaszárnya előtt, a nagy gyakorlóterén.

Ruha nem volt az ujoncok számára, elvitték a harctérre menők. A parasztleányok, ahogy bevonultak, ingben, gatyaszárban, mezitláb, fordultak, pattogtak a káplár ur ordítására. Még jó, akinek csizma ragadt a lábán: annak nem a lábaujját, csak a csizmája fejét taposták, rugdosták a rettentő örmes-urak.

Október hideg szele süvöltött az Epreskert felől. Messziről olyan gyönyörűen szóltak a trombiták; gyakorlatoznak a hornista-fiúk. Az őszi szél hol elkapja, hol ide csapja a bánatos melódiákat, amelyek Haydn ur zongoráján születtek meg valaha. Jól fűtött biedermeier szobában. A magyar baka fiú dagadó pofával, szinte a megrepedésig fuja, fuja a dallamos kürtjeleket; azok, akiknek trombita nem jutott, izzadtan is fázva dobolják lábukkal a soha jól nem menő mars-ütemet. Fáznak az istenadták a szellős öltözetben; még november eleje is mezitláb találja őket a deres gyepen. Ennek a fajnak egyszer szabad csak meghűlni, hogy ne legyen melege többet azután.

Mit kékülz-zödülsz, te bicskás? — ordítja fülükbe a káplár ur; s melegítőnek olyan pofonokat bődít az árva fiúk arcára, hogy csillagot szikrázik a szemük.

Éljen a császár!

Bakó Miskát hiába kovácsolták vashól, mégis csak meg-

sinylette ezt a rettenetes, embertelen kinzást. Ami gyötrelmet agyafurt cseh tisztok, ostoba osztrák hadnagyok, tizenhárom próbás őrmesterek, szőrös fülű parasztfiu-káplárok esztendők gyakorlatában csak kitaláltak: azt förtelmes kéjjel próbálták végig az állatnál-állatabb „bundásokon“. Ökölcsapásoktól dagadtak a pofák, rugásoktól kékültek a bokák, irgalmatlan kezek rángatásától szakadtak fel a vérző fülek, és kardcsapásoktól dalmahodtak hurkák a lábszárakon. Ha pisszenni mert valaki: huzták deresre, óriás prófuszok vagy emberpecérek verték rájuk örült erővel a huszonötöt; nagyobb büntetéseknel az ötvenet.

A megkínzott katonának a leolvasott ütések után talpra kellett ugrani, „haptákban“ megköszönni szépen a botokat, mert különben újra kezdték rajta. A híres szoboszlói bicskás legények sirtak, mint a taknyos gyerekek, míg bele nem szoktak; de mikor megszokták: gavallérosan koppantották össze a hakkancs-sarkot és szalutáltak a büntető őrmester urnak, abban az édes reményben, hogy egy év múlva ők verik vissza ezt háromszor a következő „bundás“ nemzedéken.

Szép idők! Gyönyörű fegyelem!

Bakó Miska úgy járt, mint a iskolába fogott ló: először makacszkodott, akkor megkinozták, erre eszére tért és idomulni kezdett; mire „betörték“, pompás cirkuszló kerekedett belőle. Ugy táncolt, úgy galoppolt, úgy ágaskodott, úgy hengerbuckózott és ugrott és rohant, hogy a kiképző altiszt örömeiben is káromkodott. Pedig nehéz testü ember volt, szörnyü kinnal birta izmait és idegeit gyors tempóba kapatni. De ha sikerült neki valami: az kegyetlen szépen sikerült. Igaz, hogy az ő fülét is felszakította egyszer a főhadnagy ur, mert nem jól értette a német parancs-szót és hátraarcot csinált a féljobb helyett.

Dehát: ebsont és bakabőr hamar beforr.

Mikor az alapkiképzésen tulesett, a benne kujtorgó vad ritmusérzéktől sarkalva: dobosnak jelentkezett.

Fölvették, iskolázták.

Haj, ezek pompás délelöttök és délutánok voltak. Mikor megszokta a számárbőr makacs rugalmasságát és a gombos fadóverő ideges ugrádozását a rugalmas talajon: szédületes örömmel feküdt neki a „művészi“ munkának. Már gyermekkorában elbűvölte, izgatta, fölkorbácsolta a marsoló katonák trombitaszava és dobpergése; a trombita nehéz volt, erős fujtató kellett hozzá, de a dobverőhöz alkalmas csuklókat örökölt. Pergett is a fürge dobverő, pergett szilaj kezében. Az alap-dal-

lamot megcifrázta, körülteremtettézte sűrű mellékpergésekkel; sokszor, dobolás közben, földobta a jobb kezében ugráló dobverőt, az megfordult kétszer a levegőben, elkapta s verte az ütemet tovább, anélkül, hogy kihagyott volna. Ezt a „kunsztot“ egy öreg dobostól tanulta, aki valamikor cirkuszi komédiás lehetett és zenész is volt akrobata művészete mellett.

A baka-század külön kis társadalom. Megvannak a törvényei, szokásai, bünei és büntetései. Az egy hajóhoz láncolt gályaraboknak egy ütemre kell rántani a rettentő sulyu evezőt, mert ha pillanatot tévesztenek: a másik társuk issza meg a levét; a lekötöző lánc szörnyű bosszut áll a ritmusból kiesőn. Így van ez a katonáknál is; ha egy rosszul csinálja a gyakorlatot, akár butaságból, akár nembánomságból: az egész szakasz bűnhődik érte. Ezek a szerencsétlen bűnbakok elvesztek.

Volt a Bakó Misi századában egy Atyim nevű oláh fiu. Buta, indolens, makacs, mint a vadszamárnak. Soha egy mozdulata jól nem sikerült. Örökös rugás, verés, pofozás, kurtavas és botozás között vánszorgott vitézi élete. Ha csak magának kellemetlenkedik, nem sokat törődnek vele; de Atyim testvér bajba rántotta az egész csapatot. Ezerszer és ezerszer csináltatták érte újra a rég elvégzett gyakorlatot; ezerszer és ezerszer futtatták érte ledobbanásig az egész századot; ezerszer és ezerszer kaptak érte kaszárnyaáristomot a legügyesebb katonák is. Az elkeseredés, a düh viharzó tengere háborogta körül a szerencsétlent. Ostoba volta mellett még enyveskezű is volt; hol ez tűnt el, hol annak veszett nyoma. A gyanu lassanként a bumfordi mócra fordult. A káplárok, szakaszvezetők egeket szét-hasgató káromkodással esküdtek meg, hogy ennek a gyalázatos állatnak el kell tűnnie a föld színéről.

Egy este, mikor Atyim éppen távol volt, az egész „cug“ jelenlétében eltörték a pálcát feje fölött. Halálos bosszut esküdtek ellene; s ezt a bosszut közösen, egy értelemmel, örök titoktartás mellett fogják megállani rajta. Kijelölték a napot, megbeszélték a módozatokat, kiosztották a szerepeket — s vártak. „Pokrócozásra“ ítélték a komisz katonát.

A kijelölt nap estéjén, mikor Atyim belép a közös szobába, egy hatalmas pokróc zuhan a fejére; a lámpák parancs-szóra kialusznak — s megkezdődik a „pokrócozás“. A század valamennyi embere kézzel, lábbal, fegyverrel, bottal, vassal, kövel: üti, vágja, döngeti, tördeli a nehéz takaróba kavardott szerencsétlen oláh legényt. Jajszava se hallik: megfulad, elkábul, elnyulik, megdöglök a borzalmas ütések alatt, mint egy megköve-

zett kutya. A pokrócot lerántják róla, ott hagyják a küszöbön s az egész század öt perc múlva már szabályszerűen alszik „haptákban“ az ágyakon.

Másnap reggel fölfedezik a gyilkosságot.

Megindult a vizsgálat. Előveszik a századot, faggatják a legénységet: ki ölte meg Atyimot?

Megállapodás szerint egyszájjal kiáltja a század:

— Mind!

Mind ölte meg Atyimot. Nem egy, nem kettő, nem három: mind.

Ez a vad, rideg, egytagu, sulyos szó mindannyiszor felsüvöltött a kaszárnya udvaron, vagy a folyosón, vagy a nagy szobában, valahányszor Hoffmann kapitány ur, ez a tört magyarsággal ordító, kemény ember, ráordított a legénységre:

— Kutyakok! Kicsoda megölte Atyim? Bicskás istenete-
teket!....

Mind!

Zúgott vészjóslóan a Dom Miguel-bakák zomotor szava.

Az egész század vállalta a felelősséget.

A tisztikar, a hadbiróság ürgette-forgatta a dolgot, színéről fonákjára, fonákjáról színére, de bizony nem tudott mire menni a konok, egy huron pendülő hajdusági fiukkal. Hoffmann kapitány ur szügyig veresedve ordította:

— Egy pendelen hurolnak a gazemberek!... Egy pendelen!....

Atyim meghalt. Atyimot eltemették. A harmadik század élt és virult tovább. A vizsgálatot beszüntették; harminc napig egy baka sem léphetett ki a kaszárnya udvaráról.

Mindegy. A baka-társadalom törvényének eleget tettek.

A következő év nyarán felrakják a Dom Miguel-bakákat vonatra és viszik, viszik őket, a jó Isten tudja csak, hová? Anynyi bizonyos a dologban, hogy a poroszokkal tört ki a háború; azok ellen sorakoztatja Benedek tábornoszernagy ur a Ferenc József rebelleit.

Budapesten áthuzódnak, Bécsen keresztülvágtatnak, onnan szállanak észak felé, amerre az Adler és az Elbe folyó kanyarog. Más részük lekerül délnek, Stájerbe; Görz táján mássza a hegyeket. Ott az olaszok ropognak.

Bakó Miska a délre vonulókhoz jutott. Jó kis dobját elveszik tőle, csatatéren semmi szükség a dobolásra, legföllebb a trombitajeleket adják le. Puska töri az ő vállát is, elöltöltő régi puska, amelynek a kapszliját fogával harapja el a mokány

baka. Vaspálca van dugva a fegyvercső ágyába, azzal verik le a fojtást. Fehér zubbonya vállán keresztbe két szíj feszül: baloldalon a bajonett, jobb oldalon a vászontarisznya lóg le róla; hátul a bornyu guggol a hátán. Fejében nagy cilinder sapka, az is fehér, mint a lisztes zsák. Az osztrák hadsereg kék nadrága és fűzős bakkancsa egészíti ki felszerelését. A bornyun félkörben az összehajtott köpönyeg posztó-szívárványa ivel.

Igy mennek, szakadatlan tempóban, előre. Nem tudni: hová? Csak: előre. Országutak pora festi a kék nadrágot fehérre, a fehér bluzt mocskos szürkére. A rekkenő melegben kiszárad a torkuk, kiszárad a lelkük, a fejük ég, mintha lángot fogott volna. Mars, mars, vorwärts, előre! Mennek, mennek, mint a felhuzott gépek, ütemesen, automatikusan, ész nélkül, gondolkodás nélkül, előre.

Ahol kapnak: esznek, ahol nem: éheznek. A konzerves dobozok kifognak; a bakkancs-talpak lerongyolódva elmaradoznak. Eső szakad rájuk: szétáznak. De mennek, mennek, valami szörnyű parancs-szóra — előre.

Bakó Miska mellett vágja az idegen országok földjét egy cingár, beteges fiu; szabólegény civilben. Ereje fogytán, reménye haltán számot vet ezzel a gyalázatos étellel; elmosolyodik: valami nagy dologra szánta el magát. Épen egy erdőn vonulnak keresztül. Egyszer csak azt mondja Bakónak, ugy könnyedén:

— Fogd meg a puskámat, mig beszaladok ide a fák közé...

Bakó átveszi fegyverét, a cingár fiu beszalad az erdőbe. A csapat megy tovább. Bakó hátra-hátra villant: mikor jön már az a marha? A csapat megy tovább. Miska nyugtalankodni kezd, hátrakiált a szabónak: hé, Barna, gyere már!

A csapat megy tovább.

Barna csak nem jön. Miska jelenti az őrmester urnak, hogy egy ember elmaradt.

A csapat megáll.

Embereket küldenek hátra, arra a helyre, ahol Barna közlegény eltűnt. Kezdik kutatni az erdőt. Nem sokáig kellett fáradniuk: egy kiálló fagalyon ott himbálózott már akkor a cingár szabólegény. Felakasztotta magát.

Ruháját, felszerelését leszedik róla, a holttestet a fák közé dobják. S a csapat megy tovább.

Csaknem egy hónapig uszítgatja így őket valami távoli parancs. És mennek jobbra, visszakoznak balra, éjjel riadóznak, nappal átvágnak hegyeken, folyókon, erdőkön — anélkül,

hogy ellenséget szagolnának. Néha-néha tompa dübörgés hömpölyög hozzájuk távolról: ott már beszélgetnek az ágyúk.

Akik ott vannak, legalább bizonyos előtt állanak, nem gyötri őket halálra a vak bizonytalanság, a rettegett jövő, az éhséggel vágtató holnap. Vagy meghalni — vagy megállni valahol; de ez a szakadatlan vonulás előre, hátra, össze-vissza: ez rettenetes. Élelem sem jut el hozzájuk; ürgéket fognak, megsütik s azokat eszik. Mások a zsiros derékszijat főzik forró vízben s azt rágják, mint az állatok.

Egy éjjel sürgős parancsot kapnak. Föl, északra, a cseh határ felé!

Örült vágtatásban ragadja őket a vonat Bécs kapujáig. Oda-fent, az Elbe folyó partján, valami baj van. Összevonják a tartalék csapatokat és taszítják Olmütz irányában a poroszok elé.

Csakhogy — elkéstek.

Julius 3-ikán eldőlt a königrätzi csata sorsa. A porosz trónörökös hátha támadta a diadalmasan előrenyomuló osztrákokat s kicsavarta kezükből a végső győzelem zászlóját. Benedek tábornoszernagy pompásan kidolgozott és végrehajtott haditerve dugába dőlt; nagyszerű tüzérsége már csak a visszavonulást fedezhette, hogy fölládozva magát, megmentse a derék sereget.

Bakó Mihályék visszaöznlő ezredekkel találkoztak. Megfordította őket is az áradat és sodorta Pozsony felé. A vesztett csatából menekülő, elkeseredett bakák harapós kedvükben nem is válaszoltak a kérdezőknek. A szép fehér osztrák bluzok sártól és vértől bemocskoltan huzódtak a Kárpátok gyűrűje mögé.

Csak idők multán kezdett kipattanni egy és más a véres ütközet lefolyásából.

Egy nagy bajuszu hornista beszélte Szabó főhadnagy ur hősi rohamozásáról a következőket:

— Volt ott egy domb az erdőszélben. A poroszok szállották meg. Szabó főhadnagy ur szakasza parancsot kap délben: sturm! Megindulnak a fiuk, eljutnak a domb lábáig; iszonyatos puskatüz szakad rájuk. A poroszok hátul töltik a fegyvert; nem egyet, hanem ötöt lönek egymás után. Mire a mi bakánk belevéri a fojtást a csöbe, oszt' elharapja a kapszliját: akkorára a porosz puska tizet szól. Bizony, visszaverték az első rohamot. Ahogy kifujja magát a legénység, Szabó főhadnagy ur, felsőbb parancs nélkül, azt mondja: „Fiuk én nem nyugszom, míg ki

nem tűzöm a zászlónkat annak a dombnak a tetején. Ki jön velem?" Mentek mind! Ujra sturmoltak. Feljutottak a domb oldalába. Nem bírtak tovább menni; fele ott veszett az embereknek; visszajöttek. Szabó főhadnagy ur a száját rágta, hogy vérbe serkedt az ajka. Nézi, csak nézi azt a dombot, csóválja fejét: nem akar sikerülni. Rámordít: „Hornista, fujad a sturmot! Megyünk újra! Utánam, aki magyar!” Én fuvom a rohanót, hogy a trombitám, meg a pofám majd szétszakad; a főhadnagy ur kivont karddal, meg egy pisztollyal rohan felfelé a dombon. A fiuk, szegények, utána. Már csak nem hagyjuk a halál torkában főhadnagy urunkat. Iszonytató mérszárlás támadt a domb gerincén, mert feljutottak! A porosz őrség meg-ingott, elhullt vagy menekült. „A zászlót!” kiáltja rekedten Szabó főhadnagy ur. Valaki csakugyan földbe üti a zászló nyelét, kibontja a lobogót. Hurrá! Ordít mindenki egy szájjal. Éb-ben a minutumban valami golyó találhatta szegény jó főhadnagyunkat: elvágódott, vergődött, kinlódott egy darabig, azután meghalt. Háromszor sturmolta meg a dombot; alig maradt embere, elfoglalta! Elfoglalta, és akkor elesett a domb tetején.

A fiatal katonák úgy hallgatták a nagybajuszu hornistát, mintha a jó Isten szólana belőle.

Egy másik rákezdi kis idő múlva:

— Hát a huszárok! A Krisztusát neki, még azok tettek csak kanyarítást. Volt ott egy nagy tengeriföld; magas, sűrű száraz, jól el-lehetett közte bujni. Egyszer hozzák hirül, hogy a tengeriben poroszok guggolnak. Közelesen csak egy csapat huszár állott fegyverben, nem baj: lovas attakot csinálunk a tengeriföld ellen. Barátom, fujják a sturmolót, kard ki kard, hajrá! megindul a lovasság, neki a rejtelmes buvóhelynek. Kiakarták ugratni a meglapult németeket. Hanem, mi történik! Ahogy bevágnak a kukoricásba — puff, puff, puff! csak úgy dől rájuk a golyó. Még ez nem elég: a huncut poroszok drótsövényt húztak keresztül-kasul a tengeriben, a megbokrosodott huszáro-vak úgy belegabalyodtak, hogy onnan egy szál meg nem menekült. Ott verték, vagy lötték agyon szegényeket, mint a törbe esett rókákat. Hej, de kár azért a sok szép huszárgyerekért!

A Bakó Miskáék csapata már nem került tűzbe.

Hanem Bécsben szétszórták őket kaszárnyákba, kórházak-ba. Sok volt a kolerás beteg.

Ott feküdtek az udvaron, sorba, egy-egy pokrócba csava-

rodva ; ott kinlódtak, vergődtek, orditoztak, mikor rájuk jött a halálos görcs, amelyik összerántotta nyavalyás testüket és megfojtotta bennük az életei. Árcuk elszederjesült, vagy megfeketedett, mint a posztó. Hullottak napról-napra ; mintha a félelmes poroszok hocsátották volna rájuk ezt a förtelmes bajt is.

Miska most közelebből látta a halált; kezdette megszokni.

Zsoldot nem kaptak, enni alig ettek valamit. Megengedték nekik, hogy a városban kolduljanak. És a császári Bécs fényes utcáin halvány beteges katonák nyujtogatták száraz karjukat az uri dámák és bürgerek felé : adjatok valamit a szegény békának.

— Dom Miguel ? — kérdezték a jószívü bécsiek.

— Dom Miguel, — mondta rá a baka.

Erre aztán pendült a tallér, a rongyos katona sapkájában.

Mikor elmúltak a nehéz idők, mikor a mindenfelől meg-támadott császár végre fejére tette Szent István koronáját és megvágta a négy vágást a budai koronázó dombon : Bakó Mihályék is hazaszivárogtak Magyarországra. Haj, bizony nem diadalmi menetben marsoltak végig az utcákon ; egy picit le volt törve a szárnyuk. Nem sokat törődtek vele. Nem a maguk hazáját védelmezték : az osztrákét. Talán még jobb, hogy így esett. Ők ugyan keveset konyitottak a politikához, de a magyar embert csak nem lehetett agyondresszírozni bennük se német szóval, se puskatussal. És hiába, a gyönyörű osztrák vagy cseh tájak után olyan jól esett szemüknek az alföldi nagy rónaság, a kis fehér tanyák, a legelő gulyák, ménesek ; a hazai tengeri-földek, ahol nincs elrejtözve vasas lovasság.

Bakó Miska újra visszakapta kis dobját.

A csapat jobb oldalán haládt és pergette, verte, cifrázta a marsot kegyetlenül. Valami keserűség maradhatott a lelke fenekén, mert a számbőr szinte sirt a dobpergők szapora ütészapora alatt.

Hoffmann kapitány urnak is feltűnt ez a szokatlan kemény tempó. Tetszett neki. Odasuhant a dobosa háta mögé és sokáig szótlanul kísérté a vad fiu munkáját. Egészen nekilelkesegett tőle. Látta, hogy dobja fel Miska levegőbe hol az egyik, hol a másik dobverőt, hogy kapja meg, ügyesen, hogy folytatja megszakítás nélkül a ritmust. Látta, hogy örjög a két gombosfejű dobverő a remegő bőrön, alig látni szemmel a szörnyű gyors mozgásban. „Kunszt“ ez, hiába.

Egyszer nem állhatja tovább, rákiált Miskára :

— Vágj bele jobban, a bicskás istenedet !

Miska megrezzen. Egy picit meggavarja a nyers riasztó. Hanem, mint jó katona, teljesíti rögtön a parancsot. Belevág a dobba úgy, hogy reng a föld is alatta. Megvadul a saját izom-munkájától : még vesztebbül veri a marsot. A katonák lába, mintha rugón járna, úgy pattan ki térdben s úgy vágódik teljes talppal a földre : trapp, tropp, trapp, tropp. Rettenő gyönyörűen megy a mars. Szinte beszél a bakkancsok dobbanása. Ötszáz bakkancs koppanása — ötszáz lányszív dobbanása ! Mert nyilnak ám az ablakok is, szőke, barna lányfejek mosolyognak kifelé. Vesztett csata, katonai vak fegyelem, visszafojtott szerelem, Ács Zsuzsika, az elfelejtett édes kis gyermek, a háta mögött lépkedő farkasfejű kapitány — mindez úgy zuhan a Bakó Miska lelkére, hogy már nem is az a két verő fabot, hanem ő maga, egész súlyával, veri, döngeti a kétségbeesett dobot.

Ropp !

Egyszerre, mintha villám csapott volna a tamburba : kettérepedt a finom sárga bőr ! A pergő hangok, mint a kiborult gyöngyszemek, a semmiségbe peregtek. A gyönyörű marsnak vége !

Bakó Mihály úgy beletalált vágni a dobjába, hogy a kis dobszörnyet hasadt — és számárbőr lett belőle.

Arany ködök.

Vasárnapok! Édes vasárnap reggelek! Tündéri vasárnap délutánok! Mintha a jó Isten ilyenkor igazán lenézne ránk: ujul a föld színe vidám tekintetétől.

Kilenc órakor megkondul a nagy templom öt harangja. A szapora hangu kicsik kezdik, konganak-bonganak, csengenek-zengenek már jó ideje, mikor aztán beledörrent az öreg Rákóczi. Nagyságos Rákóczi György fejedelem hatalmas harangja, melyet az osztrák császár elvett ágyuiból öntöttek. Reng a tömérdek templom, mintha óriás szíve verné bordáit. Zugva ömlesztli bariton hangját a széles térre, a háztetőkre, az utcákra, ki a szabad mezőkre, az országutakra, ráül a futó szél szárnyára s elviteti magát a szomszéd helységbe; ott is hallják muló módon, hogy beszélget az öreg Rákóczi-harang a jó Istennel.

Varázsa, bűvössége van ennek a harangszónak. A káromkodó civis elharapja kacsaringós mondatát, a síró gyermek megjuházik, az érzékeny öreg asszonyok szemébe drága könny ül. A fiatal lányok szívében pedig megdobbann valami sejtélem: mintha fehér virágosó hullna messze nyúló mezők zöld bársonyára.

Ács Zsuzsikát minden vasárnap reggel behivta ez a hang a templomba.

A rég bezárult iskola kapuja helyett az Isten házának ajtója nyílt meg előtte. Boldog, boldog volt, hogy beülhetett a nagy emberek sorába, hogy tanítványa lehetett új tanítóinak, a zengő szavú prédikátoroknak. Az öreg tekintetes ur, Szabó János képe lassan elmosódott a mult idők ködében; helyette uj, fiatal, szép, lelkes, elragadtatott arcok merültek föl a szószerk ünnepi homályából. A fekete palást nem-földi szárnyakként lobogott az ifju Timótheusok vállain; folyt az édes szó, a gyönyörű ige ajkukról, amely gyógyít, mint Gileád balzsama; hullongot-

lak-szállongottak a mámorító szóvirágok, amelyek szinesebbek Sáron völgye minden rózsáinál.

Mikor a hatalmas orgona, száz fényes sipjával, el kezdte magasztalni a Mindenható Urat, kinek jelen vannak multak s jövődök egy tekintésében : Ács Zsuzsika úgy érezte, az egész nagy templom emelkedni kezd fölfelé, a magasságos Isten trónja felé ; a roppant, komor boltozat megfényesedik, mintha csillagok ezere ragyogna ki rajta ; el kezd szélesedni, mélyülni, már nem is teniplomboltozat, hanem maga a végtelen Ég, a menny kék kupolája, amely lassan-lassan meghasad és vakító fényzáporával tekint le belőle az angyalok, az üdvözült lelkek éneklő serege. Az egek egéből hulló fény sugar odatűz a művészi faragású szöszékre, egy szép ifjú homlokára ; s mintha ez a menynevei tűz lobhantaná föl lelkét soha nem hallott gondolatokra : úgy szól, ahogy ember csak a megszállatás isteni perceiben tud szólani. Ács Zsuzsika lelke szétfoly, szétárad, mint alkonyatkor a nyíló rózsák illata. Szíve tágul, a torkában érzi ; ha most megszólalna : a szíve beszélne nyelve helyett ; és alig-alig bírja törékeny kis teste a nagy boldogságot ; csöndesen remeg, mint hajnali szélben a rózsalevél, vagy az ártatlan lilium ; és harmata születik szemének : legördül fehér arcára, mint két drágagyöngy.

Valami távoli hang, talán sejtelem, szól a szívében : „Ha fiúnak született volna, nagy ember lett volna belőled...”

Ez a hang ott lappang lelke legmélyén, mint fekete gyöngyszem az arany kehelyben. Sok idő elmulik, míg újra megcsendül ; olyankor az arany kelyhet valaki megrázza. Indulatok, érzések, emlékek láthatatlan keze rázza. Most is megrezzen, most is hallja gyászosan is ünnepélyes hangját ; és szíve megnehezül, mintha valamit borítottak volna reá. És fáj neki nagyon, hogy nem férfinak született. Nem tudja megmagyarázni ezt az érzést. Öreg tanítója vetette lelkébe, valamikor, a fájlaló szeretet bánkódó szavával.

Óh, milyen boldog odafelel a katedrában az a fiatal káplán, aki levette földi gyászát, az Úr angyalaképen hirdeti a Megváltó eljövételét. Nő aligha volna képes ilyen főlshentelt munkára. Minden nagyot és minden szépet a férfi teremt ; még a jó Isten arcát is férfi felséges arcaképen fogja fel képzeletünk. Az aranyhaju Jézus is férfi volt. Férfiak szegődtek első tanítványainak és férfiak vitték a Golgothára. A kis ábrándozó cseléd az angyalokat is kedves fiuk alakjában látta, csak hogy ilyen férfiak nem járnak a földön. Talán az a fiatal káplán, aki

oly csodálatos varázssal fogta meg a szívét, mikor legelőször hallotta, és tartja bűvös hatalmában azóta is szakadatlan, talán ez volna a férfi... az a férfi, akiről az öreg tanító rejtelmes szava szólt. A nagy ember.

Ács Zsuzsika, a vallásos rajongás vasárnapi álmaiban, beleszeretett az aranyzavu, szép, fiatal káplánba.

De neki erről az égi szerelemről nem volt tudata.

Mindenkinek van vezércsillaga, lobogó szövétéke: az után megy. A kis juhokat a vezérürü kolompja csalja tovább; a nyiladozó violának a lángoló nap hívja ki a szerelmét; a hold örök sovargásban követi a napot; a csillagok egymás körül keringenek; — hát a szegény leányszivnek ne volna vezére, csillaga, napja? Kell, kell, ha más nincs, egy aranyfonál is, amelyikbe belefogózzék a nagy életmélységek fölött szédelő aszszonyember, amelyen fölszállhasson elaléló lelke a tiszta kielégülés birodalmába. Ács Zsuzsikának nem meséltek gyermekkorában tündérregéket, nem jelenhetett meg ábrándozásai kék felhőjében az aranyhaju királyfi, hogy kiszabadítsa a szegénység, a gond és fáradalom elátkozott fekete várából. Őneki ez a fiatal, szépszavu káplán volt az első tündérmesebeli alakja, aranyhaju királyfia, csillaga, angyala, mindene — hát hogyne felejtette volna rajta szemével együtt bolondos kis lelkét is?

Oh, bűvös karácsonyi vasárnapok! Diadalmasan száguldó pünkösti reggelek! Az égberagadtatás áldozó csütörtök napja! Te kimondhatatlan gyászu nagypéntek! És te, minden halált meggyőző, halhatatlanság hajnala: felséges husvét! A ti szent misztériumotokat ki tudhatná szívbehatóbban megjelteni az emberfiának, mint a Jézus szentlélek-lovagja, a fekete selyem palástban szárnyakat öltő fiatal, szép pap? Akinek szemében nem földi szerelmi csillaga lobog.

A kis Ács Zsuzsika lelkében megszólalt egy hang:

— Ha valami gyönyörű véletlen föllebbentené sorsomról a titkok fátyolát és kiderülne, hogy nem közönséges szijgyártó gyermeke vagyok, hanem — óh, Istenem, ne büntess meg gondolatoméért! — hanem hatalmas, nagy ur leánya, hercegleány, vagy mondjuk: királyleány... és egy reggelen csak arra ébrednék, hogy tiszta selyem párnákon, hófehér nyoszolyában álmodom, csupa csipke, csupa selyemhab rajtam minden; aranyos bojtokkal rojtozott mennyezet borul rám, hatalmas ívű ablakok drága függönyén köszönt jó reggelt a napsugár; tizenkét udvari lány mosolyog szemembe, illatos fürdő langyos vize vár; távolról, nem tudni honnan, édes zene lopóznék a szo-

bámba s úgy fürdetném benne álmoktól alélt lelkemet, mint márvány medence fűszeres vízében a testemet... és azután ábrándos rózsák ligetében andalognék egyedül, ragyogó ruhában, hajamban pici kis arany korona; s egyszer, a fordulónál, hirtelen, váratlan, egy gyönyörű flu bukkanna elébem, olyan szőke haja volna, mint Krisztus urunknak, vagy — nem bánom — mint ennek a szép szavu káplánnak; olyan kék szeme, mint a buzavirág, vagy mint a májusi ég; valamit mondana, valami gyönyörűt, hogy a szívem repesne belé, akár a galamb; és karomba fűzné karját és vinne magával, vinne, vinne, aranyos erdőbe, csengő füvek között, daloló fák árnyában, hogy olyan boldog volnék, mint... mint... az ártatlan gyermek, vagy mint az a lány, akit ez az édes szavu káplán megcsókol valaha...

Az Öry Tamás kis cselédje valahol olvasta ezeket; most, az orgonaszó aranybarna zúgása közt, az egekbe csattogó szárnyu énekek hanghullámain és a káplán bársonyos szavain ringatózva; vágyképen átélte. Egy hosszú pillanatra nemes hölgynek, királyleánynak álmodta magát; a boltozatos, komor ivű, ódon templom királyi palotává tündériesült, s a katedrában szónokoló fiatal pap a mesék aranyhaju, kék szemű királyfiának alakját vette magára. Valami lelki szédület fogta el Ács Zsuzsikát, ajaka halkan remegni kezdett, valami forróság toltult belülről a homlokába, szemébe, fülébe, és iker-könnny született a szempilláján.

— Ha férfinak születtem volna, nagy ember lett volna belőlem.

Gondolatainak bűvös vetélője csak szótt tovább:

— Ha fiut szülnék valaha világra, abból lehetne még nagy ember. Igen! Helyrehoznám születésem hibáját. Óh, be nagy szerű volna így tréfálni meg a sorsot! Leány vagyok — elég baj, nem lehetek azzá, akivé kellett volna lennem; de valamikor ám asszony leszek, fiam születik s az leszek én igazán! Az olyan nagy lesz, olyan híres lesz, mint — izé — Mátyás király. Elpirult oktan gondolatára.

Vasárnap volt. A templomból elment Klára nénjéhez.

A szikár, fiatal özvegy épügy szolgált, mint ő. Pogány Tóth Bálintéknál vezette a házat, mert meghalt a nemzeti asszony. Először még nagy remények feszítették a mellét: hátha belép az elköltözött gazdasszony helyére? De Pogány Tóth Bálint azt mondta, mikor eltakarította élete társát:

— Jó asszony voltál, Sári; Isten nyugosztaljon. Hanem azért: elég egy kenyérből egy sütet.

Igy aztán Klárának másfelé kellett néznie. Nézett is.

Mikor Ács Zsuzsika belép a nénje kis kamrájába, egy kifent bajuszu, igen kék szemű ember áll föl a ládáról; s mint akit megzavartak: félszeg félszkelődéssel, néma jelekkel adja Klára tudtára, hogy menni akar.

— Várjon már, nézzen a szeme közzé a hugomnak is.

Igy hát szemébe néztek egymásnak.

Egy kicsit dőcögött a beszélgetésük szekere, mint a talyiga göröngyös uton, de csak eljutottak odáig, ahová akartak. Ács Zsuzsika megtudta, hogy ezt a huszáros bajuszu, szőke embert Bakó Istvánnak hívják, nem rég szabadult ki a katonaságtól.

Mikor a két testvér egyedül maradt, azt mondja Klára a hugának:

— Láttad ezt az embert? Jól megnézted? Nahát, ez lesz az én második uram.

Zsuzsikának kerekre nyílt a szeme: igazán? Már meg is egyeztetek?

— Meg. Az őszön megesküszünk.

Ács Zsuzsikának hirtelen fényesség úszott el lecsukott szempillája előtt. Márványpalota... virágos liget... egy gyönyörű szőke fiu, királyfi... galambok, fehér galambok.

— Bakó Istvánné leszek második asszonyomnak — mondta Klára mosolygó önérettel.

Bakó?

Zsuzsikának csak most ütődött a tudatába ez a név. Bakó! Nem ismeretlen előtte. Volt már dolga egy Bakóval.

— Van ennek az embernek testvére?

— Van. Egy öccse. Odavan a háboruban, katona. Bakó Mihály. Őry Tamáséknál volt nagy kocsis... hiszen, talán ismered?

Hogyne ismerné.

Na, hát ez érdekes. Annak a vad fiunak a bátyja ez a kisodort bajuszu? A szeme mindakettőnek olyan szürkés kék, mint az éretlen dinnye héja. De a Mihályé zöldes, mint a tigris; az Istváné szelid kék, olyan buzavirágszinű... mint azé a szép szavu kápláné.

Ács Zsuzsika nem szólt semmit a nénje választásához, de úgy magában nagyon lesajnálta. Ilyen tölgyfa-gatyás paraszt emberhez köti az egész életét! Lesz ebből boldogság valaha? Vagy soha! De hiszen a szegény leány nem is boldogságra születik; teherhordó, igavonó, mint az állat; ha ketten huzzák a szekeret: egyiknek mégis fele teher jut. Teher megosztás —

ennyi az egész házasság. Nem boldogság, nem szerelem. Szerelem? Hahaha. Nem parasztnak való a fekete kávé.

Reménytelenség sivataga terült el a kis cselédleány előtt. Ha ez volna utjainak vége, akkor inkább maradjon örökké pártában. Félt, iszonyodott a magafajta férfiaktól. Finom lelke nemesebb érzések borával volt tele, minden jött-mentnek nem kínálhatja oda.

Elhívásának misztikus érzésével valami csodára várt. Szabó János tekintetes ur nem hiába bocsátotta el azzal az emlékezetes mondással, neki más csillagokba van írva a sorsa, — mint a Kláráé.

És tünődött és álmodozott a kis cseléd; Hamupipóke, aki hercegre vár.

Ahogy a nyári nap fényében végigsuhan az udvaron: csakugyan több, mint parasztleány. Számüzött királyi vérnek látszik; arca fehérebb, kis keze puhább, mint a szolgál-sorsra kárhozottaké. Ahogy lehajol a vederért: élő szobornak tetszik filigrán alakja. Ha megáll a vén eperfa alatt: mintha mesebeli kép volna. Mikor a tornác lépcsőjét dalolva surolja: kibomló haja úgy omlik vállára, mint elvesztett királyi palástja. Téveteg ábránd, misztikus előre érzés holdfénye bujdosik szemében; ajaka félig nyitva, mintha valami nagy titok kezdő betűje lebegne rajta.

Azt a rendkívüli fiut hordja lelkében, aki nem ő, de akivé kellett volna lennie. Talán késői leszármazottja nagy és szent asszonyoknak, akik megváltókat ringattak áldott szívükben.

És hogy eljött az ősz, ahogy leszűrték a mustot. Ács Klára csakugyan megtartotta esküvőjét a kisodort bajuszu, világos kék szemű Bakó Istvánnal, aki a Nádasdi-huszároknál szolgált, tehát viális ember volt.

Minthogy Klárának hirtelen elhalt első férjétől már maradt egy kis nagyfejű fia, magához vette hugát, legyen pesztrája a csemetének.

Igy került Ács Zsuzsika harmadik gazdájához, Bakó Istvánhoz, aki bátyja volt a rettenetes Bakó Mihálynak.

Vízik a lányt menyecskének.

Egy pár esztendő megint csak legörgött az idő folyamán.

Ács Zsuzsika megtanulta, hogy nem az idegen a legrosszabb gazda. Csontos öklü nénje sokszor megkapkodta, ha nem elég gyorsan perdült parancsára; képen is törülte, igaz, hogy csak egyszer, mikor Pistuka urfinak elvágta kis ujját valami üvegcserep. Bömbölt a csepp jószág, (hogy lehet olyan parányi gépnek olyan hatalmas szirénája?), bömbölése felriasztotta kenyérdagasztó édesanyját s mint a kölykét féltő nőtény oroszlán, ment neki a gondatlan cselédnek:

— Nem tudsz arra a gyermekre vigyázni?

S úgy vágta arcon, kenyértésztába mártott kezével, hogy lisztes helye ott maradt a Zsuzsika arcán.

Ez volt az első pofon, amit életében kapott. És ezt is édes testvérétől!

Nem a szeme sirt, hanem a lelke. Nagyon fáj neki ez a bárdolatlanság. Idegen keze még nem ért hozzá. Csak annak az utálatos Farkas urnak az emléke kísértette; most a saját nénje felbőszült arca kapcsolódik a pesti lator aljas képéhez.

Akkornap este összeszedte ruháját, kendőbe kötötte, s megvárta, míg elaluszna a házban. Ugy éjfél tájban fölkel, kiosont a pitvarba, onnan az udvarra. Amint tolvaj lépésekkel így óvatoskodik a kapu felé, csak elcsahintja magát a sötétben az óriás kutya, a Füt्यöri, akit Pogány Tóth Bálintéktől csalt el Bakó István, mikor egyszer kinn takartak a tanyán. A Füt्यöri ugyan megismerte Zsuzsikát (sok csontot kapott tőle), de a hangjára nem tett hangfogót, örömeiben olyan ugatást vitt végbe, hogy a felleg is szétszakadt az égen és kíváncsi képpel báméskodott le a hold.

A szökő leány megijedt, kétségbeesve csillapította volna jóakaró árulóját, de a Füt्यöri játéknak vette a szorongó csigatást, még ölesebbeket ugrott, még baritonabb zengéssel dör-

gette a hangját. Az udvar hátulján, kint, a város alatt, a szélmalom óriás négyszárnyu vitorlája rémitett a félhomályban, mint valami szörnyeteg sárkány, aki a Bakó Istvánék házatáját őrzi, hogy onnan egy légy ki ne meneküljön. Zsuzsika úgy megijedt ettől az óriás rémtől, amely egészen bebámult a hátulsó berenán, hogy elejtette kis retye-motyáját; a Fütőri kutya, abban a hiszemben, hogy urnője vele akar játszani, foghegyre kapta és vidám csaholással cibálta, ragadta, görgette, kapózott vele, labdázott, mint macska szokott az egérrel.

A nagy éjjeli zajra Bakó is kiugrott ágyából, egy koponyaszédítő dorongot felkapva, elordítja magát az ajtóban:

— Ki van ott, hé? Szóljon rögtön, mert agyonlövöm!

Zsuzsika rémülten kiáltott:

— Én vagyok, István bátyám, ne tessék löni.

A gazda csak nagyot nézett:

— Hát te hol kóborolsz itt éjnek éjszakáján?

Most aztán eltört a kis lány mécsese, gyöngyöztek a könnyei, egész házalja egeret megítáthatott volna vele. Ott a sötét udvaron, a megbolondult Fütőri cirkuszi produkciója közben (kétszer átugrotta a szőkevényt), ott vallotta be sógorának és gazdájának, miért adta fejét bujdosásra. Bakó István megsajnálta, lecsillapította, beküldte, feküdjék le, ezután gondja lesz rá; ne féljen semmit.

Ács Zsuzsika, aki szörnyen tisztelte a felsőbbiséget, hajlott a szóra, bement és lefeküdt.

Bakó István pedig másnap reggelre kelve, nadrágszíjjával megegyengette társát, emberséges indulattal:

— Hát így kell bánni a testvéreddel, te oktalan?

Klára asszony ki akart pukkanni mérgében, de sovány husa miatt nem lehetett. Így csak a kenyérsütés mezején eresztette szabadra szárnyait: kanyarított olyan cipót, hogy Toldi Miklós halálra vágott volna vele három embert, ha a bátyja bosszantó népe közzé dobja. Az óriás kenyér annyira kidagadt a kemencében, hogy nem lehetett kihuzni, nem fért ki az előte nyílásán. Klára szétdarabolta és úgy vitte piacra. Csapó-utcán esodájára jártak a jó falusiak.

Valaki megvette s vitte hazafelé. Utközben gutaütés érte, szörnyet halt ott helyben; míg az óriás kenyér három darabban állotta körül tetemét. Akik tudták a históriáját, elképedve mormogták:

— Megütötte a Bakóné haragja!

Klára egy hónapig nem szólt a hugához, ellenben a Füt्यöri kutya sok ütleget kapott méltatlanul.

Egy őszi este valaki kopog a Bakó Istvánék ajtaján.

Zsuzsika kinéz — hát majd sóbálvánnyá válik: rettenetes Bakó Mihály áll az ajtó előtt. Civilben. Épen most bocsátották el a katonaságtól.

A legény is sok csodát látott lefolyt életében, de azért nyitva maradt a szája. Nini, az Öry Tamásék kis gögös cselédje. Hogy kerül ez a bátyám hajlékába?

Volt aztán kipkedés-kapkodás, zür és zavar, hebegés-habogás, mekegés-makogás, mint ilyenkor lenni szokott. Klára asszony, mint a bőszi tigris, járt és kelt konyhája szűk ketrecében; minthogy a hugával még mindig haragban volt, úgy intézte szavait, mintha Mihály sógor volna a fölvevő állomás és rajta keresztül futnának a szavak a címzetthez. Pistuka, a nagyfejű csemete, szintén segített rajtuk: harsányakat ordított s ilyenkor édes anyja őt használta hidnak:

— Ne sivalkodjál, Pisti! Nem látod, hogy ki van itt? Misi bácsi, katona bácsi, hozott neked német putinát Burkus-országból, meg kis arany trombitát, meg öt piros bojtot, bizony. Ha jó leszél, mind neked adja. Ne taposd össze a Zsuzsi néni kötőjét, mert a bábódra vágok. Nézze meg az ember a kis haszontalanját. A kacsód is maszatos, mint a malac lába. Az orrodra meg odapiszkolt a kis cica. Jaj, de sok bajom van veled, hogy a kutya vigye el a jókedvedet. Gyere csak Füttyöri kutya, harapd meg ennek a rossz fiunak a pöszörőjét.

Persze, Pistuka erre még jobban ordított.

Acs Zsuzsika ölbe vette, ringatta, csucusjgatta a haszontalan. Közben pedig szörnyen szégyelte magát Mihály előtt. Megalázást érzett, olyanformát, mintha nála kisebbeknek lett volna szolgálja. Szeme ijedten kerülte a szóvalan ülő és rá bámuló embert; bizony, kicsi hija, hogy sirva nem fakadt.

Bakó Mihály, a híres dobos, kiszolgált Dom Miguel baka, idegen szívvvel, lehervadt jókedvvel ült a kis nyárfa-széken, a kandalló mellett.

A katonaság szörnyű évei lerázhatatlan felszerelés gyanánt nehezültek vállára, mellére; a vad, állati dresszura, a halálos fegyelem formájába betörve, még most, a forma leszakadta után is, úgy ült rá, mintha nyársat nyelt volna. Feszés, parancsra szabott magatartása csak még jobban izgatta, borsolta a magában lüstölgő Klára asszonyt, akinek egyedül kellett vinnie a szót ebben a kínos órában. Mig lehetett, tartóztatta magát; de

egyszer kibillent a biztosító szelep, a felesleges gőz csak úgy süvöltött kifelé, a harag és düh csak úgy gőzölgött a szavában :

— Ugyan, a Jehova Isten szentelje meg, szóljon már egy árva szót maga is !

Bakó Mihálynak szólt, a kiszabadult legénynek.

Mihály szeme kicsit megrebbent, picit fészkelődött a széken, odavillant tekintete Ács Zsuzsikára — és hallgatott.

Hallgatott, szépen, szabályosan, vég és határ nélkül.

Klára asszony nem birta tovább, bevágta rájuk az ajtót : itt verjen gyökeret a lábatok, itt ragadjon székhez a feneketek !

Zsuzsika, magára maradv a szörnyü fiuval, egészen elvesztette fejét. Jaj, ha most neki talál ugrani — megszakad a szive rémületében. Torkáig dobogó szívére szorította kezét : meg ne hallja vergődését ez a borzalmasan hallgató és csak néző, néző, egyre néző vad ember.

De Bakó Mihály nem ugrott neki ; Klára kívánsága szerint csakugyan a székhez ragadt, csakugyan gyökeret vert a lába. Édes bágadás hullott lelkére ; a gyötrelmes kinok, erőfeszítések és megunt férfitársak után most látott először asszonyt, most nyitotta rá fényes szemét az élet. Elég volt a halálos játék, elég volt a hosszú rabság ; új napok hömpölyögnek az Idő tengelyén ; szabadság, meleg szoba, meleg asszony, házasság, szerelem ...

Lassan-lassan nekidámodva gusztálta a filigrán kis cselédet, akivel egy téli reggelen találkozott legelőször. Takaros egy fehér-nép, hiába. A grázi tenyeres-talpas frajtlák hamarosan elmosódtak emlékezetében. Kezdte magát jól érezni. Lovagolva ült a széken, halk füttyszóba sirta mozgolódó boldogságát. Azután elkezdett dobolni egy vizes bádoggal oldalán ; jobb keze három ujjával gyönyörű marsokat vert ki a kongó edényen. Pistuka cikkcakkos figyelmét magára vonta ez a szabályosan pergő hang s nagy szeme kerekre nyíltan bámulta az idegen ember doboló ujját.

Zsuzsika nagyot sóhajtott : Jaj Istenem, csak menne már !...

Már estébe hanyatlott a nap, mikor Klára asszony bedörrentett.

— Hát maga még mindig itt van ? — kiáltott sógorára.

Bakó Mihály mormogott valamit ; megröstellte magát, felállott, jó éjszakát kívánt és elkövetkezett.

Pár nap múlva találkozik bátyjával, aki tengerit fuvaroz valamelyik gazda szekereán. Megállanak az utca közepén :

— Hát te hol jársz itt, öcsém ?

— Kiszabadultan.

— Kiszabadultál? Nahát akkor meg kell házasodnod.

Hosszu csend.

— Ha az ugy menne, — szakad fel nagysokára a Mihály szava.

— Lásd, én milyen jó asszonyt találtam. Dolgos, rendes.

— Kicsoda az a cseléd István bátyáméknál?

— Aha. Láttad? Az a feleségem testvére.

— Micsoda?

Bakó Mihály előtt nagyot villant valami. Klára asszonytól meg sem tudakolta, mi je neki az a barnaszemű, fehér képű kis lány. Zsuzsika sem árulta el. Így hát rokon? Ejnye, ha tudta volna.

A hosszú, szőke bajuszu, világos kékszemű Bakó István fölrántotta a szempilláját, csücsörített a szájával, egyet intett a fejével öccsének:

— Vedd el!

Azzal ott hagyta Mihályt.

Bakó Mihály gondolkozott. A bátyja odavetett szava, mint valami zörömbölő bogár, berepült a fejébe, s elkezdett odabenn ürgölni-forgolódni, motoszkálni; nappal elbódította, éjjel nem hagyta pihenni.

Nem rossz gondolat. Csakhogy, az a kis lány tulnéz őrajta.

István beröpítette az ötletét felesége fejébe; Klára, hosszú tusakodás után, méltóztatott megszólítani hugát és tovább adta neki. Zsuzsika halálra ijedt: gyászos ítéletét hallotta az irgalmatlan szóból. Hogy legyen ő felesége olyan embernek, mint Bakó Mihály?

Nem, soha, nem!

Akkor elkezdték puhítani. Ha két testvér másik két testvér-lánnyal összeházasodik, mindig segíti egymást az élet zürzavarában. Jó az ilyen sógorosodás, van kire támaszkodni a rossz napokban.

Valamikor együtt összekaparnak annyit, hogy házat vehetnek belőle, a maguk urai lesznek. Nagy szó ez! Jobb fiatalon hozzákezdeni, mert akkor öregségre lesz hova lehajtani fejünket. Ne gondolkozzék sokáig!

De bizony Ács Zsuzsika gondolkozott.

Meghányta-vetette a dolog elejét és végét, rossz oldalát, jó oldalát, de csak az jött ki belőle: nem, soha nem!

Az a várt kis fiu, akiből nagy embernek kell lennie valaha.

hogy szülessék meg ilyen házasságból? Annak más ember lehet az apja, nem bukó paraszt.

És fölrémlett lelkében az aranyszavu káplán arca — óh, miért is születtem ilyen szegénynek!

Nénje pedig szakadatlan sarkantyuzta: na, na, mi lesz már? meddig nyavalyogsz még? kire vársz, mire vársz? adj hálát a jó Istennek, hogy ilyen épkezláb embert vezet az utadba, mint Mihály. Talán disznókupecekre fáj a fogad? Vagy nagygazdát szeretnél? Vagy tekintetes asszony óhajtanál lenni? Bolond lélek. Verébnék veréb a párja, nem sármány-madár.

Zsuzsika egyszer elszólta magát:

— Micsoda gyermekeim lennének ilyen házasságból? Nekem megjósolta a tanítóm, hogy — ha — fiunak születtem volna, nagy ember lett volna belőlem... De ha már nem fiunak születtem — legalább a fiam legyen olyan, hogy beváltsa a jóslatot...

Szörnyen kinevették.

— Habókos! Mi jutott hozzád? Tán plánétát huzattál a komédiában? Hazudik ám a csizió!

Szegény Ács Zsuzsika lélekszorítóba jutott: sem előre, sem hátra. Mit tegyen? Hova legyen?

Ekkor ötlött hirtelen az eszébe, hogy elmegy tanácsot kérni az öreg tekintetes urhoz, Szabó Jánoshoz, hajdani tanítójához. Elment.

A tekintetes ur éppen Csokonai pillangó-dalát hegedülte kerek fejü tanítványainak, mikor Ács Zsuzsika bekopogott az öreg iskola ajtaján. „Hamar követe a tavasznak, himes pillangó, idvez légy!...” — Zengett elébe az egészséges kis torkocskák üde hangja, mintha csak a messze Tavasz hamar követjét köszöntötték volna benne. Zsuzsika mélyen elpirult a félig nyilt ajtóban: bemenjen-e, vagy megvárja az óra végét? De a szélső padokban ülő kis nebulók már meglátták, s szabály szerint felálltak és harsány szóval, unisono, üdvözölték a nagytekintélyű vendéget:

— Jó napot kívánunk!

Az osztály fele még mindig a Csokonai pillangójával évődött, míg a másik fele állva köszöntötte a látogatót.

Szabó János tekintetes ur behunyt szemmel feküdt a hegedüjére, elandalogva csalogatta ki belőle a Haydn ur dal-lamaít, nem vette észre Zsuzsika belépését; most már az egész osztály elharapta az éneket, felállt és kántálta az üdvözetet; csak a vén hegedű gajdoit magában. Egyszer a strófa végére

jutott és megállt. Fölnézett az öreg és akkor látta, hogy egy emberrel többen vannak a teremben, mint rendszeren. Letette szerzőszámát a katedrára, orrára biggyesztette pászamét és mélyen meghajolt a vérbe pirosult leány előtt.

— Alázatos szolgálja.

Ács Zsuzsika hasztalan integetett a kis elemistáknak: „üljetekek le gyerekek, én is voltam ilyen gida, mint ti; üljetekek le!” — azok csak állottak kerekre nyílt szemmel. Hasztalan akart kezét csókolni a tekintetes urnak, Szabó János hátradugta és mély tisztelettel kérdezte:

— Valamelyik kis fiu szülője?

— Óh, dehogy, — pironzott a leány, — nem, kérem, én... hiszen tulajdonképen... hát nem tetszik rám ismerni, tanító ur?

Szabó tekintetes ur nagy sajnálattal intett nem-et. Nem.

— Én vagyok Ács Zsuzsika, ha tetszik még emlékezni a nevre... ott ültem, a második pad szélén, Tóth Gergellyel egy sorban. Ezelőtt vagy — hadd lássam csak, hány évvel? Ezelőtt vagy tizenkét évvel.

Rimánkodva nézett az öreg pedagogusra: hát nem ismer rá?

Szabó tekintetes ur, szabály szerint, először leültette a fennálló osztályt, azután levette szemüvegét (nem a felettes hatóság jött), és befelé nézett, magába. Emlékei lomtárában kutatott, bizonyos Ács Zsuzsika nevezetű leánya után, de nagy sajnálattal: nem találta meg. Köhentett egy párat s valami futó leckét adott föl az osztálynak, míg a „kisasszonnyal” elvégzi a dolgát, s azután betessékelte volt tanítványát az irodába.

Az iroda tulajdonképen a tanító ur lakásának az előszobája volt. Egy asztal, két szék, Magyarország mappája meg egy kalendárium. No meg öt nagy pipa egy szögletben.

Leültette vendégét. Mit parancsol?

Ács Zsuzsika végtelenül röstelte már, hogy betolakodott. Zavarba hozta, hogy az öreg nem ismert rá, még a nevére sem emlékszik. Mindenáron tisztázni akarta a személyi adatokat:

— Egy esztendeig jártam csak a tekintetes ur elébe. — Akkor meghalt az apánk, kivettek. Akkor tetszett adni nekem egy verses könyvet, bele is írta tanító ur: „Ács Zsuzsikának, kedves tanítványomnak...” Én voltam az a lány, akinek azt mondotta tanító ur: hej, Ács Zsuzsi, kár, hogy nem fiunak születél, nagy ember lett volna belőled...

Az öreg tekintetes ur feje megrezzent. Aha, aha! Emlékezetének létráján egy ici-pici kis fehér emlék kapaszkodott föl-

felé, egyre tisztább, egyre világosabb lett alakja, míg végül a kis Ács Zsuzsika barna szeme, fehér arccskája bontakozott ki belőle. Most már látta kis tanítványát... az akkori Ács Zsuzsikát, ezelőtt tizenkét évvel.

— Az ám, az ám — dödörögte mosolyra nyiló szemmel —, csakugyan emlékszem, a kis Ács Zsuzsika, hm. Hogy meg tetstett nőni!

Most már barátságosabb lett a kis szoba. Ács Zsuzsika nekimelegedett, nekibátorodott és elmondta szívének nagy titkát.

Ő szentül hisz abban, hogy valamikor olyan fiacskája lesz, aki beváltja a tanító ur jóslatát: nagy ember, híres ember, mint Mátyás király, vagy — nem is tudja hamarosan, ki.

Elmondta őszintén, hogy olyan emberhez akarják adni, aki szerinte soha nem lehet az ő megálmodott fiacskájának az apja. Legalább ő így gondolja. Épen azért látogatta meg kedves mesterét, hogy tanácsot kérjen tőle: annak a nagy emberré váló kis fiúnak az érdekében, nem jobb lesz-e várni, várni — valaki másra?

Elhallgatott. Csend volt. Csak az óra ketyegett a másik szobában. Csak a leány szíve dobogott a kabát alatt.

Szabó tekintetes ur édes andalgással legeltette szemét a kedves beszédű, gyermeki lelkű leányon. Ugy hullottak szavai a szívére, mint teljes rózsák az avar halomra. Mintha csak az ő leánya volna, olyan jó, olyan szelid, olyan okos, olyan bizalmas. Éj, Istenem, hogy nem ismert reá az első pillanatra? Szégyelni kezdte magát. De odabent ujongott lelke, hogy ilyen jó talajba hullottak tanításának magvai. Sokáig nem tudott szólni, el volt fogódva, valami rendkívüli szép óra suhant el fölötte, amilyenre mindig vágyódott életében. Most itt van, ez a gyermek hozta meg neki.

Kezébe vette a kezét, gyöngéden megveregette:

— Köszönöm, kedves fiam, hogy hozzám jött, hogy olyan sokra becsüli öreg tanítójának a tanácsát. Igaz, hogy tulbecsült, de már mindegy. Mondok valamit. A Gondviselés nem szokta beavatni az embert felséges titkaiba; kíséreltezik velünk, nagy szándékait rajunk keresztül viszi véghez, de nem jelenti ki akaratát. Én azt mondom magának, Ács Zsuzsika: ne féljen semmitől, ne féljen az élettől, ne féljen az emberektől. Ha maga van kiválasztva arra, hogy egy híres, nagy embernek életet adjon: odaadhatja a kezét, a szívét akárkinck, az a nagy ember ugyanis megszületik. Jézus urunk, a világ megváltója, szegény ácsmesternek volt a gyermeke, jászolban született; ki

meri azt mondani, hogy egy szolgalegénynek nem lehet világhírű fia?

Ács Zsuzsika keze el kezdett remegni a tanító ur kezében; s akárhogy próbálta is visszafojtani: megeredt a könnye, és sirdogált csöndesen. A tekintetes ur nem háborgatta, csak hadd sirja ki magát.

Végre megszólalt:

— Akkor hát, tanító ur kérem, hozzáméjtek? Hozzá? Még ha — még ha — nem szeretem is?

Az utolsó szavak szeget ütöttek a bölcs férfi fejébe. Itt már nem látott eléggé tisztán. A szerelem nem tartozott tantárgyai közzé, csak a vallás, a történet, a magyar nyelvtan, földrajz, számtan, ének, meg a szépírás.

— Azt nem tudom, kedves fiam, azt már nem tudom: mit kell tenni akkor, ha nem szeretünk valakit. Én csak annyit mondok: a világ megváltója ácsnak volt fia, és jászolban, istállóban született.

Ács Zsuzsika felállt, kezét akart csókolni, de az öreg ijedten tiltakozott: nem szabad!

— Vessen számot a szívével — mondta neki bucsuzóul.

Zsuzsika engedelmesen válaszolt:

— Igenis, kérem, számot vetek.

Nehéz szívvel lépett ki az iskola kapuján; mintha ifjúságát hagyta volna benne.

Most már hova menjen? Kihez forduljon?

Lent, a tudata alatt, a tengermélyben, ragyogott egy gondolat: nem edződött sejtelen: elmenni a szép szavu káplánhoz és megmondani neki, őt jelölte ki a Gondviselés valami nagyszerű tünemény létrehozására; nyujtsa felé a kezét, adja át a szívét és menjenek együtt azon a fényes uton, amely a halhatatlanság felé vezet.

De ez csak olyan sejtelen-buborék volt, amely szétpattant, mihelyt tudata fölszínére ért.

Édes anyja még élt, László bátyja házában. Talán neki panaszolja el különös bánatát? Tőle kérjen tanácsot? Micsoda tanácsot adhat egy szegény özvegy hetedik gyermekének, mint azt, hogy adja oda kezét, szívét a legelső férfinak, aki kéri.

Szomorú. Gyötrelem.

Mégis azzal feküdt le aznap este, hogy másnap elmegy édes anyjához.

És reggel jön a futó hír, a gyászhir: édes anyjuk hirtelen meghalt az éjjel.

Mintha örvénylő, mély folyam fölött függő hidon menne át s egyszerre leszakadna alatta a hid, zuhanna, menthetetlenül, le, a halálba — így érezte most magát.

Leborult az édes anyja halotti ágyára :

— Anyámu, édes anyám : adj tanácsot, mitévő legyek ?
Miért hagyod ilyen bizonytalanságban szegény gyermekedet ?
A márvány arcu halott hallgatott.

Ez a gyászos eset egyidőre elnémitotta a Klára asszony ösztökélő bizgatásait. De a szegény leány megostorozott lelkét új kinokkal verte föl a temetés napja, mikor csak megjelenik a koporsó fejenél az aranyszavu káplán, az álmok kékszemű királyfia és gyönyörű bucsuztatóval feszít gyémánt hidat az Isten elébe szálló léleknek. Ő bocsátotta utolsó útjára a drága halottat.

Ács Zsuzsika ugy zokogott, mintha a szíve szakadna ki.

Miért kellett épen ennek az embernek jönnie ? És épen most ? Vagy talán a Gondviselés jelentené szándékát, titokzatosan, csak neki érthetően ? Óh, szegény leány, szegény cseléd, mit akarsz ? Egy papnak nem lehetsz te soha felesége, csak szolgálója.

A temetés után újra megkezdődött a lélekhajszó.

Bakó Mihály ugyan nem jött többé a házhoz, de Klára asszony, meg az ura, felváltva vették munka alá a leány lelkét, minden este, minden reggel. Beszéltek, annyit beszéltek, hogy Zsuzsika beleszédült, s utoljára már nem is tudta biztosan : nem adta-e beleegyezését a házasságba valamikor ?

Lassanként elfásult.

Kálvinista fatálizmus ült finoman remegő lelkére : aminek meg kell történnie, az ugyis megtörténik. Ha az van irva a csillagokba, hogy Bakó Mihálynak lesz a felesége : hasztalan minden ellenkezés, minden szabadkozás, sorsa már eldőlt.

Azután — ki tudja ? A Názáreti is ácsnak volt a fia, és istállóban született.

Az a kis fiu, akire vár, aki nagy sorsát betölteni ugyis meg fog születni : mit bánja, kunyhóban vagy palotában lát-e napvilágot ? Ő jön, mert jönnie kell.

Igy megkeményítve, elzsongitva gyöngé, fájó szivét, azt felelte egy este Klára nénjének :

— Jó, hát nem bánom.

Február végén megesküdött a rettentő Bakó Mihállyal.

És csodák csodája — épen az aranyszavu, szép káplán eskette össze őket !

Rügy pattan a fán.

Bakó Mihály katona korában látott már színházat is; összebeszélte a bátyjával: egy vasárnap este elvitték az asszonyokat színházba.

Páholyt váltottak, a földszintre. Ha már vigalom, adjuk meg a módját.

Az emberek fölöttötték tulipános, virágos szűrjüket, az asszonyok fekete gyöngyös fejdíszben jelentek meg. Kisodort bajusz, jól megfésült haj, piros arc és ragyogó szem: — a pusztá bejött a városba, mulatni.

Ahogy kiülnek a páholyba, minden szem rájuk szegeződik. Az uri nép vidám döbbenéssel, jóleső csodálkozással vesz rólok tudomást; a hamis fiatal urak látócsövet illesztenek szemükhöz, mintha üstökös csilag jelent volna meg az égen. A finnyasabbak orrfintorgatva biggyeszti le szájukat: mégsem illik, hogy kocsisokat engedjenek uri páholyokba. Mivé lesz városunk tekintélye? Ugyis elég paraszt hirünk van az országban.

Az újságírók pedig felfirkantották az érdekes estét, holnap friss hírek trombitálják: „Cifra szűrök a családi páholyban”.

— Nézze már, hogy bámulnak bennünket! — méltatlankodott Klára asszony; de Zsuzsika föl se merte vetni a szemét, a nagy fényességben csak a könyöklőre hajolt, mert az arca égett.

— Hadd bámuljanak, — mondta hegykén Bakó István. — sok bornyunak minden szür uj kapu.

Egyszer aztán csengetnek. Lent, a mélyedésben megszólalnak a trombiták, meg a sipok, meg a hegedűk; egy nagyhaju ember elkezd csápolni a két első lábával, jobbra hajlong, balra bólint, kis pálcájával úgy salapál, ahogy a muzsika kívánja. Cin, cin, bum, bum, düvő, düvő, fiola, viola, tütütü, fritty. Ugy csattognak, fityeregnek a hangok, mintha fülemile szólna az erdőn. Szép ez, hiába.

Hát még mikor átalbegy az ugrós: bánkódó magyar nótába! Az ember szive kezd kifelé nyilni, a páholyszék mintha levegőbe emelkednék; és olyan bódító fűszerillat gomolyog föl a nézőtérrel az óriás csillár felé, amely odafenn a boltozaton ragyog, mint a Fiasyuk-csillag az égen, — olyan bódító, hogy ébren lehet mellette álmodni.

Azután kialusznak a lámpák és felszalad a fényes függöny.

A tékozló fiu. Ezt játszik. Csodálatos szépen beszélnek uri emberek, selyemruhás kisasszonyok. Gyönyörű kertek, holdvilág, zene, ének. A dús gazdag urfiból rongyos csavargó lesz; a szeretője elhagyja, éheznek, nyomorog; ez olyan szomorú. Meghal, és fehér angyalok viszik az égbe, „Gyulám, édes Gyulám!” — kiáltja, sikoltja a szép kisasszony. Bizony, az ember előveszi zsebkendőjét és törülgeti vele hulló könnyeit.

Valami szivreható történet ez!

Azonban, a támlásszék legelső sorában ül egy ur; vidéki birtokos lehet, afféle apró gentry; akinek a szivét nem igen hatja meg a szegény tékozló fiu esete. Sőt, vasárnapias vidámságra lelkesedik tőle. Már a második felvonás alatt csöndesen dalolgatott, míg odafenn a színpadon javában kínozták egymást az izzadó színészek. Talán kelleténél mélyebben nézett a pohár fenekére: örökösen fészkelődik a helyén, méltó megbotránkozására a körülte ülő népeknek. De hiába püsszegnek, hiába morognak rá: oda se hederít; csak játsza a maga szindarabját. Egyszer, épen a leghatásosabb jelenet közepén: elkezd vetkőzni: leveti kabátját, leveti derékra valóját, s egy ingben dalol tovább a zenekar háta mögött. Nagyon hevitheti az alkoholt, mert épugy veresedik, mint az ágáló komédiások. Mikor pedig a lehulló függöny kettévágja a tragédiát, hangosan elsóhajtja magát: „Hej, Lina, Lina, te szőke kigyó!”

Ezt már nem lehet túrni tovább. Vészjel — rendőrök jönnek és kellő tapintattal friss levegőre viszik a mámoros embert.

— Lássátok, ilyenek az urak, — vonja le belőle a tanulságot Bakó Mihály.

A közönség föl van zudulva, mint a megbolygatott méhkas. A szindarab folyik tovább.

De az utolsó felvonás ünnepi meghatottságába élesen sikolt bele a karzatról valami kis gyerek. Elaludt az anyja ölében, most fölserkent, megijedt valamitől, sívalkodik, mintha sással metszenék. Ujra háborog a közvélemény: ki kell vinni! A színészek egy percre megállanak, figyelnek: vajjon nem tüzet kiáltott-e valaki? Mikor elcsendesül a gyerek, folytatják tovább.

Végre az angyalok felviszik a halott lány lelkét a zsinórpadlásra, vagyis az égbe — a függöny álmosan lehull; hazamennek a vendégek. A bibor páholy tulipános szüreit már rég elfelejtette minden jótét lélek.

Az új asszony, mintha szép álomból ébredt volna föl, úgy lépett ki a sötét utcára. Sokáig nem bírta beletalálni magát a közönséges életbe. Homályos sejtelem bizonyosodott lelkében tudattá: az életnek két arca van, egy szörnyű és egy bűbajos. A szörnyűt mindennap látjuk, megszoktuk; a bűvöst csak vásárnapi, ünnepi álmódzásaink hozzák el néhány futó pillanatra; de ha találkoztunk egyszer vele, kísér, folyton-folyvást, ébren és álomban. Örökké. Ma este újra látta, művészet képében; édes fájdalmat hintett már-már elfásuló szívére; óh, ha tanult volna tovább, ha fiúnak született volna, milyen más hullámzással ringana alatta az élet! Jobban értené, ami titokzatos-ság lappang a dolgok mélységében; s a művészet képletes, elburkolt ígéje megnyilatkozássá fényesülne előtte. Most? — csak színes köd az egész, alakul, változik, de igaz értelmét nem tudja kivenni, hiába akarná.

Ha most jönne az a nagy óra, mikor egy várt magasztos életnek meg kell fogannia, akkor talán ma készen találná.

Rápillantott urára — és megrémült. Egy cifra szürös paraszt ember haladt mellette, aki keveset szólt, nagyokat hallgatott, s az egész színházi estéből csak annak az ingujjra vetkőzött ittas urnak a képe maradt meg lelkében.

— Na, Zsuzsi, hát szép a színház? — kérdezi tőle, már a kapunál.

— Szép, nagyon szép. — mondja a fiatal asszony álmatag hangon.

— Máskor is elmegyünk.

*

Bakó Mihályné nem panaszkodott többet; sem a nénjének, sem az Istenének. Csak várt.

Várta azt a kis fiút, akiből nagy ember lesz valaha.

Mikor szíve alatt nőni kezdett az új élet, elment minden vasárnap a templomba. A szépszavú káplán már rendes pap volt; az ő varázsa vonta össze egy koszoruba a város legszebb lányait és asszonyait. Fiatal, nőtlen ember, szőke, kékszemű, bársonyos szavu, hozzá még pap — mi kell még egyéb, hogy az egyszerűbb lelkek megbolonduljanak érte? Az asszonnyá komolyult kis Ács Zsuzsika is égi szerelemmel függesztette rá szemét, ha karcsu alakja feltűnt a katedrában.

Ennek az igénytelen kis asszonynak sajátos hit lobbogott a lelkében. Mint más ember a virágot, úgy akarta ő meg-nemesíteni a maga paraszt életének fáján kibimbózó rózsát, azt a régen várt fiu-gyermeket. Ugy gondolta, lelkét kell finomítani; azt nem érheti el másképen, mintha mennél többet adja magát oda lelkileg annak az embernek, aki legnagyobb hatással volt rá életében. Az igazi férfinak, leányálmái tündér királyfiának, a szőke, szépszavu papnak. Ezért ült szent áhitattal minden va-sárnap reggel abban a templomban, ahol ő prédikált. Ha nem volt soros : várt, míg újra szolgálatba lép. Temetésekét sem mulasztott volna el, ha megtudta, hogy az ő papja mond bu-csuztatót. Kitárta előtte dobogó, szelid rémületben és boldog-ságban remegő szívét, lelke Jeruzsálemének bibor kapuját, ki-tárta sarkig, hogy bevonuljon rajta szebbik életének, annak a rejtett, másik életének királya.

Zápolya János nem imádkozhatta égvivőbb reménységgel, mint ő :

— Add meg Istenem, hogy fiamat a trónon lássam !

A hirnek, a dicsőségek aranyos trónján.

Jött egy kis ember.

Tavasza kelvén, elköltöztek abból a házból, ahol együtt laktak Bakó Istvánékkal. Elsodródtak a város másik végére, a temető alá. Ott, a holtak szomszédságában, keserves adósságra, szakadatlan töredelemre, vettek egy nádas kunyhót, egy pici telket, amely sár és sár és sár volt, reménytelen utvesztő minden őszi esőzésekor.

De kellett az új lakás, mert Bakó Mihály talyigát vett és egy rossz lovat ragasztott elébe. Gőzmalmi fuvarosnak csapott fel a bálttyjával együtt. Irtózatos erejével csak úgy hányta két-kerekű kordéjára a mázsás zsákokat, mintha levegővel lettek volna felfujva. Szörnyű munka-düh fogta el; le nem vezetett energiája földalatti csatornát vájt magának, ette, marta maga előtt és maga alatt a talajt, örölte a fáradalmakat, a nehézségeket, hogy eleven erejét lekösse valamivel. Ez az ember semmit nem tudott közepszerűen vagy közömbösen csinálni. Ha evett: a teremtő pusztítás diadala volt az; iszonyatos fogai csattogtak, mint a kovács kalapácsa az üllőn, megrágták a húst, az inakat, a porcogókat, sőt a kemény csontot is; félelmetes élő malom volt az egész ember, akinek bármit öntöttek a garatjára, megörölte istenesen, de nem mást hizlalt vele, hanem saját magát dalmahította.

Ha dolgozott: maga volt a saját gőzétől megmámorosodott gép, aki borzalmas tüdejével fujtatva, rohant neki az ellenálló akadálnak, s ledöntötte, szétrombolta, vagy összehalmozta, felrakta a csillagos égig, aszerint, ahogy bontó vagy építő cselekvést diktált neki fő gépésze, az élet. Ha szerelmi hajrá fogta el, izekre szedte és szinte megette azt a boldogtalan asszonyt, akit a sors szenvedélye játékszerűl hajtított karjai közé. Ha dühbe borult, ha lelkébe vágta karmait a harag: egeket leszagató káromkodások lelkesítő riadójával korbácsolta föl szenvedélye vad oroszlánját, s ez a fenevad vakon ugrott neki a vi-

lágnak is, ha az állott előtte. Ha véletlenül, ritkán, jókedve ke-rekedett: leszedte a ház tetejét, hordót vitt föl a kéménybe, tele borral, s lovagolva felülvén a gerinc-gerendára, messzesható ordítózással adta hírül a világnak, hogy piros betűs nap van: Bakó Mihály mulat!

Addig furt-faragott, míg házat nem sikerített magának.

A kakas is ur a maga szemétdombján. Minek legyünk más kutyája, mikor a magunk ura is lehetünk? A lónak istálló, a talyigának szin, a szénának hászija kellett. Azután, maholnap itt az első gyerek, annak a bölcsője is szabadabban ring a ma-gunk hajlékában, mint ha idegenek fülébe visittatjuk.

Neki vágott, kölcsönt vett föl a felesége bátyjától, Ács László molnártól, és beköltözött a nádas kuriára.

De mikor megkezdődtek a tavaszi esőzések: a mennyei lé gyönyörűen csorgott befelé a padláson. Bakó megharagudott, káromkodott egy kilométer hosszut s elment a vásárba, vett egy szekér nádat, azt saját lábával taposta rá a korhatag tetőre. A kémény földre dőlt, egy nagy szél ledöntheti a szomszéd ud-varra: azt is megreparálta. A ház fala vályogból volt, rugdosta a komisz idő, egyre omlott: a gazdá félreacsapta kalapját, fo-hászzkodott egyet s feleségével nekiállott házat tapasztani, mint a vályogvető cigányok. A cigánysor ott volt tőlük egy hajítás-nyira s Ruha Jóska, meg Csömör Jani, a két fő tapasztó, nagyon kárpálódott, hogy egy „házi ur“ így rontja az ő iparját.

— A szél verje össze a bokátokat, — tisztelte őket Bakó, — miért nem álltok bandába? Ott többet ragaszthattok, mint vá-lyoggal.

A pitvar és a szoba szintje majd félméterrel esett lejjebb az udvar szintjénél. Most már, hirtelen zápor alkalmával a meg-rekedt víz egyenesen a pitvar küszöbén ugrált befelé a kony-hába s onnan a belső szobába. Egy éjszaka, mikor vihar vonult el a város fölött, azt veszik észre Bakóék, hogy valami szelíden csörgedezik az ajtó alatt befelé; lámpát gyújtanak — hát már akkor az ágy is tóban állott. Ugy kellett teknővel, vedérrrel ki-meregetni s kihordani, mint a léket kapott hajóból.

Bakó Mihály törte-marta az öklét, összeházasította a meny-belieket a földiekkel, de az elemek viharának nem birtak ellen-állani. Úgy fogtak ki az alázatos vizen (mindig a legalacsonyabb sorba törekszik ez a furcsa elem!), úgy fogtak ki rajta, hogy a küszöbön gátat emeltek, ha már sötéten borult az ég alja; el-torlaszolták homokkal, fűrészpórral; de a záporosó azokon át is csak bebújt a házbeliekhez.

A tűzvész is folyton fenyegette ezt a városvégi ház-sort. Minden épület száraz nád és deszka; ha itt egyszer beleharap valamelyikbe az éhes láng, végigeszí az egész utcát, különösen ha az anyja, az a förtelmes táborszájú szél is biztatja, lovalja. Az udvaron nem volt kút, csak kint az utcán, a házzal szemközt; Bakónénak kellett egy hatalmas kádat telehordani vízzel, hogy legyen mivel oltani, ha tűz ütne ki.

Nehezen esett neki a munka, mert közeledett idejéhez, nagyon elnehezült.

Egy szép májusi reggelen azután megérkezett a várva várt kis idegen.

Fiú!

A szegény anya remegő örömmel tudta meg, hogy: fia van!

Kis, sovány, nyivászta poronty, alaktalan, vörösbőrű jószág. Mindegy! Csak ebből lesz az a nagy ember, ha az Isten úgy akarja.

Istvánnak keresztelték. A legelső magyar királynak, Szent Istvánnak hadd hordja a nevét. Ki tudja, hátha —?

Mária nem nézett szentebb érzéssel a világ Megváltójára, mint Ács Zsuzsika első magzatára. Lesz hát mégis, aki beváltja a nagyszerű jóslatot, Szabó János tekintetes úr jóslatát.

Féltő remegéssel kísérte a hatalmas bába minden mozdulatát, amellyel a kis embert kezelte. Jaj, csak óvatosan, csak vigyázva, el ne ficamodjék aranyos csöpp tagja, feje lágyára ne essék valami, makulátlan épen kerüljön ki az élet piacára, hadd ragyogtassa föl a hárdolatlan Bakó nevet.

Köblösné, a kétméteres tomporú tudós asszony, döcögő nevetéssel gúnyolta a rebengő anyát:

— Ugyan, ecsémasszony, mit köszköpülködik annyira?

És kedvtelve csapkodta meg tenyerével a kis ember fenekét.

Zsuzsika habonás félelmet rejtegetett a szívében: sok rosszlat hallott, sok futó mendemondát bakafántos babákról, akik bosszúból vagy miből, megrontották az újszülött csecsemőt. Neki is lehet odakinn az életben valaki haragosa, az most összeszűrheti a leveit Köblösnével s mire talpraállhat gyerekágyából, vagy a szemét fordítja kancsira a kis Pistának, vagy púpot növeszt a hátán, vagy hülyeség átkával verheti meg. Édesanyja sokat regélt egy ilyen gonosz javasasszonyról, aki vad-disznó alakját tudta magára öltetni s éjfélként förtelmesen megnyergelte a legviálisabb embereket is.

Hátha Köblösnének is van ilyenre hatalma?

Bakó Mihály nem kisebb gyönyörűséggel legeltette szemét a „kis kölykőn“, mint a felesége. Csakhogy ő nem a jövő nagy embert látta benne, hanem segítő társát, jobb kezét, akit maga mellé kapat s együtt birkóznak a keserves étellel, ha majd eléri a tizenötödik évét.

— Hej, te kis betyár, nagyot nőjj, aki felmarkolt! Olyan rogyós szárú csizmát veszek neked az őszi vásáron, hogy Hatvan-utca, meg a Tizenhárom-Város megfordul utánad. Kis sárka sarkantyút üttetek rá, hadd pengjen, mint a Barcza Dani komiszárosé, mikor Szabó Julinak eldefelérozott az ablaka alatt.

— Hogy is ne már — aggodalmaskodott a fiatal anya —, nem csizma kell Pistukának a lábára, hanem cipő. Úr lesz ebből a gyermekből, aki visszaemeli a familiánkat a régi nemesi rendbe.

Bakó Mihály nagyot kacagott :

— Ne te, ne ! Hát még mit nem ? Kanásznak a fiából is kanász lesz, ostoros embernek kocsis a gyermeke.

— Csakhogy ez a fiú más csillag alatt született. Ez el van jegyezve a jó Isten nagy könyvében. Ennek a születését jelek is előzhették volna meg, ha — magának egy kicsit több lelke volna.

Bakó Mihály nem értette meg ezt a ködös beszédet ; ránézett fehér arcú feleségére, akinek barna szeme fekete csillag gyanánt ragyogott ; olvasni próbált ebből a különös fényből, de megszedült a hosszú ránézéstől ; elfordult, a levegőbe csapott vas karjával s magában mormogta :

— Bolond lyukból bolond szél fú.

Azzal kiment a lova mellé.

Zsuzsika, fanatikus képzelődésében, untalan vizsgálgatta a kis fia ujjacskáit : nem hal, vagy hét ujjal született-e világra ? Pici szájacskáját is sokszor fölnyitotta, megnézte : nincs-e kész foga ? Hátha táltosfiúnak született ? Azok kész foggal és hat vagy hét ujjal érkeznek haza. De nem vett észre semmi különöst. A bábát is faggatta : nincs-e Pistukán valami jel, ami azt mutatná, hogy rendkívüli ember lesz belőle ? Köblösné dőcögve kacagott :

— Ha sárkánytejet szopna, ha tűzön füstöltük volna meg, tán meglátná péntek éjjel a rejtett kincsét. Így, aligha lesz belőle más, mint — talyigás.

Úgy vágódott ez a csúfolódás Zsuzsika lelkére, mint valami bárdolatlan kő. Nem szólt többé a tudós asszonynak, magába temette nagyságos reményeit.

Ő rendületlenül hitt a csodákban.

Lassanként cseperedő fiacskáját babonás szerelemmel ölelte keblére. Mikor szopott a kis legény, mindig azt a rejtelmes gondolatot szuggerálta magába: szívjad a véremmel bened vetett hitemet, hadd tápláljalak reménységemmel, hogy nem közönséges embernek szültelek, hanem híresnek, országra szólónak, aki büszkesége leszel édesanyádnak.

A kis emberállat csámcsogva, szuszogva dőzsölt az élet kútfején. Néha, mintha értené, anyjára mosolygott.

Ács Zsuzsika ezidőtáji különösen a magyarok történetét olvasgatta. Édes ámulattal tántorgott végig lelke ezer esztendő vad viharán és fényes diadalmain. Mikor Mátyás király históriájáhczt ért, hevesebben kezdett dobogni a szíve: hátha —? Corvin János különös alakja úgy rémlett elébe, mintha az ő kis fiának volna régi, régi mása... Pistuka is, bár az apja törvényes gyermeke, mégis nagy, rejtelmes gondolatoknak, királyi érzéseknek köszönheti a lételet. Csakhogy, ki tudja: hol lappang az ő koronája?

Vallásos áhítata másik irányba sodorta. Egy jóságos úriasszony, Bartáné, akivel minden vasárnap találkozott a templomban, megismerte a lelkét, megtudta: mennyire szereti a szép könyveket. Odaadta neki a *Mártírok Oszlopát*, ezt a vérrel, kinnal és örök hittel, isteni szerelemmel teljes könyvet, amelyből, mint az égő nap, sugárzott ki a Jézusért szenvedés mámorra. Ács Zsuzsikában újra fölébredt a régi gyermek, aki gyönyörűségnek érezte a szenvedést, aki készakarva kinozta magát, hogy diadalt vegyen a testen; most, ez a mártírok látától izzó könyv újra beleszédítette a lefojtott vallásos rajongás szakadékába s a semmiségbe hulló lélek feloszló mámorával érezte, hogy hiszen ő is azok közül való, akik máglyára készek menni az Üdvözítő szerelméért. S minthogy nem tudott hirtelenében mártírhálált halni az édes Jézusért, nagy fogadalmat tett lelkében: elsőszülött fiát az Úrnak áldozza, pappá neveltetí, hadd zengje mind a sirig az Örökkévaló dicséretét.

Most tehát papi palástot álmodott a kis Pistuka vállára, rajongás tüzét szürkekék szemébe, bársonyos hangot szájacskájába, és nagy dicsőség arany koronáját homlokára.

Ez tartott egy darabig. Akkor új utak merültek föl az ismerellen jövő ködéből.

Nagyon szerette olvasgatni a verseket, de még jobban a híres költők életrajzát. Ezek a különös emberek, mint a Szépség eljegyzett papjai, új varázssal vonták be képzelődését: ta-

lán ezek a leghiresebb férfiak? (Érdekes, hogy nő egy sincs köztük.) Egy szó ragadta meg a figyelmét, ez: *lángész*; ezek a nagy költők lángeszű emberek voltak. Nem értette tisztán, mit jelent ez a szó, de csodálatos fényesség lobbant föl vele képzeletében. A *Király*, a *Szent*, a *Lángész*, a *Költő*: körülbelül eggyé olvadt az ő naiv lelkében; ez mind a nagyság, a híresség, a világra szóló dicsőség jelképe volt.

Éppen ebben az esztendőben emeltek szobrot a város nagy költőjének, Csokonai Vitéz Mihálynak. A fiatal asszony, ahányszor csak tehetett, arra vette útját. Megállt az ércember előtt, babonás tisztelettel és a lelki rokonság valami homályos érzésével tekintett föl reá. Magas márvány talapzaton áll a nagy „lunátikus“, az ördögös hirű „mágyikás“, aki sokféle jóslattal tett bizonyosságot arról, hogy a jövőbe lát. Különös mondák keringettek róla; néha összezavarták a tudós Hatvanival; temetőben, éjféle órán, sokszor idéztették vele az Ördögöt és ordító szolgazellemeit; rebesgették nagy időt élt öregek, hogy szerződést is kötött volna a Sátánnal; hogy szarvakat tudott növeszteni olyan emberek homlokára, akikre megharagudott; ha bűvös pálcájával kört kanyarított maga körül, nem volt ember, aki be tudott volna törni rajta. Édes, mustizú verseit nem ismerték, csak bevált jóslatait adogatták szájról-szájra. Ő mondta meg előre, hogy 1870 táján kutya sem szeretne lenni; rittig: csakugyan ebben az évben szervezte a nemes város a kutya-sintérek mezitlábos rendjét, akik dróthurokkal fogdosták össze a csatangoló kutyákat. Üstökös jövetelét, éhinséget, nagy tüzeket és háborut szintén pontosan megjósolt a nagy mágyikás; megállapította minden hónap jó- és bal napjait. Maga Ács Zsuzsika is a bibliájában őrizte egy ilyen „Szerencsétlen Napok“ katalógusát.

Mindez új ópium volt a nagyszerű jövőt áhító asszony lelkének.

Most már költőnek, lángésznek, jósnak álmodta fiát. Hízen ő maga is sokszor gondolt már ki verseket; elmondta magában és jó volt. Mióta a Szabó János tanító ur ajándék-könyvét olvasgatja, nagyon rájár az esze is, a nyelve is a rigmusra. Ni ni, hátha itt rejlik a Pistuka igazi jövője? Hátha csakugyan híres költőnek született? Hátha szobrot emelnek valaha neki is?

Óh, édes jó Istenem, te tudod, hogy a Megváltók jászolban születnek; ha Bakó Pistuka nem épen istállóban született is, de istálló mellett, egy rongyos kis nádas viskóban, amelybe

minden záporosó alkalmával bebugyog a víz ; — ha egyéb nem: már ez az egy mutatja, vagy mutathatja, hogy nem közönséges embernek küldötték az angyalok erre a földre.

Igy váltogatta, így válogatta nagy reményü csemetéjének az utjait.

Pistuka pedig visitott, nyüglődött, betegeskedett, mint minden közönséges gyermek, aki rossz levegőjü, egészségtelen szobában éli élete első éveit. Különös, hogy igen vékonypénzü, gyöngé dongáju gyermeknek ígérkezett ; apja vaskos pusztíthatatlanságából semmi nem volt benne.

— Nem Herkulesnek született, — vigasztalta magát anyja, — hanem nagy léleknek. A nagy lélek kicsi testben is elfér.

Klára nénye örökösen csufolta majomszeretetéért :

— Ugy tutujgatod ezt a kis prunkót, mintha nem jönne több utána. Megállj! Még lehet tizenkettő is. Akkor mit csinálsz?

Zsuzsika kerekre nyílt szemmel bámult rá : tizenkettő? Talán csak nem ?

Nagy emberek nem olyan szaporán jönnek világra.

Szaporodik a csaiád.

Sok buzát betengelyeztek az István-gőzmalomba, sok lisztet kitengelyeztek már belőle a Bakó testvérek, mikor egyszer csak hire jár, hogy a nemes város bérkocsis-társulatot alapít, és ötven darab fogatra ad iparendélyt. Akinek van kedve és egy kis megtakarított pénze: jelentkezék.

Nosza, Bakó Mihályéknak sem kellett kétszer mondani. Mindaketten kiváltották az iparendélyt, fiákeresek lettek. Egy fokkal feljebb léptek az élet ranglétráján: talyigás rendből bérkocsis társulatba.

Bakó István anélkül sem birt ellenni lovak nélkül; suttó kölyök kora óta mindig állatokkal bánik, katonának is Nádasdi-husár volt; talyigás sem lett volna, ha nem ló huzza a kordéját; most tornyosodó örömmel ragasztott egy sárga koci elé két lovat.

Mihály szintén.

István volt a negyvenkilences. Mihály az ötvenes számu.

Bakó Mihály ostoros gyerek korában is szerette már a szépet, akár ló volt az, akár lány, akár szür, akár csizma. A katonaságnál, a nagy faragó műhelyben, még jobban bele edződött a csin, a rend, a szépség kedvelése. Szép szőke bajusza mindig kisodorva vágott jobbra és balra; a ruhája, ha szegényes volt is, mindig csinos, mindig testhez álló. 1863-ban Őry gazda vette neki az első pár rámás csizmát; akkoriban dalolták azt a nótát: „De szeretnék rámás csizmát viselni, ha a kovács jól megtudná vasalni; vasald kovács, sej haj, tiz-husz pengő nem ára; majd megisszuk a Csingilingi. Lengetegi csárdába...” Azóta mindig rámás csizmát viselt, kisubickolva, de úgy, hogy meglátta benne magát, és nem egyszer a fényes csizmaszár volt a borotválkozó tüköre.

Hát most, mikor a városnak lett a kocsissa! Nagyot rikantott benne a régi legény-kedv: úgy kinyaljuk magunkat, hogy az öreg Isten is mosolyogva néz le ránk.

Lefözöm István bátyámat, — gondolta magában.

Nem sárga, hanem fekete kocsit rendelt. A kerékagyat, a küllőket aranyos círádakkal festtette be; az 50-es szám szinte beszélt a kocsi hátulján és a két lámpáson; a sárhányó felhágója recés vasból volt, hogy a sár ne fagyjon rá hideg időben; a kocsi oldalára öt águ koronát pingáltatott a szatlerrel, azért, hogy a nagy urak jobb kedvvel üljenek fel rá. A kocsi ülés párnája bordó bársonnyal volt behuzva, még az első ülésen is; sötétkékszinü lábszönyeget terített a vendégek talpa alá; a kocsija belső világa olyan szép volt, mint egy kis szoba. Még ovális tükröt is akasztott belé, hogy a pasasok nézegethessék magukat.

Két lovát a huszároktól vette. Kicsit le voltak csigázva a kincstári párák, de Mihály gazda nem sajnálta tőlük az abrakot: hamarosan nekigömbölyödtek. Minden reggel két óra hosszáig csutakolta, vakarta, kefélt a kényeskedve nyíhógó állatokat; olyan fényes lett a szőrük, hogy a napsugár hanyatt esett rajta. A sörényüket befonta sárga pántlikával; kipillangózta gyönyörűen, hogy ügetéskor szinte levegőben repültek. A szerszámjukat ragyogó fényesre vikszolta; sárga réz pitykéjüket katonás tökéletességgel surolta szikrázóra; a kantár homlokzójára piros bőrből pillangókat rakatott, hadd röpkedjenek a szélben. A bak ülés párnáját színes pokrócokkal takarta le; hajtó ostora cifrább volt, mint a lakodalomra menő grófi kocsisé.

Maga is pompásan tudott feszíteni a bakon; nem nézett hajtás közben se jobbra, se balra, csak előre, a két kedves ló füle közé.

Hamarosan megismerték a kocsin járó urak. Első fiákerese lett a városnak.

A bátyja, Bakó István, eleinte csak nevette. Azután elkomolyodott. Mikor pedig minden fuvarát elkaparintott az orra elé: elkezdte halálisan irigyelni. Az irigységből harag, a haragból idők folyamán gyűlölet nőtt. Meggyűlölte tulságosan nyalka öccsét, mert a pengők veszedelmes szaporasággal hullottak a zsebébe.

Bakó Mihály újra munka-sodorba került. Valahányszor új kanyarodóba jutott pályája, mindig örületes élet-hajrá fogta el a lelkét. Szinte reszketett a pénzkeresés, a vagyon-gözülés lázától. Irtózatos energiája ilyenkor lángot fogott, vad lobogással harsogta végig futó napjait.

Mindig lesben állott, mint a róka; bravuros ugrással kapta el társai elől a kínálkozó alkalmat. A közelgő vendéget már

kilométernyire kinézte a tolongó sokadalomból. Soha nem latogatott hosszasan semmit : nekivágott merészen a vállalatnak, és rendesen sikerült. A nagy urak szobalányait, szakácsnőit megszedítette, ha kellett : tüzes szerelemmel is ; azok, mint a mámoros pillangók, egyedül csak az ő bordó bársonyos kocsi-jába szédültek. Tudta, kinek kell lassan hajtani, ki szereti a vad vágatást. Ismerte a titkos szerelmeseket ; s nyáron is egy-kettőre batárba fogott, hogy a lefüggönyözött ablakok mögött szabadon boldogíthassák egymást azok, akik nyíltan nem lehettek egymáséi. Komolyan vette a foglalkozását, s ösztönösen művészetté emelte az ipart.

Társai csak zugtak, csak morogtak a háta mögött. Egyszer valamelyik nagyon rá tátotta a száját, irigységből : erre-arra, a keserves mindenét, mégse járja, hogy ötven ember kenyerét egy kaparintsa meg naponta ! Bakó Mihály hallgatta, míg hallgathatta ; mikor több volt kettőnél, leugrott a bakról, s egy-kettő : oly hirtelen pofon vágta a méltatlankodó szaktársat, hogy az hanyatt esett a lovai közzé. Majd agyontaposták. Persze, a rendőr meglátta a drámai jelenetet, fölirta az 50-es számút ; el is ítelték tizenkét forintra ; Bakó Mihály szívesen leszurta, mert jó hatása volt a példamutatásnak : ezután nem merték szembe pocskondiázni. Csak a háta mögött susárolt, morgott az éhes irigység.

Míg ő odakint vivta az étellel csatáját, felesége otthon dagasztotta a jó foszlós kenyereket. Két csapon csorgott házukba az áldás. De kellett is a pénz, mert még mindig kölcsönben állt fejük felett a tető. Mihály a placcon állott vad versenyt a bátyjával, Zsuzsika a kenyérpiacon néniével. Az emberek összerugták a patkót, az asszonyok is megforgatták egymásban nyelvük két élű jatagánját ; igazában véve csak Klára, mert Zsuzsika némán szokott kitérni szóvihara elől.

A kis „egyszázbéli“ Pista legyűrte életének első eszten-dőjét. Anyja riadozó reménységgel nézett rá : vajon csakugyan te volnál az, akit oly várva vártam ? Vajon ott lappang-e hunyorgó szemecskédben az a tűz, amely a lángész földi lámpása ? Ki tudja, ki tudja ?

Az apja már kis ostorkát vett a gyerekek :
 — Nesze fiam, csápolj, hajtsad a lovakat. Ha felnősz, te leszel az én kocsisom.

Zsuzsika ilyenkor ijedten kapta szemét a fiuról az apára, az apáról a fiura : Isten őrizzen, hogy sárba tapossuk az igaz gyöngyöt !

A kis „igaz gyöngy“ pedig sirt, sivalkodott, egyre folyt a víz minden csatornáján. Nagyon vizenyős gyerek volt. Valaki azt mondta rá : na, ez is sirva fogamzott. (Volt benne sok igazság.) Kényes kis portéka minden apró jószág, de a kétlábu különösen.

Anyja már dalokat dalolt és zsoltárokat énekelt Pistukának. A virágnak napsugár, a nagy léleknek szívbei melegség kell. Csitulj, ne vess, pici trónörökös, te hordod majd fejedén édes anyád álmainak koronáját.

Legalább Bakóné így gondolta.

A napok teltek, hónapok multak.. Virágok pattantak, virágok hulltak.

Két esztendőre megérkezett a második csemete. Leány volt, erős, vaskos, barna hajú, barnaszemű kis jószág.

Köblösné, a széle-hossza egy bába, meglóbálta a levegőben:

— Na, ecsém asszony, lesz már a putina mellé rokolya is. A paszuly mellé kis kanta. Így a jó, kivan egy pár.

Ács Zsuzsika haloványan mosolygott : ha leány jött, az se baj ; de Pistuka mégis csak fiu !

Bakó Mihály egyet sodort a bajuszán :

— Nem bántam volna, ha még egy fiu pottyant volna be a kéményen. Egyik a lovakat vakarná, másik a kocsit mosná. Se baj. Ami késik, nem mulik.

Ezt az első leányt a magyar királynéről Erzsébetnek keresztelték. Ennek is olyan barna haja, barna szeme van, mint a felséges asszonynak.

Kezdett a kis ház népesedni. Két nagy ember, két kis ember, két ló, egy macska, három tyuk, no meg egy kalapalja egér volt a törvényes lakója. A fiatal asszonynak lehetett miben rendezkedni.

Esténként, halovány lámpafénynél, míg jobb lábával az Erzsike teknő-bölcsőjét ringatta, Pistukát az ölébe ültette : apró ruhácskákat varrt színes szövetekből kis cselédeknek. Szaporán bujkált a fényes tű a kockás kanavászon, frissen húzta maga után göresbe kötött farkát : a suhogó cérnát. A kis Bakóné dalolt. Vékony, ezüstszinű, leánykori hangja megmaradt, époly bársonyosan simogatta végig a vályogból vert szobát, mint hajdan az Öryék tágas kötornácát. Homályos sejtelmek, bontakozó remények andalogtak a drága dalokban ; beszédes melódiái a szebb jövő fényes ábrándképeit színeztették ; a homályos, fakó házacská ezer álom kiröpítő fészke volt.

Erzsike halkan szuszogott, Pistuka céltalanul pityergett,

pompás kíséző futamokkal cifrázva édes anyjuk vezérdallamát. A lámpa sárga láng-pillangója meg-megrebbentette szárnyát, mintha ki akarna repülni a szűk csöví üvegen, de a rézkupak árka keményen fogta : nem eresztette. A parányi, szinte a földszinten guggoló ablakokra firhangul akasztott kendők meg-meg lebbentek az esteli csöndben, mintha szellemek motoznának mögöttük. A fiatal asszony oda-odapillantott, az ének megszakadt ajakán, szívdobogva várta, nem kopog-e be hirtelen valaki hozzá ?

Mert sokszor megtörtént, hogy dévaj inasok, vagy ittas emberek rázörgették a kis sikoltó ablaktáblákat, s ilyenkor halálra rémülten várta : mikor ugrik be valami gyilkos ? A szó megfagyott a torkában, mint télen a víz a kut csövében ; csak sokára tudott fölengedni.

Nem lakott a kis udvarban senki. Még egy kutya sem volt a háznál. A babonás esték, itt, a temető szomszédságában, mindig szorongó sejtelemmel abroncsolták körül a szívet, összebb-összebb szoritották, hogy csak nehezen lihegett. Ilyenkor imádkozóra kulcsolta fehér ujjait s félhangon a Miatyánkot rebegette el.

Panaszkodott urának : mennyire fél, különösen téli estéken. Jó volna legalább egy peszrát fogadni.

— Ugyan mit félsz ? Kinek kellenél te ? Az ördög sem visz el, hiszen annyi gazdag van még a világon.

Hanem, mikor a gólya harmadizben szállott a házakra, mégis csak cselédet kellett állítani a házba.

A harmadik kis ember megint leány volt. Sovány, vörösbőrű, mint a trónörökös, Pista. Igen cöndes gyermek ; ahová tették, ott maradt, mint a sötartó ; a hangokat sem gyakorolta, úgy látszik, spórolta erejét jobb időkre. Máriának keresztelték, szelidségéről.

Köblösné azt mondta rá :

— Nagyon szökön eresztett a posztó, mikor ezt a kis katulyát szabták. Na, sebah, annál kisebb helyen elfér.

Bakó Mihály nem szólt, csak mormogott. Talán sok is a lánybéli jöböl ? Mikor jön már az a második kocsis, akire neki olyan égető szüksége van ?

Zsuzsika, sorsába törödvé, halványan mosolygott. Egy kicsit elgyengült ; három gyermek egymásután : nagyon sok vérebe került.

Zsófi, a peszra, ez a jámbor házi állat, odaadó hűséggel mosogatta, tisztogatta a csemetéket, ha összekeverték magukat.

Óvta kis urnőjét a dologtól, nem engedte fölkelni, úgy, hogy Bakónénak sokszor kigördült a könny a szeméből; meghatotta a leány jósága. Ilyenforma lehetett ő is cselédkorában.

Eszébe ötlött Samuka, a Csicsóék segédje, a jó fiu; eszébe jutott a zsémbes Csicsóné, a tutyimutyi Csicsó ur, azután az utálatos pesti Farkas. Még most is összeborzongott a régi rossz emlékektől.

Bakó Mihály még rövidebbre fogta a gyeplőszárát, mióta őt szájba, magát is számítva: hat szájba kellett keresnie. Különösen a falusi fuvarokra vetette magát, mert azok egy nap alatt többet jövedelmeztek, mint az itthoni rövid szolgálatok egy hét alatt. Megismerte a bőrkabátos vidéki urakat s nem röstellt bebetekinteni a *Fehér Ló* szállóba, mikor vásáros hetek következtek. Éhes volt a pénzre, mint a csikasz farkas a vérre. Társai dühöngöttek, de csak úgy a kalap alatt, mikor feltűnt a nagy templom táján rettenetes alakja. Korán reggel, öt órakor, már ott állott kocsija az *Arany Bika* előtt, öt perc múlva Czegléd-utcán látták, tíz perc múlva az állomás körül kanyargott. Mintha három lelke volna, egy időben három helyen volt jelen. Este, mikor már valamennyi szaktársa haza takarodott, ő még mindig ott leste prédáját a kis templom alatt, mint a pók a legyet. Sokszor egész éjszakákat egybeolvasztott a napokkal, ha a szükséges pénz nem birta kicsikarni napfényen. Falusi fuvarok alkalmával harmadik lovat bérelt lógósnak, úgy vágott neki két napos utaknak. Egyszer, ötszáz pengőért, majd Budapestig tengelyezett el egy megszorult zsidó kupecet. Nem kiemelte se magát, sem a lovait, ha szapora jövedelemről volt szó. Szaktársai maguk közt úgy hitták: „égő fűz”; ahol fellobbant, ott mindent megemésztett.

Egy forró nyári délben ép egymásután állott a két Bakó testvér kocsija az *Arany Bika* szálló előtt. Az Istváné elől, utána a Mihályé. István a hűvösön az épület árnyékában beszélgetett valakivel, Mihály a perzselő hőségben is fenn ült a bakon.

Egyszer csak jön egy ur sietve. Az István kocsiját éri előbb, felpeccen rá s kiált: bérkocsis, gyerünk! Mihály homlokán keresztülvillan egy pillanatban: hohó, ez az ur siet, ez az ur nem igen számolgatja majd a pénzt, kövér fuvar! — odakiált neki:

— Nagyságos ur, tessék ide ülni az én kocsimra, úgy sincs annak itt a gádzája.

Már akkor odasodorult kocsijával az Istváné mellé, s egy-

kettőre átveszi a kevés idejű vendéget. Mire Bakó István észbe kap: Mihály már messze röpti a pasast.

— Megállj, te bitang, — ordítja utána kiveresedve a hajdani Nádasdy-huszár, — elvitted a fuvaromat, ezért leszámolunk!

Csak ketten állottak a standon; szabály szerint az előbb állóé a legközelebbi fuvar. István állott elől, ezért esett lelkére ez a testvérietlen kapzsiság. Viszont: Mihály készenlétben állott, István pedig ott hagyta a kocsiját és a hűvösön fecsegett. A vendégnek az utja sietős volt; első a közérdek.

Bakó Mihály csakugyan szerencsét fogott a hirtelen fuvarral, mert estefelé került vissza az állomásra; lovait kiverte a hab és a tajték. Kövér bankók biggyeszkedtek a bugyellárisában.

A bátyja már úgy várt reá, mint a vendettát álló korzikai az ellenfelére. Ma kettőnk közül nem megy haza valaki.

Odaáll a Mihály kocsija mellé s azt mondja:

— Te! Van pofád elkapni kezemről az én fuvaromat? Disznó.

Hű, rettentő Bakó Mihálynak fülébe szökken a vér; más is hallja ezt a betyár szót, ezí nem lehet lenyelni. Mint a veszett kan, ugrik le a bakról s elfojtott üvöltéssel rohan a bátyjának. Az készen várja. Pusztá kézzel ölelik át egymást, de úgy, hogy a bordák csikorognak s az inak ropognak belé. Mihály, szilaj dühe sodró rohamával neki gördíti testvérét az *Arany Bika* falának, s mintha hozzá akarná szegezni, vagy mintha kereszt-re akarná feszíteni: odanyomja istenesen, úgy, hogy Bakó István csak veresedik, biborodik, azután kékül, zöldül belé.

— Te mersz engemet... te... bitang... a megváltó istenét...

Vas karjaival fojtja, szoritja belőle, vagy belé, az életet. Szegény Bakó István csak tátog, hörög; kék szemei szörnyen kidagadnak, a verejték gőzölögve ömlik az arcáról.

Ha ki nem veszik megbomlott öccse kezéből: megfojtja.

Az összecsendült utca szörnyűködve nézte végig tusájukat.

— A Bakó testvérek ezek — mondja valaki —; farkasbordában szótték ezeket.

Hja, ez a létért való küzdelem! Itt nincs rokon, itt nincs testvér. Aki bírja, marja.

Bakó Mihály dühében tántorogva ment haza. Ilyenkor jaj volt annak, aki elébe került. Először megkinozta a lovait, amiért lassu tempóban, nyámmogva ették a lucernát. Azután

hozzávágta a srófkulcsot a szomszédék macskájához, amelyik a berena tetejéről nyávogott rá a sötétben. Mit macerálja az embert! Menetközben megbotlott a létrában, káromkodva markolta két kézre és vágta földhöz, hogy három foka kiesett. Ahogy belép a pitvarajtó küszöbén, ráhág a saját macskájának a farkára; iszonyatosat visít a jámbor állat, Mihály gazda felrugja, mondván: „Még neki áll feljebb!” Felesége már reszketve irtózik felé a szoba sarkából, látja: megint kiesett a löcszeg; ilyenkor Mihálynak irtózatos, zavaros fényben égnek a szemei. Elébe teszi a vacsorát; az ember piszkálja, kavargatja, fanyalogva kóstol belé. Akkor kiköpi a husdarabot: phi, olyan, mint a csizmám talpa, nem lehet megrágni. Levágja a kést, vilát, lesodorja a tányért is az asztalról, égrontó káromkodással vágja be maga után az ajtót s megy, föl a hászijára. Ott hál, öltözetestől, a lucernában.

Szegény Zsuzsika álmatlanul sirdogálja át az egész éjszakát.

Ilyen méregbe mártott éjszakán foganhatott meg a negyedik kis gyerek, aki leány alakban jött a világra.

Három leány egymásután! Sok.

Bakó Mihály, amint meglátta az ordító csemetét, elbulsultába nagyot ütött a saját fejére:

— Híj, aki istenelte, hát ez már végig így megyen?

Kocsisnak valót várt és megint lyukas Katit kapott. Mintha ez az alamuszi asszony is truccolni akarna vele.

Pedig szegény asszony ártatlan volt a dologban.

Köblösné alig bírta összefogni a kis poronty kaszáló négy végét, oly elkeseredett dühvel tiltakozott az élet ellen; úgy lát-szik, nem akart, vagy nem így akart világra jönni.

— Hó, te szilaj, hó! Nézze meg az ember, még kimászik a teknőből. Nagyon sok paprikát ehetett akkortáiban ecsém-uram — intett ravasz mosolygással a dulva fülő gazda felé.

Ezt a mérges kis jószágot Julinak keresztelték. Nem érdemel szebb nevet.

Csudálatos, hogy Bakóék ezt a gyermeküket sohasem szerették. Már a megjelenése is békerontó volt a háznál, élete pedig szakadatlan villongások között folyt. Nem valami jó képpel bocsátották el a hatalmak, az egyik szeme korai hályogtól hibás maradt; a szája tufnagyra nyílt, az igaz, hogy hangot azután tudott is adni, becsületest. Makacs volt már a bölcsőjében (t. i. a teknőjében), ez a makacssága vele nőtt.

Pista, a trónörökös, folyton szipáskolt, mindig fényes volt

az orra alja, többet sirt, mint nevetett. Erzsike komoly, vaskos kis egyénisége tiszteletet paracsolt. Mari szeliden bámult halvány, dinnye-zöld szemével a tarka világba. Juli mindig forrongásban volt, rotyogott, mint a forró kása a tűzőn.

Ott mászkáltak a sulykolt földü szoba hideg mezőjén, kis szurtos állatok ; s folyton kenyérért jajgatott a sipjuk. Filigrán, fehér arcu édes anyjuk minden percét lefoglalták ; szegény kis Ács Zsuzsika nem is igen hitte már, hogy megszülte azt a fiugyermeket, akiből nagy ember lesz valaha.

Lakodalom.

Az élet zúgott tovább.

Ritkán volt vasárnapjuk ezeknek az embereknek. Egy-egy lakodalom, egy-egy kézfogó, szüret, vagy disznótor aranyozta meg napjaik fakó szövetét. Hanem az ilyen kilángolások aztán bevilágították egész életük sötétjét; elkérőztek emlékükön, mint a jámbor tehenek a leharapott szénán, sokáig.

Augusztus végén, vérforraló nyáron, lakodalomba hívták Bakó Mihályékat. Az asszonynak egy rokona esküdött hűséget Jóna Jánossal, fiatal parasztlgazdával.

Bakó Mihálynak épen jó hete volt, legényes kedvvel öltötte magára vőlegénykori bársony derékravalóját, fekete nadrágját, zsinóros kabátját.

— Csipjük ki magunkat, hé — mondta feleségének — hátha megakad rajtunk valakinek a szeme.

— Hogy is ne — mosolygott szégyellősen a fiatalasszony.

Kába volt a feje, mert valami különös könyvet olvasott ebben az időben. Félig babona, félig csodáság, csupa rejtelem és elbűvölő szépség volt a meséje. Egy régi csodadoktorról szólott, akinek hatalma, tudománya ki tudta cserélni az emberek lelkét. Pásztorfiúét átvitte királyfiba, a királyfiét koldusba és így tovább. Összezavarta az életet. Érthetetlen csodák, kalandok, megható szerelmek nőttek kísérleteinek babonás zürzavarából.

A kis álmodozó asszony úgy érezte magát, mintha levegőben járna. Annyira belemerült a furcsa könyv olvasásába, hogy álmait összezavarta az étellel. Talán tulságosan erős méreg volt ez az izgató szer az idegeinek, nem birt menekülni hatása alól.

A lakodalomba is csak immel-ámmal ment el. Az ura kedvéért.

De mikor az esküvőn fölemelkedik a szép szőke pap régen látott alakja: egy fénybe fut előtte a világ, s mintha éber álom

varázsa szállana rá, akaratvesztetten huzódik, mint az árnyék, lelke titokzatos szerelme után.

A lélekidézõ, a lélekcserelõ kiszállt az ódon könyv vas-kapcsai közül, árnyalakja testet öltve, itt kísért, itt búvól a fényes napon. Igen, igen, ez a babonás szavu ember mindig a lelkekre vadászott; egyik emberét kilopta s másikat tette helyébe. Az õ kis paraszt, cselédlányi lelkét ez az ember csalta el egy karácsony reggelen, ott, a nagy templom misztikus, orgonaszótól zengõ homályában; s egy idõ mulva idegen szellem vette birtokába ámuló testét: valami bujdosó királyleányé, vagy szent asszonyé, aki belé ültette örökölt hitét, hogy a világnak egyik nagy emberét, egyik lángeszét, vagy szentjét, vagy királyát õ szüli meg valaha. Ez a fényes átok ül kicserélt lelkén azóta; érezte, de nem tudta, miért oly nehéz az õ szive? Az elhivatás szomoruan felséges gondja ez, amely ma, ebben a nyári pillanatban, lett elõtte tudatossá. Édes jó Istenem, hát csak edények vagyunk a nagy világ konyháján, soha nem tudjuk előre, mivel tölt szinig bennünket egy ismeretlen hatalom.

Rémülõ, és mégis ámuló mosollyal fonta vágyait a messze föltünõ, csodás férfi alakjára.

Este, a lakodalmi torra is eljött a pap.

A szelid kis Ács Zsuzsika mámoros szédülésben ült a hatalmas asztal mellett, amelyre a pap is rá könyökölt s így delejes hatalmának szinte a kezén keresztül érezte varázsát.

Szines papírlámpák égtek a hosszú udvaron; zöld lombgirlandok futottak végig a fölébe emelt mennyegezői sátor oldalán, tetején; néhol arany-papírszalagok csillantak elõ mesebeli ragyogással. Muzsika szólott; a vezérhegedük csiklandó zümmögését mámorosan mosta el a mélyhangu bögõ mormolása. Csengett a pohár, mintha aranyból volna üvegje; mert az aranyzinü bor megaranyozta. Jó illatu szivarfüst huzódott a levegõben, ráült, mint édes felhõ, az ember agyára, és különös bódulást, de jólesõ izgalmat is okozott.

— Igyék, kis Bakóné, hadd piruljon ki az orcája! — köszöntötte rá valaki a poharát.

Zsuzsika zavartan pillantott rá, nem tudta kicsoda, de a hangja olyan gunyolódó volt, mint a kísértõ Sátáné. Nem mert inni; az urára nézett kérdõ tekintettel.

— Igyál! — mondta neki félig dévaján, félig parancsolóan az ura. Akkor belemártotta ajkát az aranyos borba.

Elõször égette a száját, meghorzongott tõle. Nem kell, nem

jó. Akkor Valaki föláll az aszतालfőről, odamegy hozzá egy üveggel s azt mondja :

— Ebből igyék, kedves, ez a jó.

Piros borral töltötték tele a poharát. Fölnéz : a pap mosolygó kék szeme ragyog rá, mint a megnyíló égboltozat.

Lágy, csalogató hangja még mindig zsongja fülébe ezt a szokatlan, drága szót : „kedves“... (ezt neki soha nem mondta még senki... talán Samuka, régen, gyermekkorában...) Szivarjának édes füstje rászáll, beborítja, mint valami illatos fátyol... Nem gondolkozik, csak megfogja a piros borral töltött poharat és hősies elszántsággal egy hajtásra kiissza.

A körülte állók elismerő zajjal köszöntik ; brávó, éljen, még tapsok is hangzanak. Zürzavaros összevisszasággal keresztelik egymást a megjegyzések :

— Ez az ! — konty alá való ! — Borban a szerelem ! — Ezzel kell öntözni a bánatot. — Menyecskéknek biztatója, vén asszonyok megrontója ! — Igyunk, míg ránk süt a nap !

Most már dagad a jókedv árja, szinte nyakig ér. Az ezerfelé jó, a tultengő lakoma szinte kiáltja a bort. Isznak az asszonyok, szürcsölgetnek a lányok, kalap alá öntenek a gyerekek is.

Zsuzsika mosolyog. Egyszerre, mintha fölemeikedett volna a székéből, úgy érzi. Pedig rajta ül. De egy picikét lebeg, lebeg. Olyan jó ez a mámor. Fényes kezd lenni körülte minden, fényes.

Ahogy a tánc forgataga megindul, őt is magával rántja. Valaki megáll előtte, rá mosolyog, felé nyújtja a karját, átfonja derekát és viszi a zendülő zene ütemére, lebegni, repülni. Először föl sem mer nézni táncosára, csak átfonó karja melegségét érzi, csak ismeretlen hatalmának kénytelen engedelmessékedni. Drága jó szivarfüst illata száll rá fekete kabátjáról, drága bársonyos szavak suhannak el ajkáról. Istenem, Istenem, úgy szégyelli magát és mégis olyan boldog. Csak ne látnák az emberek ; mert bizonyosan mindenki őket nézi. Lassan mégis fölebb emeli piruló arcát ; már az inggombjáig elért a pillantása ; azután tovább merészkedik : már a nyakkendőjét is látja ; még tovább -- aranyos kis szája mosolyog reá ; s mikor még annál is fölebb hátorkodik : beleszédül égyszínü szemébe. Először kék, azután fényes-fehér, végül piros, piros lesz előtte az egész világ. Egy időre mintha elvesztené öntudatát : ismeretlen vizeken lebeg lelke hajója.

Bakó Mihály egy kicsattanó képű menyecskével rakja a csárdást. Mert itt egy a tánc estétől kivilágos virradatig : a rá-tarti, hegyke, ringató, soha meg nem unható csárdás. Szilaj

kedve nem fér a lakodalmi sátorban, kipergeti táncospárját az udvarra, ahol senki nem lökdösi, senkinek nem hág a lábára s ott gyújt rá igazán a maga multságára. Messziről rémlik felé kis feleségének libegő alakja; csak a fejét látja, szemben vele a nagytiszteletű ur szőke feje hullámszik, mintha mozgással beszélnének egymáshoz. Ej haj, de felvitte Isten az én társam dolgát, — gondolja magában, s olyat kanyarít a lihegő menyecskén, hogy puffadó haranggal bodorodik a szoknyája s bizony, még a combja is kivillan, hamis legények nagy gyönyörűségére.

— Huzd rá cigány, bankói adok; neked rinak a malacok! — rikkant a kunkori jókedy a fekete legények felé. És Zámbó, a primás, nekifekszik angyaloktól kapott hegedűjének, hogy a csillagok közül is sokan leszédülnek hangjára; a banda izzadó igyekezettel kergeti mesterét. Cicáznak a hangok, táncolnak a dallamok, nagyokat ugranak a cifrázó figurák; igazán, ki lehet érezni, hogy maga a muzsikaszó is járja a csárdást, rakja a kuffercest, a szédülésig. Keringel a virágos sátor, bokáznak a ragyogó lámpák s odafenn a kerek ég minden csillagával mámorosan keringel.

Óh szép a tánc! Ilyenkor a néma test kibeszéli magát, ujong, pajkoskodik, humorizál, lelkesedik, lángol, ölel és felmagasztosul. Hogy megfiatalodik a lélek ilyenkor! S milyen más arccal néz ránk az élet!

A nagytiszteletű ur nem akar leszakadni a rózsafájáról; úgy rákötözte magát az Ács Zsuzsika hajladozó, finom termétere, hogy tán reggelig sem oldódik le róla. Dalol a muzsikaszóhoz, halkán, lágyan, hogy a hangok szinte lábujjhegyen lépőznek be az üdvösségéhez ért asszony szívébe: „Mikor mentem hazafelé, megnyílt az ég kelet felé; ragyogtak rám a csillagok, mert látták, hogy boldog vagyok...” Ács Zsuzsika fölött csakugyan megnyílt egy pillanatra az ég.

A tánc kéje oly színessé fokozta mámorát, hogy kicserélődő lelke egész életét, társadalmi viszonyait átalakította mássá: tündérivé, királyivá. Szakadozott villanásai voltak lelkének, amikor egy-egy pillanatra megszűnt paraszt léte és átragyogott sorsa fakó kódén a másik, álmodott élet gyönyörű, uri világa.

Szünet közben újra piros bort öntött szikrázó poharába a kék csillagszemű királyfi. Elragadtatásában vérnek látta a bort, Krisztus piros vérenek, amelyet Urvacsora felköszöntőjéül kell kiüriteni, hogy átszálljon bele élete, lelke. „Ez az én testem és ez az én vérem, mely érettetek megtörik és kiontatik“. Sa-

játszagos vallásos láz csapott be világi mámorába, a szent és a profán egymással harcolva, viadalmas kettővé szakította kedves egyéniségét, mintha saját magában bukkant volna élete legnagyobb csodájára.

Az izgatóan lüktető zeneszó, agyára szálló bibor köde a bormámornak, a tánc régen megálmodott üdvössége: elmosta előtte a való világot és ettől fogva, egész éjen keresztül, a spiritiszta médiumok trance-állapotához hasonló révület este meg a lelkét. Egészen különös, szakadozott képekben csapódott öntudatába a lét, sokszor nem találta meg az összekötő hidat s az álom partjáról integetett a messze tűnő valóság felé.

Most is, ime, ahogy ott ül a sátor félhomályos zugában, egy asztal mellett, egyszerre csak ismeretlen arc bukkan föl előtte a levegőből. Kaján, kövéres, zsiros arc, amelyhez eleinte nem látja a hozzá tartozó testet. Ez az imbolygó, ormóttian fej vigyorog; sokszor csupa száj az egész, sokszor csupa szem. Réá vigyorog, hozzá beszél:

— Szép asszony, fiatal asszony, filigrán kis asszonyka, honnan jött maga ide? Honnan tévedt ebbe a sáros, piszkos világba? Magának aranyos a cipője, selyemfátyol a ruhája, habfchér a karja, termete édes piskóta. Drágakövet is hord, kettőt, a szemében. Maga királynő... királykisasszony volt valamikor... megrontották, elbüvölték, koldus ruhába öltöztették, elaltatták és kidobták az élet országutjára. Jön egy talyigás, annak a lova meghorkan az uthan fekvő tetemtől, megáll... a paraszt felveszi, hazaviszi, fölébreszti, feleségévé teszi. Hohó! Itt valami baj van. Hogyan születik meg a királyfi? A kis trónörökös? Csak nem áldozod föl gyönyörű, megszentelt ifjuságodat egy talyigásnak? Várni kellett volna, várni, várni... míg megérkezik az igazi, a királyfi. Most már összezavartad a természet számadását, nem jön ki a végső nagy összeg... Csupa nulla, nulla, nulla; egyetlen egy értéket mutató szám nincs előtte... Boldogtalan kis királyleány, mit cselekedtél?

Mondja ezt csakugyan valaki? Vagy az ő gondolatában rohan át?

Egy pillanatra a valóság szele szétcsapja a mámor ködét, s látja, hogy szemben vele, az asztal tulsó oldalán, csakugyan ül valaki.

Nagy, lomha, irdatlan ember, aki először kínálta borral; az ő bora savanyu, csipős volt. Rámosolyog alattomosan és rekedten szól:

— Jó a bor, kis asszonyka? Mi? Ugy-e jó? Igyunk — a maga egészségére...

Koccintottak. De a bora most még keserűbb. A kis asszony feje oly nehéz, mintha vaskondért borítottak volna reá.

Hazamegyek, — gondolja magában. Fel akar állani, de, különös: az egész sátor mozog; a talaj megindul a lába alatt és rohan, rohan, mint a sebes gőzös. Szédül. Vajon Mihály merre lehet? (Odakinn táncol az udvar hátulján, ahol senki nem látja. A kicsattanó képü menyecske már lankad, lankad, egészen odaborul a vállára. Hej, ez a tánc, ez a tánc!)

Mégsem megyek haza. Lefekszem itt a házban, valamelyik szobában. Reggelre kialszom magamat. Soha még életemben nem ittam bort; úgy látszik, megártott. A nagytiszteletű ur piros bora... valami csodálatos! Édes mérget önthettek bele, mert ég tőle a fejem, az egész testem. Jaj, de szépen szól ez a muzsika! Arany, minden arany. Fényes felleg jár ma éjjel, nagyon mélyen ereszkedik alá, egészen elborít bennünket... egészen...

De kibukkan a fényes ködből két csillag. Ibolya-csillag. Kék csillag. Az ám, épen Zsuzsikára néz mindakettő. Lélek az, tudja jól, a jó Isten megbizásából szállottak le a földre. Lágyan zöngő szavak is hullanak alá, magasságos magasságból:

— Nem tudom, mi a bűn. De ha látom magát, édes bűnre szomjas a lelkem. Magdolna szerette a királyok királyát, pedig a bűnök leánya volt; és a fejedelmek fejedelme fölemelte magához a megvetett, lenézett, utcák leányát, mert a lelkében gyémánt ragyogott. Az vessen rá követ, aki büntelen...

Hol vagyok én? — révedezik a kis asszony kétfelé szakadó lelke. A nagy templomban zeng az ének? az orgona is szól? Jaj, hova beszélék... hiszen Jónáéknál vagyunk, a lakodalomban. Helyén van még az én eszem, azért, hogy egy kicsit ittam. Szégyellem magamat, rettentően szégyellem. Az uram agyonvág, ha majd hazamegyünk.

Ujra táncba viszi valaki. Ujra érzi a drága szivarfüst illatát. Ujra lelkébe dalol az a halk, édes hang. Óh be boldog a kis Bakóné! Bárcsak ez az éjszaka tizenhárom éjjel tartana... tizenhárom éjjel meg egy nap... Milyen csókolni valóan huzza ez a cigány: Három piros kendőt veszek, rám teritem: piros leszek, piros leszek mint a, mint a rózsza... rám illik a babám csókja... Óh be drága ajándék az élet! Az öröm, az öröm...

Most úgy rémlik neki, mintha a táncolók hullámozó tömegéből kiragadná valami áram... nem lehet tudni: mi? Csak sodorja, mint áradás a rózsalevelet. Különös: úgy érzi, kék

vizeken repül; vagy inkább fekszik a hullámokon s azok ringatják tovább, egyre tovább... Hallga, már milyen messziről hallik a muzsikaszó... milyen távolról csillognak a lémpák... vagy kis csillagok azok? ... Ki tudja... Nem lehet most tisztán látni semmit... Micsoda belső zene bizserog a fülében? A vére zsong, annak hallja bűvös muzsikáját. Szárnya nőtt talán, hogy ilyen pompásan emelkedik fölebb, mindig fölebb... már ott alant mélyen zibong a tömeg, mintha valamit össze-vissza kiabálnának... énekelnek, kacagnak... talán gyermekek? Valami forró kapocs van rácsatolva derekára... éget, éget... de azért le nem kell venni, mert jó, nagyon jó... Sárga csengő csilingel valahol, mintha kis fehér bárányok járnának a mezőn... Furulya, furulya... nagyon messziről kolompol a gulya... a tanyán... odakint Őryéknél... Csak ne volna olyan vad ez a Bakó Mihály.

Valaki erősen hozzáütődik — magához tér. Az ám, ni, itt vagyunk az udvaron, táncolunk, a nagytiszteletű ur a párom... Egyszerre rikoltóan csap be fölébredt öntudatába a lakodalmi láрма: a férfiak huj-huj sikkantása, az asszonyok csiklandós fel-felkacagása. Őrjöng a tánc; már tul vagyunk éjfélen. Zámbó, a primás, olyan, mint a megveszekedett Sátán: babonás nótákkal vadítja az izzadó embereket; nem lehet megállani, tombolni kell rogyásig, mert benne vagyunk az ördög malmában. Keringelünk, keringelünk, míg csak össze nem rogyunk...

Összecsap öntudata fölött a fényes áradat. Már megint elszakadt önmagától. Valaki viszi, ragadja; egy másik pedig üldözi. Aki rohan vele: az a királyfi; aki utána vágat: az a boszorkány. Ez a rém a kövér, kaján kupec képét ölti magára; a zsiros, gazdag kupecét, aki vastag száját nyaldosva kínálta meg az este legelőször borral. Álombeli aggodalom fogja el a kis asszonykát: sebesen, még sebesebben! Már itt csattog a rém foga, már-már a sarkamba mar... gyorsan, gyorsan... amott az a vár, nagy kapuja tárva... hiszen szárnya van a lovunknak — repüljön be rajta! Egy nagyot lélezkzik: bent vannak, a roppant kapu becsapódik utánuk...

Egy idő múlva mintha gyönyörű nyoszolyán heverne... csupa selyem itt minden... messziről trombiták aranyos zenéje... Egyedül van, ring vele a nagy terem, mint óriás bölcső; benne talán ő a gyermek, akit láthatatlan dajkája ringat... Nem, nem! Ez a király palotája! Ez a királyleány aluvó szobája... óh Istenem, csak föl ne ébredne... hadd tartana még ez az álom... De hallga! Valaki kopog, valaki dobog. Szétlebben a halványkék függöny — és egy iszonyatos fej vigyorog be

rajta. Hogy jött ide az a zsiros arcu, kupec ember? Aranyakat csörget piszkos zacskóban — azon akarja megvenni magának. Mert mit ér a királyság, ha nincs pénz? Az aranyak kerítő álnoksággal dalolnak, dudolásznak: gyere hozzánk, te kis aszszony, hadd aranyozzuk be napjaidat... Fel akarna ugrani ágyából, de nem bír moccanni sem... Az iszonyu, kaján ember közeledik, közeledik... éhes vágy, gonosz vágy perzsel a szemében... Most lerántja róla takaróját; megbántott szemérmé sikolt; félelme riadozva rimánkodik irgalomért, de a vad, barbár röhögve kapja karjába és utálatos vastag száját rányomja ajakára...

Segítség!

Mint a csillagfutás, hasít keresztül az éjszakán sikoltása. És ime: a palota fala megrendül, a talapzat kettéhasad, s a gyönyörű nyoszolya belezuhan a semmiségbe... A lefelé zuhanás szédületéből egy nagy, levegőt kapkodó lélekzéssel merül föl — s ott látja szemközt magával a szőke pap mosolygó kék szemét. Valami édes szót sug neki, valami biztató, drága ígét, égető karja ott a derekán, viszi tovább a tánc forgatagába...

Ujra elszédül. Ujra álomban éli tovább életét.

Mintha csodálatos himű virágok tengerében gázolna, valakivel. Kar karban, mennek dalolva, vidáman, előre. A nagy szemű virágok meghajolnak előttük, és álmodozón simulnak hozzájuk. Távolból üvegharangok csilingelnek, oly édesen, hogy a virágok szeme könnybe lábad. Most megindul ez az egész paradicsomi rét, a rózsaliget hullámokat vetve ring, föl-emeli őket színes habjaira... csupa virág minden... rózsák nyoszolyáján pihennek... a királyleány, a királyfi... Megkondul valami láthatatlan toronyban, talán az Ég tornyában, az a nagy óra, amely az ősi vágy, a szent jóslat beteljesülését hozza meg. Most kell megfogannia annak a fiúgyermeknek, akiből oly nagy ember lesz valaha, hogy az egész világot beragyogja lelke fényességével. És kimondhatatlan gyönyörűség önti el valóját... úgy tetszik neki: a kék csillag szemű ifjúval lassan-lassan egy testté válik, egészen összeolvadnak egymással... olyan mámor ez, amelyhez hasonló nincs a világon. Elég bele teste, lelke, hirtelen lánggá lobbanva; hogy özönlő hevében megszálljon az az új élet, akiért elküldték őt a földre... az angyalok... az angyalok...

Itt megszűnik lét, csak az álom él.

Itt megszűnik a lét, csak az álom él.

Nagysokára fölriad élettelen álmából a kis Bakóné. Hol van? Ott fekszik öltözetestől egy vetetlen ágyon, bent, a leg-hátulsó kis szobában. Félhomály... Először távolról csap el öntudatáig valami különös lárma... lassan ráeszmél, hogy a lakodalmi vendégek hajnali davóriája zug. Odakinn az udvaron még megeresztett kantárszárral vágat a jókedv, bukfencet hány a mámor, birkózik saját magával a fiatalság...

Ács Zsuzsika, mintha most születnék, úgy érzi magát. Agyán még mindig valami biborszínű köd ül, amely időnként sivár fakóságba szakad szét. A homloka lüktet, vakszeme fáj. Egész teste fáradt, mintha napokon át gyalogolt volna. Nem érti, hogy került ide? Visszahanyatlik és emlékezni próbál. De az emlékei széttört tükör-üvegdarabok, sehogysem verik vissza a valóság egész képét.

Valami ismeretlen szorongás fogja el. Olyan jó volna még egyszer átálmodni azt, amit...

Kába félálomba szenderedik.

Bakó Mihály, három szaktársával, a megbolondulásig zavarja pusztíthatatlan kedve paripáját. Hajnalban már kalapkarimából isszák a bort és a szivárványos-kutból vedérszámra huzzák egymás gőzölgő fejére a vizet. Lehányták az ujjast, derékravalót, úgy, egy ingben táncolják, körbe fogózva, a férfiak kan-táncát. Az asszonyok majd elájulnak jókedvükben, látva ezt a három bolond figurát. Bakó István, Bakó Mihály, meg Jóna János egyszer mulat egy esztendőben, de akkor aztán rogyásig. Szakad a víz róluk — sebj! kimossa belőlük a bánatot, meg a bajt. Bakó Mihály fölveszi Jónát a nyakába, úgy táncol vele. A hosszú bajuszu Bakó István négykézláb járja a medvetáncot, a fehérnép pruszliszakasztó gyönyörűségére. Ritkán vig a magyar ember, de ha vig: akkor bolond.

Már jól fenn ragyog az égen a nap, mikor eszébe jut Bakó Mihálynak a felesége.

— Merre vagy, te jószág? Kedves kis tehenem, hallod?

Keresi, kutatja, nem leli. Senkisémet látta éjfél óta.

Már meghökken, mikor valaki fölfedezi Zsuzsikát hátul, a kis szoba vetetlen ágyán.

Bakó Mihály csúfondárosan köszönt be hozzá:

— Jó reggelt, kedves feleségem... hogy a kis kutyába kerültél ide? Ahá, tán megártott a bor? Nem is konty alá való az.

Durva tréfával csapott a tomporára.

Bakóné fölébred. Most már igazán fölébredt. Vége a szép hajnali álomnak, itt a valóság.

Tántorogva ül kocsiba urával, s mennek hazafelé. A vig cimborák vad hujjahója rivalg utánuk.

Bakóné rebengő szeme a papot kereste; de a szőke királyfi eltűnt. Csak a vastag szájú kupec orditozott még holt részegen egy összetört asztal mellett. Reá köszöntötte százegyedik poharát.

Megszületik a táltosiú.

A kutyák szörnyen ugatnak az utcán. Valaki rosszban jár. A Csuriék Pincsije nőies szopránjával túl csaholja a Tótszegiek bariton hangú komondorát. Bakóné az udvaron mos ; hallja az egyre közeledő zenekart. Az ő udvaruk néma : még nincs házörző szolgáljuk.

A kutyák egészen az ő kapujok elé kísérhettek valakit, mert ott harapdálják a levegőt, szinte sírásba feszült haraggal.

Nyílik az utca-ajtó, kivágódik sarkig. Ott áll a nagy irdatlan képű kupec, akit a Jóna János lakodalmán látott Zsuzsika először. A vicsorgó kutyákhoz beszél :

— Jól van, szolgám, nagyon jól van. Ugy is kell. Az idegen szörűnek nem szabad hinni. Ha kutya volnék, én is minden kupecet megugatnék. Köszönöm, hogy elkisértetek a kapuig, itt már majd csak eligazodom. A szivességetekért : nesztek !

Egy darab szalonnát dobott az ebeknek.

A koncot a kis Pincsi kapta föl, mert elébe esett ; szaladni kezd vele, a komondor utána ; a kútnál foghegyre kapja az iszkoló szaktársat, el akarja venni tőle a ragadományt, de a nőcske nem engedi, összemarakodnak, hogy zeng belé az utca. S a porba esett szalonnát egy érdeklődő harmadik emeli vigan el. Ilyen az élet, még kutyáéknál is.

— Adjon Isten, kis menyecske ! — köszönti a különös ember Bakónét. Ne nézzen rám olyan ijedten, nem ekzekválni jöttem. Erre jártam, eltévedtem, olyan ismerősen integetett felém ez kis ház, betértem. Sívágó Nagy Gábor vagyok különben, utazó kupec, Bakó Mihály jó pajtása ; valamikor együtt katonáskodtunk, most meg falura, hova, ő szokott hordani. Hiszen tán emlékszik rám : a multkor, a lakodalomban ismerkedtünk össze. Aj, be jó kis multság volt. Ha nem kínál meg, akkor is leülök. (Leül a létra fokára.) Magának is ugyancsak ragyogott a szeme : piros borral itatta az alispán, vagy mi a

macska : a nagytiszteletű úr. Jó ember, fáin ember, szereti az életet. Az ilyen papnak érdemes élni : megtéríti a város valamennyi fehér népét. Hát csak azt akarom mondani... nincs itthon Mihály ?

— Nincs. Este szokott hazajönni.

— Vámospércsre akarok átrusszanni. Gyalog is megtehetném azt a kis útat, de kocsin hamarabb. Gyalog unalmas ; nincs kihez szólni az embernek ; én olyankor rendesen magammal beszélgetek. Nem vagyok egészen bolond, de szeretek magamban beszélgetni. Jó társaság, hehehe. Az ember magát nem únja meg, soha.

Zsuzsika, mosás közben, félénken vetett rá egy-egy pillantást ; úgy irtózott ettől az embertől, maga sem tudja : miért ?

Sóvágó Nagy Gábornak zsiros volt a kalapja, zsiros az arca, zsiros az ujjasa, zsiros a nadrágja, csak a csizmája siralmasan száraz. Ugy látszik, minden hájjal magát kente, a lábbelijének nem jutott. Kalapja mellett, ahova más rózsát szokott tűzni, egy sárgaréz pipaszurkáló biggyeszkedett ; a hozzá való pipa a bal csizmaszárba volt leeresztve, nyéllel.

Hirtelen hátrakap, az ujjasa alá nyul, s egy félkilós vasgolyót ránt elő, amely horgával a nadrágszíjára volt akasztva. Mázsálóra szoktak ilyen függő súlyokat rakni. Megforgatja kaján vigyorgással a vas almát :

— Tudja, mi ez ?

— Nem.

— Jóra igazító. Néha megesik, útközben valami erdőben ér utól az éjszaka. Sohsem tudja az ember, kivel bukkan össze. Akit evvel megkölintok, nem nyul többet a zsebembe.

Sátáni, alattomos mosollyal tette utána :

— Mert a zsebem rendesen tele van.

Azzal benyúlt a belső zsebébe s egy szétfeszülő, nagy bőrtárcát rántott elő. Rácsapott zsiros kezével a zsiros bőrre :

— Itt van az én királyságom.

Kinyitotta, s csak úgy dőltek belőle a százasok, az ezresek. Ki hitte volna, hogy ilyen ütött-kopott embernek nagyon hallgat piszkos zsebében ?

— Ezért ugatnak engem a kutyák — mondta rejtelmesen.

A tömérdek pénzt ott tartotta egy darabig tenyerében, s ravaszul nézett a Bakóné szemébe ; de az a szem lebecsátotta pilláját, nem láthatott bele.

— Nem jó ennyi pénzt magával hordani — szólt Zsuzsika nagysokára. Valaki megneszeli, baj lehet belőle.

— Azért akasztom a derékszijra ezt a nyeletlen buzogányt.

A gyerekek odasereglettek a hangos szóra. Pista, aki már elemibe járt, végighúzta jobb kezefejét az orrán s ami az orra hegyén volt, az ujjasa ujjára jutott; mindig szipákolt, szivta az orrát; nagyon vizenyős gyerek, bár trónörökös. A kis vas-kos, összekovácsolt Erzsike durcásan oldalgott a szomszédház udvarhatároló falánál; ezer szóra ha ejt egyet. A jámbor Mari nagy, világos kék szemét ráfüggesztette az idegen bácsira, úgy bámult a szájába, mintha a fogát akarná kiolvasni. Juli, a pukancs Juli, dult-fult mérgében, mintha valami nagy igazságtalanság esett volna rajta. De egyre szűkülő körben keringelték körül a bácsit, aki leguggolt hozzájuk, parolát csapott velük és nagy, fényes pénzeket csusztatott a markukba.

— Gyertek ide, apró szentek, eszem a kis sziveteket. Ne féljetek Nagy Gábor bácsitól, jó ember, szereti az ilyen furcsa kis tökfilkókat. Nesze, te nagy legény, vegyél rajta cigarettát, gyűjts rá, ha majd nem lát anyád...

— Majd adok én neki! — szólt rá fenyegetően Bakóné.

— Hát ennek a nagy lánynak mit vegyek? Pántlikát? Ejjnye, épen találkoztam a mádi zsidóval, még volt nála egy rózsaszínű. Ehol van ni!

Szép, rózsaszín selyempántlikát balászott ki zsiros zsebéből s odaillesztette a kis Mari nyakába. Mari el volt bájolva; angyalnak érezte magát. Ennivaló, fenséges göggel járt-kelt az udvaron, büszkén viselte a Nagy Gábor-rend szalagját. A dacos Erzsi parányi bika-szemével nézett rá; az irigy Juli pedig lekapta a nyakából és elszaladt vele az udvar hátuljára, a szinbe. A szelíd Marinak eltört a mécsese, csöndesen szipogni kezdett és megfogta dolgozó anyja ruháját, de nem szólt egy szót sem. Hja, ilyen az élet: szemesnek áll benne a világ.

Sóvágó Nagy Gábor, mikor így leszerelte az apróságot, az anyjuk körül kezdett bűvös kört vonni. Már a Jónák lakodalmán megtetszett neki a kis fehérarcu asszony, s mikor látta, hogy a nagytiszteletű ur milyen legényesen forgolódik körülte: lángot fogott az ő parázsa is. Bakó Mihály ugyan kemény fiu, de hát a legélesebb szemű ló kantárján is ellenző van, előre lát, jobbra és balra nem, hátra még ugysem; s ő bizony a hátulsó kapun jutott el eddig rendesen a céljához.

Eleinte duruzsoló hangon próbálta zsongítani a munkálkodó kis asszony idegeit; közben furcsa tréfák piros-tarka sárkányait eregette a levegőbe: hadd mozogjon a jókedve, mert a jókedvű ember mindenre rávehető. Azután, egész lényének

megfelelő zsiros adomákat teregetett Zsuzsika elébe. Nem feledkezett el arról sem, hogy időnként megcsöngesse fülébe fényes, ezüst tallérait, megzizegtesse kékhasu bankóit. Mellé-mellé sündörgőzt Bakónénak, végig-végighuzta kezét meztelen karján és valami torz, ocsmány kakas berzenkedésével kotorta a port az egészen más régiókban járó gyöngytyúk körül.

— Jaj Istenem, csak menne már... vagy az uram jönne már — sóhajtott magában a megkisértett asszony.

Be-beszökött előle a pitvarba, mintha ott volna valami dolga; Sóvágó ur utána szemtelenkedett. Leültette a szobában, hogy várjon a gazdára, jön már nemsoká; Nagy Gábor le is ült egy pillanatra, de nem fogta a hely: rossz árnyék gyanánt húzódott az asszony után. Senki nem volt az udvarban, még egy kósza kutya sem, akinek intsen a gonosz gyűrűbe kerített áldozat, ha már nagyon nyakára fonódik a hurok.

Egyszer, mikor a gyerek-had a hátulso színben eltűnt, Sóvágó Gábor zsiros vakmerőséggel csak átkarolta hátulról az asszonyt és vad csókot harapott a nyakába. Zsuzsika sikoltásba fojtotta haragját és szégyenét, s hirtelen, visszakézzel, pompás kis pofont mért a dürrögő fajdkakas pofájára. A kupec egy milliméternyire sem volt meglepődve; sőt kacagva fogadta tiszteletdíját, azt nyerítve mellé: „Kancarugás nem számít”.

A szomszéd udvar berenájának a hasitékán két égő szem vigyázta, leste a Bakóné vergődését; Tótszegi néni volt az, aki átkiáltott szomszédjának:

— Kaparja ki a szemét, öcsémasszony, a gyalázatosnak...

A kupec felütötte zsiros fejét, szimatolt a levegőben: honnan jönnek ezek a feddő hangok? Közben a gyerekek is előre zsi bongottak s így ostroma folytatását jobb időkre halasztotta.

Végre a megváltó este hazahozta a gazdát.

Sóvágó Nagy Gábor mindent elborító jókedvvel kanyarította körül a vaskos fiákerest; szóhoz, gondolathoz sem hagyta jutni, mert attól tartott: észrevesz valamit az asszony felemás kedvéből. Alig engedte megvacsorázni, hajrázó tempóval fogott be vele: menjünk, menjünk, még az éjjel Vámospércsen akarok lenni.

Bakó Mihály tudta, hogy ilyenkor kutya ugat, pénz beszél, alig nyelte le a falatot, újra kantárba huzta a két fáradt pára fejét s aló, megindult tömölt erszényü vendégével az epreskerti sorompó felé...

Acs Zsuzsika kettős életet élt ebben az időben.

Egyik alakja, a hajdani kis cseléd, ottan tett és vett a szük

udvaron, a nyers falu lakásban, családja körében : főzött, mosott, surolt, szénát hányt a lovaknak, és tisztogatta a szerszám sárgaréz pitykeit ; fo!dozgatta a kis emberek kantusait, roko-lyáit.

Másik alakja : az ábrándozások, az álmok keskeny pallóján andalgott, zugó vad ár fölött, a teljesülések partja felé. Vajjon csakugyan Pistukában szülte meg azt a nagy embert, aki vágyó-dásaiban oly régen megfogamzott? Vagy jöhet még másik kis ismeretlen is, aki rámosolyog a kényeztetett trónörökösre : nem te vagy az igazi ; te csak bitorlod az én jogomat ; én hor-dom fejemen a koronát...

Olyan bizonytalan íti a földön minden.

Két kezébe fogta Pista sovány kis fejét, alacsony homlo-kára hulló haját félresimította, kékviz-szinű szemében nézte, csak nézte a lappangó szent tüzet, amely a lángész isteni jele volna... ha volna. De nem látott bizonyosnak semmit.

Lehetetlen, hogy Szabó tekintetes ur csalódott volna.

Egy reggel bement a Kis templomba. A piacon vásárolt ; onnan hozta be valami, talán a kiszűrődő édes énekhang. Amint ott ül, egy oszlop homályában, tiszta csengő hangját ódon zsoldárokon élesítve — egyszerre csak ütést érez a testében, a szíve alatt megmozdul valami. Babonás izzalom fogja el : szent Isten, ez az új élet, amely most adott jelt először magáról, épen az Ur házában villant meg, a Mindenható dicsőségét zengő ének közben ! Ez jelent valamit. A Megváltó születését új, szo-katlan csillag hirdette a vak világnak ; az ő kis messiása a templom szentséges félhomályában, e beszélő némaságban szó-lalt meg először. És ott, az oszlop árnyában, boldog sejtelem könnyei perdültek arcára ; nem merte letörölni, mert félt, hogy új örömet törli ki velük az életéből.

Ment az utcákon, mintha álomban tébolyogna ; vitte szent és nagy titkát, mint egy drága edény, magában.

Gondolatok, őszi felhőtáborok futó rajaképen, húzódtak át a lelkén. Különös, kékes ködök hullámzó fátyolán át rémlett emlékezetébe az a nyári éjszaka, mikor kettős mámorában oly kimodhatatlan gyönyörűségeket élt át. Az emlékek halk mu-zsikaszója zsongott-bongott a fülében ; bibor poharak aranyos zengése, mintha szent hajnalok ébresztő harangszava volna, tündéri módon csilingelt a multak távolából. Lelke soha nem volt oly vágyakkal áldott, mint akkor ; ha lehet lelki fogamzás : akkor kellett a sovárgások misztikus khaoszából kicsillannia egy rendkívüli szellem csillagának... azon az éjszakán egy nagy Lélek születhetett... Ő nem tudta ezt ilyen világosan el-

gondolni, de ösztönösen finom kehelynek érezte magát, aki a Szépség, a Nagyság, vagy a Szentség, vagy akár a Jóság menynevei rózsáját hordozta magában láthatatlan illatképen, s ez az édes illat majd egyszer látható testet ölt, a Szellem anyagi ruhába öltözik: egy gyönyörű Gyermekek fog születni az idők teljességében.

Aldott terhességének ebben a szakában látott egy különös, szép álmot. Ez az álom, mint a gyémánt Nap, ragyogott egész további életére, tündökölt egészen koporsóba lépése napjáig. Mintha a magasságos Ég, mint egy vakító kapu, megnyílt volna előtte és látta — óh, ez kimondhatatlan szép, félelmesen meg-rázó volt, — látta a trónusán ülő Atya Istent. Látta, mint ezüstös hajú, felséges aggastyánt, akinek arcára nem lehetett igazán ránézni, csak olyan volt, mintha sötét éjben nagyot villámlott volna előtte s belevakult volna a hirtelen fénybe. És csodás hang kongott át a mérhetetlenség távolán, hozzá, szegény álmodó cselédhez, amely ezt mondta királyi, megváltozhatatlan törvényszerűséggel: „Légy boldog, asszony, mert jó gyermekeket nevelsz“.

Május volt, gyönyörű május, mikor ötödik gyermeke megszületett.

— Fiu! — kiáltott harsányan Köblösné, a kiskezű, de nagy csipőjű bába.

— Fiu... — rebegette a fehér asszony, az elhivatásnak boldog sejtelmével.

— Fiu! — rikkantott vidáman a gazda, mikor este hazatérték egy új kis Bakót nyomtak a kezébe.

— Fiu, — motyogták a kis testvér-lányok, apró irigységgel; mert a rokolya mindig eredendő bánattal néz a nadrágra. Ez még a paradicsomból huzódik fekete fátyolként a nők lelke után.

Fiu, fiu, füttyölte odakinn a temető akácosában valami kis madár, mintha már ő is értesült volna a nagy örömről. Fiu, fiu, füttyörészett a tavaszi szél a domboldalon, ott, ahol azok a sárga vadvirágok nyílnak. Fiu, fiu, turbékoltak a mélyhangú galambok, odaát, a Tótszegiek ducában. Tudta az egész utca, hogy Bakóéknak fia született. Májusi fiu.

Harmadik napon, ahogy fűröszi a parányi legényt a gömbölyű Köblösné, csak elkiáltja magát:

— Jézusom! Krisztusom!

Az ágyban fekvő anya úgy megijedt erre a vészfütyyre, hogy szólni sem birt egy ideig.

— Mi . . . mi az ? — kérdezte sokára.

Köblösné, mint valami pogány alirumna, büvölő-bájoló, babonás, rejtelmes hangon, lefojtott ámulattal mormogta :

— Öcsémasszony . . . ennek a gyermeknek mindkét kezén hat ujj van. Esküszöm az élő Istenre.

Azzal odatartotta a kis ember pirinkó kezecskéjét az anyja elé. A hüvelyk és a mutató ujj között egy kis rózsaszínű ujj-hegy bujt ki hatodiknak, mintha mosolyogva kérdezné : „Szabad nekem is nagyobbra nőni ?“

Ha a ház padlása megnyílt volna és aranyeső hullott volna az égből, Bakóné nem zuhant volna mélyebb ámulatba. Csak rebegett az ajka, de nem bírta kimondani, amit elgondolt :

— Hát mégis — ?

Hát mégis igazak voltak a jelek ? Hát mégis csak megszületett a várva-várt fiu ? Óh, csodák világa !

Köblösné most már másképen fogta meg a csöppséget ; bizonyos tisztelettel kezelte :

— Táltos fiu ez, galambom ! Vigyázni kell, valami bajt ne hozzon a házra.

Bakóné halványan mosolygott : mit tudod te azt, jó asszony, kit tartasz a kezekben ? Neked nem volt látomásod, de nekem előre jelentette valami hatalom, hogy rendkívüli gyermekem születik. Táltos ? Hát jó, legyen táltos. Valamikor majd másképen hívják, ha kibontja szárnyait. Nem az elnevezés fontos, hanem a lélek. Ennek a csöpp fiunak hatalmas lelke van.

Mint a tűz, futott végig az utcán : Bakónénak táltosfia született !

Hü, hogy összeröföntek a vén asszonyok ! A szakálás nénik ! Rostát vetettek minden harmadik udvaron. Ráolvastak, hogy rontás ne támadjon tündéri szeméből ; mert megesett már akárhányszor, hogy táltos-fiu ránézésétől elfordult az arca, elcsufult a szája tisztos embereknek. Mindenkinek a jobb füle csengett ezen a napon : biztos rosszat jelent. Köblösnének jó tanácsokat osztogattak tizenhárom próbás vén funerátorok : ne fogja meg kezével azt a csodakölyköt, mert lehull a körme, mint annak aki vak, pocos macskafiúhoz nyul. Csuriné, a tót kupec felesége, harmadik ház-ellen lakik Bakóékhoz, kioldotta egyetlen tehenét az istállóból és elhajtotta a legelőre, mert félni lehet, hogy a táltos Bakó-fiu véresre rontja a tejét. Sokan be-zörgettek Láda Sándorhoz, a városi rendőrhöz, a Bakóék másik tőzsomszédjához, hogy jelentse föl a hatóságnak ezt a borzasztó esetet, mert baj háramlik belőle az egész utca sorra.

Láda Sándor átment Bakóékhoz, hivatalosan megvizsgálta a táltos gyermeket, de semmi kihágás-szamba menőt nem talált rajta s így föl sem jelentette. Bezzeg három nagy lánya annál jobban sípitozott, fujta a kigyókövet minden becsületes keresztényen asszonnyal.

Hetednap új mennykő csap a házba; Köblösné, mikor épen a szájacskáját mossa a kis csecsemőnek, nagyot sikolt:

— Jaj, teremő szent Atyám! Ez a gyerek megharapta az ujjamat....

Fölpeckelik a táltos-fiu száját: hát Uristen, csakugyan ott a szemfog az innyében! Ez a táltos-fog! Aki még eddig kételkedett a bűbájosságában, most már mérget vehet rá.

Új szélroham zug át Köteles-utcán, amelynek szomorú kiváltsága, hogy benne táltos-fiu született. Lelkemadta, már ennek fele sem tréfa! Megharapta a bába ujját! Mérges annak a harapása, mint a csörgő kigyóé. Alattomos rajban huzódnak meglátására; de csak tisztes távolból, vagy ablakon át rémüldöznek rajta, mert — nem lehet tudni semmit. Az ilyen csodagyermek meg tudja némitani még Gálnét is, már pedig annál felvágottabb nyelvű asszonya nincs a hajduságnak.

Szegény Ács Zsuzsika, nem is hitte, milyen nagy kő esett ezzel a kis búval a polgártársai fejére.

De a csodáknak még nem volt vége.

Kilencedik nap történt a következő. Bakóné elszenderült az ágyon, a kis gyermek pólyában ott feküdt mellette. Szép, sugaras délután kukucskált be az ablakon: a napnak is le kellett hajolnia, hogy Bakóékhoz belásson. Tótszeginé, a szomszédasszony, minden nap átnézett egyszer-kétszer a beteghez, nem kíván-e valamit. Most is, amint halkan belép a pitvarba, megáll a küszöbön, beköszön és szokás szerint kérdezi:

— Mit kíván öcsémasszony?

Ekkor történt a csoda.

Bakóné aludt, ez az egy szentbizonyos. Ellenben megszólal az ágyon valami csodálatos, különös, fiús hang:

— Bivaly-tejet adjanak nekem.

Tótszeginé, maga bevallása szerint, majd sóbálvánnyá változott:

— Öcsémasszony szólt? — kérdezi torkába szoruló szívvel; de Bakóné nem válaszol. Közelebb megy: alszik csendesen, mély lélekzéssel. Hanem a pólyás legény lágra nyílt szemmel bámul rá, de olyan különösen, hogy Tótszeginében megfagy a vér (noha meleg májusi délután volt). Mintha csufondárosan intene néki: nem hallottad, mit mondtam? A jámbor nő egy

hang nélkül kifordul a babonás hajlékból, eszezavartan szalad haza; az utca-ajtónál úgy hátba lökte valami láthatatlan kéz, hogy csöpp hija; orra nem bukott. Estére kilelte a hideg.

Hamarosan hire szalad ennek az esetnek is a temető alján. Most már félni kezdenek az emberek: itt a Sátán kísért. Minden jó lélek dicséri az Istent. Már be sem mernek szagolni a Bakóék udvarára; még a házuk elejét is kikerülik: inkább a szekeruton mennek, mint a két kis babonás ablak alatt. Uristen, hogy mik nem történnek ebben a zegernyés világban!

Tapasztalt öreg asszonyok megnyugtadják a félenkebbeket:

— Ugysem sokáig él. Az ilyen táltos-fiukat hét hetes korukban elszokta vinni az ördög. Egyszer csak nyomavész.

Ettől fogva sokan számlálni kezdték a napokat.

De a kis legény, világra jöttének tizenharmadik napján, új csodával vágta főbe a Köteles-utcai némbereket.

Köblösné, épen utolsó látogatásakor, még egy bucsufürösz-téssel akart pontot tenni hivatalos tevékenységére. Megfüröszti a kis embert (aki roppant nyugodt, komoly jellem), bepólyálja és leteszi az ágyra. Bakóné már fenn járt; a pitvarban motoszkált épen. Köblösné, ahogy térül-fordul, egyszerre csak égre meredő hajjal látja a következőt: a pólyás csecsemő hirtelen felemelkedik, úgy, bekötözve, föláll az ágyon és hármat tapsol tenyerecskéjével, egy, kettő, három... azzal, mint a kivágott fácska, végigdől újra a paplanon. Egy paraszt szempillantás alatt történt az egész, Köblösné a tükörből látta, mert épen a kontyát igazította meg. Magyarán mondva: nem tudott se köpni, se nyelni, a keze ott ragadt a kontyán, jó ideig csak tátogott, mint a csuka szárazon.

— Jézusom... Jézus Máriám... — tört ki végre belőle az ámulás.

Bakóné meghallotta, befordult a szobába: mi baj?

— Ne legyen nekem az Isten Istenem, ha ez a fiu fel nem állott pólyástól és hármat nem tapsolt!

— Hiszen le van kötve a keze cséjé, — szolt az édesanya félig nevetve, félig bosszusan. Mindent ráfognak már erre a kis boldogtalanra.

Fölvette és szívéhez szoritotta.

De Köblösné kantározott, felcsatolta az istrángot és ment. Tudós asszonyi működése alatt sok csodát látott, de még ilyet nem. Teleharangozta a félévárost a kis Bakó-gyerek ördögös-ségével. Hivők, de csak az szsonyi rendből, akadtak feles számmal.

Két hetes korában megkeresztelték a táltos fiut. László lett a neve.

— Már kis gubó-korában csodákat tett, mint Szent László királyunk, — mondta az édesanyja ; — hadd viselje hát a nagy király nevét.

Magában még azt is hozzágondolta : hátha nagyobb lesz egy fejjel minden embernél ?

László bátyjának a második felesége, egy kis ürge, okos asszony tartotta keresztviz alá. Azt mondja, mikor a pap csorgatta kis fejcskéjére a templomi vizet, a gyermek mintha morgott volna magában :

— Urak a papok, urak a papok.

Mi történt a halápi erdőben . . .

Eltelt a hetedik hét, de bizony Lacikát nem vitte el az ördög. Itt maradt Kőteles-utcán. Gyarapodni kezdett testben és lélekben. Hatalmas, kerek feje volt, széles mellecskéje, gömbölyű feneke és vaskos kis lába ; két csöpp karja a liliputiaknál vasgyuró Herkules-kar lehetett volna. Szóval hatalmas gyermek kerekedett belőle ; ilyen volt Toldi Miklós kicsi korában.

Nem igen szeretett sirni, csak nézelődött. Félnapokig elbámulta a rozoga padlás mestergerendáját, később a saját kis böngyöli kezeit. Nagyon jó, csendes emberke volt ; nem hengegett vele, hogy táltos-fiúnak született.

A kis Bakóné úgy érezte : beteljesítette hivatását, mikor ennek a gyermeknek életet adott. Mindenki azért jön a világra, hogy valami megbízatást elvégezzon idelent ; a csira lehull a földre, kisarjad létté ; a felhőkből zápor hull a porba, a záporból újra felhő lesz ; a méhecskék behajtják a virágok adóját, az ember elveszi a méhek takarékméztári betétjét ; a jó Isten pedig megszámloltatja a sáfárkodó embereket.

Míg el nem végeztük a ránk bízott parancsot, addig nem lehet elmennünk, nem szabad pihennünk. Ács Zsuzsika édes lelki szédülettel gondolt az öreg Szabó tekintetes ur jóslatára ; igaza volt, betelt, legalább is már betelőben. Szabó János, egyszerű tanító léte, a nagy Isten parancsának tovább adója volt ; ő nyitotta föl a kis leány lelke szemét, hogy mit kell tennie.

Hajnaltól alkonyatig zengett a ház énekétől. „A nagy király, jön : hozsánna, hozsánna, zeng e kiáltás előtte, utána . . .” Rá-rámosolygott különös sorsu gyermekére s a parányi ember visszamosolyogta.

— Aranyos kis Lacikám, te benned biztam eleitől fogva ; meg ne csalj, el ne ámits, mert akkor elveszett az életem.

A kis táltosfiu úgy tett röpködő kezecskéjével, mintha azt intené : nem, nem !

Bakó Mihály odavolt örömeiben: második kocsisa született! Most már nem fél, lesz kire hagyni kocsit, lovat, szerszámot. Ugy okoskodott, hogy Pistának sikerit majd egyfogatu kiállítás, az ugy is gyámoltalanabb; Lacira pedig rátestálja a kétlovas kocsiját. Ha jól ereszt a posztó, még magának is ragaszt egy harmadik számot; hárman keresik a pénzt, a Bakó név dicsőségére. Neki is megvolt a magáé élete célja: saját házat rakatni kőből, saját szőlőben szűrni a mustot, saját földön kaszálni a lucernát; míg ezt ki nem csikarja az élet kezéből, addig nincs megállás.

Vidáman füttyölte be a hajnalokat, míg a Rabló meg a Gidrán ropoglatták az illatos szénát, s az ő fáradhatatlan két keze csillogó fényesre vakarta, kefélte kényes szőrüket. Pistát már kapatta az istállóbeli munkára; jókor reggel fölkelte, kivitte magával a lovakhoz, mutogatta neki: hogy kell fogni a vakarót, meg a kefét, hogyan kell a keféből a port a vakaróba átkéfélni s hogyan kell a kivert porból szép magyar koronát pingálni a hidláson, vagy a gazda nevének kezdő betűit: B. M.-et kirakni. Pista urfi álmosan szipáskolt (mindig nedves volt az orra), olyan szomorkásan csüngött az orra, minha nagy családok érték volna; de, az igazat megvalva, nem sok kedvet mutatott a bérkocsis ipar művészetéhez; sokszor ott álltőhelyében elaludt, míg az apja föl nem riasztotta.

Sóvágó Nagy Gábor, a gazdag kupec, gyakran bevetődött ezidőtájt a Bakóék udvarába; rendesen olyankor, mikor nem volt otthon a gazda. Soha nem jött üres kézzel, üres zsebbel; a gyerekeknek is hozott valamit, Bakónéről sem felejtkezett el. Zsuzsika eleinte fázott ettől a különös embertől, nera tartotta épeszünek; később megszokta; föl sem vette furcsa tréfáit vagy illetlen célozgatásait; lepergett róla, mint a falra hányt borsó. Jól tudta, hogy urának nincs bőségesebb fuvar és pénzforrása, mint a Nagy Gábor zsirós bugyellárisa, azért hát sok bolondságát eltűrte; ártani ugysem árthatott neki, erősebb volt akaratanál az ő vértézete. Utoljára már csak mulatott rajta, komolyan sem vette.

Hancem a szomszéd asszony, Tótszeginé, keresztyéni kötelességből, elmondott egyet-mást Klára asszonynak, a Bakó István feleségének: így lelkem, ugy galambom, nem azért mint-ha nem biznám a Mihályné állhatatosságában, Isten ments!, de bizony, minden férfi nagy kutya, ez a Sóvágó is mindenféle hájjal meg van kenve, folyton folyvást ott lebzsel a kis Bakóné körül; óhatatlan, hogy aki üvegcserepek közt jár, egyszer meg ne sebezze a lábát.

Klára asszony megcsóválta a fejét, nem tetszett a dolog neki. Elmondta aggodalmait az urának; István gazda pedig tovább adta Mihály öccsének. Bakó Mihály ümgetett, átiगतott, rázta a fejét, mintha ki akarná rázni füléből a bolond szavakat — nem olyan ember Nagy Gábor, de még ha olyan volna is, Zsuzsi más asszony.

Ez ebben maradt.

Hogy, hogy nem, Bakó Mihály lelkében a Deák István képe merült föl egy este... ez magához szivta a vörösszőke hajú Róza kisasszony alakját, ott, a **Két golyó**-ban... azután a gyilkos Zsutai deák is megjelent. Ez a régi három árnyék — hiszen már mind halott — igen furcsákat beszélt Mihály gazdának, mikor hosszú utakról üresen jött hazafelé, s órákhosszán át csak két fáradt lovának a hullámozó hátát látta, a kerekek zörgését, a hám nyiszorgását halotta. A zömök Deák István azt mondogatta: az asszony senkié, az asszony mindenkié, ott ragadd meg, ahol találsz... A szőke Róza kacér mosollyal hintegte csókjait jobbra is, balra is, jutott belőle Deák Istvánnak, jutott Zsutai deáknak: nem csorbul el a szánk, ha eggyel többet csókolkunk... A hosszú diák pedig, törös botját megforgatva, ködbe boruló szemmel lihegte: öld meg az asszonyt, ha hütlenné lett hozzád, vagy öld meg azt a férfit, akiért hütlenné lett hozzád...

— Ejh! kiáltott nagyot Mihály, s közzé csapott poroszkáló lovainak, azok ügetésbe mentek át egy darabon, azután újra lépésbe csendesültek.

A kerekek nyikorogtak, csikorogtak; a hám melledzője, meg a rudtartó szíjj különös hangon zakatolt. Ez az ütemes zaj, a lovak elszóródó kopogásával, mintha tisztán kihalló szavakat sugdosna a bakon ülő fülébe: „megcsaltalak... kijátszalak... balgatag ember... ingatag asszony...”

Mihály egészen belezavarodott. Mi lett ma engemet? Soha, mióta együtt élünk, eszemágába sem jutott, hogy valamit gondoljak. Ha eddig nem bántott ez a gondolat, bizonyosan nem is volt rá okom. Ha most bánt, bizonyosan van rá ok. Híj, — mormogott vad morgással, mint a szikár Öry Tamás hajdanán, — nem szeretném, ha valami bolond dologba keveredném.

Olyat vágott ostorával a Rabló fülére, hogy az egykori huszárló büszkeségében vérig sértve, megbokrosodott hajrával kezdte ragadni a könnyű nyári kocsit: a Gidrán kénytelen volt vele nyargalni. Bakónak kellett ez a vágatás, hűsebb levegő legyezte forró fejét s zuhógó vére megkivánta a sodró rohanást.

Hátha elkéstem valahonnan? — dörömbölt agyában a fészkelődő gyanu.

Nem jó ilyen hosszú fuvarokra menni; azalatt kigyuladhat otthon a ház, beleéghet mindene a világon. Mindene. Az ilyen tüzet aztán nem lehet eloltani.

Amit eddig soha nem tett: elkezdte fürkészni a gyermekek arcát: nincs valami áruló vonás valamelyikén? Különösen a kis Lacikát nézte el sokáig... A táltosfiunak épolyan kerek feje volt, mint az apjának; csak a szeme barna, nem a Bakóék szürke oroszlánszeme. S tudja Isten, olyan megvetéssel nézett a rá hajoló emberre, mintha kicsinylené.

Bakó Mihály egyet vágott öklével a levegőbe: eli, micsoda számárság; az almafának sem egyforma minden alinája.

Hanem azért bentört lelkében a gyanu tövisse.

Feleségét is vigyázta félszemmel, Nagy Gábor összevissza karatyolását is fel-felszórta lelke szérűjében a levegőbe: hadd vágódjék ki belőle a konkoly. Szerette volna rajtacsipni, valamelyik meggondolatlan szavában, de nem sikerült.

Ellenben a besugók egyre hullongatták a balhíreket: a pénzes kupec megint ólálkodott az akol körül. Most már a Láda lányok is felültek a szapulás sürgönydrótjára s ugyan-csak adták lefelé a vészjeleket.

Bakó dult-fult levegőt nem találó mérgében. Odabent emésztődött, sustorgott a lelke, mint a nyers fa a tűzön. Először a lovait fincoltatta meg pogányul, azután Pista alumusziságában akadt meg a lába; végül nekitámadott a feleségének. De nem egyenesen, hanem kanyarogva. Nyári ujjasáról lepattogtak a gombok, mondta az asszonynak, varrja fel; Zsuzsika felvarrta, de valahogyan beljebb, mint voltak, úgy, hogy az ember nem tudta összegombolni hatalmas domb mellén; ekkor aztán kifakadt a mérge: erre, arra a keserves mindenét, hát már arra sem vagyok méltó, hogy tisztességes ruhában mehessek emberek közé? Begyuladt indulata hamarosan lángot vett, a tűzből feszítő gőz tolult a kazánba, a kazán felrobbant — Bakó Mihály a nadrágszíjjával háromszor keményen rásujtott a kis fehér asszony hátára; az utolsó ütés az arcát is érte: vörös szalag maradt utána a sápadt bőrön.

— A megváltó istenét! hát mi vagyok én? Kutyád? Nekem kell imádkoznom az árnyákom előtt?

Szegény Zsuzsika olyan lett, mint akiből kivették a lelket.

— Miért bánt engemet...? — kérdezte és zokogásba fűlt a szava.

De Bakó nem mondta meg haragja igazi okát. Bevágta maga után a kis ajtót, hogy a méz, meg a vakolat nagy darabon leomlott a falról.

Ács Zsuzsika nem volt se holt, se eleven. Soha meg nem ütötte még eddig. És most...

Nagyon fájt ez a megalázás, ez a méltatlan szenvedés a szívének. Egész napon át sirdogált. Kis cselédei vele szipogtak.

Az emberek sorsának kártyáját kavaró véletlen Sóvágó Nagy Gábort ép ezen a napon zavarta megint Bakó Mihály elébe. A kocsik állomásán kereste föl; egy kicsit be volt csipve, szokatlan lényben ragyogott a szeme:

— Szervusz, komám, Bakó Miska! Be jó, hogy talállak. Ma éjszaka elgördítesz engemet Vámospéresre. Gyönyörű kockákra akadtam. Lefoglalom.

Gördítsen gyehehára a pokolbeli sátán, — füstölgött Mihály, de csak úgy magában. Fenhangon ennyit mondott:

— Ma nem megyek.

— Nem mégy? Dehogynem jössz. Én másnak fel nem ülök a talyigájára. Uri módon akarok utazni. Pénz nem számít. Nesze, foglaló.

Kivett a bugyellárisából egy százas bankót, a Mihály zsebébe nyomta.

Bakónak égette zsebét ez a nagy pénz, égette lelkét a bizonytalan szegényen; de mit volt mit tenni? Odahaza hét száz vár a kenyérre, a kenyeret pénzen adják, még ha felesége süti is — nem lehet okoskodni. Nagy Gábor különben már fenn is ült a bordóbársony ülésen, egy ujdonatuj asót maga mellé bigyesztve, kiadta a parancsot:

— Először kimegyünk a tócos kertbe, egy pár gyümölcsfát kiásunk; este leszálltával, a jó hüvösben, induiunk. Forverc! Mars!

Bakó fölugrott a bakra, szó nélkül közzé vágott a lónak.

Már kigyultak az első kis égi lámpák, mikor kikanyarodtak az epreskerői utra. A hold egészen elfogyott, csak a csillagok világoltak. Nagy Gábor a hátsó ülésen tehénkedett, lába alatt egy fiatal gyümölcsfa volt keresztbefektetve, mellette az ásó. Mindig bolond munkákon köszörülte a lelkét, most épen ilyen habókja támadt. Sokszor kecskét ültetett maga mellé a kocsiba, azt leítatta s a mámoros bak olyan figurázást vitt végbe, hogy maga Bakó majd kettérepedt a nevetésben. Egyszer a kecske leugrott, beszabadult a halápi erdőségbe, nyoma veszett; azóta másféle utifársakat választ a kupec: most körtefával és új ásó-

val utazik. Hogy miért? Azt csak a hetedik ördög nagyanyja tudná megmondani. Célja nincs vele, mert bizonyos, hogy utközben leszórja, vagy eladogatja.

Bakonak megakadt a szeme a jó kis áson. Egyszer hátra-szói :

— Adja nekem ezt a kis ástót. (Ő mindig magázta Sóvágót, az mindig tegezte.) Disznóolat csinállok otthon, jó lesz a gerendákat beásni.

— Nem adom! — herdült rá Nagy Gábor.

No, hogy a sirodát ásd meg vele, — sustorgott magában a rettentő fiákeres.

Ettől fogva Bakó nem szólt egy árva hangot sem, pedig a kupec ugyancsak beszédes kedvében volt. Félbolond esze az erős bortól egészen összezavarodott, fecsegett tücsköt-bogarat. Megszólította az országot két oldalán susogó fákat: szervusz öreg komám, hogy lötyten már a fittyen? Szóba ereszkedett a Mihály két lovával: ismertem már a nagyapátokat is, hé! azok is ilyen keszezen rázták mindig a farukat, ha terhet huztak. Azután felállott a kocsiban, rátérdelt az első ülésre és úgy döngette öklével a Bakó széles hátát: Bakó komám, murujj meg, mért nem szólsz hozzám egy veszekedett ígét sem? megbántottalak? ne busulj, kenyeres, befoldom a jókedved hasadékát, nesze, száz böggő... Azzal egy százas bankót gyürt hátulról a makacs bakonlító zsebébe.

Mikor beértek a halápi erdőbe, az éjszaka babonás rejtelemmel feküdt eléjük. Az óriás tölgyek régi gyilkosságokról beszélgettek egymás közt; benn a mélyben határozatlan neszszel rémitgetett a sűrű. A kis csillagok félve pillogtak ki a lombok közül. Távol, nagyon távol, elnyújtott kiáltás hasította ketté a csendet. Aha, kopasztanak valakit.

A kupec egyre darált, gajdolt, fütyölt, mint a félő gyermek a sötétben. Egyszer csak nagyot kiált:

— Hó, megálljunk!

A koci megállott. Sóvágó leugrik, a körtefát bal hóna alá kapja, az ástót jobb kezébe s megindul a sűrűbe, befelé.

— Hova megy? — riad rá Bakó.

A kupec oda se hajt; kimér tizenhárom lépést az országúttól, ott levágja ásóját a földbe, lelöki a körtefát, leveti ujjását, megköpi markát és elkezdi ásni a földet.

Bakó az országút homályából nézi, mit művel ez a háborodott. Jó kis fészket kanyarít a fának és beleülteti; betemeti, feldombolja, elegyengeti.

— Így ni — mondja megelegülten — a halápi erdőnek lesz egy körtefája is. Valahányszor erre járok nyaranta, mindig szakítok róla. Mert ez nekem terem.

Vigyorog hozzá kacsintó szemmel ; s az ásót bedobja a kocsiba, maga is utána mászik.

Marha — gondolja magában Mihály. És mennek tovább.

Már jó benn járnak az erdő mélyében. Se kutyaugatás, se távoli kiáltások, semmi élő nesz. Csak az egymáshoz sűrűlő lombok álmodó zizegése hallik.

Nagy Gábor megint föltérdel az első ülésre, úgy beszél :

— Hé, Mihály, boldog ember vagy ; van házad, van feleséged, van gyermeked, van lovad. Nekem se Istenem, se hazám. Még hajlékom sincs. Ha Böszőrménybe hazakerülök (odaváló volt), mint a kóbor kutya, kullogok egyik tűzhelytől a másikig. Sebaj. Azért csak „nemzetes úr“ az én nevem. Nagy Gábornak, ha egyebe nincs, van esze, van pénze. Hé, komám, nem adnám én az eszemet a te kocsidért, sem a pénzemet a feleségedért . . . vagy mit mondok . . . pedig betyár kis asszony ; úgy áll a szeme, mint a göncöcsillag az égen . . . Hej, Miska, nagy kutya vagy te.

Jól hátba vágta a fiákerest.

Bakó, akit a kocsi ritmikus rengése kezdett elálmosítani, egyszerre felébredt. A feleségéről beszélt valaki. Épen az, aki farkasmódra keringel bárány-akla körül. Hirtelen csupa füllé vált.

— Tavaly nyáron, a lakodalomban, láttam a menyecskét, hogy lobogott a nagytiszteletű úr karján. Hehehe, szépen táncoltak, meg kell adni. Te nem láttad ? Én láttam. Te, marha, valaki mással ráztad a rongyot, az asszony megint mással. Ott ült, szemben velem, bort ivott ; haj, hogy ragyogott a szeme. Olyan szépen tudott rám mosolyogni. Mert mosolygott, egész éjszaka csak mosolygott. Nem illesz te ahhoz az asszonyhoz, vad paraszt ! Jól tenné valaki, ha elütné a kezedről . . .

Bakó vadul megrántotta a gyeplőt, a két ló fölágaskodott és megállott. Az ember hátrafordult a fecsegő bolondhoz :

— Mit ugat itt össze-vissza — ?

Nagy Gábor csúfondárosan kacagott, szinte nyerített az éjszakában :

— Na ! Megcsípett a csalán ? Nyálazd be a kezed, nem zsi-borog úgy. Tán félted az asszonyt, Mihály ? Lovat, meg menyecskét soha ne hagyj másra, mondja a közmondás.

Bakó felugrott, kirántotta az ostort a tartójából, mintha valakire fogná s ráordított egész váratlan a vendégére :

— Szálljon le a kocsimból! Rögtön!

A kupec csak hunyorgott, csak kacagott:

— Ne bolond, ne! Megfizettem, én parancsolok. Forverc! Előre!

Bakó kirántotta zsebéből az odagyürt bankót és arcába vágta a kupecnek:

— Itt a pénze. Le a kocsimról!

Nagy Gábor azonban, a bolondok és a részegek logikájával, nemhogy csendesítette volna a megvadult embert, hanem még lovalta:

— Kutya! Azt mondom, húzd be a farkad, mert keresztül lölek...

Azzal hátra nyult, a kabátja alá.

Bakó egy szempillantás alatt rá ugrott a bakról és leteperete a hátsó ülésre:

— Kit lösz te keresztül, bitang kupec? Engem?

Öklével arcul vágta, hogy csak úgy loccsant belé.

A féleszü Sóvágó elordította magát és kifordította szennyes lelki valóját:

— A feleségedért esz így a fene? Hiába eszen, annak már te utána vagy... hiszen én is megcsókoltam a szent kis aszszonyt... hahahaha...

Bakó csak egy fájdalmas üvöltéssel felelt a hazug, mocskos szavakra; borzalmas erejű marka kettős vaskapocsként szorította a kékülő, zöldülő kupec nyakát. Szorította, fogcsikorgató, megveszett rémülettel és nem emberi dühvel, úgy, hogy a kínlódó Nagy Gábor szeme már majd kiesett a gödréből; s mire magához tért volna, nagyon mélyre szorított párája megfúladt benn, a gégéjében. Annyit se mondott: jaj. Vége volt.

Bakó, mint egy szennyes koloncot, vágta le a földre; olyat dübönt, hogy a lovak megriadtak tőle és elragadták a kocsit.

— Hó, hó! — ordította gazdájuk magánkívül. Alig bírta megfékezni őket.

Visszakanyarodott a dulakodás helyére. Ott sötétlett valami a földön. Sóvágó Nagy Gábornak hívták ezelőtt egy perccel. Most már csak egy ronda húshalom, ruhába kötözve.

Megállt, leszállt, megnézte. Főlemelte a fejét, rázta, életre akarta rázni, de hiába. A kupec nem jött vissza.

— Bakó homlokán most bomlott ki az első hideg verejték.

Leült a kocsi hágójára, lihegve szedte magába a lélekzetet, s összezavarodott eszét lassan rendbe terelte.

— Mit tettem, Uristen, mit tettem?

A reszkető lovak ijedve horkoltak a sötétségbe, mintha sejtének: mi történt. A halápi erdő odabenn a mélyben riadalmasan zúgott. A csillagok ijesztően lobogtak. Csak az a sötét emberdomb nem akart mozdulni.

Bakó Mihály összezsapta feje fölött a kezét és hátul a tarkójára szorította, mintha saját magába fogóznék, hogy valami mélységbe ne szédüljön. Esze megállott, mintha kiesett volna az agya, üres hidegség borzongott koponyájában.

Egyszerre, mintha *belülről* rákiáltott volna valaki, felugrik a bakra, kezére csavarja a gyepőt és örült hajrában megindul visszafelé, hazafelé. A lovak horkolva rohannak a puha homokon; két oldalt az erdő minden rémsége babonáz. Ott, messze, távol, egy sötét halom. Hullá-halom.

— Az ásó! — üvölt egyszer fülébe valami hang. Hol van az ásó? Ott hagyta biztosan, a hulla mellett.

Nem tudni, miért, nagyon fontosnak találta, hogy azt az ásót elrejtse az országútról.

Visszafordul, elér a holt testig. Az ásó nem messze tőle ott az úton.

Az embertől leszáll, tántorog egy ideig, nem tudja, mihez kezdjen. Végre megtalálja a tettek igazi útját.

Rám hajnallik itt, ha sokáig tétovázom, — gondolja tűnő bizalommal. Ezt a fekete csomót is el kell takarítanom innen láb alól. Az első szekér belebotlik, megismerik, kutatják a gyilkosát, — rám esik a gyanú. Elfognak, bebörtönöznek, felakasztanak... Nem! Irgalmas Isten, nem lehet!

— Gyorsan, gyorsan!

Örületes lázzal kezd dolgozni. Megfogja a hajdani kupec két lábát és jó mélyre behúzza az erdőbe. Akkor ásót feszít a porhanyó földnek és tűneményes gyorsasággal mély gödröt ás a halottnak. Fölemeli — óh, borzalmasan nehéz! — fölemeli, ölébe fogva és beleengedi a sirba. Tompán dobban Sívágó odalenn. Akkor, mint a riadozó kincstemető, kísérteties hamar-sággal ráhúzza, rátapossa a földet. A friss hányásra lombot szór bőségesen, sőt még apró csemete-fákat is van ideje gyökerestől kirángatni és átültetni ebbe az új talajba.

Mikor a húskolonc eltűnik a föld színéről, megkönnyeb-hülve sóhajt egy nagyot.

— Gazember volt... féleszű gonosz volt... minek járjon ilyen istenátka a tisztességes, ép emberek közt?

Vigasztalja magát, hogy jót cselekedett; gyomot szakított ki a nemes plánták közül.

Megtörli csorgó homlokát; az ásót fölteszi a bakra, felül és lépésben megindul hazafelé.

Utközben, a tanácsadó éjben, elgondolja: mi lesz ezután? Sóvágónak soha nem volt rendes, állandó helye; folyton úta-zott, barangolt; ma itt látták, holnap a Mátra alján, egy hét múlva a Dunántul. Sokszor hónapokra eltűnt az emberek kö-zül; senki sem kérdezte: hova lett? Most is kiesik majd az ismerősök tudatából; minthogy nem hiányzik majd senkinek: nem is jut eszébe jótét léleknek, sokáig. Lassan-lassan betemeti emléket az idő, mint gonosz testét a halápi erdő földje.

Mert gonosz ember volt.

Elönti agyát a vér, most is, amint utolsó mondására gon-dol. Igen? hát bitangolni akartad az asszonyomat? Nem hi-szem kutya, hogy elértél volna hozzá... ezután még biztosabb, hogy nem harapsz belé. Megdöglöttél, mint a kósza farkas. Nem üvölt utánad senki.

Igy bátorította magát.

Hanem azért sokszor hátra-hátra kapta fejét — mintha ülne valaki mögötte, a kocsijában. De bizony nem ült ott senki, csak a nagy Csend, meg a Sötétség. Ezt a két vendéget vitte Bakó Mihály bordóbársonyos ülésű kocsiján; vitte a halápi erdő rémséges éjszakáján keresztül.

— Így öltük meg Atyimot is katonakoromban — gondolta révetegen. A világi bíróság ítélete olyan lomha, hogy nem lehet mindig bevárni. Az ember Clintézi maga, sajátkezüleg. A jó em-berek azért vannak, hogy a rosszakat eltegyék láb alól.

Nagy kerülővel kikanyarodott a hosszú-pályii országútra; az akasztófa-domb mellett suhant el, hogy a várad-utcai sorom-pón lopózzék be az aluvó városba. Az akasztófa-domb sötét háta megborzongatta; mintha különös árnyak kísértettek volna halottas tetején. Odavágoft a fáradó lovaknak, sietett a kövek közé, ahol egy picivel nagyobb a lárma.

Végigzörömbölt könnyű kocsija a fő utcán. Visszhangosan kongott a házsorok között a patkók csattogása. Kihalt volt a város; csak a *Fehér Ló* udvari kertjéből üvöltött néha föl a késői mulatozók hajnali riongása. Ide be akart térni egy pohár borra, de meggondolta a dolgot: ment tovább. Csapó-utcán be-kanyarodott, hogy ha látná valaki, igazolhassa: merre járt ak-kor éjszaka. A tüzoltó kaszárnya előtt meg is szólított egy rendőrt: hány óra? Hajnali három. Mindjárt virrad. Lépésben indul tovább. De ott, a *Két golyó* kávéház irányában, mint a rakéta, szikrázik föl emlékezetében a Deák István esete...

Szinte látja, hogy lép ki a magas küszöbön, hogy tér át Vár-utcára, hogy ugrik utána egy sötét kapu alól Zsutai diák, hogy szurja lapockájába hosszú törjét, hogy menekül a bosszu-álló a sikátorok zeg-zugán, s Deák István hogy tántorog a fal mentén előre, míg valaki át nem karolja, hogy el ne essék... Szive ugy elszorult, hogy szinte fuladva kapott levegő után. Ujra füle közzé vágott a lónak, most már szinte vágatva ment hazáig.

Eh, mit! Deák István is nagy kutya volt; ha megütötte lábát a szalmában: maga kereste magának. Sóvágó? Sóvágó közönséges rongy ember volt, a földnek gyász terhe; odalenn a gödörben, ha feloszlik, legalább megtermékenyíti zsirjával a talajt: szebben nő a fű, meg a vadvirág.

Bekocogott a kis alacsony ablakon. Éberalvó felesége rögtön ugrott föl és nyitotta előtte a kaput.

Bakóné ugy volt kaptva, hogy sohasem kérdezte urától: hol járt? Az ember pedig nem szokta feleségének orrára kötni minden ügyét-baját. Egy hang nélkül fogott ki. Mikor Zsuzsika segíteni akart neki, rászólt csöndesen:

— Eredj. Feküdj le.

Az asszony engedelmesen bement.

Bakó szokás szerint végigverte a kocsi párnaüléseit és lesöpörte a lábszőnyeget. Ezzel a söprő mozdulatával nehézkes tárgyat sodort le a földre. Fölveszi — a Nagy Gábor tömött pénzes tárcája. Érzi, hogy tele bankóval.

Jéghideg fuvallat borzongatta végig a maga árnyékától meg nem ijedő embert.

Uristen, hogy került ez ide?

Bizonyosan a dulakodáskor esett ki a zsebéből, s ott maradt a kocsi szőnyegén. A halápi erdő sötét mélyéből hozta magával, a gyilkosság színhelyétől hazáig: ott guggolt a háta mögött ez a Sátán-tarisznya; talán ezt érezte néha-néha, mikor idegesen hátrafordult, mert ugy rémlett, mintha valaki még ülne a kocsijában.

Út is. Ezer meg ezer bankó.

Most már mit csináljon? Hova tegye? Ha fölviszi a rendőrségre, kikérdezik, hazudnia kell, még eltalálja szólni magát. Megtartsa? De hiszen akkor lopott jószág; bár a kis ujját sem nyújtotta ki érte. Eldobja valahol? Akkor mást gazdagít vele, talán épen olyat, akinek még többje van.

Szőrnyű vakutcába jutott; sem előre, se hátra.

Ezen még gondolkozni kell. Van idő.

Fogta a tömött bugyellárist, becsavarta egy szarvasbőrbe s bedugta a kocsi ládájába. Ott nem kotorászik rajta kívül senki. Bement, lefeküdt. Hamarosan mély álomba merült.

Az átkozott pénz.

Alig állott be a tél, négy kis gyermekük megkapta a skarlát-himlőt. Laci kimaradt a bajból, úgy látszik, táltos fiun nem fog a gyermek-betegség.

Ott feküdt a három leány egy ágyon ; a fiu, Pista, másikon. Bakóné rémülten szaladt orvosért ; Isten bünéül ne vegye : Laci-kát féltette különösen.

Az öreg Ujházy káromkodva, morogva dörrentett be a nyomoruságos kis lakásba. Az idő már hátba vágta, nyaka meghajolt, mégis beleütötte homlokát a szemöldökfába.

Megállott és elkezdett kárpálódni :

— Ejnye, a keze száradjon el annak a marhának, aki ilyen alacsonyra szabta ezt az ajtót. Tán nem is emberek számára fabrikálta, hanem rőfögő malacoknak. Isten vakítsa meg a boldogját.

A kis Bakóné remegett a szörnyü nagy ember előtt. Ujházy ráförmedt :

— Na, mi a baja ? Kinek van baja ? Mi ?

— A gyermekek ... doktor ur kérem szépen ...

A két ágyra mutatott.

Az öreg medve odament és megvizsgálta a kis szenvedőket. Már akkor ki is ütött festükön a vörös folt. Himlősök, persze, hogy himlősök. Mind megkapta ? Nem ; az az egy kis fiu még tiszta. El kell különíteni. És tisztaság, tisztaság mindenütt, a teremtsit, mert máskülönbén halomra hullanak ! A szegénység és a piszok ugyan együtt jár, de el lehet őket vágni egymástól. Csak tejet szabad itatni a betegekkel ; hadd legyenek jó melegben ; ha meghülnek : kámpec, akkor aztán meg lehet rendelni a négy kis koporsót.

Bevágta maga után az ajtót, ment. Odakinn még összeszidta a kocsisát, amiért távol állott a gyalogjárótól :

— A sárban mászkáljak érted, te félbolond ? Essen hasra veled a fene ...

Bakóné éjet-napot egyg  tett, hogy kiragadja gyermekeit a fekete angyal kezéből. Fájdalmas  nv d verte sziven; azért szenved ez a négy kis ártatlan, mert egyszer azt találta mondanı oktalann g gj ben: nem adnám Lacikát valamennyi rt!

Most az Isten szaván fogja, elveszi mind a n gyvet, hogy az az egy megmaradjon.

Sirt a kis feher asszony:

— Hiszen szeretem  n mind, egyformán szeretem! Ne büntess meg rosszas gom rt, édes jó Istenem.

Mikor Ujházy tekintetes ur megint benézett, látta, hogy a gondos ápolás megmentette a kis embereket. D ny g tt, d d rg tt magában; r -ránézett a sápadt asszonyk ra, aki a szemec moccan s b l is kiolvasta szándékát. Tetszett neki, hogy megfogadta és teljesitette parancsát.

— Lássa? Lássa kis marh cska — (nagyon kedvesen akart hozzá szólni) — megmondtam, hogy talpra  llıtom őket. Hopp, kis ember, hopp! (Megfogta az Erzsi kezecsk it és talpra  llıtotta.) Nincs már ezeknek semmi bajuk. Csak m g egy hétig ki ne engedje őket a szobából. Ravasz ez a kutya betegség, nem kell neki mindjárt hinni. Na.

Gyöngéden hátba ütögette a kis asszonyt. Azután orrára tette fekete pápaszemét és ment, még mindig szidva azt a „marhát“, aki malac lnak nézte az emberi lakást, mert csak négykézláb lehet ki — s bemászni az ajt j n.

A gyerekek szépen felgyógyultak.

Bakó Mihály, csodálatosképpen, szörnyen kétségbeesett, bármily csekély baj köszöntött be családjába. Most is t rte-marta az öklét, m g a kis betegek ott feküdtek az ágyon. Jaj, jaj, hogy mindig ver engemet az Isten! Egy hang megszólalt r  odabenn: talán nem tudod, miért ver? Elfelejtetted a halápi erdőt? Meg azt a simára taposott sirdombot, ott benn a f k közt? Hahaj, nadr ga van a kutyának, maga kereste magának.

S v g  Nagy Gábor eltűnt a városból. Eltűnt a környékről. El az országból. El a világból.  s Bakó Mihály jól sz mıtott: a kis kutya sem vette észre. Hazátlan csavargó volt vil gelet ben, senkinek nem volt rá szüksége, most senkinek nem hiányzott. B sz rm nyben, hazájában, ismerősei várták egy darabig; találgatták: hova az ördögbe cs szk l megint? De mikor elmult egy félév, egy  v, k t  v: ut navetett k a gy pl t, ott van, ahol van, a bolondnak bu járása, k r a társa. Majd előkerül, ha megéhezik.  r k se nem volt, örökséget nem hagyott, olyan szépen elmult, mint a porba irtott betű, ha elfujja a sz l.

A pénzzel bélelt bugyelláris ott hallgatott a kocsı ládájában,

srófkulcs, harapófogó, mosórongy, réztisztító doboz, itató vedér és mindenféle gezemice társaságában. Bakó, valahányszor benyult ebbe a ládába, mindig úgy érezte, mintha onnan a sarkból, ahol a Nagy Gábor hagyatéka guzorgott, valami tűz sütné a kezét. Ijedten csapta rá az ajtót, izgatottan nézett szét: nem látta-e valaki?

Hova tovább, egyre jobban érezte, hogy nem jó helyen van ez az átkozott kincs. Se éjjele, se nappala tőle, míg itt hordja magával. Ezidőtájt sántult meg a Gidrán lova, ez a gyönyörű járású jószág; valami vak törés támadta meg a csüdjét, soha nem jött többé magához. El kellett adni. Ugyancsak ekkoriban ütközött össze sötét éjszaka egy részeg, bitang talyigással, akinek a vasaltvégű rudja belefuródott a kedves, okos Rabló szügyébe. Ökölnyi mély seb nyílt a szegény állat elején; mennyi gondba, mennyi pénzébe került, míg begyógyította. Utoljára is potom áron adott tul rajta. Új két lovat vett, ez is tetemes pénzébe fájt. Ezek a balesetek babonássá tették: bizonyosan a megölt kupec szelleme kísért utáiban, az áll bosszút rajta, tizediziglen.

Talán az átkozott pénz csalja ide a gonosz szellemet... El kell tüntetni valahová. Akárhová.

Fogta magát, kerített egy vas kondért, kövek közzé beleágyazta az átkos pénzestárcaát, befedte levegőmentesen, és egy éjjel elásta a kocsiszin bal hátulsó sarkában. Ott legalább nem bántja szemét unosuntalan.

Egyideig nem is kísértett a kupec szelleme.

Hanem, a következő nyáron, rekkenő hőségben, kigyulladt a tőzsomszédjuk istállója, amely épen az ő kocsiszinjének vette a hátát. A feltámadt szél sodorta, élesztette, vitte a lángot, s hamarosan tűzbe borult a fél utca. Szegény Bakóné egyedül volt otthon; mikor észrevette az udvar hátulján felgomolyodó nehéz füstöt, vedret, dézsát, kondért kapott elő, kis cselédeivel rohant az utcai kútra, vizet, vizet a rohogó lángoknak! Pista, Mari, Erzsi, Juli sirva, ijedt orcával, de lankadatlan erővel hordta a vizet a szin, az istálló és a kis házacská megmentésére. Csuri, a harmadik házbéli szomszéd, egész családjával kirukolt s tót ember létére igazán megállta helyét; ha ő nincs, lángba borul a Bakóék nádas háza. Így csak a kocsiszin fedele égett le; igazán nagy szerencse a szerencsétlenségben. A nyefegő, pletykahordó Láda lányok, ezek a hir-kapitányok, bezzeg a kis ujjukat se mozdították, egy kancsó vizet sem locsantottak az égő tetőre, csak sopánkodtak, jajveszéltek és szaladgáltak az udvarban a kapuig meg vissza. Tőtszegi néni,

a harcias amazon, felgyürközve, derékban felakasztott ruhával bontotta a tüzet fogott berenát, iszonyu nagyokat sózva baltájával a szenesedő gerendákra.

— Mozogjunk, ecsém asszony! — lelkesítette a kis Bakónét; mozgott az szegény, mind a négy végével.

Közben megérkeznek a tűzoltó deákok; mert a nagy templom harangját ugyancsak veri félre a harangozó. Olyan borzalmas ez a félrevert harangszó. Tűz van, tűz van! A kollégium hátsó kapuja kivágódik s kirohan rajta egy sereg diák, középen a vörösre festett „masina“, a tűzoltógép, tetején ül a nagybotos diák, az kormányozza a lovak nélkül vágató tüzes szekeret. Rohannak le Csapó-utcán, mert arról gomolyog fel az égbe a csunya sárgásfekete füst. Az utcák gyermeke, végtelen rajban, huzódik utánuk. Toronyiránt vágatnak, keresztül-kasul a tojás-áruló kofák és a kenyeresek sátorán. Feldöntött-borított asszonyok, kosarak és szaladó kenyerek, sárgába pukkant tojások sirnak utánuk.

Mire a fél utca lángban, már meg is érkeznek a tetthelyre.

Aló, neki a még ép házaknak és tüzet nem fogott gerendáknak. Ami ég, annak már ugyis vége; azt kell megmenteni, ami még száraz. „Lokalizálják“ a tüzet, olyanformán, hogy az utolsó égő ház előtt a sértetlen házakat, néha hármat is, lerombolják; legalább a tetőzetüket, a huzaladó részeket a földdel teszik egyenlővé, hogy lángba ne boruljanak. A bolond tűz meghökken ettől a vandalus munkától, s szégyenében kialuszik. A leégett emberek sirnak, a le nem égettek pedig káromkodnak, mert a diák még talán rosszabb, mint az égő tűz.

Alig hagyják helyben a félutcát a tűzoltó diákok, csak fölharsan Csapó-utca felől az ujdonatuj „polgári és önkéntes tűzoltók“ sárgaréz sipja. Mert a dolog úgy áll, hogy a nemes város, a töméntelen panasza, amely a diákok alapos munkáját kisérté, végül is elhatározta a polgári Tűzoltó-Egyesület megalakítását. Ez lett volna a legelső alkalom, hogy megmutassák az ércsisakos legények: mit tudnak diákok nélkül? Csakhogy a nagybotos vezér megelőzte őket fúrge kétlábu csikóival; mire az Önkéntes és Polgári Tűzerek (mert eleinte így hívták őket) befogták a két kincstári lovat, fölszerelték a „masinát“, felcsatolták a kis baltát és nyakba vetették a mentő kötelet: akkorára Diószegi meg Medgyaszay, a kis botos és nagy botos, megmentette Kőteles-utcát a porrá égéstől. Igaz, hogy az álnok tűz most már Pacsirta-utcán ütötte föl veres taraját, de hát ez más kérdés, ezt külön kell megoldani.

A Polgári és Önkéntes Tűzoltók befordulnak hát Pacsirta-

utcára, hogy mentsek a menthetőt. Észreveszi ezt az agyas-fejes Diószegi Mihály kis botos :

— Hé, fiuk, a farnézei Heraklesét, engedjük, hogy ezek a „civilék“ a kezünk alá kaparásszanak ?

— Nem ! — ordít a lelkes tábor.

— Nahát akkor egyenest neki ! Ad ugrándum !

Nem kellett kétszer mondani, a kormos és mérges diákság nekirohant a jámbor Önkéntes Tüzéreknek.

Medgyaszay, nagy botját, a híres gerundiumot rázva, már messziről kiált a masina tetejéről a polgáriak felé :

— Tiltakozom a nemes tanuló ifjúság Tüzoltó Egyesülete nevében e jogtalan beavatkozás ellen !

A polgári tüzérek meghökkennek : az egész Kollégium rohan ellenük. Ennek fele sem tréfa. A szivattyúsok keze megáll, a csövezető csöve befagy, nem adja a vizet ; a tüzmeister ur előlép, hogy tisztázza a dolgot.

Hirtelen parázs vita kerekedik ott az égő utca során. A diákok a „jogfolytonosságra“ hivatkoznak, a polgári tüzoltók a városi Tanács rendeletére. Mikor már nem győzik okkal, előugranak a botokkal. A nádasfedelű házak gyönyörűen égnek, már a másik oldalba is átcsapott a tűz ; nincs, aki gátat vessen neki, mert a kétféle tűzmentő testület egymás tűzét igyekszik oltani, bottal, ököllel, baltával, kötéllel, néha sarokkal. A multság vége az lett, hogy az egész Pacsirta-utca leégett, de a diákok elverték a polgári tüzéreket, urak maradtak a csatatéren.

Ekkor oszlatta föl a nemes Kollégium a tüzoltó diákok híres társaságát, amelynek az volt a jeligeje : „Tűzet tüzzel !“...

Bakó Mihály a piacon hallja, délután, hogy ég a háza !

Mint a forgószelel, úgy kavarodik be Cegléd-utcára. Vágtatva rohan hazáig. Pacsirta-utca füstfellegbe borult, csúnya égettszag csavarja az ember orrát ; a lovak is tüszkölnek tőle. A temető alatt húzódó nádas ház-sor, az ő kis utcája, már meg van mentve. Feláll a bakon, úgy nézi messziről : füstöl-e az ő kis tanyájuk ?

Nem füstöl. Nagy kő esett le a szívéről.

— Hogy vagytok ? — kérdezi kis cselédeitől. Az apró Bakók himje, nösténye, csuronvizesen báméskodik a kapuban ; még mindig várják a tüzet, hátha visszajön ? Bakóné, felakasztott szoknyában, nekipirulva, hordja kifelé az udvarra a szobabeli bútorokat, ott ne égjenek, ha még egyszer felpattan az ól tetejére a vörös kakas.

— Ugyan mit gözölsz ? — méltatlankodik az ura, — hiszen már elment a veszedelem.

— Megfordulhat a szél, visszajöhet.

Bakó Mihály, mikor megtudja, hogy a kocsiszin tőszomszédságában támadt a tűz, csak meghanyatlik, mintha valaki, láthatatlan mellbe lökte volna.

— Ott van elásva az az átkozott pénz, — hörögi magában.

Babonás félelem fogja el: hát a halott kupec lelke még mindig visszajár?

Leszáll az este. A két Istenverte utca virraszt, senki nem meri lehúynyi szemét. Bakó Mihály is ébren viaskodik magával. Rettenétesen nyomja lelkét az a gazdátlan kincs, amelyet letaposott a szin sarkában. El kell innen vinni valahová, mert örökös szerencsétlenség jár vele. Hát ha betenné, más néven, a takarékpénztárba? Igen, de föltűnhetik a sok pénz az uraknak, kérdőre vonhatják, akkor neki vége. Még azt sem tudja, hány ezer forint hallgat a bugyellárisban; nem volt lelke megolvasni. Minek is rejtegeti magánál? Hiszen akkor nyilván tolvaj! Nem azért szorította bele Nagy Gáborba a párát, hogy a vagyonához jusson; nem gazember ő. Csak a bitangságáért tette föld alá. Ki kell dobni innen ezt a megbabonázott pénzt, ki, az utcára! Bárcsak égett volna bele a tűzbe, hiszen ugyanis az támasztotta.

Megszóal egy másik hang is a lelkében: ha utcára hajítod azt a töméntelen bankót, csak nem támasztod fel vele Nagy Gábort; valaki úgyis megtalálja, az boldogul. Te meg nyomorogsz tovább; tele vagy adóssággal, a gyermekeid éheznek és rongyoskodnak, a feleséged úgy él, mint az utolsó cseléd. Nem elkelné nálatok egy pár garas? Szép kocsit csináltathatnál rajta, lassacskán törlesztenéd le, hogy gyanút ne keltsen. Kifizetnéd ennek a rossz háznak az árát; talán újat is vehetnél vagy földeket vásárolhatnál, szőlőt, lucernást; cserepes házat rakathatnál valahol a város másik szélén. Megérdemled, iparkodó ember vagy, nem magadért élsz; másokért! Hogy a feleséged gyalázóját elhallgattatad: jói teted; veszett kutyának árokban a helye. Különben is, ki tudja: hogyan szerezte ezt a pénzt? Lehet, hamis úton, csalással; lehet: kártyán. Becsületes munkának nem ilyen zsiros a jutalma. Aki hirtelen gazdagodik: az mind gyanús. Egy szó, mint száz: sohse fájjon a te fejed amiatt: hova dugjad azt a pénzt? Ereszd útjára, szórd a forgalomba; azért nyomatja az állam, hogy tartósabb dolgokra cseréld be; a bankó: rongy papír, vízben szétázik, tűzben hamuvá ég; csak az emberek kezében ér valamit.

nyöszörgött viaskodásában.

Szegény uram, rosszakat álmodik -- gondolta a kis Bakóné, Szakadt homlokáról a verejték; nehezeket sóhajtott és akinek szintén kerülte szemét az álom.

Egy éjszaka, titokban, felásta a pénzt és bevarrta az ujjasa belső zsebébe. Lesz, ami lesz. Megkísérti a szerencsét.

Másnap, ahogy hajt, beledöccen valami vak gödörbe, a kocsija első kerke összetörik.

-- Ez az átkozott pénz! -- káromkodik dühében; s felzaggatja a bevarrott zsebet, ahol a Nagy Gábor emléke ég.

Egy gondolatvillanás -- eldobja, le, a porba. Csúsztató fát köt a tengely alá, s megindul a kocsigyártó felé.

Alig megy tíz lépést, valaki utána szalad, kiált:

— Hé, fiákeres, kiesett a bugyellárisa!

Kezébe nyomja a halott kupec örökségét. Bakó meg sem birta köszönni, csak igézetten meredt az emberre s gépiesen dugta zsebre a sátán papirosait.

Ez a kutya pénz nem akar tőle megválni.

Nem akar? Jó.

Vad elszánással megnyitotta a bugyellárist, kivette a bankókat, megolvasta. Ötezer forint volt és még valamennyi.

Ötezer forint nagy pénz. A kis ócska ház alig került kilencszázba; fele még mindig fenn van. Eh, a keserves szentségét, egyszer élünk, egyszer akad gonosz ember az útunkba, egyszer kínál aranytárból a szerencse -- mit nyavalyogjunk? Ha Isten nem akarta volna, nem jut kezünkbe ez a pénz. Vagy van Gondviselés, aki csakugyan gondunkat viseli, vagy -- nincs. Ha van: rendben a dolog, Ő akarta. Ha nincs: még jobb, én akartam.

Babonásan megköpködté a halom bankót; phi, phi, apád, anyád ide ijjön!

Azzal kifizette belőle az új kocsikerék árát.

Amint kibuggyant az első forint, megnyílt a zsilip és omlott, omlott szépen, szakadatlan a pénz-forrás. Óvatosan, részletekben lefizette a ház árát. Csináltatott új kocsiszint és cse-repes istállót. Azután, jó falusi fuvarok időszakában, alkudni kezdett az Ondód alatt egy darab földre, meg is vette. Ottantájon talyigázgatott ő ostoros gyerek korában, a szoboszlói országúton, mikor Óry Tamás tanyájáról hordta a marha-tökört hazafelé. Említette feleségének a dolgot; Zsuzsika múltba merülő mosollyal, lehúnyt szemmel álmodta vissza első találkozásukat, azon a fehér téli reggelen... Istenem, be régen volt!

A kis Bakóné lelke repesett örömeiben, mikor először meg-

áltak a pár holdnyi földecske szélén és rettenetes Bakó Mihály levett kalappal végignézett rajta, körülkanyarított karjával a levegőben s azt mondta :

— Ez a miénk !

A kis újföldi lucernás egyik évben tengerit hozott, másik évben répát és tököt. Aj, a lovak is, a gyerekek is akár sárgaságba eshettek, annyit ehettek belőle.

— Terem még itt búza is, ha jól megtrágyázzuk — magyarázta Bakó Mihály ; s a feltámadt földművelő ember földéhségével vetette rá magát a parányi zöld abroszra, amelyet neki terített ki a gondviselő jó Isten, no meg a Sóvágó Nagy Gábor gazdátlan pénzecskeje.

A nagy vállalat öröme megszületett a harmadik kis Bakó-fiú is ; eleven csöpp jószág, ürge, mint a csík, mintha higanyal töltötte volna tele Köblösné, a hatalmas bába. Ez nem is jött a világra, hanem egyenesen kiugrott. A tudós asszony kezéből majd a földre pottyant.

— Na, ecsémasszony, ezt a pötty embert jókedvükben teremteték. Nagyot nőjj te öklönnyí legény !

Feltartotta magasra, hogy a besütő napsugár sávja épen testecskéjére essék. Ősi pogány hagyomány kísértett az alacsony gerendás szobában, ahol már egy táltos-fiú megszületett.

— Ez lesz az én harmadik kocsisom — büszkélkedett Bakó. Ez az én fiam, apja fia.

Ugy is keresztelték, az ő nevérol, Mihálynak.

A hároméves kis Laci, a komoly táltos-fiú, csöndes megvetéssel nézte az új jövevényt. Nem igen tetszett neki.

Édes anyja rámosolygott nagy jövőjü fiára :

— Ne félj, Lacikám, csak te hordod az én koronámat.

Akasztás.

Egy este azzal jön haza Bakó :

— Holnap reggel akasztanak.

A Zsuzsika szeme csak elnyílik : akasztanak ? Kit ?

— Valami katona. Elszökött ; megölt egy zsidó kocsmáros, ki is rabolta. Megérdemli. Ma este már megérkezett a hóhér, Kozarek. A *Fehér Ló*-ba szállt. De a közönség nem tudja, csak én... Mert... hehe, mit szólsz hozzá?... az én kocsimon jött be az állomástól.

A kis Bakóné elképedt. Jaj, ez nem jó. De az ura legénykedett :

— Szerencsét hoz, hékás ! Aki hóhért visz, annak jó dolga lesz abban az esztendőben.

Többet nem szólt. Azt már nem árulta el, hogy a kivégzésre is az ő kocsija viszi ki reggel, az akasztófa-dombhoz.

Az ötven fiákeres között nem akadt egy lélek, aki vállalja a hóhért. Isten őrizzen ! Annak a kocsinak befellegzett, abba nem ül többet becsületes vendég.

Bakó Mihály megvakarta a tarkóját :

— Eh, aki istenelte, lehetett a mi kocsinkban gyilkos is ; ki az ördög tudja azt ? A hóhér hivatalos személy, gonosz emberek eloltója ; csak olyan, mint a bíró ; hiszen a bíró mondja neki : öld meg azt az embert. Már pedig bírót vittünk akárhányszor, olyat is, aki halálra ítél valakit. Hóhér, nem hóhér, nekem mindegy ; ha jól megfizetnek : elvállalom.

És elvállalta.

Valami névtelen szörnyűség ugyan megmozdult odalenn, a lelke legmélyén ; de nem engedte magán urrá lenni, csak azért is szembe nézünk a halállal. Dom Miguel baka voltam én, a Krisztusát ; láttam halott embert eleget ; akasztott katonát is vágtam már le a fáról, a szegény Barnát, valahol a

stájer erdőkben. Csak nem tör ki a nehézség most sem, ha kiviszem Kozareket az akasztó-dombig.

Hajnalban fölkel, megvakarta a lovakat, befogott, s hat óraker már ott állott a „Fehér Ló” hátulsó kapujánál.

Azonban Kozarek ur már nem volt otthon. Ugy látszik, gyalog sétált ki, vagy más kocsijára ült.

Ellenben két szuronyos katona előáll s azt mondja Bakónak: menjünk gyorsan a stockház elé, ki, a Ghillányiba.

Bakó ráütött a fejével: menjünk. A két katona felült és vágattak ki, a nagy sárga kaszárnyába, amelynek a fogházában várja végét Nagy András, közkatona.

Benn, a rideg épület ijesztő udvarán, már fennállott a ki-rendelt század „halálnégyszöge”. Épen most vezetik ki az elítéltet. Jól megtermett, parasztféjű legény; darócruhában, öszszeláncolt kézzel. A feje lecsüng; mindig a földet nézi, mintha a sírját keresné; már meg van ásva, odakinn a domb megett.

A rettentő Bakó hátán most szalad végig először a hideg. Mintha Atyimot látná, a nagy lomha oláh fiút, akit hajdanában halálra pokrócoztak... Nem, nem. Más ez, másvalakit juttat az eszébe... azt a nagy, zsiros embert, akinek a halápi erdőben.....

Hirtelen fölrezen. Lovas huszárok veszik körül a kocsiját; csörömpölnek a kirántott kardok. Mellé, a bakra, egy szuronyos baka perdül föl. Alig van ideje szétnézni: már bent ül kocsijában a halálra ítélt; mellette két fegyveres ór. szemben a pap, aki elkiséri utolsó útjára.

Bakó Mihály szíve elkezd dobogni, erősen, gyorsan, hevesen. Ej, a szent mindenét, ezt már elengedte volna — a gyilkost ültetik épen az ő kocsijába. Inkább Kozareket, mint Nagy Andrást.

De nincs idő tüsténkedni; kiadják a parancsot: indulni! A szuronyos baka, ott mellette a bakon, könyökével megdöfi, indits!

A halottas kocsi, fegyveres katonák fedezete mellett, elindul a vesztőhelyre.

A kaszárnyában megszólal a halálharang. Halálcsengő. Giling, galang, csingilingi — viszik Nagy Andrást vesztetni.

Nem messze van a haláldomb, egy jó kanyarodó; de Bakó még is izzad, mire odáig jut.

A dombon ott mered az irtóztató halálfa; fent a csigán vékony zsinég lóg, lengeti a reggeli szél. Az ágas mellett három civil áll: a hóhér, meg két legénye.

Nagy András, ahogy leszáll a kocsiból, felpillant -- az

akasztófa áll előtte. Megtántorodik ; a sápadt pap karon ragadja, támogatja, hogy el ne essék, hogy el ne essenek, mert bizony a szegény Isten-emberének is remeg a térde.

Következik a hivatalos aktus. Felolvassák az ítéletet, öfélése, a Király nevében. Nagy András, harminckilences közbaka, (Dom Miguel! — riad föl Bakó), ekkor és ekkor éjjel megtámadta, megölte, kirabolta Klein Izsák kereskedőt, megszökött és bujkált. Rablógyilkosság és szökés büntetében bűnösnek találattatik és a katonai büntetőtörvénykönyv idézett paragrafusában értelmében : kötél általi halálra ítéltetik.

A vékony zsinag ijesztően leng a halálán.

Kozarek ur fölhuzza fekete keztyűjét, a két legénye számmolyt tesz az akasztófa alá, meghuzza lent a csigán átfeszülő kötelet, elkészülnek a vendég fogadására.

Bakó Mihály, valami bűvölet hatása alatt, leszáll a bakról és odamegy a haláldombhoz. Ha már kijött, végignézi ezt a keserves mulatságot. Vad hegykeségből, önmagát kinezó csakazértis — tempóból odaáll, szembe a gyilkos fával, szembe a halálraitélttel : hadd lássa, hogy mulik ki a világból ; hadd lássa : milyen ügyesen tör ketté egy életet ez a kis Kozarek. Vajon reszket-e a keze ?

Az ítélet végrehajtása gyors.

Amint a két legény megragadja az elalélt katonát, a nézők szemében összefoly a kínos és idegrázó jelenet. Bakó, bár kekre feszíti szürke oroszlánszemét, csak annyit lát, hogy Nagy András lába alól kikapják a számmolyt s a nehéz test ott függ a vékony zsinag a levegőben. Kozarek ur egy intésére vérfagyasztó recsegés hangzik föl — mi történt ?

A két legény teljes erővel megrántotta az elítélt lábára hurkolt kötelet, amely az alsó csigán volt átvette ; talán a csiga nyikorgott, talán a fa recsegett, talán az elítélt izmai szakadtak szélyel. Ugyanebben a pillanatban a főhóhér két kezével megragadva a gyilkos fejét hátulról : erősen előrerántja, megtöri ; a kifeszülő nyak-csigolya eltörik, talán ez recsent oly borzalmasan.

Bakónak úgy tetszik : a fölakasztott ember minden ize szerteszélyel szakadt. Még rémlett felé elkékülő, eltorzuló arca, de Kozarek ur kendőt dobott reá és lefogta kezével a megfuladó ember szemét.

Ami ezután történt, arra csak úgy emlékezett később Bakó Mihály, mint valami ködös álmra.

Eleinte az volt az érzése, mintha messziről látná az egészet. Azután a haláldomb, akasztófájával és szomorú halottjával

val elkezd imbolyogni előtte, mintha vizen mozogna. Azután valami szürke felhő ereszkedik szemére, összerosódik ember, domb, fa, ég és föld... úgy érzi, rögtön le fog zuhanni valami mélységbe; kinyújtja két kezét, hogy belefogózzék a híg levegőbe — és hanyatt vágódik.

Mikor magához tér, a kocsjában fekszik, a hátulsó ülésre dőlve; de egészen más vidéken. Valaki hozzá hajol és barátosan azt kérdi tőle:

— No barátom, hogy érzi magát?

Bakó révedezve néz rá: az orvos ur, aki annál a szörnyű dolognál segédkezett. Riadva veti föl a fejét — de se haláldomb, sem akasztófa. Valahol a vasuti állomás táján lehetnek. Megdörzsöli a homlokát, a feje rettentően fáj, a halántéka úgy lüktet, majd kiszakad. Végre meglátja két lovának a fülét és Hajdu bácsit, fiákeres szaktársát, a bakon. A kis Hajdu hátrafordul hozzá és szól:

— Hazamegyünk, Mihály ecsém?

— Haza, — mondja csendesen Bakó.

Az orvos még annyit tesz hozzá:

— Igyék meg egy félliter jó vörös bort. Ugy látom, gyöngye az idegzete.

Hajdu bácsi megindította a lovakat.

Mi történt énvelem? — kérdi magától Bakó Mihály. Egy rongy ember kivégzése ennyire föbe vágott, hogy elszedültem bele? Különös. Megfoghatatlan. Mi nekem Nagy András? Senkim. Sajnálni ép annyira nem sajnáltam, mint Kozarek. Hanem ez az akasztás... ez borzasztó. Nem annak, aki végigszenvedi, hanem annak, aki végignézi. Ámbár, azt csak Nagy András tudná megmondani, mit érzett, mikor olyan irtózatosan megrecsegett minden porcikája. Megfuladt? Biztosan megfuladt. Jaj, de borzalmas lehet a megfuladás... akár kötéllel, akár marokkal...

Egyszerre, mintha szétnyilna az agyveleje, vakító világosság csapódik koponyájába. A bitang kupec... ahá, a piszkos száju Sóvágó Nagy Gábor... az is így öltötte ki a nyelvét, mint ez a másik; biztosan így kékül, torzult el az arca, mint ennek a másiknak, csak hogy azt a hóhér nem látta a sötétben... Hóhér? Bizony; Sóvágónak te vagy a hóhérja, Bakó Mihály! Hiszen a nevében is benne van ez a diszes mesterség: Bakó, az anyyi, mint Hóhér. Hóhér Mihály! Hahaha. Hátha a név visszamatat a régi, ősfoglalkozásra? Hátha ilyen emberfojtogató pribékek lehettek az elei, mint Kozarek ur? Ki tudja? Tulajdonképen az örökölt mesterség kartársi szolidaritásával

kellett volna köszöntenie a halálos ítéletek állami végrehajtóját... hát akkor miért iszonyodott meg ennyire a munkájától? Lehet, azért, hogy más módszerrel segíti át a gonoszokat a tulsó partra. Lehet, az ő Bakó-elődei, nem kötéllal, hanem pallossal serénykedtek a régi századok vérpadjain. Talán az nemesebb, katonásabb, férfiasabb volt. Vágni, nem fojtani... A kutyakölyköt, macskakölyköt szokás megfojtani; emberhez a fjesztés illik, vagy a golyó-halál.

Igen ám. Mihály, de te is a Kozarek módszerével oltottad ki a silány kupec élete lángját. Akkor egy cseppet sem iszonyodtál tőle, pedig saját kezeddal szoritottál hurkot a nyaka köré, érezted fuldokló lihegését... azóta meggyávuáltál? Dom, Miguel baka vagy te, te, aki egy gyilkos kivégzésére elájulsz, mint valami nyefegős dáma?

Egy itt a bökkenő... hátha ártatlan a kivégzett? Hátha ez a Nagy András nem is ölte meg azt a zsidót, csak rá ijesztett; vagy más szoritotta bele a párát... A körülmények ellene vallottak, nem bírta magát tisztázni, hóhér kezébe esett. Megtörtént az ilyen tévedés már százszor, ha nem ezerszer. Haj, sok halottat föl kellene támasztani, ha újra vizsgálnák a halálos bírói ítéleteket. Az ártatlan halál megrendítő, vérfagyasztó és lázító. Vagy jó, mondjuk: Nagy András csakugyan gyilkolt és rabolt, megérdemelte a kötelef... de hát az a másik? Volt-e annak igazán bűne? Óh, ez a kérdés a poklot nyitja meg újra. Hiszen a kupecet ki sem hallgatták, rajta sem kapták semmi bűnön; kósza pletyka ugatta latorkodását, de hiszen Szüz Máriát is gyanuba fogják ezek a mai piszkos emberek.

Hátha Sóvágó ártatlan? Micsoda gazság ölhetette meg szégyent ilyen embertelenül? Hiszen Atyimnak, a tolvaj és lomha oláh fiának volt bűne, mindenki tudta a századnál; Deák Istvánt sem tévedésből szurta le Zsutai deák, hanem bosszúból, mert elszerette a babáját... ezeknek a halála rendben van, a bűn magában hordja büntetését... De a szerencsétlen Sóvágó mit vétett? Kinck vétett? Neki? Soha nem fizetett nála gaval-lérosabban senki! Megbeesülte, mindig az ő kocsiján utazott... Ah! A kutya! Hiszen épen ez, ez! Ez az árulója! Ha mással is vitette volna magát, akkor volna lehetőség, hogy nem érdekből ragaszkodott az 50-es számú fiákerhez. Igen, de az 50-es számú fiákeres feleségéről mondott olyan valamit, ami egyszerre bevilágított ocsmány lelke sötétjébe. Ha ugatott, benne szorult a pára... Csakhogy, vigyázzunk: amelyik kutya ugat, az nem harap. Hátha Sóvágónak csak eljárt a szája, csak hen-

cegett? Hiszen féleszünek ismerte mindenki. Akkor mégis ártatlanul ölték meg

Oh, bele lehet ebbe háborodni!

— Itthon vagyunk, — riasztotta fel egy hang. A kis Hajdu szólt reá. Ott álltak a nádas ház előtt . . .

Bakó Mihályon estére kitört a láz. Vadul vergődött az ágyon, és folyton féirebeszél. Őrületes zürzavarban vágatott át beteg agyán a rémitő képek özöne.

— Fel kell olvasni az ítéletet . . . nem szabad ártatlanul elítélni senkit . . . ez a katona kupec volt valamikor, azt mondják, egy ember feleségét csábitgatta . . . nem igaz! nem igaz! . . . ha gazember volt, fojtsák meg pusztá kézzel, minek az a sok készülődés . . . Az én kocsimba nem ülhet hóhér, mert akkor senki nem mer beleülni . . . a szuronyos katonákat . . . a szuronyos katonák . . . Dom Miguel baka, igenis, mind öltük meg Atyimot, mind! Ott van a teste elásva, a körtefa alatt . . . igen . . . maga ültette, ő szedi minden nyáron a gyümölcsét, ha az erdőn megyünk keresztül . . . nekem nem kell ez a tömérdek pénz, mondom, nem kell! . . . én nem azért . . . csak ez az igazság . . . aki bűnös, annak meg kell halnia . . . Óh, hát oltsátok el már ezt a tüzet, hiszen az egész házam beleég! Annak a kupecnek a lelke jár vissza . . . tudom . . . ott a kocsiszín sarkában, ott ül minden éjszaka . . . kergessétek el, kergessétek el . . .

Fel akart ugrani az ágyból, hogy elkergesse azt a láthatatlan rémet.

A kis Bakóné rémülve hallgatta ezt az eszeveszett tusakodást. Hajdu bácsi elmondta, mi történt reggel az akasztófadombnál; ott esett össze Mihály. Minek is vállal ilyen iszonyu fuvarokat? Hát érüemes azért a rongy pénzért beteggé ölni magát?

Borzasztó éjszakát vergődött át viaskodó ura mellett.

Másnap elhívatta az öreg Ujházyt.

A vén sas ránéz a hánykolódó betegre s azt mondja:

— Na, mit csinált ez a marha? Elrontotta a gyomrát?

Bakó szörnyű szemével riadva fogózik valakibe, hogy meneküljön az öreg doktor elől; de nem lehet: megfogja balkezét, olvossa zakatoló érverését; megvizsgálja a szeme pupilláját; megtapogatja homiókát, megnyomkodja a tarkóját, úgy, hogy a beteg lázában talán a hóhérnak látja s kiabál:

— Nem! . . . Nem akarok megfuladni . . . vegyék le nyakamról ezt a hurkot! . . . eresszenek . . .

A halál vén csatlósa nagyot néz: mi leli ezt a bolondot?

Bakóné végre bevallja, minek lett az ura betege.

— Oh, a marha... — dörmögi Ujházy, hajlott nagy természet összehuzva, hogy bele ne üsse megint fejét az alacsony mestergerendába. — Hát ez a baj? Agyhártya-gyulladás kapott a bolond. Jól van! Aki nem végzett hóhér-tanfolyamot, mi a nyavalyának megy akasztást bámolni? Majd mehet, mikor őt akasztják...

A kis Bakóné sirva fakadt.

Ujházy ráförmedt:

— Ne szipogjon itt, mint a taknyos gyerek, hanem hozason jeget, jeges vízben áztatott kendőt kell kötni a fejére. Azonkívül be kell adni neki ezt a port... Marha...

Megírta a receptet. Menetközben megcirógatta a bámuló kis Bakókat, akik a télen skárláthimlővel birkóztak:

— Na, kis kölykök, hogy vagytok? Jól? Vigyázni kell; szegény embeinek egyebe sincs, mint az egészsége.

Még egyszer összeszidta azt a háborodott pallért, aki disznóolat épít emberi lakás helyett, s azzal eldübörgött fekete kocsiján.

Bizony, Bakó Mihály jól megadta az akasztás árát; hetekig nyomta az ágyat, Elhervadt, mint a leforrázott levél. Ugy érezte, hogy a feje megnőtt roppant nagyra, a nyaka pedig összezsugorodott, mint a tök indája. Eleinte nem is mert fölülni az ágyban, attól félt: eltörik a nyaka, s a feje leesik. Félve kérdezgette feleségétől:

— Nagyon megdagadt a fejem? Nagyon vékony a nyakam?

Meg kellett mutatni a tükörben, hogy csak lesoványodott, egyéb változása nem történt.

Pedig történt.

Ettől a betegségtől fogva nem az az ember volt többé, aki addig. Mintha lelkének a tükrén finom repedés szaladt volna végig: bizonyos dolgokat, amelyek ebbe a hasadásba vetődtek, csak torzul bír látni. Képzeldő lett; gyanakodás ült az agyára, mint ahogy fekete kutya ül néha babonásan egy-egy domb tetőjén. Ez a gyanu vonított sokszor, amit csak ő hallott; s olyankor nyugtalan zürzavarban tépte össze-vissza napjait. Attól félt: megmérgezik; a feleségének először meg kellett ízlelnie az ételt, csak azután evett belőle.

Mikor talpra állott, észreveszi, hogy a kocsijára nem akar ráülni senki. Régi ismerősök, megszokott vendégek elkerültek. Fúj dühében, nem érti: mi ez? Végre bátyjának is elpanaszolja; az azután fölnyitja a szemét:

— Igen. Tudják, hogy a te kocsid vitte a hóhért, megírták az ujságok. Azért nem mer beleülni senki.

Bakó Mihály eget leszaggató káromkodással tisztelte meg az újságírókat, amiért álnok módon csuffá tették a nemes város előtt.

Bizony, a kereset nagyon megcsappant. Most már ennek lett a betege.

Mit volt mit tennie? Eladta az átkozott kocsit, másikat, ujat vett, új felszereléssel állott ki a piacra, éles hangon hirdetve, hogy ez a kocsi most jött Pestről, még senki emberfia nem tette rá lábát a hágójára.

Igy édesgette vissza lassanként elszóródott vendégeit.

Gyönyörű gyermekkor.

A kis táltos fiu pedig nőtt, növekedett szépen.

Édes anyja féltő aggodalommal, babonás szeretettel övezte körül; ezen a bűvös körön nem léphetett be sem betegség, sem rossz akarat, sem szerencsétlenség. Az anyaszeretet olyan, mint a golyófogó páncél: viselője mosolyogva, sértetlenül megy át a halál mesgyéjén is.

Téli estéken, mikor már közeledett havas bundájában Karácsony, mikor minden kis fiucskában uj Messiást álmodik az anyja: Bakóné megrakta jól fával a kis duruzsoló kandallót, ráült nagyanyjától örökölt kis zsámolyszékére, maga köré gyűjtötte gyermekeit, és bűbajos tündérmesékkal ringatta be ámuló lelküket a szent éjszakába. Erzsi, Mari, Pista már iskolába járt, tudtak egy pár éneket. Édes anyjuk megtanította őket minden szép és híres zsoltárra, dicséretre. „Nagy az Ur, ki fényes házát építette ott fenn, a számtalan egeknek fölötte...” Azután: „Imádandó Isten, e széles föld néked zsámolyod, és a menny fényes ülő széked...” És azt a tündöklőt: „A csillagos égnek seregei ott fent tündöklő fényükkel dicsérik az Istent...” Óh, hogy zengett a kis Ács Zsuzsika ezüst hangja, mikor az Örökkévaló hatalmát bírgette parányi gyülekezetének: „Te fogod a zsenyész tavasznak kezeit, míg kitereteti színes szőnyeget; arany szín ruhát adsz az ért gabonafőre, fűtőkből koronát fűzöl a szőlőtőre; a megfagyott földet hópolyhekbe pólyárod, lakosít élesztő örömmel kinárod...”

Laci, aki egy picit pöszén beszélt, mindig úgy mondta az Isten nevét: Iszten... A testvérei édesen nevettek rajta; anyja pedig szívéhez szoritva megcsókolta, ezt gondolván: te vagy az én szerelmetes fiam, kiben nekem kedvem telik.

Nem gyújtottak így esténként lámpát. Odakinn pustolva szaladt a hó háztetőről-háztetőre, kergette a mérges északi szél; fehér köntöse bevilágított a parányi ablakokon. Idebenn barát-

ságos meleg terjengett; az okos kis kályha, régi dalt dudolva, sokáig megtartotta a meleget, mert tudta, hogy drága a tüzelőfa és szegény embereknek a fészket fűti. Az égő fák különös módon sirtak, jajgattak, néha daloltak. Lacika mindig kérdezte: mi az ?

— Egy rossz ember lakott benn az erdőben, aki pusztította a kis éneklő madarakat, a jó Isten kis cselédeit. Egy tündér megharagudott rá, mert a fülemilének kiszaggatta a szárnyait; úgy sirt a szegény madár, hogy az öreg fák is könnyekeit hullattak belé. Na te gonosz ember, mondja a tündér, megbüntetlek a szivtelenségedért. Azzal bűvös pálcájával ráütött a vállára, a gonosz ember rögtön csuszó-mászó féreggé zsugorodott. A tündér meghasított egy nagy fát: és belekergette a nyavalyás férget; mikor már benn volt, a hasadék összeforrt, a rossz ember benne szorult. Így lett belőle fába szorult féreg. Azóta mindig jajgat odabenn, meri nem tud kiszabadulni, mindaddig, míg valaki meg nem váltja. Ha egy ilyen fát kívágnak, felfűrészelik és tüzre teszik, a benne szorult féreg, az a gonosz ember jajgat, sir, mert nagyon fűtik alá a poklot, neki bizony ez a kis kályha a gyehennája, itt szenved meg a gonoszságáért.

A nagyobb gyerekek kacagtak a fába szorult féreg kinyán: úgy kell neki, miért tépte ki a fülemüle madár szárnyát.

Csak a kis táltos fiú, a komoly Laci, lett szomorú.

— Nagyon fáj neki? — kérdezte sokára anyjától. És ráemelte szép barna szemét.

Bakóné lelke előtt hirtelen egy régi kép suhant el... Öreg iskolaterem, ott valahol Miklós-utca végén... ötvenhét kis ember, fiúk, lányok vegyesen... a tekintetes úr épen haragszik, egy vásott fiút vág tizenkettőig... a fiú keservesen jajgat... most egy parányi leányka, barnahajú, feláll a második pad szélén, az ujjacskáját is nyújtja, jelezve, hogy szólni akar... a tanító úr megáll: na, mi bajod? — Ne tessék nagyon ütni, mert igen fáj neki...

Nem *ugyanaz* a hang szólalt most itt meg mellette?

Istenem, milyen sajtóságos az élet... ami elmúlt: újra visszajön; régi emberek, régi hangok újra élnek... Mintha ő maga, Bakóné, most Ács Istvánné volna, ott kinn, a szikgáti cserépvető majorjában, ezek itt körülte gyermekei, ott ül kőztük ő maga is, a régi kis Ács Zsuzsika, talán épen a kis sovány Mari személyében...

Különös. Érdekes.

Odakinn épen úgy fötyöl a szél, épen úgy hull a hó; távol-

ról épúgy ugatnak a kutyák... Hiszen ez a szél ugyanaz a szél; ez a hó a régi hó, azok a kutyák a tanyai régi kutyák... Az élet mindig egy. Csak az emberek ruhája változik. De a lelkek, az arcok, a hangok mindig visszatérnek.

Ölébe vette a kis sajnálkozó emberkét és megnyugtatta:

— Fáj neki, de az nem baj: így javul meg. Mikor elég a fa: a benne szorult féreg fehér füstté válik és huss! — kirepül a kürtön, kiszáll a kéményen... Hallod? Már nem is jajgat. Már biztosan kiszabadult. Ezóta már a kémény tetején repül. Száll, száll, messzire.

— Ugy-e, elrepült? — kérdezte vidáman a megnyugtatót Laci.

A kis szobában sötétség ült; csak a kandalló piros tüze világította meg az arcokat. Kint egyre dühösebben szitkozódik a szél; megzörgeti az ablakokat, he akarja taszítani az ajtót; a kéménykürtön besüvölt, a küszöbön érezni hideg csizmáját. De a duruzsoló kis kályha gúnyosan nevet rajta: hiába erőlködöl, ide be nem teszed a lábad. Akkor a szél megharagszik, felugrik a háztetőre, onnan leveti magát az utcára, végig nyargal a tetető szélén, ordítva söpri maga előtt a riadt csoportba szóródó havat.

— Szegény apátok, merre jár most, ebben az itélet-időben?

Bakó Mihály két lova az országúton viaskodik most is a szembe rohanó széllal. Lehajtott fővel, dideregve feszülnek a végetlen hómezőnek. Gazdájuk fennül a rideg bakon, sapkájára, köpönyegére ráfagyott a zúzmara, beeste a hó; mint egy óriás szobor, ül ott mozdulatlan; szembe vágja jeges ostorával a tél. Hiába. Csak megy előre; kell a pénz. Odahaza hét száz várja. Benn a batár kocsiban, bundák és prémek özönében, két öreg cseléd ül; azokat kell sértetlenül elszállítani Ujfaluba, mert a hófúvások miatt nem jár a vonat. Elakadt.

Felesége odhaza várja. Ilyenkor egész éjjel be nem hunyja a szemét.

Kint, az udvar hátulján, láncon, egy óriás fehér kutya tombol. A Vitéz. Egy falusi fuvar alkalmával szegődött Bakó Mihályhoz ez a roppant állat; nagyon le volt nyúve; éhség kínozhatta, mert az odadobott száraz kenyeret úgy falta, hogy a könny is kigördült szeméből. Hálából, vagy miből, a kocsihoz szegődött, ment hűségesen utána, egészen hazáig, be az udvarra. Ott maradt. Mikor megszédte magát, visszatért rettentő ereje, nekiment a világnak is, nemcsak az embernek. Köteles-utca rettegett tőle, jobban, mint a tűztől. Nem lehetett szabadon

tartani, mert lehúzta az embert lábáról, ha nem ismerte. A kis Bakó gyerekekkel pedig úgy eljátszott, mint egy dajka. A pici Miskának megengedte, hogy szájába dugja pötty kezecskéjét; úgy tartotta ott a nagy bolond állat, óvatosan, hogy valami baja ne essék. Tótszeginé, ha a berenán meglátta, majd nyavalya-törőssé lett bele. De a Vitéz tudta, mi szabad, mi nem szabad.

Bakóné örült ennek a hatalmas házörzőnek. Most már nem kell félni rablóktól, tolvajoktól.

Odakinn az éjben valami neszel. A Vitéz rettentően ugat, valamit érez. Bakóné félrehajtja az ablaktakarót s kinéz. Átellenben, alig egy hajításnyira, a temető hallgat. Havas fejfáin babonásan reszket a téli holdvilág. Mintha szürke árnyak suhannának a dombokon, a lombtalan ágak alatt; talán a nyugtalan halottak cserélnek sirt. Ott távolabb, a Cigánykút táján, valami sötét alak mozog; nem tudni: kutya-e, vagy farkas? Azt rebesgetik az utcabeliek, hogy a Csuri hentesék kiöntött disznóvére mérföldekről ide csalogatja a csikaszk farkasokat, kivált ha erős szél fúj és csikorgó a hideg. Az a temető alatt ólalkodó rém is aligha kutya; a Vitéz bizonyosan ennek érzi a szagát, azért őrzőng odakint a láncon.

— Jaj, Istenem, farkasok... — rebegi Bakóné, s rögtön urára gondol: ha egyszer megtámadja egy farka kinn, az országúton, soha nem jön többet vissza!

Ránéz a kályha körül bóbiskoló gyermekekre s a szíve elszorul.

— Énekeljünk, fiaim — mondja nekik szomorúan.

Es lágyan, Istent idézően zeng az ének: „Az Isten a mi reménységünk, midőn reánk tör ellenségünk...”

Fényesen ívelnek át az édes dallamok a nádas viskóból a mérhetetlen messzeségek csillagáig; mint egy aranylépcső, kötik össze a földet az éggel. Ezen az arany lépcsőn öt ártatlan lélek halad fölfelé, a jó Isten trónusáig. Az elszálló lelkek sátorából már nem zeng a dicséret, csak az édes anyjuk fáradhatatlan ajka kíséri őket az álmok tündéri országába. Mire elhangzik az ének. Bakóné látja, hogy kis cselédei reáborulva alszanak...

Ő maga fent virraszt a végtelen éjszakában; nem mer, nem bír aludni, míg az ura odaszenved. Kinn az udvaron a hűséges kutya, benn a kályha mellett a hűséges asszony várja a gazdát. Boldog ember, akit két ilyen szolgál virraszt.

Hanem aztán nyáron, mikor kinyílik az élet, a gyerekek előtt is kitarul a világ kapuja. Milyen roppant nagy ez a világ: a Dobozi-temelőtől egészen a Cigánykútig terjed; benne van a

végtelen utca, amely talán a tengerig nyúlik ; benne van a temető akácos határa, az a nagy árok, amely földhányásos partjával elválasztja az élőket a halottaktól. A temető dombos udvara még bejárható ; de már azon túl a sűrű fákkal beültetett sirhalmok országa kezdődik, amely titokzatos, babonás rengetege minden mesének, ahol éjente kísértetek járnak, tüzes vad-disznók nyargalásznak és láncot csörgetve rohannak a „szolgaszellemekek”. Csincsér bácsi, a csősz, egy éjjelen megleste őket, akkor rájött a nehéz nyavalya, azóta nem ember, csak árnyéka önmagának.

A Bakó-gyerekek kalandjainak ez volt a színtere.

Itt hágott egyszer, az árokban, Pista egy kigyó farkára ; ezer szerencse, hogy lábába nem harapott, csak sziszegve nyújtotta ki rá kétágú nyelvét és gyűrűzve hullámozott el a bozótba. Itt ültek verőfényes reggeleken, a sirkövek talapzatán, a zöld gyíkok, a pirosas tüzes gyíkok, sűtkérezve a jó kis napocska melegében ; ha jöttek a gyerekek : bátran szembenéztek velük s csak nehezen riadtak vissza földi barlangjukba. Itt, a dombok közt, itt ásták kacskaringós földalatti folyosóikat a fürge kis ürgék ; a bolondos vakondokok száz meg száz picit halmot turkáltak föl a zöld gyepon, mint parányi indiánok, akik földkunyhókat emelnek szanaszét a síkon. Itt röpködtek, mint csöpp repülő gépek, a zöld szárnyú szitakötők ; Lacika rájött, hogy ezek elváltozott emberek, akiket egy tündér majd újra visszabüvöl régi alakjukba. Nem volt szabad bántani őket, mert sirtak ; s bizony, a fába szorult féreg sorsa megborzongatta a kis kalandozók hátát.

De leggyönyörűbbek voltak a pillangók. Nem tudni, honnan jöttek, csak előzönlötték a temetőt, mikor kizöldültek a sírok. Bizony, ezekre már vadásztak a kis mohikánok : kalappal fogák meg őket s vitték haza diadallal. Bakóné lehordta a kegyetlen vadászokat :

— Bocsátjátok el rögtön ! Ugyis meghalnak szegénykék, ha egy napot éltek.

Akkor levegőbe dobták a foglyokat ; amelyik tudott : csapongva szállott el a temető felé ; amelyiknek összetört a szárnya ; lehullt a porba, ott pihegett, ott vergődött.

A kis Laci nagyon sajnálta őket :

— Bizonyosan fáj neki.

A fáltosfiú lelke lassan-lassan kibontakozott az öntudatlanság ős ködéből. Első emlékei ezek az aranypárás, nyári reggelek voltak, amelyeknek hajnali ébresztője valami bűvös, bájos

ének lehetett: a boldog álom partjairól ezek a messziről átrémlő dallamok hozták át lelkét a valóság partjára, s mikor nehezen fölnyiltak szempillái, látta édesanyját, ágya mellett, a kis lámpa világánál, ahogy előre hajolva énekelt és varrta az ő eltépett kabátocskájukat. Ez a lámpafény, ez az édes dallam, a meleg, puha ágy olyan jóleső érzéssel ölegette a fiúcska testét, hogy még egyszer visszaszenderült az álmok elhagyott mennyorszá-gába.

De reggelre kelve, odakinn az udvaron, meg az utcán, tartott tovább az álom.

Ez a puha, meleg homok, olyan rejtelmes, olyan jó. Az ember eltemeti benne a két lábát, s úgy érzi, mintha messze-messze volna saját magától. Lehasal a földre s nézi közletről a kicsi hangyákat: hogy szaladnak, hogy görgétik a nagy terheket, milyen szorgalmas jó kis munkások. Innen már a homok is másforma: külön darabokból áll; ez a tömémentelen kicsi porszem együtt dombbá nő. Amott, az eperfa alatt, sárgahomok-hegy; abból mindent lehet építeni a világon. Pista, a legnagyobb fiú, egész kis házat formál belőle, van kapuja, van ablaka, van kéménye; papirt dugnak bele, meggyújtják: füstöl a kéménye, mint az igazi házé! Ez olyan nagyszerű. (Igaz, hogy édes anyjuk megverte a Pista kezét, amiért tüzet gyújtott: de megérte azt a nagy gyönyörűséget.) Hát még, mikor szarvasbogarat kaptak a harmadik szomszéd fiától, Török Sándortól! Ez volt az ő tehenük, behajtották a homok-kapun a homok-udvarra, gyűszüt ástak el itató-kútnak, abból megittatták; gyufás skatulyából istállót csináltak neki, abba bekötötték, cérnát hurkoltak a szarvacskájára: aj, hogy öklelőzött, mint egy kis borjú. Igazán, az ember nem tudott betelni vele.

Később ki volt szabad menni az utcára is.

Istenem, ez a végtelen világ! Először csak a küszöbről merték bámulni: hogy hajtják amott, messze, a Cigánykut kerékét az asszonyok, vizet huznak belőle. A szekéru ton szekerek vágattak el; ez olyan borzasztó, olyan félelmetes volt: dübörgött a föld, csörgött-csattogott a lán c, nyeritettek, lihegték a lovak. A szekerektől nagyon féltek; mert a kis Kovács fiut egy ilyen ütötte el, mikor át akart szaladni az utca másik oldalára; most is nyomorék szegény, az is lesz, míg él, elcsavarodott az egyik lába.

Sokszor katonák vonultak végig az utcán. Doboltak, trombitáltak; úgy dobogott a bakkancsuk, hogy rezegett belé a kis ablak. A trombitászó szép volt messziről, de közletről nagyon

megriasztotta őket, mert az embernek majd beszakította a fülét, úgy harsogott. S ezek a katonák hogy állják!

Mikor dobszó hallott, édes anyjuk is kinézett az utcára.

— Lássátok, ilyen katona volt apátok, Dobos. Ő is dobolt.

Ez roppant tetszett a fiuknak. Akkor egy hélig mindig katonásdit játszottak. Szólt a trombita, pergett a dob, a három lány volt a hadsereg, Pista a vezér, Laci a trombitás és dobos; a kis Misike csak úgy önkénytes markotányosnak tőtyögött utánuk.

Mikor huszárokat láttak, megtetszett nekik a lovaglás. Attól fogva volt kinja a hatalmas kutyának, a Vitéznek. Pista felültette rá Misit és úgy vezette; Laci trombitált hozzá, a nagy bolondos Vitéz pedig ugatott. Tótszegi nénit odaát lelte a halálos hideg.

Tavaszi nyíltával sárkányokat eregettek a levegőbe. Pista hat krajcárért vett madzagot Csömpli zsidónál (ki a nyavalya tudja kimondani a nevét, ahogy le van írva: Schönplug!); hat krajcárnyi madzagon a fellegekbe repült a szép piros sárkány. Gyönyörű alkonyatokon, mikor ideleln a kölyök szelek már elültek s odafenn egyenletesen fujt az öreg, higgadt apa-szél: úgy állott a föleresztett sárkány a levegőben, mintha csak oda volna szegezve. Pista sokszor bevitte a tartó pecket az udvarra, kikötötte az öreg eperfához, ők maguk kiszaladtak az utcára, úgy nézték az engedelmes papir-madarat. Máskor „postákat“ eregettek a pompásan feszülő fonalon fel, a magasságba; a jólelkű csöndes szél fölvitte a gyűrűbe vágott papir-üzenetet egészen a kantárig; mikor lehúzták a sárkányt, olvasgatták a fent összegyűlt választ, ki-ki a maga hite szerint.

Bizony az is megtörtént, hogy a gonosz Gál fiuk elvágta a fennálló sárkány madzagát. „Hadd lám, hogy huz“ — mondták ravaszon a mit sem sejtő Pistának, s élesre nőtt körmükkel elpeccentették a madzagot. Meghanyatlott odafenn a délcegen táncoló sárkány, elkezdett bolondos nagy feje jobbra-balra bólingatni, teste behanyatlott hosszú farkába és hullt, hullt, szállt, szállt lefelé, valahol a Dobozy-temető sirdombjai között földet ért. Három utca visító gyermek-serege vágatott utána.

— Csiriz! — ordították a kis rablólovagok.

„Csiriz“ alatt azt értették, hogy most már szabad a zsákmány: mindenki annyit „csermáljon“ belőle, amennyit tud. Egyiknek a madzag fele jutott, másiknak a körfarok, harmadiknak a hosszufarok; magát a sárkányt rendesen rongyokká szaggatták.

Pista ugy sirt ilyenkor, mintha a házuk égett volna le. Velő b6mb6lt a három lány ; Lacika csak szipogott, csak Misikének tetszett roppantul a dolog, nagyokat kaccantott a bátyja tragédiáján.

— Megállj, nyavalyás, löbbit nem fogod az én sárkányomat.

A pici emberke elkomolyodott; mert az ám nagy kitüntetés volt : fogni a sárkányt saját két kezével.

A temető dombhullámokat vető rengetegében teltek el a nyári napok. Mikor édes anyjuk elment a kenyérpiacra árulni, az apjuk is odavolt, csak Zsófi cseléd és a Vitéz kutya parancsolt az udvaron. A Vitéz láncon volt, mi6ta egy postást megharapott (ki nem állhatta az egyenruhát!) ő nem számított, csak ugatott ; Zsófinak meg elég baja volt a mosogatással, nem tarthatta szemét örökké a gyermek-csapaton. Pista ilyenkor indulót fujt és szép lassan kikövetkeztek a temetőbe. El6ször leültek kinn az utcak6sz6bre ; azután a száraz-kutig rukkoltak elébb ; onnan a temető árokig, onnan azután, mikor eltakarta őket a határoló akácos, szabad volt az ut egész az Olajút6ig. Így lök6dtek el, fokenként, a temető mélyébe.

Laci már ekkor külön vált a többit6l ; rendesen lehevert a határoló nagy dombra, ahonnan belátta az egész hullámzó mez6t, a Csincsér Lácsi ingyen lucernását. (Ezeket az elhorpadt és fejfátalan sirokat a cs6sz szokta lekaszálni, magának ; a halottak is védelmeknek.)

A többi fiu, Bakó Fista, a gonosz Gál Imre, a figurás Szilágyi Jankó, a kis élestorku T6r6k Sándor, indián-kiáltással vette halálnába a holtak cs6ndes birodalmát. Sokszor csatákat vittak a szenn6k6zi dombokr6l; fesz6lek a gummi-puskák, a „sliccek“, rep6lt a kavics-golyó, ezer szerencse, hogy csak a koponyán koppant s nem üt6tte ki a szemet. Itt szoktak, lenn a mély völgyben, tüzeket gyujtani száraz galyakb6l, hogy kereszt6lugrálják, valami 6si 6szt6nt6l hajtva ; mert a pogány magyarok is így ugráltak át a lángon Szent Iván-éjszakáján. A s6t6tlelk6 Gálfiu egyszer 6rgét fogott, 6szek6t6zte a lábait és 6gy s6t6tte meg szegénykét elevenen, a temetői t6z6n. Ett6l fogva az egész K6teles-utca elismerte vezérének. M6skor valahonnan puskaport keritettek és felrobbantották a vakondak-turásokat. V6gre fl6bert-puskát loptak Cs6mpli zsidó boltjából és vidáman löv6d6ztek a verebekre, más madarakra. De valaki besughatta őket Láda Sándor rend6r urnak ; s a t6rvény embere elfogta Gál Imrét és keményen elnadrágolta, épen a Nagy Imre k6lt6 sirján ; a fl6bert-puskát persze elszákmányolta t6le, s állítólag

viszaadta Csömpli zsidónak ; de a kis sánta Kovács Feri, akit a szekér elűtött, saját szemével látta, mikor a rendőr tisztogatta és próbálgatta a szobájában. Megtartotta magának. Hja, a kis legyecskék fönnakadnak a pók hálójában, a nagy dugó bogarak átszakítják, átrepülnek rajta.

Míg a nagyobb fiúk odabarangoltak a temető hátulján, Bakó Laci, a határdombon heverészve, egy furcsa képű kis lánnyal nézett farkasszemet. Egyszer, ahogy ott hasal Lacika, a domb tulsó oldalán egy mosolygó leány-arc bukkan fel és kuncogva nevet reá. Hamarosan megismerkednek és elhatározzák, hogy az a domb a kettőjüké. A kis lány, Török Zsuzsika, a harmadik ház ellen lakó Török disznóhizlalónak a gyermeke, szabadjára bocsátva csatangolt egész nyáron, őszön át az utcákon, a temetőben ; anyja (ezt a nagyobbak tudják) mindig csinosítgatja magát és fiatal emberekkel találkozik esténként, néha nappal is ; nem ér rá két gyermekére vigyázni. Török Zsuzsika így a fiúk közt revelkedik. A nagyobb fiúk nem veszik magukhoz, de Bakó Laci önzetlenül pajtáságot kötött vele. A gyermekszív öntudatlan megmozdulása hozhatta össze őket, mert a kis fiú órák hosszán át el tudta nézni az előtte játszadozó, nagyon szép kis leányt. Tetszett neki az arcocksája, egész fehér testecskéje, bája ; mert bizony Zsuzsika még nem ismert szemérmességet és szégyent. A kis fiút izgatta a leány másforma teste ; mintha nagy titokra bukkant volna, kihevülten leste, bámulta annak hirtelen elárult másformaságát.

Alig volt öt éves, mikor először mozdult meg benne a Szerelem.

A többiek a cigaretázás tiltott gyönyörűségével hizlatták lelküket, vagy a temető meglopásával izgatták vérüket. Neki nem izlett a dohány, pici is volt még hozzá ; a rablókalandoktól pedig rettegett. Egyetlen gyönyörűsége a kis Török Zsuzsika volt. Elhúzódtak, be, mélyen, a takaró bokrok alá ; a csöpp Romeo ravaszul biztatta pici Juliáját, hogy csak játszék ; adott neki gyöngyszemeket, márványgolyókat, színes építőköveket, hogy elfoglalja magát, — csak azért, hogy addig ő zavartalanul bámulja a kis pajtás szokatlan formájú testecskéjét. Ez ragadta meg eddig legjobban a világon ; mert azt a nagy titkot, hogy a lányok másformák, mint a fiúk, maga fedezte fel, nem mástól tudta meg.

A tikkasztó nyári napok sokszor elbágyasztották ; és elaludt ott a domboldalon. Lelke hirtelen átrepült az álmok kapuján ; aranyos tájak, tündérek tünedeztek előtte föl a sejte-

lem délibábjában ; oly kimondhatatlan érzés omlott reá, hogy mikor fölserkent, nem tudta : ébren van-é, vagy most álmodik? A kis leány ott ült előtte ; halkán dudolt, és papsajt-füvekből láncot kötözött, hogy a homlokára kösse diadémnak. Távolról madárszó füttyentett a levegőbe ; szekér zörgött valahol ; ugatnak messze a kutyák ; az ablakos tót méla kiáltása váltakozott a kékvizes zsidó elnyujtott énekével : „Kékvizet vegyenek, kékvizecet . . .” „Ablakóóót csinyáltatni, asszonyom, ablakóóót...”

Szép volt ez a nyár ; tündéri volt ez a nap. Az angyalok fent kikönyököltek az égből a báránnyelűkre, úgy mosolyogtak le a kis Bakó Lacira meg Török Zsuzsikára

Tavasszal, ősszel, mikor sok kutya megveszett, kutyasíntérek látogatták meg Köteles-utcát. Jaj, micsoda izgalom futott végig a kis nádas ház-soron, mikor reggel fölűnt az utca végén két mezitlábás cigánylegény, ijesztő fegyverével : a dróthurokkal ; utánuk messzebb a zöld kocsi dőcögött, amelynek rostélyos ablakán megszeliődött, vagy elbódult kutyák pislogtak ki a szabad világra s a még földön járó kutyákra : ők már rabok. A kocsi után hivatalos komorsággal egy rendőr ballagott.

Egy ilyen sintérjáráskor a hatalmas Vitéz kutya kiosont a nyitva hagyott ajtón ; hónapok óta lesett erre az alkalomra

Vidáman körülvágtatott a nagy téren, amely a Cigánykúttól az utcaszélig terjed ; s a szabad levegőtől mámorosan, megugatta a saját, vele futó árnyékát.

A két hurkos cigány most bukkant föl az utca végén.

— Hivják be a kutyát, jönnek a sintérek ! — kiált be Bakókék udvarára valaki. Jóakaró.

— Jaj, te, kinn a Vitéz ! — rémüldözik Bakóné ; szalad az utcára, csalja a figurázó kutyát : „Ne, Vitéz, ne ! Gyer ide, kutyus, ne !”

De bizony a Vitéznek eszeágában sem volt bemenni. Pedig a két dróthurkos már észrevette ; az egyik előreszaladt a temető mentén, beugrott az árokba, hogy hátulról kerítse be, a másik pedig, sintéreszközét hátradugva, óvatosan közeledett a száraz kut felé. A Vitéz ezt a szárazkutat nyargalásza körül.

Az egész utca szívdobogva várja : mi lesz most ?

A zajra Bakó Mihály is kijön az istállóból, kiáll a kapuba. Hamarosan megérti a helyzetet. Na Vitéz, most mutasd meg, ki nek hívnak.

— Nem félttem én azt a jószágot, — mondja hegykén.

A bekerítő sintér épen kiugrik az árokból, gyors inakkal a mit sem sejtő kutya felé rohan. Ordítás hangzik fel az utcán ;

minden kétlábu a kutya pártján van. Az ordításra felfüvel a Vitéz, hátrapillant: meglátja a reá futó cigányt. Elkomorodik vidám pofája; zászlóként fenn lobogtatott farkát leengedi, nyaka előreszegül. Morog. Mintha távolról dörögne az ég. Szembe fordul a sintérre és nyugodt haraggal várja. A cigánylegény nem igen lehetett tisztában a Vitéz jellemével és fájával, mert félreértette magatartását; azt gondolta: ez olyan buta kutya, maga dugja be nyakát a hurkomba. Volt már dolga ilyen kániszokkal. Vidáman pettyingetve az ujjával, közeledett felé, a dróthurkot készen tartva minden pillanatban a dobásra. A Vitéz pompás négy lába megfeszült, a farkát idegesen meglóbálta. Inyét fölhozta a fogairól, mintha mosolyogna. A cigányon most jutott át valami hidegség. Megtántorodott biztosságában, megzavarta a gyönyörű állat rászegeződő szeme. Elszalasztotta a dobás pillanatát — s a következő lélekzetvételnél a roppant kutya ráugrott. Egy emberordítás, egy kutyavakkantás; a cigány ordított, a Vitéz vakkantott. Ugy bekapta a sintér szabadkezét, hogy azt a nyavalya majd kitorste. „Jáj!” — kiáltotta rémülten, eldobta a hurkot és inalni kezdett. A Vitéz utánna, bős harsogással. Az utca őrjögve ordít az egyszerű és váratlan jelenetre, tombolva biztatja a szerepet cserélt cigányt: „More, ne hagyd magad!” És hajrázza a serkentésre nem szorult Vitézt: „Fogd meg, Vitéz, harapd meg, utcú, hajrá!”

A másik sintér segíteni rohan társán, ráveti a hurkot a Vitéz nyakára: a kutya feje bele is akad, de szörnyű rohamában magával rántja a dobó sintért és a dróthurkot. A sintér hasra vágódik, egy darabot csuszik a porban, nem engedi a hurok nyelét, azért hát a drót okosabb: elszakad. A szörnyű kutya a nyakában maradt hurokkal rohan tovább, egyenest a Bakóház kapujának. Bakó sarkig nyitja előtte az ajtót, a Vitéz beugrik, megvan mentve. Az utcára kitódult gyerek-sereg sivít, ordít, megéljenzi a hős kutyát. A két sintér káromkodik, vágat Bakó Mihálynak: „hova tette a hurkomat?” A rendőr kilép hivatalos méltóságából és futó lépésben közeledik a kutya gazdája felé.

— Ide azst a kániszt! — ordít nekiveresedve az elesett sintér.

-- Gyere, fogd meg! — biztatja Bakó.

De az udvaron már megszűnik a törvényes hatalom. A Vitéz otthon van.

Persze, a rendőr felírja a Bakó Mihály nevét, a büntetés biztos. A dróthurkot meg kell fizetni. Sebaj, megérte ezt a mulatságot. Megveregette a morgó Vitéz nyakát:

— Derék ember vagy, kutyám!

Ez a két sintér aligha be nem adja lemondását; legalább erre a tájra nem vetődik mostanában.

Köteles-utca egy hétig lelkesedett a Vitéz hősi tettén.

A pici Misike is kedveskedve ütögette parányi öklöcskéjével a roppant állat orrát, egyre hajtogatva:

— Etéz! Etéz! (Igy mondta ki a nevét.)

S a nagy bolond állat hizelegve csókolta, nyalogatta az ütögető pici öklöket. (Ha Tótszeginé látja ezt a berenán, a nehézség kerülgeti.)

Egy zivataros éjszakán különös dolog történt.

Reggelre virradva Bakó csak hült helyét találja a Vitéz kutyának. Erős vas lánc, amely egy ágashoz kötötte éjszakára, elvult szakítva; egy darabja eltűnt. Világos, hogy a szörnyű erejű állat eltépte és kapun, kerítésen keresztül elszökött a nagy világba. Nem bírta már ezt a zárt életet, ezt a sinylődő rabságot; a tavaszi szelek üzenetet hoztak neki éjenként a messze pusztákról, a szabad komondorok hazájából, s nem bírt ellenállani a csalogatásnak. Megszökött.

Ettől fogva a sintérek újra vidáman hurkoltak végig Köteles-utcán; nem volt többé kitől rettegni.

A kis Misike pedig hiába pettyengetett pici ujjával, s hiába szölongatta nagy barátját: „Etéz! Etéz!” — a Vitéz kutya nem jött többet vissza.

A pillangó bontogatja szárnyait.

Egyszer véletlenül azt mondja Bakóné az urának :

— Nagy Gábor nemzeti ural régen láttam. Tán nem is hordozza mostanában ?

Rettentő Bakó Mihály oroszlánszeme csak elfordul, mint a haldoklóé ; ijesztő köd ereszkedik le rá, s olyan zavarba merül világa, mint mikor a holdat bizarr éji felhők álcázzák. Rávilan az asszonyra, kutaiban, alattomosan. Idő múltán megszólal:

— Nem vagyok én összekötve Nagy Gáborral . . .

Pedig már akkor össze volt.

Ez a váratlan kérdés fölborította lassan megülő nyugalmat. Ujra elviharzott lelkében a gyilkosság éjszakája, újra fölremlett beteges képzeletében a haláldomb akasztófája, amelyen valami sötét tömeget lenget a szél. Hirtelen szédület fogta el, mint a Nagy András kivégzésekor ; egy nehezet lélekzett és kifordult a szobából. Hátratántorgott a kocsiszinbe, ott leült a tökére, hogy összeszedje magát.

Mikor ura lett magának, gonosz gondolat ütődik agyába, mintha kövel vágnák főbe. Mit kérdezősködik ez az asszony az után a lator után ? Bizonyosan várta, várja ; nagyon nehezen viseli elmaradását. Hahá ! Megfogtalak Zsuzsi. Neked valami közöd van ahhoz az emberhez . . . Óh, hátha igazat mondott a halála előtt egy perccel ? Hátha csakugyan . . . irtózatot Isten, ne vigy kísértelbe ! Már ezt a dolgot egyszer elintéztük, most megint rám mered, mint a . . . mint a felakasztott katona eltorzult arca . . .

Felugrott és bedübörgött a szobába. Megáll a küszöbön :

— Te ! Adott neked valaha . . . de igazat mondj, mert baj lesz ! Adott neked valaha pénzt az a — kupec ?

Zsuzsikának csak elnyílik a szeme :

— Pénzt ? Nekem ? Hogy adott volna ?

— Azt hallottam . . . ugatta valaki . . . Nagy Gábor sokat járt

ide, mikor én nem voltam itthon. Potyára nem járt az ide. Valami oka lehetett. Sok pénze volt, pénzen minden megvehető...

— Acs Zsuzsika fehér arca pirosba borult:

— Azt gondolja —? Hát föl meri tenni rólam ezt a...

— Eh! Mit forgatod a szemedet? Te is asszony vagy, olyan, mint a többi. A kutyák nem ugatnak hiába; tolvaj jár olyankor az udvaron.

Szinte ráugrott és összefogta mellén a ruhát; csikorgott a foga, mint rendesen, ha indulat forgatta ki magából; megrázta a kis, ártatlan asszonyt és úgy ordította:

— Megvásárolt, he? Téged is? Mennyit adott? A megváltó istenét, ahol egy ilyen álnok terem...

Nekivágta az asszonyt a fölvetett ágynak. Az ágy beomlott a rá zuhanó teher alatt. Szegény kis asszony nem volt se holt, sem eleven.

— Most kérdezősködik utána, mert már régen találkoztak. Már megint jó volna egy kis pénz; a piszok kupec ontotta a bankót; pénzes zsák kell az ifiasszonyoknak, nem becsületes ember! Hát ezért hoztalak ki a cselédsorból, ezért adtam nevet, becsületet, hogy ilyen mocskosan besározzad? Phi, főrtelem... Ez az asszony hat gyermek anyja, maholnap jön a hetedik... Melyik az enyém a hat közül, te? Gyere, mutasd meg. Hogy az ég szakadt volna rád, mikor a nyakamba vettelek...

Acs Zsuzsika szemében az utálat és megvetés tüze villogott. Most nem ejtett egy csepp könnyet sem; halkán csak annyit vetett oda a felbőszült, ormóttan embernek:

— Maga örült.

Bakó bevágta maga után az ajtot; a felakasztott tányérok összecsendültek, egy le is esett, darabokra tört.

Fájdalmasan érezte a vad lélek, hogy felesége igazat mondott: csakugyan örült. Azóta, mióta a halápi erdőn... Felriadt lelkiismeretét akarta túlfordítani, azért kiabált az asszonyra. Borzongató félelmét akarta feloszlórozott haragjával összegázoltatni, hogy el ne árulja rettenetes titkát, mert akkor vége a világnak. Gözölgő agyvelejében meggyúladt valami; égett az agya, tüzelt, mintha izzó vasat dugtak volna bele, s ez a kín hajtotta, üzte, kergette, elvette szemevilágát; nekiment az oktalan baromnak, ráhúzta az eget minden istenével arra, akit legjobban szeretett a világon; útjába került gyermekeit fölrugta, mint a veszett kutyákat; s fékezszakadt indulatában pusztá ökölrel verte, verte az istálló falát, míg le nem omlott a vakolata s vér nem serkedt a keze éléből.

Órült volt ilyenkor csakugyan.

Hetekig rá sem nézett a feleségére: fönn hált a hásziján, a szénában; ha Zsófi ebédet vitt neki a piacra, bevitte a *Fehér Ló*-ba, odaadta valakinek, maga pedig pénzért rendelt magának. Félt, hogy megégeti az asszony.

Meggyűlölte kis fiát, Lacit, a táltos gyermeket, mert épen annak a születésekor fészkelte undok gyanú a lelkébe, hogy felesége nem hű hozzá. Az a piszok kupec a szőke papról is ugatott valamit, vele táncolt az asszony egész éjszaka a Jóna János lakodalmán... eh, ki tudja? Later városnak later a papja is. És borzasztó, hogy az ember nem lát be a másik szívébe, nem tudja: mi lakik ott? Ha már teremtett bennünket az Isten, adott volna olyan hatalmat, hogy ne csak írott betűkből tudnánk olvasni. Ez a vak bizonytalanság irtózatossabb, mint a megsemmisülés.

Ekkor valami fonák bosszú lobogott föl a lelkében. Megcsalom az asszonyt, százzszorosan! Meg, a legutolsó bestiával; meg, a legtenyeresebb-talpasabb szolgálóval; meg, az egész várossal, az egész világgal! Én vagyok a férfi, úgy kell járni a táncot, ahogy én fúvom! Ács Zsuzsi, te, porcellán asszony, megemlegeted még azt az órát, amelyben hűséget esküdtél Bakó Mihálynak!

És szabadjára eresztett indulata nagy rendeket vágott a világ virágos mezőjén. Hullottak a némberek vad kénye alá, mint suhogó kásza alá a levágott rendek.

Felesége hallott valamit róla... vállat rándított: azt teszi, amit akar. Nekem mindegy.

Neki mindegy volt már, mert megszülte azt a fiút, aki eltévesztett sorsának jóra igazítója lesz.

Bakó Laci hatodik ujjá visszanyúlt, alig lehetett észrevenni. Az a babonás félelem, amellyel az emberek születését fogadták, lassanként szertefoszlott. Nem tett semmi csodát, nem rontott meg senkit, nem veszedelmes jószág. Megszokták, keresztül léptek rajta, ez is csak olyan, mint a többi. Az utcafiúk néha csúfolták: „te táltos, mikor nyerítesz már?” — de csúfneve mindenkinek volt Köteles-utcán. Lacika nem is értette, mit nevetnek rajta.

Édes anyja nem bánta, hogy az emberek figyelme lehullott fiáról. Az ő lelkében annál hevesebben lobogott az eljövő csodák hite. Drága szerelmével, mint selyem fátyollal, ölelte körül legkedvesebb fiát, s remegő örömmel érezte: mint nyílik ki lassanként bimbózó öntudata.

Lacika csöndes, magánosságot kedvelő gyermekké lett. Órákhosszat elüldögélt az öreg asztal lábánál, egy böte kis széken s nézte a szögletben hálót feszítő pókot. Ha szóltak hozzá, sokszor nem is hallotta; ha meghalotta: fölrezzent, mintha álomból riadna föl. Az apja azt mondta rá: „lunátikus“.

— Min tűnődöl, kis fiam, mikor olyan csöndes vagy? — kérdezte édes anyja.

Laci ránézett komoly, nagy, nyílt szemével:

— Azon gondolkozom: miért nincs az embernek szárnya?

Bakóné magához ölelte és gyönyörű gondolatokat gondolt. Az én kis fiam szárnyakról ábrándozik, kinck van szárnya? az angyalnak. Az én Lacikám angyal akar lenni... óh, Istenem, félre ne értsd gondolatomat -- nem olyan angyal, nem, nem, nem a koporsóból kitámadó kis angyal, hanem nagy Ember, szárnyas lélek, mint a nagytiszteletű úr mondta Petőfiről a minap.

Vasárnap délutánonként kivitte a temetőbe. Bebarangolták egész az Olajútölig; átmentek a hadházi vonat vasútján is. Édesbúsan zúgtak a falombok, mintha a halottak beszélgetnének egymással. Valami rejtelem bújdosott a virágos, zöld dombok között; a mulandóság osont a riadozó élet után.

Két besüppedt sirhalomnál megálltak.

— Látod, fiam, itt aluszik nagyapád meg nagyanyád, az én édes atyám, az én édes jó anyám.

— Meghaltak? — kérdezte a gyermek.

— Meg. Te már nem ismerhetted őket.

— Mindenki meghal?

— Mindenki. Csakhogy föltámadunk!

— Hogy támadunk fel?

— Mikor eljön a végső ítélet, az Isten angyala megfújja arany trombitáját, s akkor ezek a sírok mind felhasadnak, és akik lenni pihennek, szárnyat öltenek, fölrepülnek a mennyországba, a jó Isten trónusának számolyára ülnek, ott élnek örök boldogságban, örök dicsőségben.

Laci szeme megvillant:

— Lesz az embereknek szárnya?

— Akkor lesz...

A gyermek elszomorodott:

— Csak akkor lesz? Milyen jó volna hamarabb.

A kis emberben megszólalt a vágy, a levegőbe szálló ember vágya. Ez a sovargás ebben az időben hatalmas erővel mozdult meg az egész világon; megrezdült a kis táltos fiúban is, mint

élő csöpp felvevő állomásán az emberi lélek nagy üzeneteinek. Valahol, kint, nyugaton, a nagy nemzetek sorában, már valaki töpreng azon a gépen, amely szárnya lesz a huszadik század emberiségének, amelyen a felhők fölé emelkedik...

Most egy hófehér márvány sirkőnél állottak meg, amelyre szomorú fűz borult.

— Nézd, Laci, itt egy híres ember alszik, Nagy Imre, aki költő volt.

És elolvasta félhangosan a sirkő feliratát: „Néma, zárt az elhalónak ajka, szemfedője gyászba hullt remény...” Könny futott alá szempilláján. Milyen szép, milyen szomorú. Nem tudta, hogy az a sor a költő két verssora; nem ismerte a korán elhalt fiatal poéta szomorú életét; de megérezte a vers szépségében a szomorúságot, és a szomorúságban a szépséget.

— Mi az a költő? — kérdezi Laci.

— Nagy ember. Szép verseket ír. Olyanokat, mint amilyeneket a múltkor mondtam nektek: „Játék van Budában, fényes harci játék, sok magyar kidőlt már, de egy nagy cseh áll még”. A költők híres emberek, mindenki ismeri őket; mikor meghalnak, szobrot emelnek emlékzetükre. Majd egyszer megmutatom neked a Csokonai-szobrát, meg a Petőfiét a kollégiumban. Azok voltak ám az igazi költők. Azok nem halnak meg soha. Ott állanak, mint vasemberek, vagy márványemberek, örökké, a nagy városokban. Mindenki meghal, új emberek születnek, azok is sirba mennek, sok száz esztendő elmúlik, de azok a szobor-költők csak állnak, állnak, és nézik a századok futását, az emberek múlását. És énekelnek.

— A vas szobrok énekelnek?

— A szobornak a lelke énekel.

— Hát mi a szobornak a lelke?

Itt egy kicsit megakadt Ács Zsuzsika, nem tudta hirtelen megmondani: mi is az a lélek? Pedig a kis táltosnak szüksége volt rá.

— A lélek, fiam, az, ami a halálunk után felrepül a jó Istenhez.

-- Igen? Akkor hát a vasszobrok lelke ideleenn maradt.

— Ideleenn... egy darabig... míg az emberek... míg dalolni kell az embereknek.

— Miért dalol a szobor az embereknek?

— Hogy megjavítsa őket. Hogy örüljenek. Hogy boldogok lehessenek.

A kis ember eltűnődött. Komolyan mondta:

— Az ének szomorú. Én hallottam, mikor egy kis fiút temettek. Akkor az emberek nem örültek, hanem sirtak.

— Óh, Lacikám, de a költők nem olyan dalokat énekelnek, amelyekre csak sirni lehet. Majd mondok neked egy verset, olyat kacagsz rajta, meglátod, hogy a könnyed is kicsordul.

S elmondta a Petőfi versét: „Szent Kleófiás, milyen karaván!”

Lacika nem kacagott rajta. Az ő lelke valahogy a sötét sugarakat verte vissza: a ragyogókat nem. Legalább még nem. Anyja elcsodálkozott rajta:

— Hát nem tetszik neked? Nem furcsa?

A fiúcska vállat vont:

— Tudom is én. A cigányokat nem szeretem. Hanem — (s föl villant a szeme) azokat a vas szobrokat szeretném látni! Jó. A jövő vasárnap elviszlek.

A vas szobron elámult a kis ember. Ez már nagyon izgatta a képzeletét. Ezer kérdéssel rohanta meg anyját: hát az nem fárad el, hogy odafent áll örökké? Nem esik az onnan le? Mi az a kezében? Lant? Mi az a lant? Pengeti? De a hangját nem lehet hallani... vagy lehet? Mikor nagy a csend... jó, majd egyszer meghallgatom. Csokonai itt van, ebben a nagy kőben? Nem? A temetőben? Hát egy ember két helyen is lehet?

A Petőfi szobra, ott benn, a kollégium lépcsőházának félhomályában, megijesztette. Félelmes hatással volt rá a roppant alak, aki fenyegetve emeli föl a kezét, mintha fejünkhöz akarna vágni valamit. A feje is csodálatos, ijesztő fej: ez a Petőfi csakugyan hatalmas ember lehetett.

— Táltos vol! — mondta ragyogó arccal Bakóné. Táltosfiú volt, mint te vagy....

Lacika fejébe új álmok hullottak. Ábrándozásában repülő embereket, éneklő vas szobrokat és meginduló márvány alakokat látott. Egy ideig zavartan bámult a világba: mintha a kegyegő fali óra is beszélne, mintha a tükörben különös alakok jelennének meg. De durva apjának egy-egy kiáltása hirtelen fölébresztette s szinte fövel esett a valóság kemény földjére.

Apja nem jó szemmel nézte a gyerek komoly félrehúzódsát. Több elevenséget, szilajságot, lármásabb tempót, gyerekbetyárságot várt tőle. Pista ugyanis örökké szípig, olyan, mint a vén asszony, abból nehezen lesz talpraesett fiákeres. Ez a Laci jó nagy hájfejű kőlyök, vállas, combos legény, ez meg tud fogni, ha akar, valamit. Csakhogy az anyja már is elrontotta; mindenféle zöld mesével, babonával megmaszlagolta a fejét. Még alig bujt ki a tojásból, máris olyan kótyagos, félkótya, ka-

lótya, lutánikus vagy mi a fene. Ki kell verni belőle ezt az úri betegséget. Szegény ember kölyke nem báró urfinak született. A kis gyereket befogta: szénát dugni a zsákba, szíjjat tartani karikájánál fogva, mikor a szerszámot újra festette. Laci engedelmeskedett, mert minden érdekelte; s a leánytestvérei mindahárman inaskodtak rettentő apjuk mellett. Ő pedig fiu volt.

Édes anyja Szabó János tekintetes ur elé akarta feladni első elemistának; de mikor bekopogott a Miklós-utcai kis kapun, uj arc bukkant reá.

— Bocsánat... hát nem Szabó tekintetes ur?...

— Szabó tanító ur nyugalomba ment.

Igen? Ejnye, ejnye. Így hát nem szól többé öreg hegedűje; nem énekelte a kis nebulókkal: „Hamar követje a tavasznak, himes pillangó idvez légy...” Istenem, hogy elmulik minden.

Másik iskolába kellett vinni a gyereket.

Mikor hazamegy délfelé, egyszer csak zuhan be az ajtón Klára nénye, a Bakó István felesége:

— Jaj, te, Zsuzsi, rettentő dolog történt az urammal... ma reggel... kint a katolikus temető mellett... a vonat elgázolta a kocsiját... mindakét lovat agyonvágta, a szép kocsii izzé-porrá tört, a gyönyörű hám szerteszélyel szakadt... minden oda van, minden oda van: Ez az ember az örülésig bánkodik; félek, hogy valami kárt tesz magában. Mondd meg Mihálynak, ha hazajön, nézzen el hozzánk... vagy jaj, mit is beszélek, hiszen az urad már tudja. Na, bennünket tönkre gázolt az a rettenetes gőzös.....

Ez már nagy szerencsétlenség volt.

Bakó Mihály, amint meghallotta a bajt, rögtön vágatott ki a véres eset színhelyére. Már akkor nagy tömeg csődült össze. Ott hevert szanaszét vágva az István drága kocsija, két szép lova. Csupa vér volt a sin, hosszú vonalon, ameddig a vágató vonat elsodorta magával az elgázolt tetemet. Egyik ló lezuhant a töltés mellé; annak mind a négy lába le volt vágva tőből és hiányzott a feje; a másik ott maradt a sinek közt, összegöngyölödve, vérrel-porral beszennyezve, alaktalanul, mint egy hushalom.

A szerencsétlen Bakó István a temető kapujánál ült, egy tőkén, halálos sápadtan; a homlokát szorongatta két kezével és sokszor görcsösen fel-felzokogott. Egy élet munkája odavan!

Mihály nagyon megsajnálta a bátyját. Eddig örökös villongásban rágták-marták egymás becsületét, az élet vad versenye ellenségekké tette őket; most megilletődve nyujtott kezét neki, vállára ütögetett és vigasztalta:

— Azért nem kell kétségbeesni. Ami megtörtént, annak már utána vagyunk. Most azon kell lennünk, hogy új fogatot teremtsünk elő. Vannak még jó emberek. Én is megteszek mindent, amit tehetek.

Kölcsön adott ezer pengőt abból a pénzből, amelyet Nagy Gábor hagyott a kocsijában.

Bakó István elfakadt sirva és megölelte az öccsét :

— Soha, Mihály... soha mig élek...

Azt akarta mondani : soha mig élek, el nem felejttem.

És szép lassan, jó emberek segítségével, talpra állott az elesett fiákeres ; új kocsí, új lovak, új szerszám, csak a numerus maradt-a régi : 49. Még a régi humora is visszatért a kacskaringós bajuszu, kék szemű Nádasdy-huszárnak ; azt mondja :

— Nem hiába negyvenkilencben vertek le bennünket, de szerencsétlen is ez a 49-es szám, a fene egye meg. Na, sebj. Hátha ezután megfordul. Hétszer-hét negyvenkilenc ! Hét darab hies van benne. Meg lehetne tenni lutriban is.

Az asszony megtette — és nyert ötven forintot. Ilyen az élet.

Ács Zsuzsika ebben az időben újra nagyon elnchezedett. Épen az elgázolás napján, nagy izgalomában, mikor szénát lőkött le a hászijáról, megcsuszott a lába és a nyíláson lecsuszott szénával ő is a szénatarlóba zuhant. Súlyos terhével együtt. Nagyon megijedett szegény. Ebből valami baj lesz.

Csakugyan, hamarabb jött el az órája, mint kellett volna. Iker-fiukat szült.

Mig ő lázában vergődött, az egyik kis emberke nyolc napos korában meghalt. Pici koporsóját ki sem kísérhette a temetőbe. Odatemették az ártatlan halottat nagyapja, nagyanyja mellé.

Laci most látott közelről temetést. Olyan gyorsan zuhogtak lelkére az események, a váratlan dolgok, hogy egészen összezavarodott előtte a világ. Az iskola szokatlan, zajos, csoportos élete, édes anyjának hirtelen betegsége, pici öcsikéje korai halála, a szív tájékozó halotti éneklés, az István bácsi kocsijának elgázolása — nagyon sok volt egyszerre. Szinte elszedült belé.

Nagyon megkomolyodott. Még csöndesebb lett, mint eddig. Már a kis Török Zsuzsika is hiába hívta játszani a temetőbe, a régi dombra : nem ment. A betük tündérvilága csalta... azoknak esküdött hűséget, és azok elvitték clyan országba, ahova az emberek csak szárnyakon tudnak elrepülni. A lélek szárnyain.

A kis Bakó Laci előtt két hatalmas kapu nyílt meg egyszerre. Egyik komor, sötét; másik fényes, ragyogó. Egyik az Életé volt, másik az Alnoké. Mindakettő vonzotta magához; mindakettőn beakart lépni, egyszerre. De nem lehetett. Választania kellett.

És ő az Alnoké fényes kapuját választotta.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Egy kis baleset.

Bakóné szerette volna, ha Pistából is tanult ember cseperedik; de az örökké szípigó legénynek nehezére esett az iskola, különösen a számtannal állt hadi lábón. Mikor betette a hatodik elemi ajtóját maga után, megkérdezte tőle az apja is:

— Na Pista, mi akarsz lenni? Fiákeres, vagy deák?

Pista szivott egy nagyot az orrán, balkeze fejét végighúzta a bajusza helyén, pislogott és nyilakozott:

— Szűrszabó szeretnék lenni.

Gyerekebb korában látott valakin valami cifra szűrt, anyyira belehabarodott, hogy megesküdött: vagy szűrszabó lesz, vagy semmi. Ez az emlék bukkant föl most a lelkében, mikor pályaválasztásról volt szó — és döntött.

Bakó csak csóválta fejét, csak dűnnyögött magában. Okosabbnak képzelte legelső gyermekét. De nem akarta kedvét szegni: hadd legyen szabó, ugysis olyan egyszázbélű. A tüt, cernát elbirja, de kemény lovakkal már nem tudna banni.

És a nagyreményű trónörökös elszegődött inasnak.

Bakó így okoskodott: van még két, sőt három fiam: ezekből faragok magamnak utódot. Laci nagy agyaféjes kölyök, Miska eleven, mint a csik, a fél-iker Jóska is kifejlődhetik még, mire bakra kerül. Nem vesztek semmit.

Csakhogy a kis Bakóné hallatlan szivósággal feküdt neki álmái megvalósításának. Nem, a táltosfiut nem engedi parlagon veszni: a drágakövet ki kell csiszolni, hogy ragyogóbb, nemesebb legyen. Lacinak a sorsa más csillagba van írva, mint a többiek.

Kiverekedte, hogy fölvtették fiát a kollégiumba. Ugy gondolta, abban a hatalmas iskolában a tudományt is nagyobb eséberrel öntik a diákok fejébe.

Laci előtt új világ nyílt meg. Anyja boldog volt. Apja káromkodott.

A rettenetes ember idejét és gondját más kötötte le ekko-

riban. A város tulsó szélén, azon az utcán, ahol István bátyja lakott, egy hecsületesebb képű nádas ház volt eladó. A kutya mindenét, ezt meg kell venni, ha a fene fenét eszik is. Nagy Gábor örökségéből még mindig volt annyi, hogy fedezhette belőle a vételárat. Elelvágott, megkötötte a szerződést, kiolvasta a kétezer pengőt, és egy tavaszi reggelen beköltözött új lakásába.

Itt már teresebb az udvar, több a lakószoba, van elég nagy istálló. Elöl is kapu, hátul is bejárat, kut az udvaron kettő: gémes, és „szivárványos“. Epen a hátszó kapun bámul befele az a nagy vitorlás szélmalom, amelytől Ács Zsuzsika ugy borzongott leány korában. A Bakó Istvánék háza negyedik hozzá, át lehet az udvar hátuljáról kiáltani.

Ez az új elhelyezkedés jó időre lekötötte a Bakó Mihály figyelmét is, erejét is. Nagy hévvel-lobbal vetette magát az új tanya rendbehozására, szebbétételére. Zsuzsika is vidámabban zengedezte reggelenként az ő zsoltárokat, mert itt már nem zubbogott be a küszöbön a víz, ha hirtelen zápor kerekedett. A lányok is fölseperedtek, Erzsí meg Mari már másnál szolgál; hadd izleljék meg az idegen kenyeret, ugy lesz belőlük magyar asszony. Lányoknak a szolgálát az igazi iskolájuk, ott tanulnak meg engedelmeskedni és számítani.

Bakó Mihály lelkében lenyomta a felóriásodó rémet az új gondok és tervek ráomoló hegye. Beteges képzelődése egyidőre elnémult; hiába is suttogott volna borzongató dolgokat: nem hallgatott reá. A munka hajrája áldás volt megszakadt életére; nem engedte magára eszmélni. Mióta István bátyját is talpra állította, szentül hitte, hogy nincs nála nemesebb és jobb embere a világnak.

Bakó Laci ebben az időben jutott nagy sorsának, elhivatásának tudatára.

Most értette meg, micsoda reménységet fűzött életéhez édes anyja. Most tudta meg, hogy ő „táltosfiú“-nak született. Ugy érezte, csillag ég a homlokán, amely emberfölötti emberré emeli.

Különös ábrándok usztak át lelkén; aranyos csolnakok, bibor vitorlás gályák a nagy vizeken, amelyek hulláma a halhatatlanság partjait mossa.

Valahogy elszigetelődött a testvéreitől. Más régiókban szállt a lelke, gondolata. Szinekről álmodozott, gyönyörű tájak merültek föl képzeletében, márványpalotákat látott a remegő levegőben, és csodálatos: ő maga, mint egy kis herceg, feketé bársony ruhában, ott jött épen lefele a színes lépcsőkön.

Körülte fakó volt a világ, mozdulatlan, sőt mozdithatatlan.

Ő már gyerek fővel ragyogóvá álmodta, s minden darab kővének életet adott, minden bokrához mesét szőtt. Parányi szellemekkel, tündérekkel, koboldokkal népesítette meg a messzeség ködébe vesző tájat; s odakint, a Köntösgát álló vizében órákig elbámulta a vízi emberek, pici meselények mozgalmas világát. Mikor pedig a nagyerdőt fölfedezte, valami bűvölet szállotta meg; elvesztette emberi voltát s mint valami regebeli kőszta szellem bujdosott napokon át az óriási tölgyek rejtelmes rengetegében.

Ez a tündéri erdő homályos vágyakat és szívfájdító álmokat lopott a lelkébe. Ettől fogva valami ismeretlen ígézetnek lett a rabja . . . Mintha aranyfonál volna szívére kötve s annál fogva huzná, vinné Valaki a nagy ismeretlenbe. Látta a fűszálak élő társadalmát; az apró bogarak milliommáival telehintett államok rendszeres története megnyílt előtte; a pillangók a Természet átváltozó művészei voltak, akik a halhatatlanság csodáját is bemutatták magukon minden esztendőben. A magas jegenyék óriási örkatonák, akiket ilyen merev alakba bűvölt valami hatalom. Arcokat, kinlódó vagy kacagó arcokat látott az öreg, bűtykös fák sudarán, mintha a Dante pokláknak eleven ligete jött volna elébe.

Az éjszakák komor üstje alatt még fantasztikusabb képekben kísértette az ismertlen Élet és testvére, a Halál. A sötétség mintha rémekkel volna tele: szorongó érzésekkel verte meg. Félt, hiába, félt az éjszakától. Apáinak babonasága, valahogy művészbibb formában, kivirágzott képzeletében is. Ő már nem csak a halottak visszajáró lelkét látta a temetők kapujában, hanem az elmúlt idők rettentő népözönét is megszimatoalta a szálló idő halk hullámverésében, csak hogy nem tudott látomásainak nevet adni. De viszont ez a félelemérzés nagyszerű tervekben építette föl a védekező lélek elzárkózó kastélyait, várait, felvonós hidjait. tenger közepén magános szirten álló vas erődítményeit, ahová nem törhet be semmiféle rém, semmi titokzatos hatalom. Rendesen két érzés vett rajta erőt: a nappal tündöklő fényében a mindent átölelés, mindent magába olvasztás művészi ösztöne; az éjek börtönös gyászában pedig a magára hagyottság, mindenki vel szembezállás szorongató tudata. Ebből a két alapérzésből épült föl később emberi valója; a nappalok Napoleonja volt, s az éjszakák Slemil-je, aki még árnyékát is eladja valakinek, hogy teljesen egyedül maradjon.

Bakó Laci nem volt közönséges gyermek. Talán soha nem is volt igazán gyermek.

Tizenhárom éves korában érte az első szerencsétlenség. (Óh, ez a babonás tizenhármas szám!)

Év végén „elégiségest“ kapott a latinból. Ez hallatlan szégyen volt az apja szemében.

— Igen? Hát ezért taníttalak én, hogy hármasszámokat írjanak a paksusodba? Nem, barátom, így nem játszunk. Ha mindenből 1-esed volna, még hagyján. De ezt a szégyent nem veszem magamra. Nem mégis többet iskolába. Különben sem szegény embernek való az a fertelmes nagy okosság; nem nevelek henyélő urat egy kölykőből sem; vagy fiákeres maradsz, vagy inaslak adlak.

Bakónak mindig csavarta az orrát, hogy az asszony papot, doktort, vagy mi a nyavalyát akar nevelni a „lunátikusból“. Minek az? Én sem tanultam hat hónapnál tovább, mégis alá tudom kanyarítani a nevemet minden szerződésnek. Olvasni is elolvasom még a Bibliát is. A lóhajtáshoz nem kell „latiny“.

A kis Laci dacosan szügyébe vágta fejét és azt mondta: ő bizony nem lesz fiákeres. A Krisztusnak sem.

Édes anyja megijedt. Ha most kiveszik az iskolából, elvágják a jövőjét, megölik a lelkét, s a nagyszerű jóslat füstbe ment! Haragudott a gyerekekre, amiért nem bírta megtartani tavalyi jó bizonyítványát; de sajnálta is, mert látta: kettétört a jókedve.

Urával nem lehetett okoskodni. Amit az egyszer kieresztett a száján, annak meg kellett történnie, vagy pokollá vált vele az élet.

Urísten, mitévő legyen hát? — Sirt, és imádkozott.

Laci nagyon szeretett rajzolgatni. Még kis elemista korában lepingálta az épülő templom tornyát, ahogy az állványon apró hangyaemberek jönnek, mennek, tesznek-vesznek. Lovakat is papírra tudott varázsolni. Ezen szörnyen bámultak a Köteleutcai magyarok: csakugyan táltos ez a fiú, ilyen kölyök-fővel már miket nem tud! Akkoriban azt hajtogatta: „festő leszek“.

Ez jutott eszébe most az édes anyjának.

Hátha festőnek adnánk a gyereket?

A nagy vakáció két hónapja most nem a gyönyörű álmodozások kora, hanem a gyötrelmek hosszú nagypénteke volt. Új pályát kellett Lacinak választani. A fiú ragaszkodott a kollégiumhoz, majd kivágja ő magát, ha több ideje jut tanulásra. Bizony eddig már hajnalban fölzavarta édes álmából az apja: aló, ki, az istállóba, lovat vakarni! A gimnázista úrfi csak úgy nyelte két órahosszat a savanyú port, mint rettentő gazdája.

Azután a sáros kocsit kellett Julival lemosni, ne egyék a kenyeret hiába! Csak úgy hét óra tájban jutott könyveihez; akkor, mint a gőzgép, szedte befelé a betűk végefogyhatatlan kálászeit, hogy a magvakat kiverje belőlük és megtartsa magának. Egy darab kenyeret úgy kutyafuttában bekapott, aztán rohant az iskolába. Már kongatták a nyolcat.

Mégis szép volt ez az élet.

Most mindennek vége.

— Nem szeretnél festő lenni? — kérdezte az anyja.

Laci vállat rándított: nekem már mindegy, akár festő, akár kutyagóráló. (Ezt az utóbbi pályát az apja emlegette, mint a hasznavehetetlen alakok végső menedékét.) Hátrahúzódtott, a kocsiszín hüvösében álmodozott bizonytalan jövőjéről. Apró versekkel firkálta tele a szín deszkafalát: „Nem veszem hasznát tudományomnak, a sors inasnak szánt; majd húzom a festékes szekeret buta gebe gyanánt...”

Tudniillik, naiv lelkű jó anyja „festő” alatt csakis szobafestőt értett, mert a városban másfajta mázolók még akkor nem éltek.

Hiába mondogatta Laci sirva: költő akar lenni, mint Csonkai, meg Petőfi Sándor, hiszen másképen nem lehet szobra; már pedig ő úgy akar élni, hogy vas emberré váljék a halála után... rettentő Bakó Mihályt nem lehetett a sarkából kifordítani. Nem nevel urat egy kölykéből sem; menjen mindenki arra, amerre lát!

Augusztus elején beszegődött Bakó Laci szobafestő inasnak, Thieszen úr mellé.

Két hónapi próbaidőre vették föl. Akkoriban épen az *Arany Bika* disztermét festette újra Thieszen úr gárdája; mert ő maga csak vállalt, de nem dolgozott; nagy úr volt. Lacinak kellett hordozni a festéket Darabos-utcáról a *Biká*-ba; a kétfelé nyíló nagy létrákat is ő szállítgatta egyik helyről a másikra; alábújt és beleakasztotta kétfelől két karját, úgy vitte, hogy messziről nagy A betűnek látszott. Hm, gondolta szomorun, ez még csak az A; mikor jutok el a Z-ig? Mikor lesz ennek a kinlódásnak vége?

Mert szőrnyű mesterség a szobafestés, különösen inasnak. A plafon alá állványt emelnek, azon hanyattfekve kell szappanos vízzel mosni, mosni a régi festésű falat, míg csak be nem issza magába a zsiros mesterséget és új máz felvevéséig nem puhul. A szappanos lé gyönyörűen csorog befelé az inas kabátja ujján, fel, egészen a hóna aljáig, ottan befordul a mellére.

átkanyarodik a hátára, végigmászik az oldalán, betekint a nadrágjába és csöndes andalgással kigyózik alá a két lábaszárán, úgy, hogy mikor feláll, pont a cipőjébe csordul. Nem csak a fal, hanem az inas is be van szappanozva, istenesen. Ez a lucok egész nap meg nem szárad; úgy érzi magát, mintha pocsolyában feküdnék. Az arcát becsapdossa a víz és a máz; kabátja, nadrágja százféle festék színes egyvelege, mert a kezét nincs mibe törlenie. A nehéz festékes vedrek hozzádörgölöznek a nadrágjához s kétfelől egészen olajos vászonra keményedik, hogy csak úgy zörög, mikor megy. Estétől reggelig állnia kell, folyton az égfelé fordított arccal, úgy, hogy a nyaka megmerevedik és alig bírja másfelé fordítani. (Mindig a magasba vágytál, huncut; hát most megtanulod: milyen keserves kin untalan *fölfelé* nézni!) Minden percben kiált valaki: ezt add ide, azt vidd oda, siess, szaladj, rohanj! Nincs egy pillanatnyi nyugalma. Óh, ez a legborzalmasabb. Neki, aki örök álmódózásra született! Igazán, állati sorba zuhant... Csak akkor jut egy-egy percre magához, mikor a nagy létrát szállítja hazafelé, vagy festékes vedreket cipel. De ilyenkor ismerősök jönnek rá szembe; micsoda megalázás, milyen égető szégyen kiállani tekintetüket: hát te, nem vagy már diák? hát inas lett belőled?... Utja ott visz el mindennap az öreg kollégium mellett; úgy fáj a lelke, ha ránéz; úgy sirhatnék, ha gömbölyű képű diákokat lát a kapujában. Szegény Ádám, mikor kitiltották a paradicsomból, így érezhetett... Azután ott áll a Csokonai vas szobra... óh, istenem, hasztalan csalogatja már, hiába lelkesíti már, a vágyak nagy fehér lépcsője leomlott, soha nem jut el álmai mennyországába.

Sírt ilyenkor a kis szurtos inas. Forró könnyei felolvasztották az arcára száradt festéket és piros-barna csíkok hullottak alá képén. Az utcai sihederek kikacagták, gúnyolták; a kormosképű kovácsinasok meg is górálták.

Lesóványodott, meghalványodott. Egészen eltorzult az arca. S véghetetlen szomorúság bánkódott a szemében.

— Eltévesztettem az életet...

Anyja látta ezt; s mintha kést ütöttek volna szívébe, úgy fáj neki. Laci nem panaszkodott, ha hazament; csak leült és ült hallgatagon, fáradtan, szomorún. Ács Zsuzsika fájdalmas vádat érzett a lelkében: ezt a gyereket mi tesszük tönkre, a szülei.

— Hát nem vagy boldog, fiam? Hiszen azt mondtad: festő szeretnél lenni...

Laci ránézett; mosolyogni akart, de a könny kibuggyant szeméből:

— Édes anyám, nem ilyen festő akartam én lenni... Művész festő, aki embereket és tájakat fest, nem szobák falát...

Nagyot sóhajtott és csendesen tette hozzá:

— Szobafestőnek nem emelnek szobrot, soha...

A kis Bakóné elfakadt sirva:

— Istenem, Istenem... hát mondd, mit tegyünk?

— Szeretnék visszamenni az iskolába...

Akkornap este a kis Bakóné szokatlan bátorsággal támadt az urának (galamb a keselyűnek):

— En nem bánom, akármit tesz velem, de ezt a szegény fiút nem kínozom tovább. Visszaviszem a kollégiumba —

Bakó Mihály fölcsaltant az egekig:

— Nem kínozod? Hát neki a rendes munka kin? A seylemből varrott istenét — hát én hogy nevelkedtem? Lovak közt, istállóban! Az eső vert, a tél fagyasztott, a szél megszáritott, mégis ember lett belőlem! Ennek már elindul az orra vére, ha vedret kell vinnie tíz lépésre? Mért nem született a Ferenc Jóska fiának, vagy Eszterházy grófnak, a megváltó istenét, ahol egy rongy kölyök terem! Visszaviszed a kollégiumba? Vigyed — de az én küszöbömet nem lépi többet át! Én ingyen nem adok szállást, kenyeret egy kopcihérek sem! Menjetek az égbe, bánom én! De egy garast, egy falat kenyeret sem az enyémből! Nem! Ha úr akar lenni, menjen urak közzé, vagy legyen kutyagóráló, a hájfejű istenét a nyomorult kölykének —

Epen vetkőzött, a derékrealóját olyan böszült lendülettel vágta a lócára, hogy a fali óra ingája meglassult és megállott. Nem mutatott több időt.

Da Bakóné másnap kivette Lacit a szolgálatból. Lesz, ahogy lesz, mindegy; inkább maga keresi meg neki a ruháját, kenyerét, könyvét, de mégsem öli meg a lelkét.

Jön ám a hír, egy fiákeres posta hozza, Laci hajdani tanítójától, a hatalmas erejű széniortól, Somogyi úrtól; azt üzeni: hallotta, hogy Bakó Lacit kivették az iskolából és inasnak adták; akármi volt az oka, szeptember elején rögtön irassák be a gimnázium harmadik osztályába; tandíjjal, könyvekkel ne törődjenek, ő, Somogyi Zoltán, fizeti, míg csak érettségit nem tesz a fiú. Keményen meghagyja Bakó Mihálynak, hogy gyermekével ne bánjon mostohán, mert Laciból még nagy ember lesz valamikor...

Igy.

A kis Bakóné úgy érezte, mintha szárnya nőne és emelkednék a levegőbe. Mit, hát Somogyi tekintetes ur látja a jövőt? Hiszen szóról-szóra azt mondja, amit Szabó tanító ur órála mondott, ha fiunak születik... Óh, drága ember! Mikor legnagyobb a veszély, akkor van legközelebb az Isten. Ezt a Somogyit a jó Isten küldötte, a tizenkettedik órában.

Elment a szénior urhoz és megakart csókolni a kezét; nem birt szóhoz jutni, csak sirt örömében, mint a gyermek.

Az atléta természetű Somogyit meghatotta ez a könnyé olvadó jószág; öreg édes anyjára gondolt — és ő csókolt kezét a paraszt asszonynak.

— Emberek vagyunk mindnyájan; segítenünk kell egymáson. Ennyivel hártotta el magától a köszönetet.

A kis Bakóné boldogan repült haza; rettentő ura le volt győzve! Le volt győzve, de nem meggyőzve.

Bakó Mihály morgott, mint az orrba vágot oroszlán a ketrécében; szeretett volna ráugrani a megfenyítőjére, de nem lehetett.

Egváltalan nem halotta meg a Somogyi nemes lelküége; sőt, még hencegett: mit kaparász idegen az ő keze alá? Azt teszi a kölykével, amit jónak lát. A megváltó isten...

Háttal forgott a visszakerült fiura. Csavarta az orrát, szurta a szemét, bántotta lelkét a Laci egész lénye. A táltosfiu nem akar kötélnek állani, a maga nagy buta feje után megy. Lenézi az apja mesterségét, nagyra vágyik, urhatnámság bujt belé... hm... megállj, legény, bukhatol még te az emeletről is a földszintre, majd jó lenne a megutált fiakeresség, csakhogy — orrod tőle fokhagymás! Kétszer nem sütünk meg egy kenyeret. Ha te elhajítod magadtól a mi iparunkat, én is elhajítalak magamtól, Eredj, légy úr, kolduld össze anyáddal, amire szükséged van. Tőlem egy garast se várj.

Nem is adott a fiunak soha könyvre, vagy ruhára egy lyukas fillért sem.

Valami homályos gyanu gyötörte a táltosfiu miatt... Ennek az ügye nem egészen tiszta... Az álnok kupec ugatott valamit... ki tudja?... Semmit sem lehet tudni.

Bevágta rájuk az ajtót. Ment az istállóba, s összegyűlt mérget a szegény lovakon töltötte ki. Megkinozta őket úgy, hogy zengett belé az istálló, az udvar, az egész utca.

De Bakó Laci szeptemberben azt írta a füzeteire: „Bakó László, ginn. III. b. oszt. tanuló.”

Oh, régi álmok!

Bakó Mihály magánál tartotta a pénzt. Ugy lökött nagy kegyesen az asszonynak napi bért, mintha fogadott cselédje volna. Pénzt, paripát, asszonyt soha se bizz másra, mondja a példaszó. Ur akart lenni halálig a maga garádján.

Zsuzsika, keservesen, beletörődött. Nem az fájt neki, hogy lerongyolódott a ruha róla, hanem az, hogy fiának nem birt egy kalapot, egy pár cipőt venni az ura keresményéből. Bakó, mióta megvadult, kegyetlen következetességgel viszi keresztül akarátát. Lacival például egészen úgy bánik egy idő óta, mint-ha nem is az ő fia volna. Nyakába vágta a gyeplőt: eredj, a merre látsz, majd meglátom, mire tudsz menni nélkülem. Ha urnak készülsz, tessék; de nem az én pénzemem!

Laci negyedik gimnázista koráig minden nap hajnalban kelt, hogy segítsen apjának a ló tisztogatásában, kocsimosásban, szerszám rendbehozásában. De mikor az ötödikbe lépett, mikor tanárai elkezdték magázni, mikor a kedves öreg Tóth Jóska, mathéseós professor, azzal nyitotta meg az esztendőt: „Mától fogva nem azt mondom: te kis csacsi, hanem azt, hogy: maga nagy számár!” --- : megbicsaklott, és kijelentette, hogy ő bizony nem vakarja többet a lovakat, legföljebb a maga fejét. Az apja úgy sem segíti, mit törje magát? Kenyérrel tartozik ellátni, míg nagykoru nem lesz, erre törvény van; a többit majd kiharancsolja a jó Isten.

Hiszen, kiharancsolja, szó sincs róla; csak a pénztárnokai, meg az ellenőrei roppant lusta emberek; sokszor ötven év mulva folyósítják a megszavazott összeget, nem annak, akinek szolt, hanem akit epen nyakon csipnek. Bakó Laci is ilyenformán járt. A jó Isten nagy számlakönyvében oda volt írva neve után jókora kis összeg; de bizony a hivatalnokai nem értek rá vele piszmogni, előkelőbb kliensek mosolyogtak a pénztár előtt, azoké az elsőség.

Bakóné, aki remegő lélekkel kísérte drága fia minden lép-

tét, (mint a komédiás a magasban kifeszített kötélén meginduló gyermeke mutatványait): gondolt egy nagyot. Ha az „ember” összeszorítja pénzes markát, magam fogok Lacinak pénzt gyűjteni. De mégis nagy ember lesz belőle, megmutatom.

Törékeny kis testében milyen hatalmas lélek lángolt!

Még Köteles-utcán barátkozott össze a kis Szücsnével, özvegy asszonnyal, aki epolyan csöndes, jó lélek volt, mint ő maga. Megitták a komaság poharát és az egymásra talált emberek pusztíthatatlan összetartásával mentek előre az élet országotján. Amit Szücsné kitervelt, Bakóné elfogadta; amire Bakóné sovárgott, Szücsné valósággá varázsolta. Két test, egy lélek voltak.

Ezzel a jó asszonnyal határozták el, hogy libatöltésre adják magukat. A tavaszi keléskor megvesznek egy csomó pici libát, felnövelik, meghizlalják és jó pénzen tuladnak rajta. Vagy pedig a fiatal sovány gunárokot és tojókat hozzák rendbe és adogatják el a zsidóasszonyoknak, mert azok minden pénzt megadnak értük. A zsidok ma is libasziron hiznak.

A tervet tett követte.

Ugy nyár kezdete táján nyakukba vették a vármegyét és bekilincseltek a falvakat; paraszt gazdák udvarán nőnek a legszebb és legolcsóbb növendék libák. Alkudoztak, tréfálkoztak, ügyeskedtek, ravaszkodtak; csupa passzió volt ez a kereskedés.

Gyűltek, gyülekeztek a gyönyörű szárnyasok a Hortobágy-utcai kis udvaron. Külön deszakakerítés választotta el őket a malacoktól (igy is bekapták egynehánynak a fejét); szép pirosárga tengerivel gyömöszölték őket, hadd hizzanak. Félreálló roppant beggyel dőcögtek, beszélgettek, kádároztak a sárga-piros csizmás libák; nagyokat éljeneztek, mikor a gazdasszony tengeris kosarát megpillantották. A büszke kakast, Miskát is megcsipkedték egy párszor, ha föl akarta kapkodni előlük a tengeriszemeket. A kis Fitying kutyára nyújtott nyakkal rásziszegtek, mert a négy lábut ellenségnek sugta ösztönük (a róka, meg a görény, sőt a patkány is négy lábon jár és torkukba harap). Jóska, a legkisebb Bakó-gyerek, az ikerfiuk itt maradt fele, nagyon iszkolt, ha a gunárok ráijesztettek, mert egyszer bizony a putinájába csipett a vezér, de úgy, hogy a hust is odafogta.

Bakó féiszemmel pislogott az ötven-hatvan fehértollu jószágára. Hahá, gondolta, gőzül az asszony. Na, csak hadd gőzüljön. Legalább kevesebb pénzt sir ki a bugyellárisából. Valami ugyan megmozdult a baloldala táján, de odavágott öklével:

csend! Egy volt Don Miguel-bakának nem lehet érzékenykedni.

És bizony, szépecskén hullottak a tallérok Bakóné vászonzacskójába. A fehérlibákból kékhasu bankók kerekedtek, a bankók ruhára, cipőre, kalapra, ingre változtak. Felöltöztette nagyra hivatott fiát, egy szárnyas lélek ne járjon kopottan. Csak nyakkendőt nem tudott Lacinak az inge elejére diktálni, mert a fiu iszonyodott tőle. Petőfi soha nem viselt! Azzal áltatta magát: a nyakkendő asszonyos disz.

Multak a napok gyönyörűen.

Bakó Lacinak már nagy híre volt a kollégiumban. Ötödik osztályos létére elnyerte a szabad tárgyú költemény díját. Aranyat kapott érte. Ez nagy szó volt a diáktársadalomban. Hat-száz fiu becsülése, huszonöt tanár elismerése járt vele.

Hát az édes anyja! Álmainak első beteljesülését rajongotta át. Igen, már rálépett Laci arra az utra, amely a csillagokig vezet. Sirt örömeiben.

Ekkortáiban indult mozgalom az asszonyok között, hogy az aranszáju pap tíz éves lelkészi működését még kell ünnepegni. Bartháné, a jólelkű, vallásos urinő, állott a mozgalom élén. Gyűjtést kezdettek a hívek között, s maga mellé vette gyűjtőnek régi ismerősét, a kis Bakónét is. Zsuzsika sajtószerű elragadtatással vetette magát ebbe az ünneplésbe; mintha aranykődön keresztül törtetett volna valami nagyszerű cél felé. Fialat lelkének tiszta szerelme kapott szárnyat újra, hogy még egyszer becsattogja azokat a magas régiókat, ahová neki csak ábrándjaiban volt szabad felszállania.

Asszonytársai megbízták: írjon üdvözlő beszédet a nagy ember tiszteletére, és mondja is el.

Bakóné újra Ács Zsuzsika lett. A régi, nebántsvirág lelkű kis leány, akinek gyönyörű gondolatai jöttek, szálltak, tűneztek, mint báránylelkők a tavaszi égen. Még ugyan soha nem próbált nekik nevet és hangot adni; most le kellett őket a magasból büvölnie, hogy mások is lássák és gyönyörködjenek bennük.

Óh, ez nem olyan könnyű volt ám!

Verseken írta meg a köszöntőt. Ahogy kibuggyant a lelkéből, úgy ömlesztette érzését sorokba. Valamikor, titokban, gondolt már el költeményeket, de le nem írta soha. Ugy zengtek, bongtak a lelkében, mint kis arany csengők, amelyeket az emlékezet és a vágy csönget... de azután a mult kódébe vezetett a hangjuk. Most ki kellett nyitnia lelke templomát idegeknek is; úgy szegyelte magát, de olyan jól esett.

Megmutatta versét a fiának ; javítsa ki, ahol nem jó.

Laci nagyot nézett : hát édes anyám is...? Nem is almodta volna eddig. Megölelte a piruló asszonyt és elkiáltotta magát :

— Innen örököltem hát én !

Elofvasta a verset. A ritmus dőcögött, a rimek el-elmara-
doztak, vagy nem is találkoztak egymással ; de a szavakban
titkos lámpa égett, amely kiragyogott rajtuk, mint messze há-
zak világos ablakai a mély éjszakába. Nemcsak a leírt betűk
remegtek, hanem az érzés, az eltiltkolt szentséges imádat is.
Bájos és megható volt, mint egy gyermek szerelmi vallomása
a jó Istenéhez.

Laci eltűnődött ; lassan könnyből ereszkedett fátyol a szemére.

— Édes anyám, édes anyám... nem ilyen embert érdemelt volna férjének, mint a mi apánk.

Nehéz, sulyos mondás volt, Bakóné meg is rettent tőle. De a fia komoly bánattal ingatta fejét igenre : nem ilyen embert érdemelt volna...

Késő bánat, eltemetett vágy, elérhetetlen álmok... ezek minden ember drága halottai ; ott fekszenek szívünkben, a kis bibor koporsóban ; sokszor úgy tetszik, mintha mozdulnának, mintha ébrednének, — talán a feltámadás angyalának a kürtje szól?... Óh, ne ébresszétek föl a halottakat, jobb nekik odalenn...

A kis Bakóné egy szép reggelen megállt a szókehaju, kékszemű, aranyszavú pap előtt, ifjú álmainak tündérr királyfia előtt és remegve, és bájosan, és meghatóan elmondotta neki verses köszöntőjét. A nagytiszteletű úr, de az ünneplő asszonyok is, mind úgy érezték : kedves fehér galamb kopog az ablakon, bocsássatok be, üzenetet hoztam... Ki kell most nyitni minden ajtót, minden ablakot, hadd szálljon be a messze üzenet : „csak egy igazi boldogság van a világon, mikor úgy szeretnek bennünket, hogy mi nem is tudunk róla“.

Szép volt az emlék-ajándék, ragyogott az ezüst írókészet ; mosolygtak és illatoztak az üde rózsák... de nem ragyogott úgy semmiféle arany, mint az Ács Zsuzsika barna szeme, és nem mosolygott úgy semmi rózsza, mint az ő halovány orcája. Fehér homlokán valami szent tűz lobogott.

A nagytiszteletű úr elfakadt sirva. Ezt nem várta. Ennyit nem érdemelt. Hiszen a nép hozta el hozzá szívét ! Hol van ennél királyibb ajándék ? Bartháné asszonynak csak a kezét csó-

kolta meg, de a kis Bakónénak a homlokát ; hófehér homlokát ...

— Soha nem felejttem el — mondotta arany zengésű hangján.

Bakóné, mintha álmodna, szorongó szívvel lépett ki a paróchiáról. Olyan különös, olyan fényes volt minden. Csak föl ne ébredne belőle hamar ...

Mikor hazaért, vette észre, hogy egy virágot szorongat a kezében. A nagytiszteletű úr adta neki ; ő bizony észre sem vette. Fehér volt a virág, tiszta fehér, és olyan illat szállott belőle, hogy az embernek a lelke szédült el ...

A kis Bakóné leült az asztal mellé. Egyedül volt, nem látta, nem hallotta senki ... leborult a két kezére és sirt, sirt keservesen.

Rém.

Konyár és Derecske felé már fölszított minden liba-állományt, most megindultak Vámospércs határára. Vonaton mentek ki, gyalog jöttek vissza; mert hatvan-hetven, néha száz-húsz libát tereltek maguk előtt. A kis Bakóné, meg komája, Szücsné.

Rendesen napszállat táján indultak visszafelé, mikor már hanyatlott a hőség; mert bizony huszonhárom kilométer nagyon kiszedte lábukból az erőt s a csapatot, ha meleg volt, minden félórán pihentetni kellett.

A falu alján, mikor megnyílt előttük a szabad határ, a pihent libák harsány riadót fújtak, megindultak, verdestek a szárnyukkal és néha föl is emelkedtek a levegőbe: repültek! Az ősi ösztön bontott ilyenkor bennük szárnyat, a vadludak elházasodott testvérei utánozták a magasban eltűnő rokonokat.

A két szegény asszonynak nem volt szárnya; bizony csak úgy két lábon kellett törtetni utánuk. Míg elérték, rendbe tereltek az izgága csapatot, keservesen megizzadtak, kimerültek, pihegtek. Hanem azután a ludak kezdettek tikkadni; el-elmaradoztak a gyöngébbek, le-leültek az országut szélén, azokat biztatni, ölbe kellett venni.

Mire beértek a halápi erdőbe, már leszállt az éjszaka. Meggyújtotta lámpását, a tele holdat, azzal világított a két szegény asszonynak.

A sötét lombok közül babonás arccal sandított ki ezer lát-hatatlan rém; ott suhantak el a fák sudara mögött, néha hátba kerülték a magános ballagókat, de mire megneszelték őket, fellobbantak a sötét levegőbe. Halk, múltó morajlás dongott a távolban; olykor-olykor zörren a haraszt, megrecsegett a bozót, talán róka osont éji vadászatra.

— Énekeljünk — mondta Bakóné. Nem félt, csak gyermek-kori káprázatai lidérckedtek képzeletében.

És fölzendült a dicséret: „A nap immár clenyszett, az ég bésötétedik, nyugvóra szállt a természet és minden csendesedik...”

A fáradó libák halk lihegéssel, csöndes kotyogással marsoltak előre. Az énekszó tetszett nekik; azt beszélték meg egymás közt. Ez egészen más dallamú volt, mint a falusi libapásztorok egyhangú nótája.

Az erdő is elhallgatott egy-egy pillanatra; valahol, távol, egy kis madár trillázott a női hangokra: testvéreire ismert bennük. A pici csillagok kíváncsian pislogtak; édes anyjuk, a nyájas hold, megállott közöttük andalgásában.

Egyszer csak, észre sem veszik az éneklésben, valaki kullog a hátuk mögött. Szücsné hátrapillant: egy magas férfialak imbolyog a félárnyékos úton. Követi őket, ki tudja, már mióta.

Odasug halkan Bakónénak:

— Nézze csak, komámasszony, valaki jön a hátunk megett.

Bizony, megijedtek. Sötét erdő, éjszaka, senki élő rajtuk kívül; még a csárda is messze van. Sem fegyver, sem bot. Csak a libahajtó kendős vessző. Ha valami gonosz szándék lappang abban az emberben, úgy elolthatja őket, mint a gyertyalángot.

Ottantájon jártak, ahol egyszer titkos gyilkosság történt.

— Álljunk meg — sugta Bakóné — talán elhagy bennünket.

Elébe kerültek a libacsapatnak, megálltak. Az eltikkadt állatok rögtön lehullottak a földre.

A két asszony is leült az út szélén.

Jön a magas alak, csöndesen, rejtelmesen, mintha félelmetes üzenetet hozna. Először szó nélkül elsétál a pihenők mellett; jó darabot előremegy, akkor visszafordul. Jön újra feléjük. Két szív rettenetesen zakatol. Valaki fohászkodik.

A magas ember megáll. Jó ideig nem szól, csak néz. Rettenetes percek. Egyszer azt kérdi mély, sötét hangon:

— Hova mennek maguk?

— A városba... akarná mondani Bakóné, de a fűrge és okos Szücsné megelőzi:

— Ide, a halápi csárdába.

— Kié ez a liba?

— A csárdásgazdáé. Vámospércsen vette; mi csak behajtuk neki. Elfáradtak szegény állatok, pihenünk egyet.

Hosszú csend.

A magas ember tétovázva jön-megy; látszik, határozatlan. Nem tudja, mit tegyen.

Megszólal:

— Nem félnek így éjszaka? Erdőben?

Szücsné hangosan nevet:

— Oh, sokszor megjártuk már ezt az utat, még sötétebb éjszakában. De a jó Isten vigyáz ránk... Hozzátette: Meg a jó emberek.

A magas alak újra hallgat egy időt.

— Nazarénusok maguk?

— Nem vagyunk mi. Igazhitű kálvinisták volnánk.

— Hát akkor miért énekeltek?

— Csak énekelünk. Jobban telik az idő. A libák is szívesen hallgatják.

Az ismeretlen csikorgósan kacag.

Távolról kutyaugatás. Mintha szekér közelednék az országúton. Valaki nagyot sóhajt, mintha kő esett volna le a szívéről.

A magas ember egyet gondol, köszön: jó éjszakát. Megindul előre, a város felé; megy, homályosodik, lassan eltűnik a ködben, mint a rossz álom.

Csakugyan szekér zörög arra, valahol. Nem is egy. Az éjszaka félelmetes csöndje megszakad. Az álmodó libák csöndesen gagyognak. A két asszony rövid szavakat vált; Isten szellemét idézik.

Szekerék vágatnak el mellettük. Vidám kocsisok tréfásan kiabálnak rájuk. A borzalom csattja lehull, szabadon lélekeznek.

De a fáradt libák sehogysem akarnak tovább menni. Hasztalan verik őket talpra, csak lepihennek. A drága éj csöndes nyugalma álmat parancsol rájuk.

— Hadd pihenjenek még egy darabig — mondja Bakóné. De húzódjunk félre az országútról, elgázolhat valami szekér.

Beterelik a libákat az út mellé, egy tisztásra, amelynek közepén hatalmas tölgyfa álmodozik.

A libák, mint kitergetett fehér vásznak, elterülnek a sötét mezőn. A pásztorok is lepihennek a nagy fa sudaránál, neki-veve hátukat széles törzsének.

Az álmok tündére ott szállong körülük, felettük; hiába hessentik el, csak rájuk borítja édes fátyolát. Meg-megrezzenek, ha öntudatuk el-elmerül egy-egy percre; azután újra félrebillen a fejük.

Nem alszom el — gondolja a kis Bakóné —, hiába húz úgy lefelé valami. Hátha visszatér az a magas ember... hetven liba... nagy kár volna... nem is számítva a mi életünket...

Néz, néz merően a félsötétbe...

Egyszer csak úgy rémlik neki, mintha amonnan, a bokrok közül, fölkelne valaki. Nagy, magas ember. Megindul feléjük. Jön, jön; a babonás holdvilág foltozva hullatja rá kísérteti fényét. Megáll a félúton, vár. A fény épen ráesik arcára: sápadt, halott ez az arc... és olyan ismerős. Ugyan, kire emlékeztet ez a rém? Hol látta ezt a magas alakot? Lába gyökeret ver, nyelve megbénul, nem tud mozdulni, nem bír szólani... Most lehajlik az az ember a földre, fölvesz valamit és nyújtja felé. Mi van a kezében? Nem látja tisztán... Most kétfelé nyitja azt a valamit és papirdarabok hullanak a földre. Ah, ah — nem papirdarabok azok, hanem bankók, százasok, ezresek! Hirtelen ráismer: Nagy Gábor ez, a kóbor kupec. Az ám. Hogy rá nem ismert eddig! Most meg egy ásó került a kezébe, elkezd ásni a bokrok alatt. Ás, ás, nekifeszülten, fáradhatatlanul. És, csodálatos, ahogy az ásott gödör mélyül, úgy merül lassanként el a földbe. Mintha saját magát ásná el, elevenen.

Ni, már derékgig eltűnt. Már csak a feje látszik. Most ideint, kacag, valamit mond, de nem lehet megérteni. Már a feje is lemerült; de két karja még ki-kivillan, ahogy a földet kiveti az ásóval. Egy lapos domb marad utána; néha mintha meg-megmozdulna, mintha élne az a halom. Most egy kocsi tűnik föl, mélyen, bent a sötétben, de azért lehet látni. A kocsit két ló huzza, a bakon nem ül senki, úgy megy a fogat magától. Mintha nem a földön, hanem a levegőben usznék. Jaj — ni, most a lapos dombból csak kiugrik egy fehér alak, szellem, kísértet, és beveti magát a vágató kocsiba. Repül a fekete fogat, az a fehér kísértet ott áll a közepén. A sötétség riadozva zeng utána... hahó, hahó! Mintha a fák megindulnának, mintha emberekké válnának, és sodró forgatagban kavarnak a mesze rohanó fogat után... Szárnyas alakokkal telik meg az éj, fölemelkednek és repülnek, repülnek, a magasba, a holdig, a csillagokig, ahonnan...

Bakóné felriad. Saját szive dobogása ébreszti föl. Szive félrever, mint tűzvészkor a nagytemplom harangja.

Rémülten néz szét. Körülte csupa csönd, csupa nyugalom. A libák fehéren pihennek a sötét mezőn; mellette Szücsné szabályos lélekezése hallik. Ránéz. Most tér egészen magához. Elaludt egy percre és álmodott. Föláll és kitekint az országútra — vajon nem tért-e vissza az az ismeretlen? Homályos gondolattal gondolja el: nem Nagy Gábor kupec lehetett az a magas ember? Nem... hiszen csak ráismert volna.

Az úton senki. Csak a fentjárom hold teríti rá ezüstös fátyolát.

Szücsné is fölserken. Ejhaj, elaludtam, mint a libák.

Találgatják: hány óra lehet? A hold már nyugatra hajlik, bizonyosan elmúlt éjféli.

Szücsné valami különös dolgot vesz észre a holdfényben. Egy kis fa áli közel bozzá, az vont a figyelmét magára.

— Nézz csak, komám asszony, körtefa! Körtefa, a halápi erdő közepén. Nem furcsa?

Megnézik, förüljárják. Az biz' a, körtefa. Hogy kerülhetett ez ide?

— Valami kőszá madár körtemagvat vitt a szájában; itt repült el, itt szállhatott le, kiejtette és megfakadt. Körtefa nőtt belőle.

Bakónénak eszébe jutott, hogy az ura sokszor járt erre kocsijával... a kupeccel... majd otthon elmondja neki ezt a fölfezedést.

Talpra keltették a libákat és megindultak hazafelé...

Ottthon, aznap este, kinn vacsoráztak az udvaron. Bakónak jó kedve volt, mert pompás fuvarok szapora bankót fiztak zsebébe. Őcsárolta a vándor asszonyt, hogy olyan haszontalanságokért nem röstelli a fáradságot. Egyszer majd megbakantja őket valaki éjnek idején, akkor aztán többel köti be.

— Hetven liba, — mondta Bakóné, — nem olyan kis koska. Ha meghizlaljuk háromszorosan, ötszörösen fizet. Kell a pénz, sokan vagyunk. Maga pedig nem vesz nekem egy rokolyát sem.

— Dehogy nem, — csattant fel Mihály, — hát még mit nem? Kilenc szájba keresek kenyeret, két lovat abrakolok, két kocsit kell jókarban tartanom; csak az eget nem kanyaríthatom le a nyakadba!

— Nem is nekem kellene, — szól a kis Bakóné elszomorodva, s odanézett a pítvarba, ahol sápadt lámpafénynél a táltos fiú görnyedt valami könyv felé. Két tenyerével befogta a fülét, hogy semmi hang ne zavarja. Tanult.

Zsuzsika nagyot sóhajtott. A jövő, a drága, fényes jövő szállt el képzeletében, mint üstökös csillag az égen...

Egyszer csak eszébe jut a halápi körtefa:

— Még olyat sem láttam ám, mint tegnap éjjel a halápi erdőben. Egy magános körtefa áll az országút mellett... vajjon kicsoda ültethette azt oda?

Rettentő Bakó Mihálynak torkán akadt a falat. A halápi erdő megrendítésére egyszerre csak elborult előtte a holdfényes udvar. Amint a magános körtefát hallja — pokoli rémület nasisítja keresztül a szívét. Mit! Hát ez az asszony ott járt, éppen ott járt az éjszaka? A kupec magános fája... amelynek a gyümölcsét soha nem szakaszthatja le... az a borzalmas éj... a

halálos viaskodás a kocsiban... a hóhérmunka... a földdel egyenlővé taposott sírhalom... Ez az asszony talán azt a földet taposta, amelyet ő vert rá ásójával, hogy soha hirt ne mondjon senkinek. Már eltemette, régen, ott is, bent a lelkében is, hát akkor miért jár vissza kéretlen hivatlan, mint a fenyegető halál? Irtózatos.

Zavarodó lélekkel kémlelt a felesége szemébe: vajjon nem sejt valamit ez a tettető asszony? Háttha már mindent tud, csak nem akarja megmondani? Álnok az asszonyember, mindig más szint mutat. Erőszakító lenne, ha éppen ő juttatná törvény kezére.

Fölugrott az asztal mellől. Kiköpte szájából a falatot, és elkezdett álnokoskodni:

— Phi! Micsoda gyalázatos egy hus... mint a csizma-talp... nem bírom megrágni. Hát mindig ilyen moslékot teszel te én elébem? Hát meg akarsz étetni? Meg akarsz ölni? Azt a megváltó istenét, ahol egy álnok asszony terem...

Fölkapta a husos fátat és hozzávágta a szomszéd ház falához. Darabokra tört.

A kis Bakóné, mintha a padlásról esett volna le, csak ámult:

— Nincs annak a husnak a világon semmi baja... hát miért —?

Bakót tovább lökte félelmét lefojtó dühe. Hátrarohant, égszagató káromkodással ordítva tul lelkiismerete kiáltását:

— Nem is törődöl már te énvelem annyit sem, mint a kutyáddal! Elkóborolsz, falvakra, napokon át... ki a szent Isten tudja, hol jársz, mit csinálsz? Én rághatom itthon az öklömet. Nem ilyen voltál te ezelőtt, Ács Zsuzsánna. Valami történt teveled... rosszat sejtek én... de nem tudom kikaparni az igazságot, azt az égzengető Istent a csillagos égben...

Az utjába akadt vasvedret fölrugta, hogy az majd átrepült a szomszédék udvarára. Akkor bevágódott az istállóba, a nyugodtan abrakoló lovakat összeverte, hogy az istálló majd összeomlott. Keze vérzett, belevágta a jászol szegébe; homlokáról szakadt a víz, haja csapzottan lógott a szemébe. Szemefehérje kifordult, szája habot turt, örült volt. Rettenetes.

A családja reszketve huzódott egy zugba. Várta, mikor csap le a villám.

Venus és Adonis.

A nyár, mintha tüzeső záporozna, égeti az ember testét, lelkét. Az öregeknek a testét, a fiataloknak a lelkét. Az öreg mathézis tanár, akit becéző néven csak Tóth Jóskának nevez a diákság, már tizenhetedszer törli meg izzadó homlokát s az egyszerű egyenlet megoldása még sem sikerül. A tábla előtt álló diák nekiveresedve ötl-hatol, az osztály felé fordult fülét sarkig kinyitja, hogy a Sugás parányi szelleme besurranhasson rajta. Az egész osztály álmos; a délutáni órák tikkasztó unalma üli meg a fiukat; csak az érdekes tanár furcsa közbeszólásai legyeznek meg olykor hűs fuvalonként a tűzbemártott arcokat.

— Né donogi! — hangzik a mathézeósz professzor ódon, de kedves hangja. $A+b$... mi hát, fiam? (És énekelve diktálja) $a+b$... Az osztály hátsó fele halk khorusban dümmögi utána: $a+b$... Szemtelen legyenek az osztályban, azok is azt dongják: $a+b$... Grósz Zoltán, a jeles zsidó diák, megfog egy legyet, papírvitorlát dug a hátuljába és elereszti a levegőbe, mint pici kis repülőgépet. Nehézkesen száll, zümmög a katedra felé s egyenesen belezuhan a tanár tintatartójába, amelynek a mélyén már egy ifju cserebogár nyugszik. (A gonosz Peleskei lopta belc, még óra előtt.) A beavatottak feszülten várják a kifejlést.

A negyedik padsorban, fejét két kezébe hajtva, Bakó Laci elmerülve olvas valamit. Lelkét egészen kiveszi a könyv, elragadja, viszi valahová Paphos szigetére; csak a teste maradt az osztályban. Véletlenül hozzájutott Shakespeare *Venus és Adonis* c. elbeszélő költeményéhez; a forró nyár, a színes szavak zápora, az érzéki szerelmi izgatol mámorával omlik agyára; lángol a koponyájára, mintha tüzzel volna tele; nagy sötét szeme kinyílik, mint két fekete viola s pirosba csattanó ajka halkan remeg. Semmit nem hall az osztályterem zsongásából, csak Venus dallamos csábitása és tündöklő panasza zeng fülébe, vérébe. Az ismeretlen Isten, a Szerелеm, miszteriumának távoli

moraja csap felé a fekete betűkből, hirtelen szinessé elevenül minden sor: látja a regebeli rengeteg üde zöldjét, kék ködös mélyét, lombokon átcsapogó nehéz arany sugarát a Napnak, a görögök Napjának: látja Adonis fiús szépségét, tiltakozó dacosságát, éretlen gyermekes makrancát; látja oh ezt legjobban látja: a Venus titokzatos báját, női szépségének csak sejtett, de még nem ismert rejtelmét. Izzó fantáziája ezerszeres bűbájjal jeleníti meg az istennőt, elképzelt meztelenségében. Szíve a torakában dobog, vére szinte robbanásszerűen lüktet az agyában. Villamosságot sugárzik egész valója; úgy, hogy a mellette ülő fiúk nem tudnak hova lenni a hőségtől.

— Né kaffogj! — inti le hangutánzó igéjével a tanár valamelyik zörömbölő diákját. Hátul, a leghátulsó padsorban, az istentelen Miklóssy elkezd énekelni a „Veres kutya románcot“. Egy lánghaju zsidó fiúról költötték a cétus csontvágó eszű diákjai. A magános dallamot átveszi az egész padsor s már jól kivethetően döng a szövege is. Az öreg mathézis tanár hallja ezt, de nem tudja eldönteni: az utcáról szűrődik-e be valami gajdolás, (nyitva az ablak), vagy talán az udvaron kornyikál valaki. Idegesen fülel, honnan jön a hang? Mérgében jól rávág soimfa botjának a végével a fekete táblán apró számokat pingáló diák kezére:

— Ne irj olyan légy-edd-meg betűket, huncut!...

Fölakasztja fülére pápaszemét, előveszi ceruzáját, megvizsgelteti a „series“-t, hogy beírja a nebulónak szekundáját.

— Herre mehetsz!

A fiu megjed, méltatlankodva szól:

— Tudom én, tanár ur!

— Né fecsegi. Herre mehetsz! (S már nyálazza is pici plajbászát.)

A diák még fölebb emeli hangját:

— $A+b$... emelve a második hatványra... tudom én tanár ur!

Tóth Jóska fenyegetően nyul a botjáért:

— Míngy' végighuzok rajtad!

Erre a fiu jobbnak látja az elvonulást. Bent a padban keserűen szidja pajtásait. miért nem sugtak?

Bakó Laci mindebből nem hall semmit. Vadászebek csaholásától visszhangzik az erdő; nyerítve vágat az Adonis elszabadult paripája, s vadkan rőfögés ijeszti a bokrokat. Adonis már rohan végzete felé. Már kibuggyan bibor vére, s ködbe borul szeme sugárzó csillaga. Messziről már sikong a kereső Venus jajja; már rátalál a hervadó tetemre, a szüzre, az érintet-

lenre, amelyet minden varázsával sem tudott megszerezni magának. És hull, pergő könnyek gyöngye özönével együtt, hull gyönyörű ajakáról a legszebb sirató, mellyel halott szerelme csak sirattak valaha. Az istennő gyászolja az embert. A Szerelmem omlik le a megölt Szépség előtt. Olyan drága minden szó, olyan tündöklő minden kép, olyan forró minden gondolat, olyan zengő minden sor, hogy az olvasónak könny ül a szeme pillájára, és szíve dobogása fönnakad... De újra visszalobban képzelete a rege csábító jelenetére; ez a buja, forrongó és forró szerelmi ostrom, mikor nő esdekél a fiu csókjáért, — ez bibor takarót borít minden rémületre, minden gyászra s királyi háttéréből a meztelen női testet emeli föl, mint egy ragyogó amforát, az istenek asztalára. A szűz fiu lihegve issza a szűz Adonis és a buja Venus szerelmi dulakodásának Shakespearei történetét; s megmagyarázhatatlan varázsszal van reá a fiu maga-meg nemadása. Igen, ő is így fog tenni, mint Adonis, ha a föld legbűvösebb leánya, ha maga a királynők királynője, ha maga Venus istennő száll alá, hogy elcsábitsa magának... Mert ez a szűzies dac, ez az éretlen érettség, ez a gyermekes makrancoskodás: ez olyan bájos, olyan gyönyörű...

Az öreg Tóth Jóska ezalatt kivégzett egy pár diákot. Mikor a hetediket is helyrekergeti, csak nyílik az osztályterem ajtaja, lassan, méltóságosan, mintha a tankerületi főfelügyelő ur előtt tárná ki az igazgató ur. Az ajtó már csaknem sarkig nyílt, s még senki sem látszik. Az első padbeli fiuk ösztönösen felállanak, példájuk maga után vonja a többieket: az egész osztály tisztelgően feláll. Tóth Jóska, mathézeológus professzor, fölpillant kérdő tekintettel, nem érti a haptákot; de a nyíló ajtó magára vonja figyelmét, szeliden elpirul, mint egy leány, az a gondolat villan át remek faragású koponyáján, hogy megint valami „tanfelügyelő“ háborgaja. Megköszörüli torkát: öehe, hō, hl; szítpant egyet szájpaddlásához érintett nyelve alatt és somfabotját fölemeli, hogy a „grádust“ leintse: „üljenek le!“

Mindez egy lélekzetvétel alatt történik.

Ellenben a kinyílt ajtó keretében végre megjelenik a kép. Nem a tanfelügyelő ur, nem az igazgató ur, hanem a Gacsal Jani elmázolt képe.

Már kinn, a küszöbön megkezdí mondókáját:

— Tanár ur kérem, hejöttek a rokonok...

Belép az osztályba, igen ingatag egyensulllyal. Látszik, hogy Törő hácsi kocsmájában eltörődött egy kicsit. Beteszi maga után az ajtót, odatántorog a katedra elébe s bizalmasan feladja a szót:

— Tanár ur kérem, bejöttek a rokonok...

Tóth Jóska néz és lát, lát és megért, megért és megbocsát.

— Öehe, — köhént befelé mosolyogva; — jó van, jó van, csak ki ne jöjjenek...

Gacsal Jani balanszírozva megy a helyére. Az osztály viharzó neveléssel fogadja. Megérti az öreg „vágását”.

Hirtelen, mintha apró tündérek röppentek volna be az ablakon, felvillanyozódik az álmos grádus. Már nem csak a gonosz Miklóssy dalol odahátul, hanem Kukó, (polgári nevén Erdei Károly) a jeles tanuló, sőt a legjelesebb, Nagy Sándor is, vidám röhejjel döngeti a padot. Remek egy óra ez a mathézis, kivált ha Gacsal Janinak bejönnek a rokonai!

Az öreg tanár meglátja a viháncoló első padot; rászól a legjobb tanulóra fanyaron:

— Á, Nassándor, már te is korpa közzé keveredtél!

Ebben a pillanatban egy bariton hangú borju elbődül az utcán, pont az ablak alatt. Az osztály megbolondul. Hahotázva üdvözlí a szaktársat. Tóth Jóska irtóztatós komolyan áll a katedrán (a rekkenő melegben is két felöltő, patkós cipő van rajta s nyakába csavartan egy téli kendő), irtóztatós komolyan mondja, mikor a viharos kacagás elzúg:

— Similis simili gaudet. (A hasonló a hasonlónak örül.)

Azzal leül, hogy beírja a végzett anyagot az osztálykönyvbe.

Beleüti a tollat a vén kalamárisba. Ahogy kirántja: valami fekete állat evickél a penna hegyén. A vitorlás légy, amelyiket Grósz Zoltán eresztett a levegőbe, s amelyik bután belemászott a tintás üvegbe.

Hömpölygő röhej.

Az öreg Tóth Jóska nem jön zavarba, lefricskázza a megmártott legyet és még keményebb erővel üti tollát a kalamárisba. Kirántja — Jézus Isten! — most még nagyobb fekete állat rug-kapál a tolla szuronyán. A cserebogár.

Harsogó hahota.

Az öreg fölmutatja a nyársára tűzött fekete cserebogarat, mint Toldi Miklós a cseh fejét:

— Hát ez melyikötöknek a bolond fejéből esett ki? Öehe...

A fiuk görögnek a kacagástól. A parányi Csapó annyira nevetett, hogy elájult. Úgy pofozták életre, szomszédai, a pad alatt.

Végre megszólal a csengő. Imádkozás. Az öreg Tóth Jóska nyakába kavarintja második felöltőjét, begöngyöli nyakát a kék-fekete gyapjúkendőbe, fölteszi kalapját, kezébe veszi híres somfabotját (ma ötven esztendősi!), egy megvéfő pillantást vet a

grádusra — „Pecegődör!” — mormogja a fogai közt, s néhányat köhentve, kivonul a teremből.

Az osztály fenekestől felfordulva tombol utána.

Már mindenki hazatakarodott. Szabó Gyula, a kulcsos, be akarja zárni a termet, s akkor veszi észre, hogy valaki még mindig ott ül a negyedik padban: fejét kezére hajtva: olvas, olvas...

Odamegy. Fölemeli a fejét — Bakó László.

— Ébredj, komám. Eredj innen haza, mert rád zárom az ajtót. Akkor holnap reggelig szophatod itt az ujjadat.

Laci kábultan nézett a szemébe. Mintha még mindig oda-barangolna a lelke.

Felállt, zsebébe csúsztotta Venust és Adonist, s félig öntudatlan ment ki az iskolából...

Ez a nyár, különösen a két hónapi nagy vakáció, kiforgatta magából. Valami ártatlan örület-féle fogta el. Mozognia kellett, mint a túlfűtött lokomotívnek. Lángolt az agyveleje. Rebegő szeme mindig túllátott a dolgokon és valami lappangó második képét is látta a tárgyaknak.

Tizenöt éves volt.

Egyszer egy könyvben teljesen meztelen nő képére bukant. Hirtelen, bíbor villanással, mintha az élet hasadt volna előtte ketté, s belátott volna, tűnő bizonytalansággal, rejtelmeibe. Most újra fölmerült képzetében gyerekkori játszótársa, a kis Török Zsuzsika. Láttá fehér, finom, habos testecskejét. Ezt a gyermeki, tiszta, üde képet nagyította meg, valahányszor meztelen nőre gondolt.

Nagy nyugtalanság rohanta meg.

Ez a leplezetlen női test összeolvadt a Shakespeare Venusával. Odaégett agyvelejének fényképező lemezére s bárhova nézett: azt vetítette ki, megnagyítva, plasztikus szépséggel.

Volt olyan idő, szakadatlan ez a Venus-alak remegett előtte.

Tilalmas sovárgás fogta el. De félt a büntől. Mert ez a vágy bűn nevet visel a világban; különösen a diákok életében.

Nem szabad rá gondolni. Nem szabad.

Komoly könyveket vett a kezébe, hadd fárassza ki magát. De az első lapon már elvesztette értelme a logikai fonalat; izzó képzelete mintegy kiverte a hideg éssz és urrá lett egész lényén. A tudományos szöveg szavai átcserélték értelmüket, megszinesedtek, izzó fénybe borultak, s lassan-lassan meztelen nő alakjává rendezkedtek el. A nyomtatott könyv betűinek fekete rácsozatán keresztül mosolygott az agyába égett női test fehér-rózsaszín, meleg fantoma.

Ment az utcán. Asszonyok, lányok jöttek vele szembe, ismerősök is ; nem mert rájuk nézni, mert attól rettegett : hirtelen úgy látja őket, mint azt az egy alakot . . . s akkor vége. De ha előtte ringottak virágszerű, hamvas leányok, vagy érett asszonyok, leküzdhetetlen erő vonzotta utánuk ; ment, követte őket, órákhosszán át, mint elszakíthatatlan árnyékuk . . . s édes, kéjes horzongással vette észre : hogy homályosodik el lassan-lassan a ruhájuk színe, vonala, anyaga, s hogy ring ott előtte anyaszülte meztelenül az a lány, az az asszony.

Ez a különös képessége megriasztotta először. Később ámulva fedezte föl titkos erejét : a szemének Röntgen hatalma van, ruhán keresztül is úgy látja a nőket, mintha semmi sem volna rajtuk. De csak a nőket.

Bizalmasan megkérdezte egy pár barátjától : megvan-e nekik is ez a hatalmuk ? Azok nevettek rajta :

— Persze. Az ember sejti, mi van a külső alatt. De jobb azt úgy igazán leplezetlenül nézni.

Erre, maga sem tudja miért, nem volt kapható.

Mostanában a nagyerdő volt rejtő Bakonya. Befurakodott a járatlan, vad részekre, ahol nem látja senki, csak a zümmögő bogarak, meg az ég tetején lángoló Nap. Levetkőzött pőrére, s megnámorosodva saját teste fiatalságától, szépségétől, újongó riadozással zengett himnuszt az Embernek, a Természetnek s magának. Odaadta érintetlen testét a Nap égető csókjainak : hadd csattogja végig, hadd pirosítsa meg, hadd szívja oda forró vérét a pihető bőr alá. Úgy képzelte, mintha ő volna Adonis, a Nap : Venus, s örök szerelmi harcban ingerkednék vele, s mindig kisurranna ölelő karjai közül, hogy beteljesülésig soha ne jusson viszonyuk. Bámulta a földre vetett árnyékát ; elképzelte, hogy az : nő, leány ; beteges sovárgással kívánta : bárcsak oly mágikus ereje volna, hogy azt a testetlen árnyékot lihegő, pihető leánytestté tudná bővíteni.

Úgy érezte, mintha benne egy leány is el volna rejtve, akit magával hord, akivel szüntelen harcol, aki soha nem lehet az övé, mert valahogy mégis csak egy vele. Ezek a csodás rábukkanások élete titkaira : kiforgatták a lelkét s valami művészi vallás egyre teljesedő babonájával töltötték el.

— Szeretnék örökké fiatal és szűz maradni. Mert az érintetlen ifjúság az a szépség, amelynek nincs halála. Talán nem is a föld a hazája, valamelyik más csillag, az Orion, a Sirius.

Hiába sovársgta ébren, álmában a nőt : kerülte a lányokat, nem akart velük megismerkedni.

Valami önkínzás-féle érzés volt ez neki. Szerette. Művészi értelemben vett martirnak gondolta magát, aki jobb és több a hétköznapi embereknél.

Nem tudta, hogy valója félig asszonyi részből alakult ; s ez a martiromság : csak bizonyos tekintetben elváltozott alakja az Ács Zsuzsika szenvedni tudásának, önfeláldozásának. Nála művészibb formában jelent meg ez az érzés.

Az a másik énje, amely vad viharzásokra akarta ragadni, amely sötét gondolatokat vert föl néha lelke titkos barlangjában ; amely erőszakos és dacos volt : az a rettenetes apjától rászállott öröksége. Ez az ellentétes kettőség határozta meg egyéniségét. Ez az egymással örök harcban álló két szellem támasztott benne oly khaoszt, amelyből új csillagnak kell egykor születnie. Az elemek úgy vegyültek benne, hogy a Szépség fogott kezét az Erővel, Szelidség rimáncodott a Szilajság előtt; fény és árnyék viaskodott egymással, hogy a harmadik : a Hajnal, kitámadhasson harcukból. Valami harmadik, új Én is lappangott az örökölt részek mögött ; ez volt a kitudhatatlan, a megismerhetetlen, amely eldönti sorsát, s megadja majd értékét életének.

A jaj-huszár.

Pista, a legidősebb Bakó-fiú, ezalatt nagyot kanyarodott az élet útján.

Felszabadult, segéd lett, egy kis pénzmagra tett szert. Sunyi orra megszimatolta, milyen bűvös szaga van a homoki bornak. Inni kezdett. Borral kenik a hurt a legjobb kántorok! Az ő hangja is ugyancsak megcsiszolódott, csengett, repült magasan, a céig: Mintha csak édes anyjától örökölte volna. Be is állott a Munkás Dalegyletbe s minden szombatn kancsó mellett discsérte az Istent. Alamuszi élhetetlensége legalább a kocsmában kibontakozott békójából, s kackiás táncokkal döngölte a csürt a Balogh néni levert földes csapszékében. Ej haj, gyöngy ez az élet! Aranyos ez a bormámor! Ennivaló ffük ezek a puszi-pajtasok! Búsultunk eleget, búsuljon a ló, elég nagy a feje!

Pista fölfedezte az életet.

A munka: nyomorult, piszok valami; de a mulatozás: isteni! Hat napig teherhordó állatok vagyunk, illő, hogy a hetedik napon istenüljünk. Az Űristen is hat napon teremtette a világot, hetediken megnyugodott, szóval pihent. Bor mellett lehet csak igazán pihenni. Valami nagy, homályos érzés lappangott a lelke háta mögött, az bizgatta olyankor, mikor az ajtója nyitva maradt. Az édes felejtkezés tulajdonképen Én-jének a legművészebb, legnemesebb elemét vetette föl, de ez soha nem lett benne tudatossá. Bizonyos, hogy művész halt meg benne. Hiszen valamikor ő volt a táltos-jelölt...

Édes anyjától örökölte a döntő részt.

Apja félfüllel hallott a dalidójáról; mormogott, csavarta az orrát ez a dolog. Hm. a kanistenét, kölyök korában megállani sem tudott a lábán, most meg a félvárost fölveri betyárkodásával. Megállj, Pista, minden hét bő esztendőnek eljön a hét szük esztendeje.

Bakó Mihály bánta már, hogy nem fogta Pistát maga mellé,

bérkocsisnak. Ezóta levette volna válláról a fele terhet. A „lunátikus“ felé sem szagol már az ólnak, tüsszköl a lóportól; csak a kis finác fenekű Miska perreg-pattog a kocsi körül, abból lesz még ember. Az az ő fia.

Pistát azután berántották katonának. Még pedig honvédszázárnak! Megszédült, mikor ráhúzták a piros nadrágot. Az első kiképző hetek idején sirva ment haza édes anyjához, elpanaszolni: hogy gyötrik, hogy kinozzák, a kis Bakóné sajnálta, megkönnyezte, és teledugta a bluzát minden földi jóval. A retentő Bakó? Mikor meghallotta fia nyavalygását, köpött egyet, nagyot sóhajtott és mély érzéssel mondta: „Jaj-huszar“.

Ez a dísznév rajta is maradt Pistán.

Lovakkal nem sokai bajlódott katonakorában; mint szabólegényt, berendelték a műhelybe: rongyos huszárnadrágokat foltozott. Megtanulta, hogy kell egyenesen járni, s mindig lecsüngő orrát most már fölfelé tartotta. Fennhordta.

Mikor a hétszázharminc kis nap lecsepegett, Bakó Pista ugy találta, hogy nem élet a szűrszabó segéd élete! Ott görnyedni az asztal mellett hajnaltól estig, örökösen ég felé nyujtogatni azt a rongyos tüt: mennybe megyek... összerokkantanai a gerinc-csontját, benyomni a tüdőjét, rongyossá szurkálni ujjahegyét a varrótüvel — aj, piszok mesterség ez! Másnak a rabja lenni, szobákba bezárva nap-nap után; semmi öröm, semmi változatosság! Mennyivel jobb dolga van Lacinak, a diáknak; gyönyörű könyveket olvas, okos ember, hét felől nyílik rá a világ. Nem piszkolja be a kezét aljas munkával, urak közt éli le az életet. Be kár, hogy nem tanult...

Megbánta, hogy iparos pályát választott. S itt kezdődik az ő szerencsétlensége.

A szűrszabó céhek ezidőben munkafogytán voltak. A szép, virágos, tulipános szűrők kezdtek kimenni a divatból. Most már csak a falusi kocsisok hordják, ha hordják. A mesterek összehuzzák magukat, szélnek eregetik a segédekét. Pista is azon vette magát észre, hogy kicseppent a régi helyéből, Malatinszky urnak nem volt rá szüksége.

Mit tegyen? Huszonnégy éves, katonaviselt, emberrnyi ember; házasság előtt áll, s nincs betevő falatja! Olvasgatta az erős Toldi Miklós történetét; izgató hatással zudult a lelkére a feltörő fiu sorsa; elgondolta: hátha bujdosásnak adná ő is a fejét? anélkül, hogy valakit hókon kollintana... Hátha más vidéken más a levegő, más az élet, s valami nagy szerencse, nagy dicsőség vár rá valahol...

Mint Toldi Miklóstra Budán.

Megindult. Nem Budára, hanem Körösparti Nagyváradra. Édes anyja telerakta pogácsával a kufferét (mint Toldiné a Miklós tarisznyáját!), nagy könnyhullatások közt vett bucsut a szülei háztól.

A testvérei már egész regéket szöttek a vándorlásához. Hogy menti ki a sebes Körösből egy nagy urnak a leányát, a leány beleszeret, kirimánkodja gógós szüleitől a beleegyezést; Pista nagyságos urrá lép elő, lakkcipőben jár, havannát füstöl, piros bort iszik. Az apósa rátestálja nagyvárad gyárát és hatalmas birtokát. A jó fiu nem felejtkezik meg öregedő szüleiről, magához veszi őket, édes anyját selyemben járátja, morcos apjának pompás fogatot vesz, hadd kocsikázzék rajta, míg él. A testvéreinek házat szerez Váradon, mind oda költözködnek; az ám a szép hely, folyó is van, hegyek is vannak, nem úgy, mint ebben a Szahara-városban. Pötyögős Jóskát (az ikrek itt maradt felét) kiművelteti; Lacinak pedig egy nyomdát vásárol: azon nyomatja ki a verseit.

Uristen, de szép lesz. de jó lesz!

Harmadnap este, már kilenc óra után, megzörgetik erősen a Bakóék kapuját. J:di szaiad, kinyitja.

A messze járó vándor kullog be rajta. Pista.

Nem lakkcipő van a lábán, csak a régi rongyos; nem havanna füstöl a szájában, csak a kis kuffer szomorkodik a kezében. (Üres!) Se pénz. se posztó. Elfogyott a vakaró, hazajött a vándorló. Nagyváradon még kietlenebb, még nehezebb az élet.

Jaj, milyet csalódott az egész család!

Laci humorosan jegyezte meg:

— Az egészben az a hiba, hogy annak a nagy urnak a leánya nem ugrott bele a Körösbe.

Pista szipogott, lecsüngött a csalódástól megnyult ora; épen olyan volt, mint kis fiu korában. Élhetetlen, gyámoltalan. Amint a piros huszárnadrágot levette, nem maradt belőle más, csak az anyámasszony katonája.

Aj, hogy gunyolta az apja, csikorgó fogu Bakó Mihály!

— Hm... hazajött a segéd ur? Nem izlik a váradi koszt? Tán még a sült galamb sem repült a szájába István gazdának... Rongy. Rongy ember. Kapcának való. Egyéb semmi. Ez? Ez nem az én fiam. Ez a drága anyja gyermeke. A megváltó isten, ahol egy szipogós orru jaj-huszár terem... Ennek télen mindig nadrágjában a keze! Az orra mindig nedves, mint a taknyos kölyöknek. Ez akar nekimenni az életnek? Mire való az ilyen ember? Kutyagórálnak, semmi másnak... Pihá!

Magában pedig azt gondolta: ugysem lesz ebből a nyomó-

rultból soha ember — magam mellé veszem, kocsira ültetem. Ehhez nem kell semmiféle tudomány, csak egy kis józanság, becsületesség.

Azt mondta Pistának egy reggel :

— Te. Én már ugyanis eleget kinlódtam értetek, megettem a kenyérem javát ; ülj fel erre a kocsira, viseld gondját ennek a két lónak, ne félj tőle, nem harap meg. (Micsoda arcucsapás ez egy kiszolgált huszárnak !)

Viseld magadat emberségesen : nem leszek adósod. Addig is, míg alapot nem vész a magad életének, az én kenyéremet eszed.

Azt ette Pista huszárkorában is, mert nem izlett neki a prófont.

Pista szívott egy nagyot az orrán, lesunyta a fejét, annak jeléül, hogy elfogadja az ajánlatot.

Igy hát fiákeres lett.

Nagyszerű, szabad élet nyílt meg előtte. Övé az egész világ, még a sorompón túl is. Ur ; nem kell gyalog baktatnia, fenn ül örökké a bakon, lovak viszik előre, hátra. Ha jó vendég akad az útjába, ömlik a pénz, mint a forrásvíz. Az embernek le se kell hajolnia érte. Két zsebe van minden hajtó kocsisnak : egyik a gazdáé, másik a magáé. Ez az utóbbi a „lódulj-kassza“. Hogy az ember mennyit csusztat a lódulj-kasszába, ahhoz igazán senkinek semmi köze. Az öregnek is jut, a fiatalnak is marad. Minthogy pedig a zsebbeli pénz untalan macerálja, birizgálja az ember kebelét, legjobb, ha tulad rajta. Fiákeresre két-féle idő jár : vagy száraz, vagy lucskos. Ha száraz : mindig szomjas, tehát innia kell ; ha lucskos : mindig fázik, tehát innia kell. Bakó Pista vagy szomjas volt, vagy fázott, de mindig ivott. Aki sokat iszik, rendesen nem józan ; Pista rendesen ivott, nem sokat volt józan.

Óh, ez a mámor, ez a bormámor !

Hogy megcsillagosította fölötte az eget, hogy bevirágozta alatta a földet !

A jámbor, alamuszi Pistából a bor egy oroszánt ugratott ki. Ha kezdett veresedni a füle, óh hogy ragyogott világoskék szeme, hogy forgott hadari nyelve, hogy feszült égnek a nyaka, hogy öblösödött a hangja, hogy villámlottak a mondásai ! A bor hőssé magasztosította. Ilyenkor annak érezte magát, aki lenni szeretett volna : Toldi Miklósnak ! Irtózatos erőt sejtett a karjaiban. Ha megfogom ezt a mestergerendát — gondolta a Baloghné kocsmájában — leszakítom az egész házat. Jobb hát, ha hozzá sem nyulok. Ezt a két girhes lovat fel tudnám venni

a vállamra és vinni harminc lépést... Egyszer csakugyan alábujt az egyik csidának: de annak igen csiklandós lehetett a hasa-alja, mert olyat rugott Pistán, hogy az ut közepén szedte fel magát. Egyéb baja nem történt. Máskor a kocsit akarta háttára venni; emelte megszakadásig, míg a lovak el nem indultak vele; akkor azt hitte: ő viszi vállán az egész istenséget.

Dalolt.

Kedve telijét nótákba öntötte ki. Csodálatos szép, ódon, ismeretlen nóták szivárogtak föl ilyenkor lelkéből, mint aranyos szőrű ürgék, akiket a töméntelen bor öntött ki barlangjukból. Hősiesen zengett a hangja, eleinte tiszta tenor, később leszállott bariton. Az öreg Rácz Károly primás egész bandája nem tudott ennyiféle szövettel együtt. Hogy honnan vette, az Isten tudja. Néha mintha önmaga komponálná a verseket; de hamarosan kiviláglik, hogy a nagyapáink korában volt az új nóta. A drága dallamok, mint művészi fonódású zsinórok, színesen kanyarogtak a szavak fehér vagy fekete szövetén.

Bakó Pista ilyenkor művész volt. Csak valakinek föl kellett volna fedezni.

Apja eleinte nem tudta, milyen viális ember lett az ő jajahuszárjából. Hancin, a drága besugók gondoskodtak róla, hogy minden a fülébe jusson. Pista mulat, Pista iszik, Pista elszalasztja a fuvarokat, Pistának a kocsija félnapokig ott áll a Nagy Pali kocsmája előtt.

Rettentő Bakó Mihályban felforrott a méreg. Megállj csak Pista, ha én egyszer megcsiplek, megemlegeted azt a napot.

És egy délután megcsipte.

A kocsija kinn állt a kocsmá előtt. Odabenn valakinek a hangja veszekedetten csengett-csattogott.

Bakó elsápadt, azután vérbe borult. Bevágta az ajtót, nyakon fogta a magas hangú dalárdistát és feltette maga mellé a bakra. De mire a bakig jutottak, hétszer úgy vágta fiát agyafőbe, hogy Pistának az orrán kibuggyant a vér. Tajtékozva rágta magába haragját a vad oroszlán, de dühe tulcsapott rajta, nem bírta lefékezni. Közzé vágott a lovaknak, és borzalmas káromkodása pattogó ostorával hajtotta hazáig.

— Az én kocsimat... te bitang... a keresztre feszített Istent benned...

Egyik kezével a gyepelőt fogta, másikkal a gyámoltalan embert vágta, pörte, hogy csak úgy dübögött.

Megzendül orditozásától Hortobágy-utca. A házbeliék csak annyit látnak, hogy nyílik a nagy kapu és bebukik rajta egy

véres arcu alak, akit Bakó Mihály vág. pofoz, Istent lehuzó káromkodások zenekisérete mellett.

Uramisten, hiszen ez Pista!

S a szerencsétlen alak csak szipog, csak hápog, de nincs egy emberhez illő férfias szava. Legalább orditana, vagy káromkodnék. Nem. Egészen odavan. Az apja előtt hamuvá omlott.

Laci pedig kezdte meggyülvölni az apját.

Bakó Mihály kocsiszt fogadott. Első volt a „Vak Bódé”, egy vörös képű, sunyi pofájú, szuszka szörnyeteg, aki a második napon összetörette a sarhányót; nekiment valami tőkének. A gazda rogyaszthatta rá a csillagos eget minden istenével: nem ért semmit, a sarhányó vissza nem igazodott. Elkergette. Jött a másik: a „Golyó”; fúrge, hamis legény, akinek jó szimata volt, ki tudta rimánkodni, a borjut is az anyjából. Az első héten hozott valamit; a második héten nagy semmit; pedig — jelentették a besugók — egész nap zavarta a két párát. Hiszen látszott is a lovakon. Hova tette hát a keresményt? A „lóduljkasszába”. Bakó ezt is káromkodt a az udvaráról. Jött a harmadik: a nagy Murvai. Ez egyszerűen megitta, amit keresett. A gazda pofon vágta és betette utána a kaput.

Ejnye a keserves Istenét, hát ez már így megy örökkétig?

Fájó szemmel nézett a virgonc Miskára: csak ez volna már tizenöt éves! Mert addig nem engedi a főkapitány ur bakra ülni.

Önmaga már unta a mesterségét. Szeretett volna pihenni. A zötyögő kocsi kegyetlenül összerázta, különösen a feje sínylette meg. Mérget fújt az udvar hátulján magoló diákra, aki megundorodott az apja foglalkozásától. Szidta a véletlent, hogy a három leány nem fiunak született. Szegény embert még az ág is buzza.

És mi lett a róta vége? Az, hogy kénytelen-kelletlen beengedte Pistát a kapun, bebocsátotta az istállóba; eltúrte, hogy újra bakra üljen. Talán csak megjött az esze a marhának.

Bakó Pista vidáman fuvarozott tovább. Kisodorta huszárosan nagy szőke bajuszát, kék szeme ragyogott jobbra-balra. ha szakácsnő vagy szobalány tűnt föl a határon. Kevesebbet ivott, több pénzt keresett. Az apja vágta pofonokat régen lemosta már arcáról az idő.

Sokat megfordult a régi kis utcájukon, a temető alatt. Egy szép piros pozsgás paraszt lány lakott arrafelé, ki-kiállt az ajtóba, rá mosolygott a délceg legényre, akit már huszárkorából ismert. Pistának emelkedett az ujjasa, szaporábban pillogott és ügetésbe kapatta lovait, valahányszor arra járt.

Ugy karácsony táján megkérte a Takács Juliska kezét.

A virágot leszakítják . . .

Erzsike volt a legszebbik Bakó gyermek. Szépsége lett épen a veszte.

A kis Bakóné nem sokat figurázott a leányaival; én is cseléd voltam már tizenkét éves koromban, próbáljátok meg ti is. Mari, a jámbor, csendes Mari elszegődött Györffy urékhoz; a barna haju, barna szemű, fehér arcu, dacos és szenvedélyes Erzsi pedig Dózsa gazdának lett a cselédje.

Dózsa Bálint tehetős ember volt. Az Elepen volt egy tanya, Sámsonban földmalmá örölte a búzát; bent a városban szép cserepes háza. Gyermekkel nem áldotta meg az Isten; felesége mindig gyöngye, beteges asszony volt; mikor Erzsi hozzánk került, a nemzeti asszony már el sem hagyta az ágyat.

A kiéhezett gazda megkívánta a szemrevaló kis cselédet.

Erzsi akkor tizenhat évének minden büvösségével járt-kelt a világban; maga volt a szerelmes Élet. Csupa gömbölyűség, csupa teltség; szinte villanyszikrák pattogtak róla. A beteg asszony, mikor meglátta, nagyot sóhajtott; megérezte, hogy mire az ő koporsóját megácsolják, valahol már bölcsőrei is kell gondoskodni.

Ott, a halálos ágy körül, ott, a haldokló asszony közelében, fejlődött ki a gazda és cselédleány vak szenvedélye.

Bakó Erzsi elbukott.

Dózsa gazda a csillagos eget is rá rakta volna; mert nincs iszonyubb szenvedély, mint az ötven éves ember szerelme.

— A feleségem halálán. Ha eltemetjük, rá hat hónapra feleségül veszek. Te leszel a házam asszonya. Fele minden vagyonomnak a tiéd.

Az eleinte szabadkozó, küszködő leányt az udvarbeli Sárkányné, Dózsa komaasszonya, vette munkába. Így lelkem, úgy lelkem, ragadd meg a ritka szerencsét két kézzel, nemzeti

asszony lesz belőled, áldott jó ember az urad, csak egy kis melegségre, egy kis szeretetre van szüksége. Beköti a fejedet, arról légy nyugodt; nem olyan lator, mint az urak. Tanya föld néz rád, nagy ház, meg gőzmalom. Mit akarsz?

A fiatal lány elszédült.

Mikor Dózsáné nemzetes asszonyt kikisérték a temetőbe, a gyászoló közönség sorában már megindult a sesegés-susogás:

— Halotta, szomszéd asszony? Hogy ez a kis cseléd... Igaz volna? Persze, hogy igaz. Akinek szeme van, láthatja, hogy domborodik a ház eleje... No lám, lám, ki hitte volna. Az bizony. Csakugyan. Azt mondják, ez a kis csitri ül bele a nagy vagyomba... Amilyen bolond ez a Dózsa, kitelhetik tőle. Micsoda ravasz kis csirke ez a Bakó-maradék; több esze van, mint kilenc vén tyuknak... Szamar volna, ha elengedné az ölébe repülő szerencsét.

Az ilyen hír szárnyon jár. Szépen eljutott a Bakókék fülébe.

A kis Bakóné egyszer rémült meg életében: most. Vére leszaladt a szívébe, azután visszazubogott a fejébe, úgy érezte: lángol az orcája. Szégyen, szégyen, szégyen! Egész tiszta, tisztességes élete háborodott föl, mikor a hirthordók kerülgetve, példálózva, ielnyitották a szemét, hogy lásson. Huszonöt éve, hogy házasok; Erzsébet most tette föl a koronát életükre.

Óh, ez gyalázat! Óh, ez förtelem...

Futott a lányhoz. Elővette, sirva pirongatta, hova tette az eszét! Hogy boríthatta gyalázatba az ő becsületes nevüket? Ha az apja megtudja, szétvágja, amilyen ember.

— Még két lányom van rajtad kívül, mi lesz azokkal, ha a világ szájára jut a te ballépésed? Azok is elvannak veszve; soha tisztességes ember kezét nem nyujt rájuk. Jaj, te boldogtalan, megöltél bennünket...

Erzsi dacosan rántott egyet a vállán. Ugyan mit nyavalyognak? Én Dózsának törvényes felesége leszek, csak a gyászidő leteltét kell megvárnom. Szavát adta, megesküdött, nem gazember.

Bakó Mihály fenn, a piacon tudta meg, mi történt Erzsivel.

Megzavartielke most összezavarodott. Háborogva zuhant be a kapun; szörnyű oroszlánszemét elfutotta a vér. Hőrgött, mintha valaki fojtogatná; lerogyott a pitvarban egy székre és öklével verte a fejét.

... Az én nevemet... az én nevemet! — Untalan ezt ordította.

Gyalázatos szavak záporával rogyasztotta keserű dühét a feleségére. A te drága kölyköd, a te nevelésed, hogy a mennyben lakozó Isten... Hát ezért küszködtem én huszonöt keserves esztendő végig, éjet-napot, hideget-meleget egyhuzamban, hogy egy bestia vágja be utánam az ajtót? Na Erzszi, nagyot léptél, a lelked száradjon el; csufot hoztál a fejemre, kipellengéreztél, a sir szélére löktél, hogy az igazlátó Isten fizesse vissza neked ezt a jót százszorosan...

Sirva fakadt. Soha nem látták sirni életében, csak most.

Bakóné reszketve hallgatta. Remegett a szive is, — megsajnálta.

— Törvényes feleségül veszi... szavát adta... nem hagyja gyalázatban...

Bakó elferdült szemmel nézett rá:

— Eredj innen, te... eredj innen... mert nem tudom, nem állok jól magamért... eredj a szemem elől...

Ennek a rettenetes embernek szörnyű kényes volt a becsülete. Hogy Nagy Gábor kupecet eltette láb alól, az nem mérgezte meg talán annyira lelkét, mint a lánya bukása. Vagy azért vette ezt a szerencsétlenséget úgy a szívére, mert a gyilkosság már aláásta nyugalma, egészségét? Lehet. Sokszor eszébe villant: azért veri az Uristen, mert egy ember életét kioltotta... talán, igazságtalanul. Az a kutya megérdemelte, ha igazat ugatott... de ki tudja, mi az igazság? Ebbe örül bele az ember. Már neki soha nem lesz egy percenefnyi nyugta; a halott kupec szelleme visszajár és keresztet von minden számítására, és gáncsot vet minden igyekezetének.

— Az én életemnek vége...

Ekkor eltűnt. Három napig nem látták. Mikor visszakerült: rongyosan, éhesen, sápadtan, zavarodottan — alig ismertek rá. Haja a halántékán kételől megöszült. A szeme olyan volt, mint ha fátyol, vagy köd ereszkedett volna rá. Leült a kis konyhába; ott ült, siralmas szótlannul; ha kérdezték, ha szóltak hozzá, fájdalmasan nyögött fel:

— Ne bántsatok... csak ne bántsatok.

A felesége később tudta meg, hogy az alatt a három nap alatt folyton ment, ment, mint a háborodott. Voltak, akik a macsi határban látták, hajadonfővel szaladt a barázdák mentén s valamit kiabált. Mások az Elepen találtak vele; kacagott, a kalapját rázta: „Meghivom magukat is a lányom lakodalmára!” Valaki a nagyerdőn látta, amint egy ledöntött fatörzsön ült és sirt.

Laci, a diák, csöndesen azt mondta rá :

— Olyanforma, mint Lear király a pusztában

Dózsa Bálint állott a szavának : megesküdött Bakó Erzsikevel, törvényes feleségévé tette. Jó is volt sietniük, mert a mennyegző után nem sokára megtarthatták a keresztelőt is . . .

Hanem : a vagyona felét nem iratta a felesége nevére.

A kibontakozó lélek.

Bakó Laci rajongott a színházért.

Mióta a festett világ kapuja megnyílt előtte: azt gondolta, ez az igazi élet. Az a fakó, érthetetlen, vagy értelmetlen morajlás, amely körülte zajlott, micsoda sivár lármának tetszett a színpadon fölzengő, ritmikus élet-zene mellett! Ott éltek igazi férfiak, ott ragyogtak igazi nők, ott lobogtatta fátyolát az örök Szépség, ott borította üdvösségbe a szívet a Szerilem.

A színház csodálatos templom, amelynek láthatatlan Istene a saját lelkünk; azt imádjuk a szavak lüktető mámorában, a színek jóleső harmóniájában, a drága női testekből fölszálló, édes illatok tömjénözönében.

Az a festett erdő szebb, mint az igazi. Az a káprázatos világitás, amely néha mesebeli kék ködbe, néha bengáli biborba borítja a sötétség keretébe metszett mozgó, élő képet: mennyivel álomszerűbb, mint a vakító Nap, vagy az ábrándos Hold. Hol járnak ilyen tündéri nők az élet poros útján, mint ezek az emberi beszédet éneklő ragyogó madarak, arany fácánok, aranykék pávák, ivelő nyaku hattyúk? És milyen hősök, milyen dailiák ezek a délcegen lépő, bariton hangú férfiak! Mind az Élet remegő és hamvas pirosságát hordja az arcán (jól alkalmazott festékből!); mind nemes és önfeláldozó; aki rossz: az pedig félelmetesen nagyszerű.

A kamaszodó diák öszetévesztette az élet árnyékát magával az étellel.

Rendesen elszökött hazulról, mert az apja vak gyűlölettel gyűlölte a színházat. Sodomának és Gomorának minden bűne benne ledérkedik; aki egyszer bekapott: elveszett, becstelen. Ő jól tudja, hiszen azok a fajtalan szerelmesek, akiket lefüggönyözött kocsijában -- jó pénzért -- hordozott, mind a színházból jöttek, vagy a színházba tűntek el. Féltette fiát a ragyogó büntől.

De Lacit vonzotta, csalta ez az ördög-barlang.

Mikor kábult fölvel kilépett az ég alá a lezugott tragédiák vagy átlobogott szerelmek után, mindig az édes álomból ébredés bánata roskadt a lelkére. Ment a sötét utcákon, mint az alvajáró. Fülében még ott csengett az elmúlt szép szavak visszhangja, lehunytt szeme még káprázott a fényben uszó ruhák aranyától és hófehérségétől; szíve még izgatottan dobogott a rá hulló indulatok villanyáramától; és valami megfoghatatlanért sóvárgott. Ugy rémlett neki, most bukkant rá az Élet rejtelmére (mint édes anyja fiatal asszony korában, mikor először vitték el a színházba). Azért születünk, hogy szépeket lássunk, gyönyörű gondolatokat gondoljunk; a könnyekig ellágyuljunk édes érzések mámorában; és testünket oly szépség talapzatára emeljük élő szobornak, amely a halhatatlanság hitét ébreszti föl bennünk. Nem azért jöttünk erre a földre, hogy a sarat turjuk, porban fürödjünk és állati munkában izzadva durvuljunk; így az élet csak alacsony lelkek kikerülhetetlen börtöne: de a szabad, nagy szellemek a Művészet, az Elragadtatás, a Lelkesedés, az Istenülés pantheonját szentségesítik föl belőle és benne. Olyan ez a világ, milyennek akarjuk; és micsoda esztelenség: robotos fáradalmak és örökké tartó kínok műhelyévé silányítani!

Egyszerre a Hortobágy-utcai deszka-kapu meredt föl előtte. Szinte beleütközött. Szállongó lelke is úgy csapódott az ébresztő valóság falának, mint a lepke az ablak üvegének. Fölébredt.

No, most már hogy lopózik be a szobába? Ha észreveszi az apja, lesz nemulass...

Szokása szerint leült az utcaküszöbre, s finoman lehuzta cipőjét. Hóna alá szoritotta, s ilyen terheléssel szépen fölémászott az alacsony kapu tetejére: onnan, mint a szellő, vagy mint az árnyék, földre hullott. Ha az éber kis Fitying kutya elvakkantotta magát, ujjával pettyengetve szóllította nevén: né lármázson, jó ember jár itt. A Fitying rendesen el is hallgatott.

A pitvar előtt, a feltámasztott létrának dőlve, lehuzta nadrágját is, ha nyáréjszaka volt, mert ez a művelet jár legnagyobb zajjal: a nadrág zizeg, sustorog, suhog, míg az ember lefejtí magáról. Ha ezzel elkészült, tolvajléptekkel besuhant a konyhába; ott megállott, hallgatózott: nincs-e valaki ébren? Semmi éber nesz, csak az álom halk sóhajai. Ekkor aztán tüneményes zajtalansággal levetette kabátját, derékra valóját is, ágyához lopózott és ráereszkedett. Az utolsó pillanatban a nyomorult ágy megreccsent, mintha elszólta volna magát. A nyitott ajtón át valaki észrevette, fölhorkant, rákiáltott:

-- Ki van ott?

Az apja félelmetes hangja. Mintha katona volna, őrt állana, feltűzött szuronnal, éles töltéssel, és rárivallana a közeledő sötét alakra: Állj! Ki vagy?

Laci szíve hevesen dobogott. Nem szólt. Visszaszorította lélekzetét is. Hasztalan. Az apja megérezte, tudta, hogy ő.

— Hm... már megint éjfélkor jön haza a fiatal ur? Hát ez már mindig így megy? (Most történt harmadszor.) Színház? Igen? Mindenféle bestiákkal flangérozni? De aki istenelte, az én házam nem kocsma, hogy éjjel-nappal lehessen bele mászkálni. Aki kilenc óra után kint jár, maradjon is odakinn...

Morgott, hosszasan, félelmetesen, mint az álmából felzavart oroszlán.

A rettentő ember attól félt, hogy Erzsí után most már minden „kölyke“ gyalázatot hoz a nevére. Pista már ugyanis megcsapta a petekét, most következik László ur.

Pedig, ha tudta volna, a diák milyen szentséges érzéssel lép a színházba, letörte volna oktalan haragját. De hát eddig az ő esze nem ért föl. Színház: komédia; megvan.

Laci lelkére keserves ütésekkel vágódtak a dorgáló szavak. Az igazságtalanság mindennél jobban fáj; a szülők igazságtalansága mindenkiénél.

A táltos fiúban megmozdult a művész.

Ez a szörnyű és szép terheltég ezerféle útat keresett magának, hogy levegőre jusson. Kis diák korában szobrászati hajlandóságnak jelentkezett. Laci tapasztó földből mindenféle figurát kigyúrt: csillag alakú süteményeket, eperlevél erezzel díszített pogácsát; azután „szerves“ lényeket; takaros kis honvéd katonák ugrottak ki teremtő kezéből; fejükön csákó, hátukon borjú, kardszíjjon kard csüngött az oldalukon; szabályszerű bakancs valamennyinek a lábán; atillájukon a gombok is szinte ragyogtak, már amennyire az agyag tud ragyogni. Édesanyja odavolt a bámulattól és büszkeségtől:

— Ez a fiú maga csinálja meg a saját szobrát!

Az egész Hortobágy-utca csodájára járt az érdekes gyermeknek.

Később, mikor gimnáziumba került, a vonalakat és a színeket kezdte imádni. Első tervezete a mohácsi csata volt; huj, hogy bömböltek a török ágyúk, hogy rohant a magyar lovasság, hogy omlott a piros vér! Két színes ceruzája, a kék és a piros, egészen elkopott az emésztő használattól, olyan tömegeket rajzolt a hatalmas papírra. Nagyon szeretett lóversenyeket pingálni, mert gyermekkorának legmemorábilis emlékei a nagyverdei akadályversenyekhez fűződtek. Laci kimondhatat-

lan festői szépnék látta a májusi nap aranyában fürdő versenymezőt, a szinte haragos-zöld füvet, a határoló nagyerdő kékes-sötét ködbe merülő tölgyóriásait; s a zöld fűvön a sárga iovak, az ezer színben szikrázó selyem dresszcek, kék, ibolya, narancssárga, piros, lila drágakövek gyanánt szórták be a síkot; mikor megindult a start, repülő pillangók váltakozó színekáprázatával bővölték és vonták magukkal az ámuló szemeket. Távolról a katonazenekar melódiái hullámoztak a tiszta levegőben; s a morajló embertömeg éljen-riadása csodálatos izgalommal dobogtatta meg az ingyen helyen leskelődő fiú szívét. Sok szerencsétlenség történt az akadályoknál; felbukott és gerincetört lovak, szörnyű ívben kivágódó és agrázkódást szenvedő úrlovasok, megsántult lovászok, kifolyt vér: festették alá gyásszal a színes, vidám, izgató futamokat. A diák mindent látott és mindent megrajzolt.

Kilenc éves korában, egy gyönyörű téli reggelen, elbűvölte a pazar gazdagsággal hulló hó. Valami tündéri volt ebben a fehér záporban: mintha az ég leszakadt volna a földre. Pici, hulló angyalokat látott a szállongó hópelyhekben. És verset írt róla. Kedvesen pendülő, naiv sorokat, amelyek épágy hullóttak a hallgatók lelkére, mint a hó-csillagok az ábrándó földre.

Fölebredt benne a szavak és gondolatok bűvésze.

Édesen reális költő volt a kis Bakó Laci, mert a körülte levő világot énekelte meg. A Fitying kutya hősi harcát a Cili cicával; a hászija galambdúcán bűgő galambok esőkolózását: édesanyja hetven óriás libáját; Miska főkakast, huszonhárom tyúk gőgös szultánját; az apja két lovát, különösen a figurázó humoros Bandit, aki a szaszniákoló Jóskának mindig kiharapta fejéből a kalapot vakarás közben. Elemi tanítója, az atléta Somogyi Zoltán ezekért a drága kis képekért szerette meg; ezért jószolt neki nagy jövőt, ezért nem engedte meg, hogy szülei kivegyék az iskolából, ezért fizette tandíját és vette meg a könyveit, míg csak le nem érettségizett.

Mióta a színház bűvös körébe jutott, a színjátszás rabja lett.

Nem tudta elválasztani a színészetet a drámai költészet-től; parányi Shakespeare, picike Molière ébredt föl benne: darabokat akart írni és szerepeit is akarta játszani. Minden volt egy személyben: hős szerelmes és jellemkomikus, férfi és nő, drámaíró és díszlettervező, igazgató és rendező. Sőt közönség is. Eleinte a bámult színészeket utánozta, hanghordozásban, taglejtésben a megszólalásig híven. Azután kis szindarabokat írt, a diákéletből és a magyar történetből, s eljátszotta

diaktársaiival — görögtűz fény mellett, a pitvarban. Később, mikor a színházi festővel megismerkedett, följárt a színház padlására, a műterembe, ahol a márvány paloták, rengeteg erdők, falusi házak és hegyek, felhők készültek; roppant megtetszett neki az összeállított miniatűr díszlet, egyet elrimánkodott Gyöngyösi mestertől s otthon azt utánozta. Majd ő maga tervezett díszleteket darabokhoz; papirból kinyirta, festékekkel megfestette, csirizzel összeragasztotta, egy rajztáblán fölállította a dekorációt, mellé hasalt és egész szindarabot játszott le. Látta a föllépő és eltűnő alakokat, hallotta a tömeg moráját, megtapsolta a sikerült jeleneteket; és hosszan elálmodozott az élet kicsinyített mása mellett.

Anyja a nyílt ajtón át figyelte. Aggodalom árnyéka húzódtott keresztül a lelkén... mintha fia *most* nem jó úton járna. Színészet... Koinédia. Itt nem teremnek szárnyas lelkek.

Bakóné, Isten tudja miért, arról álmodozott, hogy Laciból pap lesz valamikor. Híres, aranyszájú pap, akinek meghallgatására még a szomszéd városokból is sereglenek az emberek. Ő szentséges pályának gondolta az egyházi pályát, amely a csillagokhoz vezet. Talán a kékszemű, híres pap, fiatal álmainak tündérkirálya, izgatta fantáziáját. Reá az életben senkinek nem volt olyan hatása, mint annak a szép szavú embernek. Ha majd Laci is *igy* meg tudja babonázni a lelkeket: elérte vágyainak arany tetőjét.

De a táltos fiú nem akart jövőjéről beszélni. Ő látta lelkében azt a magasba vivő utat, amely könnyel és gyönggyel van kirakva, de még édesanyjának sem árulta el. Majd lesz valahogy.

Hatalmas ifjává fejlődött. Sugár termete volt és izmos. Lázongó energiáját óriási gyaloglásokba fojtotta. Diaktársaiival vasárnap délelőttöként húsz-huszonöt kilométert, örült hajrában, letalpalt. Szakadt róluk a víz, a vérük úgy lüktetett, majd kiütötte a koponyájukat. Mindegy. Mentek, örületes iramban, mint a mű-gyaloglók. A haladásnak, előretörésnek ez a fizikai érzése meglobogtatta a lelkét is: ez az élet, menni, rohanni, száguldani előre, kitűzött és ki nem tűzött célok felé. Milyen gyönyörű érzés, mikor az út szinte szalad visszafelé a lábunk alatt; az útszegő fák hogy úsznak el mellettünk, a mezők két oldalt hogy fordulnak és hogy ferdülnek el! A kilométer-oszlopok messziről fehér pontoknak látszanak, közelednek, elsuhanak, elmaradnak s újak bukkannak fel, mint a jövő-menő évek. Láz önti el az ember agyát, koponyája tüzel

s csodálatos gondolatok bontanak benne szárnyat. Excelsior !
 Legyőztük a messzeséget !

Nyári holdas estéken kiment egy jó barátjával a Nyulaspusztára, amelyik ott szaladt el a város nyugati határán, mint az óriás Hortobágy előreküldött kengyelfutója. Gyöngyszínű köd lebegett a barna mezőn, a Hold ezüst sugárszálain parányi tündérek himbálóztak ; messziről furulyaszó sirt, a kilenc órai harang múlómódon kongott ; távoli kiáltások húztak át a csend sötét vizén, mint szálló vadlúdak. A mélységes ég mintha lejjebb hullott volna, a szemhatár mintha a végtelenségbe olvadna. Mindennek bűvössége van. A csend szinte fölemeli az ember testét a levegőbe és ott lebegteti ; úgy érzi, csak a két karját kell lecsapnia s már repül a mezők fölött. Valami halk zsongás, az álmodó pusztá lélekzetvétele, harangoz be a lélek nyitvahagyott templomába. Mintha Isten lelke borulna álmoként a pihegő földre...

Egy magános domb állt a pusztá közepén. Mintha ol-tára volna a természet felséges dómjának. Bakó Laci föláll a halomra és elkezd szavalni *Árpád síri álmát*. „Miért rázkodik a sírhant fölöttem ? Mi bömböl és bűg dűrva morajjal ? Talán paripák tompa tombolása ? Vagy a föld indult meg a magyarral... ?“ A zengő, dübörgő szavak, mint a távolból vágató lovak, gyorsabbodó iramban rohannak át az éjszakán ; zászlók lobogása a légtben, kardok villánlása az éjszakában, halálordítás és diadalni hajrá ! A magyar föld meghasadt, kört riad és rá Hadúr fölébred, bárha dermedten aludt : „Egyik lábát a Mátyán megfeszíti, a másikkal Kriván ormára hág ; tömérdek lelke bús haragra indul, sarka alatt megroppan a világ. Belemarko ! a földnek üstökébe s rengeti a rengeteg ormait ; mély mennydörgés lesz harci indulója, az ég kettéhasad, midőn suhint“. Az ezeréves Magyarság, a világ minden vérebétől halálhajszába fogott árva nép, kétségbeesett elszánásában, szörnyű szuggesztív erejével lelkének, a porrá omlott vezért, hazát-szerző Árpádot rimánkodja, esküszki ki a mély földből s az idézett vezér szelleme, félelmetes fantomként, kiszáll tusára, maroknyi nenizete élén megveri, megostorozza a ráomló vad csorda népeket. A tusa mintha fönn húzódnék, odafönn, a hold fényes ködétől fátyolos levegőben... „Lebeg a mente, rezeg a kolcsag, lobog a lobogó, dobog a ló, cseng a csatakard, dübögő buzogány törirontja az ozmani pajzsot...“ De nemcsak az ozmanit, hanem Európa minden fajaét.

A táltos fiút elragadja a nagyszerű látomás ereje, mint Illés profétát a tüzes szekér ; és szinte lángokban áll már a domb

tetején. Hajadon fejére ráhull a holdfény, barna haja mintha villóznék, szikrák pattognak ki túlfeszített idegzetéből. Alakja megnő, fölhatalmasodik, mintha már nem is ember volna, hanem Rém; hangja különös döngéssel, öblös zuhogással verdesi a tompa csönd falát és az aluvó puszta rejtelmesen nyög, sóhajtoz belé.

Az ámuló diák, Laci barátja, elködlő szemekkel néz a babonás jelenségre. Úgy rémlik neki, mintha a szavaló fiú mögött halvány ködalakok rebbennének át: talán Árpád vezér lovasainak árnyékcsapata. Valami mély, tompa zúgás kel a mézön, felrémlő dobogás, mintha nehéz tetemek dübörögnének a távolban. Ez a kísérteties éjszaka leszegzi az ember lábát, nem bír mozdulni, nem tud hangot adni, rabja nem ismert rejtelmeknek.

A szavaló rémes alakja már a Holdig ér; kitárt két karja Keletet Nyugathoz öleli. Tompa hangja úgy zúg, mint óriás harang. S föltartott ujjhegyén lidérces kék láng lobban el.

Ez nem földi anyától született lélek!

A másik már el akarja ordítani magát, hogy félelne nyüge fölszakadjon, mikor a szellemidéző szavak elnémulnak, a látomás elködlök a semmiségbe, Bakó Laci óriás fantomja rendes sugár alakká emberiesedik. Dévaján fölcattanó hangja odavág az elbűvölt pajtásra:

— Na ócsém! Mit szólsz ehhez?

Az, szegény, úgy érzi, mintha döböntő álobból ocsudna fel.

Rajongás.

Már vagy hetvenszer kerülték körül a nagy templom emelt terrasát s még mindig bugyogott belőlük a lelkesedés. Madarász Gyula, a bőfehér arcú, ideges, szőke fiu, mint a teljes gőzzel nekieresztett vonat, száguldott eszméinek beláthatatlan mezején; Bakó Laci fantasztikus képeket álmódva, tartott vele lépést. Egymás mellett keringtek, mint a Sirius és láthatatlan ikercsillaga; egymás mellett, sőt egyszerre beszéltek, mintha nem volna elég az örök idő gondolataik kifejtésére.

Természetesen jövőjükéről lelkendeztek; a világ megváltásáról, az élet újjá teremtéséről.

— Barátom! Egy új társadalmat akarok. Új eszmék, új hikoromra vagy meghódítom a világot, vagy por és hamu leszek. Hihetetlen akarat tombol bennem; olyan, mint a jégbe fagyott tenger: ha egyszer elolvad, özönvizbe borítja a földet. Olyan, mint az amerikai tűzhányó, ha egyszer igazán megbolondul: lángba fűröszi a mindenséget. Rohanó üstökös csillagnak érzem magamat — (csakugyan, úgy vágattak a hatalmas templom körül, mint az üstökösök a Nap körül, fogyó gyűrűbe vesző pályán) — valami távoli, vakító központi Csillag von, abba kell belezuhannom, hogy felrobbanó energiákkal új tengelybe zökentsük a világot...

Igy szikrázott tovább. De Madarász Gyula nem bírta végig hallgatni, az ő fáklyája talán még sistersgöbben lobogott:

— Barátom! Egy új társadalmat akarok. Új eszmék, új hittek, új vallás, új Krisztus, új boldogság! Én itt lenn a földön váltom meg ezt a hitehagyott és elpuhult emberiséget. Gazdaggá teszem, hogy kimosakodva szegénysége szennyéből, igazán emberhez méltó testi-lelki harmoniában szálljon a Szépség nagy vizeire, hogy ujjonnan fedezze föl ezt a kimondhatatlan felséges világot. Reformálok az államot, reformálok az iskolát, új alapra fektetem a művészetet; a zenét fogom a nevelés tengelyévé tenni, mint az isteni görögök...

Ezalatt Bakó László is nagy utat tett meg :

— Óriási színházakat emelek, kint a szabad természet ölen, a Tátra alján, a Balaton mellett, a Bakonyságban, a Hortobágy-puszta közepén, a Királyhágó tündéri völgyében — mindenütt, amerre csak magyar szó zeng. Égbetörő tragédiákat írok, amelyeknek a hősei istenné magasztosult emberek. Emberóriások. Valami új fölfogással játszatom ezeket a kolosszális fantomokat; óriás testű színészeket nevelek, ha tetszik: tenyészték, akik pusztá megjelenésükkel a félelem és a fölemelkedés kettős érzését rogyasztják a nézőkre. Olyan tündéri szépségű nőkkel játszatom a női szerepeket, hogy a jó Isten lelép arany trónusáról és azt mondja : Boldog vagyok, hogy embert teremtettem!

Az öreg harang méltósággal verte el fölöttük az éjeli tizenegyet. Rohantak, keringtek tovább, mint a bűgő csigák.

— Gazdag akarok lenni, — lihegte Madarász, — Krözusz, Dáriusz! Midász király anokájának érzem magamat: amihez nyulok, arannyá válik. Aranyon minden megvehető. Aranyból az egekig lépcsőt lehet építeni. Király szeretnék lenni, igen, egy Nemzet feje, agyveleje, karja, kardja; egy szempillantásomra milliók állanának talpra, egy intésemre milliók rohannának halálba, egy moccanásomra nemzedékek tűnnének el és nemzedékek merülnének föl! Óh, micsoda mámor — a hatalom, az erő, a Parancsolás máмора — te — !

Bakó László viszont :

— Shakespeare akarok lenni! Második Shakespeare. Világszellem! Fajoktól, nyelvektől nem korlátozott, egyetemes hatású költő. Szárnyas Ember! (Ez az édes anyja kedves szava volt.) Berepülni ezt a csillagot, beszállani minden szívbe s fölemelni magammal minden lelket az elragadtatás atmoszférájába, angyallá tenni az állati sorba roskadt emberiséget — óh micsoda cél, micsoda megváltó gondolat! Egy új nyelvet akarok teremteni, amely fenségesebb lesz, mint a spanyol, dalla mosabb, mint az olasz, erősebb, mint a magyar, gördülőbb, mint a görög, szabatosabb, mint a latin és könnyedébb, mint a francia; énekelni lehet rajta, mint a madárnak, s a pusztá hanghullámozás lesz az értelem. Ezt dalolják Grönlandban, Alaskában, Jáva szigetén, az Azori-szigeteken, Afrika északi csucsán, a Szaharában, Amerika roppant folyamai mentén, a Himalaya alján, csak úgy, mint Londonban, Párisban, Rómában és Budapesten. Megteremttem az egy nyelvű Emberiséget — és én leszek a Petőfije!

Madarász Gyula már szinte sirt tulizgatottságában.

Tenyérével végig-végigsimitotta fölálló szőke haját, meg-

fogta s megcsavarintotta az orra hegyét (mintha új gondolatok forrását akarná kibuggyantani), böszülten verte cipője sarkával az aszfaltot (az apja suszter volt!), kigombolta mellényét, inge elejét, nagy szőke-fehér fejét beledugta szinte a holdas éjszaka langyos tengerébe s megcsattanó, elrekedő hangon zihálta mondani valóját:

— Caesar! Igen! Körülkanyarítani a világot s egy óriási lendülettel markába szorítani az egészet! A hatalom, barátom, a hatalom! A Jézus-Máriájál neki: a hatalom! Iszonytató szomjuság gyötör érte. Ki akarom rántani magamat a fajtám sárbaragadt csizmaszárából, át akarok gázolni száraz lábbal a nyomorúság tengerén, ki akarok kötni a Boldogok Szigetén! Igen! (Elkezdte combját verni az öklével.) Aranyba mártom a kezemet, a fejemet, a lábamat; Aranyember leszek, vagy főbe lövöm magamat... Hó-hopp! Happaré...

Ezt az utolsó, fékező felkiáltást azért mondta, mert valakinek nekiment a fordulónál, lábára hágott és majd fölborította. Az illető savanyuan pillogott rá, fél lábát fölemelte, mint a golya, azután bicegve ment tovább, egy csöndes szót hullatva maga után a holdas éjszakába: marha...

Bakó László most hirtelen megállott, levette kalapját és jobb kezével a távoli nagyerdő felé mutatott:

— Ott áll a szobrom. Látom! Fehér márvány talapzaton bronz ember. Ott, az erdő rengeteg tölgyfái alatt. Körül minden csupa zöld, csak ez a márványfehérség ragyog ki belőle. Mithológiai alakok, istennők és pici tündérek fonják körül a talapzatot. Előtte szökőkút, amely márvány medencébe sírja örök dallamát. A vizen egy hattyu uszik, mint az élő emlékezet... Ararypillangók csaponganak körültem: elhalt nagy költők lelkei... Szárnyas Psychék. És a nemzedékek levett kalappal zarándokolnak ércalakomhoz; a szerelmes lányok és ábrándos fiúk virágokat hintenek lábam elé. Azt mondják: Dicsőség a Legnagyobb Magyarak, Dicsőség a Költőnek, Dicsőség a Világszellemnek. Az Istenség inkarnációjának...

A szőke Madarász is levette kalapját és úgy bámult a távolba, mintha látná a Bakó Laci szobra körül tolongó nemzedékeket.....

Hirtelen üres lett a feje. László ellopott előle minden gondolatot. Kimondta a legnagyobbat: ott áll az én szobrom, a halhatatlanság szimboluma képen.

Egy redőrnék föltűnt a két őrjüngő alak. Már régóta figyelik őket: hogy keringelnek, hogy kiabálnak a templom körül. Vajon miféle népség lehet?... Aha, ni! Most megálltak, elbuj-

tak az árnyékba, valamin tanakodnak. Ezek aligha jóban törik a fejüket. Felöltötte arcára a hivatalos ridegséget; megtapintotta felcsatolt revolverét, hóna alá fogta kardját és méltósággal lassu léptekkel megindult a gyanus egyének felé.

— Királynak lenni! — süvöltött Madarász lidérchangja.

— Istenné válni! — döngött a Bakó Laci baritonja, hogy a kis álmodó házak visszakongották.

A rendőr meghökkent:

— Isten... Király... Ezek vagy szocialisták, vagy — óh borzalom — anarchisták. Nem jó volna füttyenteni a kollégáknak? Egy kis segítség nem árt...

Elesen füttyentett füttyölőjével. Csakhamar feltűnt Csapó-utca sarkán, meg Péterfia táján egy-egy őrszem. Találkoztak. Az első előadta megfigyelését. Be kell őket keríteni.

Óvatosan megindultak.

A torony órája álmosan kongatta el a tizenkettőt. Éjfél.

Bakó Laci magához tért; mintha felébredt volna:

— Jaj barátom tizenkét óra. Menjünk haza.

Leugrottak a magas terrászról és eltűntek az Emlékkert bokrai közt.

A három rendőr taktikázva háromfelől nyomult előre, halkán, óvatosan. A diplom háta mögött összetalálkoztak. De a két gyanus alak kisurrant művésziesen kivetett hálójukból. Ejnye, a kutya mindenét, ezek megléptek!

— Kár! Baj! — mormogott az első.

— Hátha valami jámbor pasasok lehettek? — kacagott egy hatalmas tizedes.

— Na, na Istenről meg királyról folyt szó. Nem lehet tudni semmit.

— Üldözzük őket? — kérdi a harmadik álmosan.

— Ah, nyavalyát. Még kelepcebe csalnának bennünket. Gyerünk vissza a helyünkre. Jó éjszakát...

Távolról már szolt egy éber kakas hajnalébresztője. Hűvös levegő kóborolt az utcán. A gázlángok sárgán pillogtak. A hideg Hold nyugatra hajolt.

Családi nyavalyák.

Bakónét nagy szerencsétlenség érte: száztíz libája közül hetven ledöglött. Valahonnan Pályi tájáról hozták magukkal a bajt, egyenként hullottak el a Hortobágy-utcai kis udvaron; nem volt mentség. Nehezen kiküzdött százasok rothadtak velük semmivé.

A kis Szücsné csak megnyugodott Isten akaratában, de Bakóné lelke összetört. Nem a pénzvesztéséget sajnálta; az fájt neki, hogy az érettségihez közeledő Lacinak szánt új öltözet ruha vált hamuvá. Szegény fiu kinőtte gyermekkori ruháit, amelyeket ócskán szerzett neki anyja. Most lett volna, tizen-nyolc éves korában, legelőször tiszta új ruhája, ezt is elpuskázta az ördög.

A finom idegzetű kis asszony betege lett a csapásnak. Éjszakánként felriadozott, sirt, beszélt, mintha forró láz ömlenék homlokára. Elhervadt, mint a dérülött virág.

Rettentő Bakó Mihály eleinte kárörvendően gunyolta:

—Hahán, mondtam, hogy addig jár a korszó a kutra, míg el nem törik. Itt van, megvan. Persze, a teinsasszony azt gondolta: mindig hopp! Nem úgy verik a cigányt, barátom. Egyszer hopp, kétszer kopp. Akinek nem elég az ura keresménye: nagyot markol, semmitse szorít. Nadrága van a kutyának, maga kereste magának.

Azután gondolkozóba esett... Nem a halott kupec jár még mindig itt az udvaron, láthatatlanul, és vet gáncsot minden igyekezetük elébe? Lehet. Meglehet. Régiektől hallotta, hogy az ilyen kóbor lélek nem nyugszik addig, míg bosszút nem állott, vagy amíg nagy áldozattal ki nem engesztelték. De hát mit áldozzon fel, kit áldozzon fel?... Borzalmas egy dolog ez... Valahol, lenn, a tudata alatt, szörnyű gondolat réme mozdult meg; arra vetett célt, akinek a léte homályos kapcsolatban van, legáltalább szerinte, a kupec halálával.

Keményen rászólt vergődő feleségére:

— Többet ebből a városból ki nem teszed a lábad. Majd másnak akasztunk vándortarisznyát a nyakába, hadd járja a világot, mint ez a vad bolond, aki...

Elharapta gondolatát.

A sugár természetű táltos fiú ott suhant el a nyitott ablak alatt, a holdfényben. Most is odakóborolt éjnek idején valahol. A keresztrefeszített Isten... Ennek kell innen eltűnni. Ugy, hogy vissza se jöjjön többet. Kiverni a gyilkos nagy világba, magára hagyni, hadd pusztuljon el, mint aki láb alatt van.

A megzavart lelkű ember nem ilyen tisztán gondolta el ezt; csak olyan nyugtalanító ködök hömpölyögtek az agyában, s e ködök mélyén lappangott valami sötét mag, nem tudni: mi-csoda?

Ezidőben már két kocsit kereste Bakónak a pénzt. Pista megházasodott, elvette a pirosposztós Takács Juliskát, a szülei háznál vaktak fészket. Pista most az egyszerű kezét fogott a boldogsággal.

— Te, — mondta neki az apja, — ha már megházasodtál, ha már eszaládot akarsz alapítani, odaadom ezt a két lovas kocsit ezerkétszáz pengőért. Hat esztendő alatt lefizeted. Rongy ember az, aki ezerkétszáz forintot hat esztendő alatt le nem törleszt. Akkor a tiéd lesz az egész. Ne mondja senki, hogy bitang ember vagyok.

A diákkal szerződést is íratott. Hat esztendeig az ő nevében a kocsit, ló; s ha kifizette István gazda az árát akkorára: viheti; ha nem: továbbra is az övé, t. i. a Bakóé marad.

Ez egészen tiszta munka. Pista szó nélkül belement.

Magának Bakónak egy másik, egy lovas fogat kereste a kenyeret. A fürge, ügyes talpraesett Miska betöltötte tizenötödik évét, a főkapitány ur kiadta neki a hajtási engedélyt, bakra ültetett. Szívesen hagyta ott a (finánc fenekű) legény az iskolát, mert bolondja volt a lovaknak, szép kocsiknak. Fiála Istennek, ez az egy kölyök fiákeresnek termett — gondolta Bakó sarjadozó reménnyel.

Az eleven Miska olyan kicsi volt, hogy alig látszott a bakon. A lába nem érte a földet ültében, úgy lógott a levegőben. Parányi keze alig bírta marokra fogni a gyeplőt; az ostorhoz nem is nyult, mert ahhoz harmadik kéz kellett volna; de azért pompásan ügetett a simaszőrű Tündér, ha a gyerek csettintett a nyelvével és megrántotta a zabolát. A szaktársak kifigurázták, a vendégek mosolyogtak rá és szerették. Miska ügyesen kapott el a levegőben egy-egy fuvart, úgy, hogy pár hónap múlva már tekintélyre vergődött. Már irigyelték.

Az apja büszke volt rá : minden nap tetemes pénzt olvasott a markába. Takarékbba kezdték hordani az összegyűlt bankókat : majd jó lesz valamikor. A gazda fejében egy új, cserepes ház képe motoszkált egy idő óta.

Csak a „lunátikus“ eszi potyára az ő kenyereét. Egy gazszálat nem mozdit az apjának : uraskodva a nyakán él, a nyomorult. Drága anyjának a magzata ! Na, nem sokáig pusztítja az övét.

Laci még mindig nem bírta eldönteni : milyen pályát választ... Művész, költő akart lenni, mert annak született ; csak-hogy ebben a városban senki nem ismert „művészi“ pályát. A művészek itten-fájon nagyon gyanus alakok : olyan vándor komédiás-félék, akik becsületes dologra nem valók. Ha ilyen szeretne lenni : kössön követ a nyakába és ugorjon bele a Tóció vizébe. Hogy verseket írsovál ? Ah, az csak olyan vicc, mintha valaki visszafelé elmondja ezt az éneket : „Az erős Isten uraknak ura“ — Aru kankaru netsi söre za. Disznótorokban, lakodalmakban lehet rigmusolni ; Beke, a vőfély, háromórahosszáig fuja, ha rákezdi ; no, de hát ez csak nem kenyérkereseti pálya, azt belátja még a bolond is. Így dongtak az okosok.

Laci fitymálva nézett el a fejük fölött. Micsoda kis motoszkáló állatok ezek ! A göröngyöt turják, nem látnak tul az orrukon. Isten gyönyörű világa nem ismert tartomány nekik.

Lesajnálta durva, örök békételen, félelmetes apját is ; micsoda csámcsogással habzsolja a levest, hogy ropogatja a csontot ; még a szőlőszemeket is úgy eszi, hogy minden szem magvat külön összemorzsol szörnyű fogaival. Sokszor, futó rém gyanánt, az villant keresztül agyán : talán nem is az ő... Álmaiban márványlépcsők, korinthusi oszlopok, nehéz szőnyegektől tompított szobák és halk szavak merültek föl ; álmaiban mindig urfi volt, becézett, nemes és finom, s a fakó valóságra ébredés sokszor rossz álomba hanyatlásnak tetszett ; mintha álma volna az igazi élet és élete nehéz álom.

Ugy élt egyszerű testvérei közt, mint egy távoli fejedelem elveszett fia, akit paraszt emberek találtak meg az erdőn és neveltek föl magukhoz hasonlónak. Valahogy élt benne az elhagyott szebb környezet tudata s mindig a várás édes-bus reménységében ringatózott, mint parthoz kötött csolnak a hullámokon. Édesanyja megvillantotta előtte a fényes jövőt : szárnyas embernek született, szobrod lesz valamikor. A Szent Lélek lovagjának érezte magát, akire nagy feladatok várnak.

Homályos sejtelmek egy nagy várost hoztak élébe, ahol nem ilyen álmos, nem ilyen állati az élet. Gondolatok és érzé-

sek tusája edzi a lelkeket s a lehetőségek égbe nyúló lépcsője feszül a küzdők lába alá. Szörnyű vaskaput érzett maga közt és ez új világ között; kábultan hanyatlott vissza, valahányszor neki csapódva beleütötte fejét.

Óh milyen kárhozat szegénynek születni!

Apja mormogva keringett körülte, mint a komondor a farkasfiu körül: bele akart kapni, de nem mert. Lacinak a szemében volt valami igéző; nem mindenki bírta ki. Rettentő apját is sokszor zavarba hozta s ilyenkor a kétballábu, kétbalkezű Jóskán töltötte ki haragját.

Bakó Mihály már megbánta nagylelkűségét: fájt szívének, hogy odaadta a pompás kétlovas kocsit István gazdának — hat évre! Hat év! Rettentő hosszú idő. Mennyi tenger pénzt lehet összehalászni az alatt, s az mind az Istváné! Mennyi kárt lehet szenvedni az alatt, s az mind az övé! Hátha tönkre teszi kocsiját, lovát és majd rongy készséget ad neki vissza, ha letelt az idő. Mert azt nem vették bele a szerződésbe, hogy a kiállítást azon módon tartozik visszaadni, ahogy kézhez kapta. Hij, a keserves szentségét, ebből baj lesz. Nagy baj.

Forrongó nyugtalanságát egyre tüzeltek a besugók. Pista megint elmérte a farkát, Pista megint iszik; a kocsi félnapokon ott áll a vén Baloghné kocsmája előtt; áll a dalidó, fogy a kereset.

Rettentő Bakónak süvege alá szökkent a sűrű vér. Már ekkor tisztában volt vele, hogy kiragadja a kocsit silány fia kezéből.

Pista kis ujját megfogta az ördög s addig-meddig, hogy az egész karját elkapta, azután mindenestől magával rántotta. Épen egy éves fordulóját ünnepelte házasságának, mikor adósságok áradata összecsapott feje fölött s nem birt sem előre, se hátra mozdulni. Elakadt, mint a tót szekere a sárban. A felesége nyakán sirt, állapotos volt, uj bajok, uj gondok lebegtek a levegőben. Szorult helyzete vakmerő tervet csiholt ki agyában:

— Eladom a kocsit, lovat. Az ára kiránt a bajból.

Meghallja ezt a résen álló Bakó Mihály. Mit! Eladod? Az én kocsimat? El az anyád lelkét.

Maga mellé vesz egy hajtó kocsist, feldübörög a piacra; ott, az egész társaság szemeláttára lerántja Pistát a bakról, a hájfejű csavargót felülteti s rákiált:

— Haza ezt a kocsit!

Az ötvenes számú fogat kikanyarodik az állásból és eltűnik a nagy templom mögött. A hoppon maradt Pista úgy néz utána, mint a gyermek a kutba esett aranyos pénz után.

Eszébe vágódik hajdani huszársága, kihuzza magát, fölveti fejét, nagyot káromkodik :

— Hát énvelem mi lesz most már ?

Az apja, menet, visszafordul :

— Eredj az égbe !

— Igen ? Az égbe ? Jó volna, ugy-e, ha holnap itt hagynám kelmedet minden jónak a birtokában. Csakhogy nem megyek ám az égbe ; itt maradok a földön. Lesz még nekünk szavunk egymáshoz.

Olyanformán állott, s ugy mondta ezt, mint Göndör Sándortól látta a színházban.

Bakó Mihály — bocsánat — egy nagyot köpött és ment tovább.

Harmadnapra már eladta a kétlovas kocsit, igen jó áron. Pistának koppant a szeme.

— Hej, ez az ember csunyán kijátszott velem !

Most már se pénz, se posztó.

Felesége, Takács Julis, ekkortájt szülte meg neki első gyermekét, egy hamis szemű, pöszke kis lányt. Na hiszen, ez is jókor jött.

A jaj-huszar ugy érezte magát, mint a kutya a karó közt. Se té, se tova . . . Elszakadt a madzag. A jó Isten ujabban nem igen szeret csodát tenni ; ha valaki teljesen rá bizza magát : éhen hal. Bakó Pista is ezt kezdte érezni.

Mikor Takács Julis látta, hogy az ő emberének a szekere clakadt a sárban, azt mondta :

— Jaj, barátom, így nem táncolunk. Én nem azért mentem hozzád, hogy a szemétdombra kerüljek. Ha nem birsz eltartani : ahol fényes, ott egyenes. Mehetsz.

Faképnél hagyta István gazdát, visszaköltözött kis babájával a szüleihez.

Bakó Pista felett beborult az ég.

Odavan a kenyérkereső eszköz, elhagyta a felesége, az apja kitagadta, a jó Isten is becsapta előtte kegyelme ajtóját. El-fakadt sirva, embernyi ember létére. Hova menjen ? Mihez fogjon ? A szürszabó mesterség meghalt ; régi gazdája, Malatinszky ur is feloszlatta az üzletet. Máshoz nem ért, iskolát nem járt, mi legyen ? Kutya-góráló . . . ?

Csavarogni kezdett a határban, mint a kiveret kutya. Napleszálltával belopózott Bakó István bátyjához s a mérges Klára néni adott neki kenyeret, truccból, mert összehorgolt Mihály gazdával. Szegény édes anyja hazulról lopott neki egyetmást, a két asszony táplálta, mint Illést a hollók.

A szerencsétlenség fölébresztette benne az aluvó művészt. Dalolt, gyönyörűen, szomorúan, hogy az eperfa lombja lehajlott hozzá s a fecskék elhallgattak. Nyakába vette a határt, kinn barangolt a mezőkön és verseket írt a fejfájára. Mert az öngyilkosság boldog réme is megkísértette. De szerencsére tudott könynyíteni a fájdalomán s így a halál elmaradt. Kósza tévelygései közben sokszor gondolt a hatalmas Toldi Miklósrá; az is így züllött el az apai házból, azt is így táplálta titkon az édes anyja. Megvigasztalódott. Hősi tettek is forogtak a fejében; de bizony manapság nehéz olyan csehet találni, aki a Duna szigetén öklelőzve szidja a magyart. Föl-fölvillant előtte a messze Budapest képe; de hirtelen ki is aludt, mint a hajnali pásztortűz.

A szive csak huzta elhagyott feleségéhez, pici magzatához. Nem élet így az élet, hiába. Aki egyszer asszonyhoz kötötte sorát, nem szakadhat el tőle. Azután meg, a becsület is valami.

Egy délután kisírta magát a Klára nénje konyhájában és visszatért a feleségéhez.

Kibékültek. A gyermek összekapcsolta őket.

A hajdani vidám szürszabó legény, a piros nadrágos jajahusár, az örök dalidóban tántorgó fiákeres: beszegődött közönséges munkásnak a vasúthoz. Előkezde az egész életét, mint Amerikában szokták az emberek. Ott görnyedezett a tikasztó terhek alatt, ott rendezgette a postai szállítmányokat a pályaudvaron. Lerongyosodott, összeesett; szőre bozontos csomókban tarkázta az arcát. Hajdani híres, kipödrött bajusza lekonyult, mint akinek bealkonyult. Árnyéka lett régi magának. Huszonnégy forintot keresett havonként; verejtékkel ette kenyérét, és igen gyakran bort ivott hozzá.

Mikor az apja meghallotta, mi lett a nagyreményű trónörökösből, félrekapta a fejét s annyit mondott:

— Ott egye meg a fene, ahol van...

Házavatás.

Hortobágy-utcára vörös, acélos téglákat hordanak a szekerek a köntösgáti téglavetőből.

Bakó Mihály új házat épített.

Hajnaltól estig talpon, lőt-fut, tárgyal, veszekedik, káromkodik, kétségbeesik és jajgat. Minden darab téglát megszagol, minden kanál malterbe beleüti az orrát vagy legalább az ujját, minden gerendát újra mérsekél „collstokjával“. Nem elég mély neki a fundamentum árka, nem elég széles a fal, nem elég nagy az ablak, nem elég erős a tetőzet gerendája. Tizenkét órában százhuszszor vesz össze a vállalkozóval, a csöndesen dűnyögő Szabó urral. Szabó ur mindent meghallgat, mindent helyesel, mindent megigér — és halad a maga feje után. Kiszámította, hogy a vállalt díjon felül mennyit lehet még keresnie ezen az épületen; azt a számat látja a falban, a cölöpökben, a malterben, a porban, az égen, azt ezer Bakó Mihály ravaszsága sem beszélheti ki a fejéből.

A régi kis nádas ház eltűnt a föld színéről; három ablakos, L-es házat emeltek a helyébe; hatalmas tölgyfa-kapu néz az utcára, rakott szénás szekér könnyen járhat ki s be rajta.

Az akácfás kis utcának ez a legszebb épülete.

A lovacsák patkója nem hiába csattog egész nap a piac kövezetén, két kocsí nem hiába szállítja a pénzt a Kölcsönsegélyző Egyletbe: de van is látatja! Hja, Bakó Mihály kemény kötésű ember, Dom Miguel baka volt, részt vett a porosz-olasz háboruban (medáliát is kapott!), nem issza meg, amit keres, mint a kis szekeres, nagy szekeres.

Felesége, a kis Ács Zsuzsika, újra éled, mióta látja, hogy nem hasztalan iparkodnak harminc év óta. Jóságos arcára mosoly lopózik, mikor egy átölelő tekintettel végigsimogatja az új házat.

Csak Laci bosszankodik, mert éppen érettségi vizsga előtt áll, s éppen most zavarják ki nyugalmából. Egész nap odavan a

Gőzmalom-kertben, vagy a Honvéd-temetőben, vagy a Nagy-erdőn; szédülésig tanulja a fizikai képleteket s a történet hemzsegő évszámait.

Bakó Mihály, alkonyatonként, mikor senki nem látja, bejárja a malterszagu friss szobákat, különös jelentőséggel kopogtat végig a szilárd falakon, meg-megzörgeti a felrakott és mésszel becsapott ablakokat, megnyikorogtatja az ajtókat a sarkukban és így suttog:

— Itt vagy... komisz ember... itt vagy, benne, a falban, a téglák közt, a malterben, a mészben. Belerakattalak a házamba, hogy ne vádorolj tovább, sem a halápi erdőben, se máshol. Ez a gerenda a te bolond fejedből keményedett ide; ezt a mély árkot a te ásóddal ástuk... emlékszel? Ebben a malterben a zsirod van felolvasztva, hahaha, hájjal kenettem végig a falakat -- hogy nyalják majd nyaranta, forró időben, a kutyák! Hallod, kupec, hallod, mit beszélek? Most már nem félek tőled. A rám hagyott örökségedet az utolsó fillérig beleépítettem ebbe a házba. Megértted? A többi ott van a kosimban, meg az István bátyám pesti batárjában. Most már nem tartozunk egymásnak semmivel. Te megmartál, a lelke-men haraptál, én látod, megfizettem érte. Végét vetettem ok-talan kóborlásaidnak, átsegítettelek a másvilágra; hazajáró lelkednek palotát rakattam. Hát rossz ember vagyok én, hé? Nincs énbennem becsületeszés, hé?

Végigdöngette a falakat, végigtaposta a szobák földjét, végigzörgette az ablakokat, hogy közölje üzenetét a kövek közé szorított szellemmel. Valami pusztai babonából azt tartotta, hogy erős és boldog lesz az a ház, amelybe gonosz embert falaztak be. Már akár így, akár úgy. Ó Nagy Gábornak huncut szellemét rakatta be a házába. Bizonyosan szilárdan áll, akár száz évig is.

Megfordított legendáját élte át a Kőműves Kelemen sorának...

Az új ház piros cserepe messze viritott a napragyogásban. Hófehér fala, mint a gyémánt, úgy szikrázott a verőfényben. A kétszer nyiló akácfák most hullatják rá első, halványrózsaszín virágaikat: édes, mély illat barangol esténként a nyitva hagyott szobákon át. Óh, ez már nem a rossz kupec gonoszkodó lelke! Ez már idetévedt angyal suhogása.

Bakó Mihály úgy érezte, mintha újjá születnék.

Megtartották a házavatást. Matkó uramat, az első szomszédot, meg István bátyját hívta át. Az udvarbeli kis eperfa alatt ittak áldást az új lakásra és gazdájára.

Este leszálltával, mikor a bor mámoros ködöket ejtett agyára, jóleső ellágyulás fogta el; a vendégeket összeölelgette, házanépét maga köré gyűjtötte.

— Igyatok, fiaim, az egészségemre. A házunk boldogságára. Ittak.

A ürge Miska messzezsengő tenorral énekelte: „Nincs cserépes tanyám...” Bakó Mihály ránézett az új házra, piros cserép tetejére s boldogan hümmögte: hm, de nekem van ám! A tohonya Jóska a szívvidámító bortól svungot kapott, földhöz vágta kalapját és ámulatra méltó táncba kezdett, olyan volt a tánca, mint mikor a meszelő házasodik a lapáttal. Még a kis Fitying kutya is csaholva nevette. Bakóné, boldog ábrándokba merülve, mosolygott...

— Hol van az a diák? — kapott egyszer észbe a gazda. Hol van az a lunátikus? Gyere ki hé, tiszteld meg az apádat, a rozsféreg emésszen meg minden tintanyalót... Nem halasz, hé?

Nagyot vágott öklével az asztalra; a poharak összezsenedültek. A kis Bakóné hirtelen fölriadt merengéséből.

Laci odabenn görnyedt az asztalnál; vizsgára készült. Egy hét már csak a világ; azután szabad ember, érett férfi, szállhat ki az életbe.

Hallotta mámoros apja kiáltását, de nem mozdult. Fülét befogta, hogy ne zavarja a külső láрма. Ő is új házat épít, épen most rakja a fundamentumát; ilyenkor fáj minden kötekedés.

Rettentő apja nem értette, hogy lehet valaki ennyire marha. Hívják és nem jön! Hát az ő fia volna ez? Az érthetetlen Istent benne. De nagy urat játszik. Hiszen még az ő kenyérét eszi, hát miért nem mozdítja fülebotját sem a hívására?

Felállt az asztal mellől, kifeszítette iszonyatos mellét, bronzból öntött fejét hátravágta:

— Nem hallotta a fiatal úr, hogy hívom? Hogy az apja hívja? Mi?

A kis Bakóné, vihart sejtve, kérő mozdulattal esengett az ura felé:

— Ne bántsuk most, tanul szegény...

A Bakó oroszlánszeme villámlott:

— Tanul? Mit tanul? Hazugságot, huncutságot? Ha tanulni akar, itt vagyok én, tőlem csak becsületességet tanulhat. Én megjártam a világot, a porból küzdöttem fel magamat; tanítanak ilyet azok a nyálkás könyvek? Dugja ki már az ábrázatát, tekintetes úr! Mert annyit mondok, baj lesz —

Bakóné hirtelen besuhant a fiúhoz, fájt megháborítani nyugalmát, de békességet akart:

— Gyere ki fiam, az apád kívánja.

— Nem! — kiáltott ingerülten a megzavart diák.

— Na jó, hát gyere ki az én kedvemért...

— Tudják édes anyámék, milyen nagy dolog előtt állok és mégis —

Bakóné tördelte a kezét, nem tudta: mitévő legyen, mind a két felé igazságos akart lenni!

Odakinn Bakó lovalta magát tovább:

— Hm... ilyenek ezek a mai legények. A fejére nőnek az embernek. Ha akarom, kinegyek, ha akarom, nem megyek. Őry Tamás szerette volna az ilyet hallani... úgy vágta volna vissza fonákul, hogy a vére buggyant volna ki a hetvenkedő kölykének...

Nagyot ordított:

— Na! Hiába ugatok? Én menjek be?

Már felgyűrte bikadöntő karján az inget, hogy nekimenjen a lázadó fiúnak. A társaság némán meredt az izgága emberre; a kis hörcsög Matkó gazda valamit mormogott, fejébe nyomta zsiros kalapját s indult a kapu felé.

Ekkor megjelent László a szobaajtóban, hajadonfővel. Mögötte az anyja.

Bakó egy fokkal lejjebb eresztette hangját; gúnyos alázattal szólt:

— Ha meg nem sértem a tekintetes urat, szálljon le hozzánk, szegény parasztokhoz, ürítsen velünk egy-két poharat —

László, indulatát fékezve, csöndesen annyit mondott:

— Isten áldja meg ezt a házat, minden lakójával együtt.

Bakó poharat ragadott, a fiúnak pedig tele kancsót nyújtott:

— Erre áldomást szokás inni. Fenékig!

László csöndesen megingatta fejét:

— Bort nem iszom.

Bakó Mihály kínáló karja úgy maradt, ahogy kinyújtotta felé; hirelen kővé meredt az egész vad ember. Arca, szeme, karja, mintha ámulva kérdezte volna a rendbontó fiútól: Nem iszol? Hát miért nem iszol?

Ekkor valami gonosz gondolat nyilalt át forró koponyáján:

— Nera iszol? Igen? Utálod a nyelved abba az italba mártani, amelyikből én ittam? Meg ezek a jó emberek ittak? Igen? Undorodol a mi szagunktól? Bűdös neked a paraszt-

szag? Nahát, az a finomszagú egyisten, ahol ilyen finnyásan nyálas úr terem — igya meg a fal!

Veszett erővel László felé vágta a tele kancsót. Bakóné rémült sikoltása szinte hullócsillag fényásvját hasította a csön-des éjszakába. De a kancsó nem érte a fiút, mellette vágódott az új ház falának, szétrobbant, cserepeket röpitett széllyel, a bor pedig föccsenő foliban ivódott át a friss meszelésen.

László hátralépett, jobb karját kissé fölemelte:

— Részeg. Bolond.

Azzal hirtelen eltűnt a szobába.

Bakó Mihály előtt vérbe borult a világ. Nagyon jól hal-lotta a sértő szavakat, elvesztette az esztét. Körülkanyarított karjával a levegőben s ami keze ügyébe akadt: pohár, kancsó, tál, kés, villa, szék, vágta örült erővel a fiú után. A halálra rémült Bakóné berántotta fia és maga után az ajtót, belülről bezárta. Ezt a fedező ajtót érte minden dobás; dühöngött, re-csegett, hasadozott a veszett ütésektől; valami súlyos tárgy beszakította az alsó kereszt-deszkáját.

A néhány szál vendég ijedten menekült a felavatott ház-ból. Legelől szaladt a kis juhász, Matkó, akit hajdanában meg-ugatott az akasztófa, de akkor sem rökönyödött meg annyira, mint most. Bakó István, a Mihály bátyja, csöndesíteni próbálta a megháborodott embert, de Mihály mellbe vágta, úgy, hogy elszorult a lélekzete. Mikor szóhoz jutott, komolyan megie-nyegette öklével az öccsét:

— Megállj, hékás. Lesz még ennek hátulütője is.

Elment. Bevágta maga után az új nagy kaput.

A veszedelmes ember dühöngött:

— Az anyád szoknyája mögé bujtál, te, gyönyörű? Na-gyon jól értitek egymást, hogy az Isten forrassza egyggyé a lelke-teket. Mindig áskálódtatok ellenem, mindig lenéztetek, mindig bántottatok, pedig általam van itt mind! Mind! Ezt érdemel-tem én, te, hájfejű lunátikus? Az én vérem vagy te? Így tisz-teled az apádat? Ezt tanítják a kollégyomban? — hogy sza-kadt volna rád, mikor legelőször beléptél a kapuján. Nem kel-tett a becsületes fiákeres pálya, ingyenélő akartál lenni, ha-zudozó huncut, mások ügyefogyottságából élő kopcihér! Ron-gyos úr! De mégis az én kenyeremet rágod nyolc év óta! Még-sem kerestél magadra egy öltözet ruhát sem. Tőlem örökölted ezt az úrhatnámságot? Örökölted — az anyádtól! Az is olyan álnok, mint te! Egy bordában szöttek benneteket. Soha nem ismertem el az „urat“ fiamnak. Nekem nem kölykőm! Nem! Ha az Isten leszáll ide hozzám, annak is azt mondom: nem!

Valami csúf dolgot sejtek én... de nem akarok rá gondolni... nem akarok... mert akkor megint... mint a halápi erdőben...

A hold odasütött a bezárt ajtóra és fehér fátyolt borított az ablakok üvegére. A magából kifordult embernek úgy rémlett, mintha egy emberi alak mozdult volna meg ott... mintha a falból lépett volna ki... mintha közelednék feléje... át lehet rajta látni, olyan, mint a ritka köd... de mégis mozog, él!

Mikor bevillan tudatába, hogy ez a rém a megölt kupec kísértő szelleme — úgy érzi, kivették testéből a csontjait. Hát nem falazhatta be mégsem az új „pálotába“? Nem köthette le a kövek közzé örök időkre? Jaj! Ebből nagy bajok lesznek.

Hirtelen fölkapja az asztalt, vad ordítással zúdítja a közeledő árnyékhoz:

— Mégsem haltál meg egészen, te — ?

Torkában fennakad a hang; mint egy darab fa: végig vágódik a földön. A rém hanyatt buktatta.

Felesége halálra válva látja ezt a zuhanást az ablakon keresztül és nem is álmodja: mi történik itt...

A szárnyas ember.

Bakó Laci ott hagyta a szülei házat; Madarász Gyula barátjánál huzódott meg a vizsgák idejére. Felzaklatott lelke nem volt ura magának: változó hangulatok árja sodorta.

Minthogy nem látott be rettentő apjának az agyvelejébe: közönséges dúrvaságnak, bárdolatlanságnak vette magaszagató dühöngését. Nem bukkant rá a sejtelem egy-egy villámlásánál arra a rémre, amelyet apja tart lefojtva; azért csak az elmaradott lélek irigységét érezte a vad ember hánykolódásában. Szörnyen szívére zuhant megszegyenítése; akkor este kiszakította magából a fiúi tisztelet utolsó gyökerét is.

— Ez az ember nem az én apám. Semmi közünk többé egymáshoz.

Csak szegény jó édesanyját szánta: ott kell sorvadnia tovább az oroszlán barlangjában. Izenként, lassan szaggatja szét sorsának hóhéra, mintha perverz gyönyörűsége telnék kinjában.

Óh, ha valamikor olyan nagy úr lesz, hogy kiragadhatja ezt a finom, édes kis lelket a fekete angyal karmai közül! Micsoda himnuszt fog énekelni a jó-sors Istenének!

Barátja, a szőke Madarász, ámulva nézett föl rá: milyen tragikus ember! Milyen érc akarat! Képzettársulással nagy művészek hosszú sora bukkant föl lelke előtt, akik ép így szakítottak zsarnok apjukkal, mint László. A naiv fiúnak szinte fájt, hogy az ő apja bárányszelidségű, járnbor csizmadia, aki mindakéféletét odaadná egy fiáért, csak ember legyen belőle! Ilyen apával lehetetlen összeütközni.

A rázkódás nagyon összezilálta az érzékeny diák idegzetét. Halálos félelem fogta el az érettségi vizsga előtt, valami szörnyű hang zúgta be tudatába: elbukol, elbukol! Elkábuló agyában, mint örüleies kaleidoszkop-alakzatok, forogtak, igazodtak, zavarogtak az emészthetetlen adatok; ezer és ezer név, szám, esemény, szó, gondolat, kép, fogalom. Nem birt köztük rendet

teremteni: elragadták, mint báró Münchhausent az összefogott madarak. Éjszakai zürzavaros álmok törték kerékbe: a meg-elevenült Algebra egész udvarával, a plusz, mínusz, gyökjel, végtelenség jele, zárójelek és logaritmuskok Sisera-hadával ott keringelt, ott őrzöngött a koponyája körül. A latin auctorok, a pohos Horatius vezetése alatt, vidám hajrában nyargalásztak lekötözött testén végig, csipkedték, ingerelték, mint Gulivert a törpék. A fizika egyszerűen ráejtette a Holdat; látta, hogy zuhan a rideg égi test lefele, egyre óriásodva, míg palacsintává nem lapítja a nagy magyar Alföld kellős közepén. Sikoltott, kiáltozott, menekülni akart, míg beie nem vágta hadonászó kezét az ágyőbe és fölébredt.

Szerencsésen kiállotta a szellemi torturát; öt órai kínzás után kimondotta a harsány szavú igazgató úr: Bakó László jól érett.

Hála a segítő szellemeknek!

Édesanyja ott várta az Emlékkert rácsozatánál. Boldogan szaladt felé:

— Jól érett vagyok! Magyarból és németből jeles.

Kimentek a nagyverdőre, a drága béke és édes nyugalom templomába. Június arany alkonyata égett a lombokon. A nyugatra hajoló Nap, mint egy bibortüzbe öltözött Isten, fenségessz ragyogással búcsúzott a földtől, valami óriás opera diszlete függött a kifeszített ég zsinórpádlásán, mintha Wagner „Istennek alkonyá”-! játszaná a természet. A fehér és vörös utakon andalgó, vagy a zöld fűben heverő emberek színes pontocskák, festett kis bogarak gyanánt mozogtak, szintén mint a nagy opera dekoratív elemei. László csodálatosan újnak látta ma ezt a megszokott képet; fáradt agyára frissítő záporként zuhogott a színek, formák és hangok szimfoniája.

Leültek a völgyben rejtőző antik kút mellé, a gyönyörű fombú szomorúság alá, amely betakarta őket, mint valami ótetsző haloványzöld függöny. Távolabb, fenn a domb peremén, fehér és piros ruhás gyermekek tábora csicssergett, hancurozott; hangjuk sokszor olyan volt, mint a madarak füttye. Még messzebről zeneszó dongott álmatagon, el-elmerülve, föl-fölbukkanva a csend és a távolság ködében. Egy közeli fán serény harkály kopácsolt. Az erdőmélyből kakuk kiáltotta múltó módon valakinek az évei számát.

László nem birt szöhciz jutni, oly hatalommal ölelte magához a természet. Csak az áldozó Nap bibor és rubint aureolába merített gyémántja izgatta. Hirtelen a Shakespeare regés erdejében hitte magát; itt zajlott le valahol Vénus és Adonis

édesbús szerelmi tragédiája. Eszébe jutott egy csonka verse, amelyet nemrég gondolt el, épen ilyen festői alkonyaton: „Fantáziámnak bitor templomában fehér márvány talapzaton szobor, a meztelen Szépség áll egymagában; s körül színek szimfóniája forr...”

Egészen megütődött, mikor édesanyja megszólalt mellette:

— Most aztán, hova mégy, fiam?

László ámulva nézett rá s majdnem azt mondta:

— A csillagom után.

De nem adott hangot gondolatának, mert a Szépség imént idézett szobra még mindig ott lángolt előtte, a nap bitorában. Abba veszett a lelke.

— Legjobban szeretném, — durúzsolt a kis Bakóné tovább — ha pap lenne belőled. (A kékszemű pap, fiatal álmai szöke királyfia, mint egy szép jelenés, átvonult lelkén.) Az a legszentebb pálya. Isten kibocsátott angyala. Igazán szárnyas ember. A lelkek vezére. Van-e gyönyörűbb cél, mint a népet jóra vezetni?

László gondolata messze járt, míg az ajka így beszélt:

— Igen... pap leszek... vezér... szárnyas ember...

Édesanyja barna szemében kis csillagok lobbantak fel; szent titkok jele volt odabenn. Óh, hát megértette a fia! Milyen boldogság. Kedvesen rátette kezét a fiú kezére és lágyan, mintha bársonyon tántorognának ujjai, megsímogatta.

— Beíratkozol az öreg kollégiumba, az akadémiára. Sok jó embered van, segítenek. Hány esztendő alatt lehet végezni?

A fiú felriadt:

— Végezni? Mit? Az életet —? Jaj, micsoda bolondot beszélek. Eltűnődtem, és nem figyeltem az édesanyám szavára...

Ajkához vonta a kis fehér kezét és megcsókolta.

Hm, — gondolta szomorú mosollyal az anyja, — már kezd az útunk kétfelé válni. Még itt ül mellettem, a lelke mégis, ki tudja, hol jár? Háttha majd egyszer egészen elszakadunk.

Olyan nehéz lett a szívé, hogy a szeme könnybe lábadt.

László valahogy összeszedte magát, és megpróbált okosan beszélni:

— A pályaválasztás olyan, mint a kockavetés: vagy hatot, vagy vakot vet az ember. Lehet számíthatni, tervezgetni; de sorsunkat valaki más igazgatja. Napoleon bizonyosan nem császári pályára készült tüzértiszt korában, de az idők ciklonja a felhőkbe sodorta. Petőfi erőnek erejével színész akart lenni, pedig költőnek született. Az ember nem lát tisztán az út elején, a cél a messzeség ködében rejlik. Engemet izgat az orvosi

pálya, pedig talán tanárnak születtem. Ha ránézek egy pompás épületre, megmozdul bennem a mérnök. Sokszor olyan elragadtatás-félet érzek, mint a próféták a kijelentés szent pillanatában; ilyenkor csak egy áramlat kellene, amely az érzés irányába sodor -- és vallásalapító lenne belőlem. Egyébként minden pályában művészetet látok. Az ügyvéd: az érvelés, a rászédés művésze. Az orvos a kitalálás művésze. A mérnökben a számok és számítások mestere lappang. A tanár a lelki megfigyelések igénytelen szobrása. A hadvezér eleven figurákkal játszó sakk-művész. A pap? A legfinomabb elhithető, a fantázia szuggesztív mestere: új világot épít a semmibe, kétfelé szakítja lelkünket: rosszra és jóra, és rá tud birkani bennünket, hogy egyik részünk örök harcban álljon a másikkal. Akármelyik pályára mennék, csak művész lennék benne vagy rajta kívül. Tehát egyszerűsíttem a dolgot: általában művész leszek, akiben ott rejlik a pap, a tanár, az orvos, a mérnök, a katona, a jogász; minden.

A kis Bakóné elrévedezett:

— Művész?... Ez olyan bizonytalan valami. Hogy keresed meg a kenyeret?

Az én édesanyám arany-asszony, gondolta László, és hozzá nagy realista.

— Kenyér, kenyér... Istenem. Aki a mezők liliomait felruhazza, aki gondot visel az égi madárra, talán csak engemet sem hagy el?

A fiam vallásos, -- tündött Bakóné, -- de nem ismeri az életet.

László hirtelen felállott:

— Édesanyám. Megyek föl, Pestre!

A kis Bakóné megijedt, azonkívül örült is. Nem tudta hamarjában: jót mondott-e fia, vagy rosszat. Pest neve picit idegenül csendült be a lelkébe; a távolság és a bűn kettős köde borult rá. Ő maga soha nem járt a fővárosban; de sok rosszat hallott róla. S gyermekkorának legszomorúbb, legszegyentesebb emléke Pesttel volt összefűzve -- az undok Farkas úr révén... Most ez a kellemetlen képzettársulás megzavarta örömet; hátha fiára is csak szomorúságot hoz ez a város?

— Megyek föl, Pestre. Ha a véletlen, vagy a gondviselés eljegyzett, akár dicsőségre, akár gyászra, kötelességem, hogy szembe nézzek sorsommal. A hír és a nagyság lépcsője Budapest. Onnan indul ki minden gondolat. Onnan látszik az ember legmagasabbnak; onnan hallik a hangunk legmesszebbre. Még nem tudom, milyen zászló alatt indulok csatámra; de azt

érzem, hogy a feltörekvés lázában a főváros adhat emelő szárnyat. Úgy teszek, mint Toldi Miklós.. (ez a név különös, szimbólikus hatalommal játszott a Bakóék életébe.) Elrejtetem egy időre, eltűnök, beleolvadok az emberek forgatagába; hogy majd egyszer csodálatos híreket halljanak felőlem. Soha nem éreztem tisztábbnak és erősebbnek magamat, mint ebben az elszánásomban. Gondoljon rá édesanyám, miket beszéltünk, még gyerekkoromban, ott a Dobozy-temető alatt: úgy kell élnem, arra születtem, hogy testi halálommal ne semmisüljön meg a szellemem, éljen márványban, vagy bronz-alakba öltözött; egy nemzet járjon oda lelkesülni, hitet meríteni és imádni. Szárnyas embernek jelölt ki a végzetem; az Ember meg van bennem, de a szárnyam még hiányzik, megyek oda, fel, ahol a szárnyak nőnek.

A kis Bakóné, most már megint Ács Zsuzsika, édes elragadtatással nézett szép nagy fiára. Igen, ez az a lélek, akit a jó Szabó János tekintetes úr meglátott ő benne, kicsi gyerek korában. Az idő megszülte fiát, ép, jó, hatalmas; most már, mint a sárkányt, föl kell eresztetni a magasságba, hadd repüljön. Szédülés-formát érezett annak az elgondolására: hova fog szállani László, ha kedvező légáram sodrába kerül! Magasra, magasra, hogy az egész Ország, egy Nemzet, vagy talán sok Nemzet, meglássa. Dicsőség a magasság Istenének, hogy nyomorult, szegény asszony léteire megszülte az új idők fiát és saját erején tudta kiröpíteni fészkeből.

Kigördült a könnyű szeméből; nem talált szavakat, csak simogatta, lágyan, finoman, kimondhatatlan szeretettel, a fia ruháját.

László, a jövő felragyogó képeitől, lángot kapott. Nagy, széles gesztussal kanyarította körül a világot:

— Olyan szép az élet! Olyan felséges ez a világ! Olyan gyönyörű: embernek lenni! Édesanyám, érzem, hogy jó vagyok, nemesebb a többinél, erősebb és tisztább. És ezt egyedül anyámnak köszönhetem. Ki táplálta bennem elhivatásom hitét? Ki mutatott mindig a csillagokba? Ki figyelmeztetett királyságomra, amely meg van valahol, de még nem az enyém? Ki mondta olyan gyönyörűen, hogy szárnyakat kell szereznem, mert arra születtem, hogy magasan szálljak? Édesanyám, az én kis egyszerű, paraszt-leány édesanyám; aki mégis áldott az asszonyok között, mert prófétát, lelki vezért, költőt, szárnyas lelket, művészt adott a hazájának! Az én életem má-tól fogva nem az enyém — a nemzetemé; azért vigyázok rá, hogy tiszta, szent, felséges legyen; mert hogy néznék szembe

Teremtőmmel a nagy napon, ha szennyesen és összetörve adnám vissza azt, amit tőle kaptam?

Megölelte a kis paraszt asszonyt, aki hangosan zokogott; mert fia oly szépen beszélt, hogy boldog napjai jutottak eszébe: mikor a Nagytemplom hatalmas boltozata alatt, a reggel beszáradó arany sugarában megistenülő, szépszavú papot hallgatta, mámoros szívvel, szárnyakat öltő lélekkel...

Fejük fölött, a lombok sűrűjében, dalra gyűjtött egy láthatatlan kis madár. Talán az áldozó Nap felséges színjátéka ihlette meg picit szívét; de oly kimondhatatlan lágyan, annyi hájjal énekelt, hogy az álomra hajoló fűszálak még egyszer fölemeiték lankadó fejüket: hallgatták.

A kis Bakóné, boldog elragadtatásában, azt hitte: angyal száll át a levegőben s az énekli ezt a bűvös éneket. Mintha távoli harangszót is hallana; üvegharangok álmodó melódiáját, amely a szárnyas lelkeket harangozza le az igézet alatt álló világba. Nyugatra nézve: tűzözönben látta az eget; édes remegéssel valami felséges Arc tekintett onnan le rá... már egyszer, álmaiban, fölremlt neki ez a leírhatatlan Arc, mikor a megnyílt eget látta s mikor az a távoli szó zengett felé: „Ne zúgolódjál, mert jó gyermeket nevelsz...” Énekszólamok repültek át lelkén; ajka töredezzve sutogta: „Nagy az Úr, ki fényes házáat építette ott fenn, a számtalan egeknek fölötté...”

László színtén nyugatra nézett. S a lebukó nap égő görög-tüzeiben, e bengáli tűztengerben, egy fölmerülő álomvárost látott. Aranyos kupolák ragyogtak messze, a házrengeteg fölött királyi magasságban. Karcsú, fehér tornyok, mint kifeszült angyalszárnyak, suhogtak föl a levegőbe. Óriás hidak feküdtek át egy hatalmas folyam partjain; a folyó hullámai mintha megolvadt arany-áradat lettek volna. Beláthatatlan néptömeg halálzott az álomváros útain és terein; s minden ember arca fölfelé szegült, mintha új csillagot várna az égen. De a mennybolt kékje a gyémánt Naptól remegett, csillagok nem voltak láthatók. Mégis, mintha repülő csillag volna, egy fényes pont tűnik föl keletről s szikrazó fenséggel futja pályáját a zenit felé. Ahogy emelkedik, egyre tündöklőbb; szinte második Napja az égnek. Lassan kiválik alakja a messzeség ezüst ködéből: Szárnyas Ember! Repül, fenn, fenn, a magasság szédületes ölében, alatta a tornyok, a kupolák, paloták, hidak, emberek, városok, az egész Ország. A repülő ember szárnya ezüstfehér, a napfényben vakító szikrazással suhog, szinte tündéri zenét dalol. A tömeg, úgy látszik, érti ezt a dallamot, mert újongva,

lelkessedve, elragadtatással tombol föl, a szálló Lélek felé. Igen, ez a szárnyas ember: a fehér Lélek, a Daloló, a Magasbatörő Lélek. Mintha óriás Dóm volna a mennyboltozat, mely körben borul a fehér földre, gyémánt csillárja a nap, katedrái az angyalszárnyú tornyok; a hívők milliói zsibonganak benne éneket, — s az a szálló tündöklő csillag: az Istenek követe, az új Grál-lovag, a Szent Lélek hordozója, aki, új idők tavaszán, valami kitűzhetetlen üzenetet dalol az emberiség lelkébe, amelyet neki az Örökkévaló üzen...

Bakó László kitérte két karját és úgy állott, szemben a csodás és felséges jelenettel, mint Dante a Paradicsomi legfelső körében, mikor színről-színre látja az Örök Istent.

— Vége az első résznek.* —

*) A táltos fiú történetének itt még nincs vége. További sorsát *A szárnyas ember* és az *Új Evangelium* című regényben írta meg az író.

TARTALOM

	Lapsz.
Két kis magyar találkozik	3
A tekintetes úr rózsája	8
Leszúrtak egy embert	17
Ács Zsuzsika belép az életbe	25
Pusztai emberek	39
Asszonyok veszedelme	49
Katonák	60
Arany ködök	69
Viszik a lányt menyecskének	75
Rügy pattan a fán	85
Jött egy kis ember	89
Szaporodik a család	96
Lakodalóm	105
Megszületik a táltos fiú	115
Mi történt a halápi erdőben...	125
Az átkozott pénz	136
Akasztás	144
Gyönyörű gyermekkor	152
A pillangó bontogatja szárnyait	164
Egy kis baleset	173
Óh, régi álmok!	181
Rém	186
Vénus és Adonis	192
A jaj-huszar	199
A virágot leszakítják	205
A kibontakozó lélek	209
Rajongás	216
Családi nyavalyák	220
Házavatás	226
A szárnyas ember	232

OLÁH GÁBOR KÖNYVEI

VERSEK :

Bokréta. I—III. Versek.
Költemények 1904—1906.
Sámson. Költői elbeszélés.
Az élet lobogója alatt. Versek.
Gondolatok felhőfutása. Versek.
Korunk hőse. Verses regény.
Istenek alkonya. Versek.
Viola elbukott. Versek.
Laura fátyola. Versek.
Háborús versek (Magyar Könyvtár).
Forradalmi versek.
Patkánybűvölő. Versek.

PRÓZA :

Csokonai és a latin költők. Tanúlmány.
A debreceni nyelvjárás. Tanúlmány.
Petőfi képzelete. Tanúlmány.
Írói arcképek. Tanúlmányok.
Petőfi Sándor. Írói arckép.
Barangolások Erdélyben. Útirajz.
Keletiek nyugaton. Útirajz.
Az embernek fia. Dráma.
Jött éve esodáknak. Fantasztikus színmű.
Balgatag szerelem. Elbeszélések.
Szegény magyarok. I—II. Regény.
Deák György. Elbeszélés.
Két testvér. Regény.
Fekete angyal. Regény.
Léda hattyúja. Regény.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

